

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI

**DEMOKRASİ, SEÇİM VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK
TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME**

Yüksek Lisans Tezi

Cemaleddin GÜVENÇ

Çorum - 2022

**DEMOKRASİ, SEÇİM VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK
TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME**

Cemaleddin GÜVENÇ

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı

Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Dr. Öğr. Üyesi Hakan TURAN

Çorum 2022

Cemaleddin GÜVENÇ tarafından hazırlanan “Demokrasi, Seçim ve Hükümet Sistemleri Çerçevesinde Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Bir Değerlendirme” adlı tez çalışması 11/01/2022 tarihinde aşağıdaki jüri üyeleri tarafından oy birliği/oy çokluğu ile Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalında Yüksek Lisans olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Fatih DUMAN .....

Dr. Öğr. Gözde Müşerref GEZGÜÇ .....

Dr. Öğr. Hakan TURAN .....

(Unvanı, Adı SOYADI) .....

(Unvanı, Adı SOYADI) .....

Hitit Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Yönetim Kurulunun .../.../.....tarih ve ..... sayılı kararı ile .....’ın ..... Anabilim Dalında Yüksek Lisans/Doktora derecesi alması onanmıştır.

(İmza)

Unvanı Adı SOYADI

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

TEZ BİLDİRİMİ

Tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada bana ait olmayan her türlü ifade ve bilginin kaynağına eksiksiz atıf yapıldığını beyan ederim.

Cemalettin GÜVENÇ

DEMOKRASİ, SEÇİM VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ ÇERÇEVESİNDE TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK BİR DEĞERLENDİRME

Cemaleddin GÜVENÇ

ORCID : 0000 – 0003 – 4494 - 2449

HİTİT ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Yüksek Lisans

Ocak 2022

ÖZET

Günümüz şartlarında demokrasi türlerinden en işlevseli temsili demokrasi olup temsili demokrasinin vazgeçilmez unsuru ise siyasi partilerdir. Siyasi partilerin kurumsal hüviyete bürünmesi ve demokratik nitelik taşıyabilmesi de seçimler marifetiyle ortaya çıkmakta ve temsilciler düzenli aralıklarla yapılan seçimlerle belirlenmektedir. Seçim sistemleri, temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkelerinden birine ağırlık verirler. Yönetimde istikrar ilkesine ağırlık veren ülkeler çoğunluk sistemi, temsilde adalet sistemi ilkesine ağırlık veren ülkeler nispi temsil sistemi, her ikisini kullanmayı amaçlayan ülkeler ise karma seçim sistemlerini kullanmaktadır.

Demokrasiyle yönetilen ülkelerde, seçim dışında diğer önemli bir unsur ise ülkelerin hükümet sistemleridir. Kuvvetlerin birbirinden ayrılma düzeyi üzerinden şekillenen hükümet sistemleri, demokrasinin işleyişini etkilemektedir. Türkiye hükümet sistemleri ve seçim sistemleri açısından farklı deneyimlere sahip durumdadır. Günümüzde uygulanan yeni hükümet sisteminin demokrasi, seçim ve hükümet sistemleri çerçevesinde analiz edilmesi, sistemin geleceği açısından önemlidir. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde demokrasinin rehberliğinde seçme hakkı ve yöntemleri, seçim sistemleri ve hükümet sistemlerinin tanımlamaları, tarihsellikleri, özellikleri ve değerlendirmeleri yapılarak tüm yönleriyle ele alınmıştır. İkinci bölümde ise Türk anayasalarında “1876 Kanun-u Esasi”den başlanarak, günümüze kadar yapılan anayasal değişiklikler bağlamında hükümet sistemleri ve tüm seçimler ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır. Özellikle 2007-2017 Anayasa değişiklikleriyle birlikte Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik değişiklikler ve değerlendirmeler yapılmıştır. Çalışmanın sonunda Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik sivil anayasa yapımı çalışmaları kapsamında sistemde yaşanabilecek tıkanıklıkların, krizlerin ve çatışmaların önüne

geçilebilmesi yasama, yürütme ve yargı organları arasında denge denetim mekanizmanın kurulabilmesine yönelik öneriler sunulmaktadır.

Anahtar Kavramlar: Demokrasi, Seçim Sistemleri, Anayasa, Hükümet Sistemleri, Türk Tipi Başkanlık Sistemi

Bilim Kodu:

AN EVALUATION OF TURKISH PRESIDENTIAL SYSTEM WITHIN THE FRAMEWORK OF DEMOCRACY, ELECTION AND GOVERNMENT SYSTEMS

ABSTRACT

In today's conditions, the most functional type of democracy is representative democracy, and the indispensable element of representative democracy is political parties. The institutionalization and democratic nature of political parties is also revealed through elections, and representatives are determined through elections held at regular intervals. Electoral systems give weight to one of the principles of fairness in representation and stability in administration. Countries that emphasize the principle of stability in administration use majority system, countries that emphasize the principle of justice system in representation use proportional representation system, countries that aim to use both use mixed electoral systems.

In countries governed by democracy, another important element other than elections is the government systems of the countries. Government systems shaped by the level of separation of powers affect the functioning of democracy. Turkey has different experiences in terms of government systems and electoral systems. Analyzing the new government system implemented today within the framework of democracy, election and government systems is important for the future of the system. In this context, in the first part of the study, the right to vote and its methods, electoral systems and government systems, their historicity, characteristics and evaluations are discussed in all aspects under the guidance of democracy. In the second part, starting from the "1876 Kanun-u Esasi" in Turkish constitutions, government systems and all elections are explained in detail in the context of the constitutional changes made until today. Especially with the 2007-2017 Constitutional amendments, changes and evaluations were made regarding the Turkish Type Presidency System. At the end of the study, within the scope of the civil constitution making studies for the Turkish Type Presidential system, suggestions are presented to prevent the bottlenecks, crises and conflicts that may occur in the system and to establish a balance control mechanism between the legislative, executive and judicial organs.

Key Terms: Democracy, Election Systems, Constitution, Government Systems, Turkish Type Presidential System

Science Code:

TEŐEKKÖR

Bu çalışmanın teőekkölünde, değerli bilgilerini benimle her daim paylaőan, kendisine her danıőtıęında bana kıymetli zamanını ayırıp sabırla ve bŸyŸk bir Ÿzveriyle, faydalı olabilmek için elinden gelenin fazlasını sunan, her sorun yaőadıęında yanına çekinmeden gidebildiğim; gŸler yŸzŸnŸ ve samimiyetini benden asla esirgemeyen, gelecekteki akademik hayatımda da bana verdiği değerli bilgilerden azami derecede faydalanacağım kıymetli hocam, Őęretim Ÿyesi Sayın Dr. Őęr. Ÿyesi Hakan TURAN'a sonsuz teőekkŸrlerimi bir borç biliyor; kendilerine sonsuz saygılarımı, hŸrmetlerimi sunuyorum.

Yine çalıőmamda maddi ve manevi desteklerini benden hiçbir zaman esirgemeyen, evimizin bŸyŸęŸ canım babaanneme, kıymetli anneme, saygıdeğer eőime ve kardeőlerime ŐŸkranlarımı arz ediyorum.

Sevgilerini her daim yanımda hissettiğim, hayat pınarlarım, canım kızım Fatma Zehra ve oğlum Yusuf Celal'e de sonsuz teőekkŸrlerimi sunuyorum.

Cemaleddin GŸVEN

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ÖZET	iv
ABSTRACT	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1

1. BÖLÜM

GENEL OLARAK DEMOKRASİ, SEÇİM TÜRLERİ VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ

1.1. DEMOKRASİ VE MAHİYETİ.....	4
1.1.1. Demokrasi Ne Demektir?	4
1.1.2. Demokrasinin Uygulanış Biçimleri.....	10
1.1.3. Demokrasinin Özellikleri ve Unsurları	13
1.1.4. Demokrasinin Kendi Bünyesinde Modelleri	17
1.2. SEÇME HAKKI, SEÇME YÖNTEMİ VE SEÇİM SİSTEMLERİ	19
1.2.1. Seçme Hakkı.....	20
1.2.2. Seçme Yöntemleri.....	23
1.2.3. Seçim Sistemleri.....	27
1.3. HÜKÜMET SİSTEMLERİ	42
1.3.1. Kuvvetler Birliği Sistemleri	44
1.3.2. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri.....	45

2. BÖLÜM

TÜRK ANAYASALARINDA HÜKÜMET VE SEÇİM SİSTEMLERİ

2.1.1876 YILINDAN 2007 YILINA KADAR YAPILAN ANAYASA, HÜKÜMET VE SEÇİM SİSTEMLERİ	65
2.1.1. 1876 Kanun-u Esasi Hükümet – Seçim Sistemi ve Hükümdar	66
2.1.2. 1921 Anayasası Hükümet – Seçim Sistemi ve Meclis Başkanı.....	72
2.1.3. 1924 Anayasası Hükümet – Seçim Sistemi ve Cumhurbaşkanı.....	75
2.1.4. 1961 Anayasası Hükümet – Seçim Sistemi ve Cumhurbaşkanı.....	85
2.1.5. 1982 Anayasası Hükümet – Seçim Sistemi ve Cumhurbaşkanı.....	96

3. BÖLÜM

2007 YILINDAN İTİBAREN ANAYASADA YAPILAN TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK DEĞİŞİKLİKLER VE SEÇİM SİSTEMLERİ

3.1. 2007 YILINDAN İTİBAREN ANAYASADA YAPILAN TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK DEĞİŞİKLİKLER VE GENEL SEÇİMLER.....	108
3.1.1. 2007 Yılı Milletvekili Genel Seçimine Giden Süreçte Siyasi Atmosfer ve Meclis Yoluyla Seçilen Son Cumhurbaşkanı Seçimi.....	108
3.1.2. 2007 Yılı Anayasa Değişikliği ve Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Yapılan Değişiklikler	110
3.1.3. 2010 Yılı Anayasa Değişikliği.....	113
3.1.4. 2011 Yılı Milletvekili Genel Seçimi, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Görev Süresi Tartışmaları ve Sivil Anayasa Teşebbüsü	114
3.1.5. 2014 Yılı Cumhurbaşkanı Seçimi ve Yeni Hükümet Sistemine Yönelik Tartışmalar..	116
3.1.6. 07 Haziran – 01 Kasım 2015 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları.....	119
3.2. 2017 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ HALKOYLAMASIYLA BİRLİKTE TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ	120
3.2.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Teşebbüsü Sonrası Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçiş Süreci	120
3.2.2. 2017 Halkoylamasıyla Birlikte Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçiş.....	121
3.2.3. 2017 Halkoylamasının Ardından Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçişte Getirilen Anayasal Değişiklikler.....	122
3.3. TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER.....	135
3.3.1. Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Olumlu Değerlendirmeler	136
3.3.2. Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Olumsuz Değerlendirmeler	139
3.4. TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK SİVİL ANAYASA YAPIMI ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA ÖNERİLERİMİZ	142
3.4.1. Bütçeye Yönelik Önerimiz.....	143
3.4.2. Seçim Sistemine Yönelik Önerimiz.....	148
3.4.3. Cumhurbaşkanı Adaylığına ve Statüsüne Yönelik Önerimiz	153
3.4.4. Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Atanmalarına Yönelik Önerimiz	157
3.4.5. Yüksek Yargı Mensuplarının Atanmalarına Yönelik Önerimiz.....	162
3.4.6. Yürütme ve Yasama Organlarının Birbirlerini Feshetmesine Yönelik Önerimiz.....	167
SONUÇ	170
KAYNAKÇA	184

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
Ak Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
AYİM	Askeri Yüksek İdare Mahkemesi
BBP	Büyük Birlik Partisi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BKK	Bakanlar Kurulu Kararı
BÜMKO	Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü
CBK	Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
DDK	Devlet Denetleme Kurulu
DMK	Devlet Memurları Kanunu
DP	Demokrat Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DSP	Demokratik Sol Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
FP	Fazilet Partisi
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HEP	Halkın Emek Partisi
HMB	Hazine ve Maliye Bakanlığı

HP	Hürriyet Partisi
HSK	Hâkimler ve Savcılar Kurulu
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
İP	İşçi Partisi
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGK	Milli Güvenlik Kurulu
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MK	Müşterek Kararname
MKP	Milli Kalkınma Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
MYB	Merkezi Yönetim Bütçesi
OHAL	Olağanüstü Hal
RP	Refah Partisi
SBB	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
STK	Sivil Toplum Kuruluşu
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	Türkiye Birlik Partisi
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
VP	Vatan Partisi
YDH	Yeni Demokrasi Hareketi

YDP	Yeniden Doğuş Partisi
YÖK	Yüksek Öğretim Kurulu
YP	Yeni Parti
YSK	Yüksek Seçim Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Demokrasinin kuramı ve yöntemi; 19. yüzyılda gelişen, 20. yüzyılda olgunlaşan ve 21. yüzyılda da yeni anlamı ve özünü içerisinde barındıran bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Halkın, halk tarafından yönetimi olarak kabul edilen demokrasi; seçimleri zorunlu kılarken devlet yönetiminin meşruluğunu da seçimlere dayandırmaktadır.

Halkın egemenliğini esas alan demokrasi, ülkelerin siyasi ve kültürel yapılarına göre farklı şekillerde uygulanmaktadır. Bir ülkenin demokratik niteliklere sahip olabilmesini gerektiren temel unsurlar; seçimler ve siyasi partilerdir. Seçimlerde siyasi partilere eşit ve özgür bir rekabet ortamı sağlanarak, seçmenlerin temel hak ve özgürlükleri teminat altına alınabiliyorsa, ayrıca düzenli aralıklarla yapılabilen ve birden fazla siyasi partinin katılabildiği, muhalefet partilerinin iktidar olabileme şansının bulunduğu, serbest seçimlerin varlığı, siyasi makamların seçimler yoluyla belirlenmesi gibi kurulları da taşıması gerekmektedir. Bu bağlamda, bir ülkede demokrasiden bahsedilebilmesi için asgari düzeyde seçimler yapılmalıdır. Fakat sadece seçimlerin yapılmasıyla demokrasinin varlık gösteremeyeceği gibi seçimler yapılmadan da demokrasinin sağlanamayacağı da ifade edilmelidir. Ayrıca demokratik nitelik taşıyan ülkelerde seçimlerin uluslararası arenada kabul gören seçim hukukuna ilişkin demokratik ilkelere, seçimin her aşamasında uyulması gerekir. Devletin ortaya çıkmasıyla birlikte, yasama, yürütme ve yargı organlarının farklı şekillerde düzenlenmesi gereklilik arz etmiştir. Hükümet sistemi de kavram olarak devletin içerisinde yürütme, yasama ve yargı organları arasında pay edilmesini ve düzenlenmesini ortaya koymaktadır. Hükümet sistemleri sınıflandırılırken bu organların birbiriyle olan münasebetleri esas alınmakta, yargı organının ise bağımsız ve tarafsız olması gerektiği kabul edilerek diğer organlardan ayrı tutulmaktadır. Yürütme ve yasama organlarının birbiriyle olan münasebetleri açısından, bu iki organın bir arada bulunması kuvvetler birliğini, dağıtılması ise kuvvetler ayrılığı sistemini ortaya çıkarmaktadır. Türkiye 2017 Anayasa değişikliğinden sonra 09 Temmuz 2018 tarihinde, Cumhurbaşkanının göreve başlamasıyla birlikte kuvvetlerin sert ayrılığına dayanan Türk Tipi Başkanlık sistemine hem hukuki hem de fiili olarak geçilmiştir.

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik literatürde yapılan çalışmalar incelendiğinde, yeni hükümet sisteminin tek yönüyle ele alındığı, subjektif ve genel değerlendirmelerde bulunduğu gözlemlenmiştir. Bu bağlamda yapılan çalışmanın literatürdeki farkı Osmanlı'dan günümüze kadar geçen süreç içerisinde hem anayasa değişiklikleri, hükümet ve seçim sistemine yönelik değişiklikleri ayrıntılarıyla irdelemesi ve Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik hem seçim sistemi yönüyle hem de tespit edilen eksiklikler açısından öneriler sunmasıdır. Ayrıca çalışmanın sonunda; demokrasi, seçim ve hükümet sistemleri çerçevesinde Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik sivil anayasa yapımı çalışmaları kapsamında öneri ve erkler arasında denge mekanizması kurulmasına yönelik fikirlerimizle birlikte Türk Tipi Başkanlık sistemine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

Çalışmada araştırma yöntemi olarak nitel araştırma tekniğinden faydalanılmıştır. Nitel araştırmalar vaka çalışması, kişisel deneyim, gözlem, yaşam öyküsü, röportaj ve tarihsel

metinleri içeren, detaylı, doğası gereği çoklu metot odaklı ve kavramaya yönelik neden ve nasıl gibi soruları içerisinde barındıran araştırmalardır (Denzin ve Lincoln, 1998, s. 16-19). Bu çerçevede çalışma, konuyla ilgili hukuki mevzuat, tarihsel metinler ve konuyla ilgili kavramlara yönelik dokümanların ayrıntılı olarak incelenmesi ve analiz edilmesini kapsamaktadır.

Çalışma üç bölüme ayrılmaktadır. Birinci bölümde öncelikle demokrasi kavramı, demokrasinin tarihsel gelişimi, uygulanış biçimleri, özellikleri, unsurları ve kendi bünyesinde modelleri ele alınacaktır. Demokrasi uygulanış biçimlerine göre doğrudan, yarı doğrudan, yarı temsili ve temsili demokrasi olarak dörde ayrılmaktadır. Günümüzde yaygın olarak kullanılan demokrasi türü ise temsili demokrasidir. Temsili demokrasi halk tarafından temsile dayanmaktadır. Demokrasi türlerinden sonra, seçme hakkı ve yöntemi ile seçim sistemleri ele alınacaktır. Bu kapsamda seçme hakkından bahsedilerek seçme hakkının demokratik ilkelerinin izahına gidilecektir. Daha sonrasında farklı başlıklar altında sırasıyla çoğunluk, nispi temsil ve karma seçim sistemleri detaylı bir şekilde örnekleriyle açıklanarak değerlendirmeler yapılacak, her bir seçim sisteminin iyi yönleri ve sakıncalı tarafları ortaya konulacaktır. Ayrıca dünyada geçmişte uygulanan ve halen uygulanmakta olan her bir seçim sistemi detaylı bir şekilde irdelenecektir. Birinci bölüm, hükümet sistemlerinin genel bir tasnifi yapılarak tamamlanacaktır.

Çalışmanın ikinci bölümünde, Türk anayasalarında Osmanlı'nın son yüzyılından başlanarak Cumhuriyet Dönemi boyunca 2007 yılına kadar yapılan anayasal değişiklikler bağlamında hükümet sistemleri ve tüm seçimler ayrıntılı bir şekilde incelenecektir. 1876 yılından 2007 yılına kadar geçen bütün seçimler aşama aşama, ülkenin ekonomik, siyasi, askeri, sosyal ve kültürel durumuyla birlikte değerlendirilip tarihsel bağlamdan kopmadan ele alınacaktır. I. Meşrutiyet'ten 2007 yılına kadar yapılan bu seçimlerde; uygulanan seçim sistemleri, seçme yöntemleri, tek- iki dereceli seçim yöntemleri, seçme ve seçilme şartları, seçme ve seçilmede yaş, askerlik, kısıtlılık, cinsiyet gibi koşulları içerir seçim kanunlarında yapılan tüm değişiklikler ve hangi seçim kanunlarıyla seçimlerin yapıldıkları ortaya konularak değerlendirmeler yapılacaktır. Türk anayasalarında 1876 Kânûn-ı Esâsî'den başlayarak, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası incelenerek, bu anayasaların öngördüğü hükümet ve seçim sistemleri üzerine değerlendirmeler yapılarak ele alınacaktır.

Türkiye'de hükümet sistemi ışığında "başkanlık sistemi" tartışmaları Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile başlamış, Süleyman Demirel ve akabinde 2002 yılında Ak Parti'nin iktidara gelmesiyle Recep Tayyip Erdoğan ile de devam etmiştir. Ak Parti, koalisyon hükümetlerinin siyasi krizlere sebebiyet verdiği gerekçesiyle güçlü iktidar argümanını ortaya koymuştur.

Türkiye'de 2007 yılında TBMM tarafından seçilecek olan 11. Cumhurbaşkanı'nın seçiminde "367 kararı" krize sebebiyet vermiştir. Bu krizin ardından başkanlık sistemine yönelik somut adımların atılması 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte başlamıştır. Bu anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanı doğrudan doğruya halk tarafından seçilmiştir. Türkiye'de hususi olarak 2007 Anayasa değişikliğinden sonra başkanlık sistemi tartışmaları ve sivil anayasa çalışmaları sürekli gündemdeki sıcaklığını korumuştur. 2010 yılı Anayasa

değişikliğinin ardından 2011 yılında sivil anayasa çalışmaları kapsamında TBMM’de komisyon oluşturulmuş ancak 2013 yılı sonuna doğru komisyon dağılmış olup, sivil anayasa çalışmalarından bir netice alınamamıştır. 2014 yılında doğrudan doğruya halk tarafından Cumhurbaşkanının seçilmesiyle birlikte parlamenter hükümet sisteminden yarı-başkanlık sistemine geçildiği yönünde tartışmalar Türkiye’nin gündemini sürekli meşgul etmiştir. Türkiye, 2017 Anayasa değişikliğinin ve 2018’deki Cumhurbaşkanı ve milletvekili seçiminin ardından 9 Temmuz 2018 tarihinde Cumhurbaşkanının göreve başlamasıyla, “Türk Tipi Başkanlık Sistemi”ne hem hukuki hem de fiili olarak geçmiştir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde; Türk Tipi Başkanlık Sistemine geçiş öncesinde, 2007, 2010 ve 2017 Anayasa değişiklikleri tüm ayrıntılarıyla incelenecektir. Bu bağlamda, 2007 Anayasa değişikliğiyle Türk Tipi Başkanlık Sistemine yönelik yapılan değişiklikler ve tartışmalar ele alınarak değerlendirmeler yapılacaktır. Ardından 2010 yılı Anayasa değişikliği, 11. cumhurbaşkanının görev süresi tartışmaları ve 2011 yılında başlayan sivil anayasa teşebbüsünde yaşanan olaylar aktarılacaktır. Sonrasında 2014 yılı Cumhurbaşkanı seçimi ve yeni hükümet sistemine yönelik tartışmalara değinilecek, 7 Haziran -1 Kasım 2015 milletvekili seçimleriyle birlikte başkanlık sistemleri tartışmaları aktarılacaktır. Daha sonrasında 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte Türk Tipi Başkanlık sistemine geçişte yasama, yürütme ve yargı organlarına yönelik yapılan anayasal değişiklikler ve değerlendirmelerde bulunularak yeni sistemin olumlu ve olumsuz tarafları ortaya konulacaktır. Sonuç kısmında ise sisteme yönelik çeşitli tespitler ve çözüm önerilerinin değerlendirilmesi yapılacak ve konuyla ilgili yeni çalışma yapacak araştırmacılara tavsiyelerde bulunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENEL OLARAK DEMOKRASİ, SEÇİM TÜRLERİ VE HÜKÜMET SİSTEMLERİ

1.1.DEMOKRASİ VE MAHİYETİ

1.1.1. Demokrasi Ne Demektir?

İnsan toplu halde yaşayan, düşünen politik bir varlıktır. Diğer canlılarda da toplu halde yaşam varken, insanı diğerlerinden ayıran hususiyetlerin başında konuşma yeteneği gelir. Dil ve düşünce bu hususta belirleyici olmaktadır. Çünkü dil hata ile hakikat olanı, faydalı ile sakıncalı olanı ifade etmeye yarayan organdır. İnsan düşünce yetisiyle iyi ve kötüyü ayırıştırarak ve dil ile ortaya koyan bir varlık olarak diğer canlılardan ayrılmaktadır (Aristoteles, 2017, s. 26-27).

İnsan hem bireysel hem de toplumsal bir varlık olarak davranışları yönüyle ortaya çıkan sorunlarda karmaşıklık taşıması, çok boyutlu ve farklılık arz etmesiyle beraber bilinmezlikleri de içerisinde taşıyan bir canlı olarak bilimin sosyal yönüne de konu olmuştur (Güvenç, 2020b, s. 109-110). Bu bağlamda, insan düşüncelerini dil ile ortaya koyarken kavramlar ile ilişki kurarak kavramları şekillendirmiş, hayatına yerleştirmiş, geliştirmiş ve zenginleştirmiştir. Bu kavramlardan birisi de demokrasidir. Demokrasi, günümüzde fazlasıyla kullanılıp tartışılan ve mahiyeti kullananlar tarafından tam olarak bilinmeyen bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Demokrasi hemen hemen iki bin beş yüz yıldır, tüm yönleriyle tartışılan bir kavramdır. Zira farklı dönemlerde ve uluslarda demokrasi insanlar için farklı anlamları çağırıştırılmıştır. Demokrasi kimilerine göre mevcut olan şu anki yapı, kimileri tarafından ise bu döneme değin herhangi bir yerde görülmemiş hayal ürünüdür. Ancak mühim bir husus şudur ki, demokrasi kim tarafından değerlendirilirse değerlendirilsin, uygulamada işlerlik göstermese dahi, özellikleri yönüyle benzeri görülmemiş mühim bir kıymettir. Bu kavram anlaşılabilirliğinin önüne geçilebilmesi için demokrasi kavramının tam olarak bir tanımının yapılması gerekmektedir (Oğuzhan, 2019, s. 4-6). Bu yönüyle demokrasinin etimolojik kökeni incelendiğinde, demokrasi kelimesi, Yunanca halk kelimesinin karşılığı olan 'demos' ile 'yönetim, iktidar, egemenlik' anlamına gelen 'kros' kelimelerin birleşmesiyle oluşan bir terimdir. Bu iki kelimenin birleşmesinden 'demokratia' sözcüğü ortaya çıkmıştır. Buna göre de demokrasi halk iradesi anlamını taşımaktadır (Gözler, 2000, s. 132).

Demokrasinin tarihselliği incelendiğinde ilk akla gelen, eski Yunan Atina sitelerinde uygulamaya konan doğrudan demokrasi karşımıza çıkmaktadır. O dönemde doğrudan demokrasi çeşidinde halk, meydana bir araya gelmekte ve mühim konulardaki kararlarını onları yöneten kişilere temsilsiz bir şekilde direkt olarak aktarabilmekteydi. Atina'da görülen bu metot antik çağda bilinen ilk demokrasiye yönelik bir misal teşkil ettiği bilinse de, bu yönetim tarzında sadece vatandaşlar bu haktan faydalandırılmakta, kölelerin ise böyle bir hakkı bulunmamaktaydı. Ayrıca belirli bir yaşın üstü erkek vatandaşlar yalnızca bu toplantılara iştirak edebilmekte, alınan kararlar ise bir grup vasıtasıyla yerine getirilmekteydi. Bu yönüyle Atina'da uygulanan doğrudan demokraside söz hakkı, oy hakkı ve eşitlik gibi kaideler

görülme de tek kişiye dayalı mutlak ve sınırsız yetki de bulunmamaktadır (Tunç, 2008, s. 1116). Görüldüğü üzere Atina'da ilk uygulanan doğrudan demokrasi modelinde vatandaşlar arasında eşitlik bulunmadığından demokrasinin tamamıyla yerleştiği söylenememektedir.

Daha sonraki zamanlarda tek kişiye dayalı sınırsız ve mutlak olan yetkiyi bitirmek için büyük bir gayret gösterilmiştir. Bu sınırsız ve mutlak olan yetki, Avrupa'da ilk olarak toprak soylularının egemen olduğu feodal sistemde varlık göstermiştir. Feodal sistemin çöküşü ile bu yetki, gücünü merkezden alan krallıklara geçmiştir. Daha sonra toprağa bağlılık yerine tarıma dayalı, ticaret ve zanaatın ilerlemesiyle burjuvazi ve işçi sınıfı ortaya çıkmıştır. Burjuvazi ile merkezi monarşiler arasında uzun süren mücadeleler sonucu krallıklar yıkılarak, meclise dayanan sisteme geçiş sağlanmış ve klasik batı demokrasisi var olmuştur. Bu minvalde işçi sınıfının büyük mücadeleleri sonucu düşünsel olarak sosyalist akım doğmuştur. Bu akıma ve Marksistliğe dayalı demokrasi görüşünün ortaya çıkışının başlıca sebebi toplumun gereksinimlerine yönelik üretim meydana getirilmesi ve bunun da demokrasiye uygun bölüşümünün gerçekleştirilmesini sağlamıştır. Tarihi süreç incelendiğinde, toplumların gelişim düzeyleri boyutunda demokrasiye yönelik değişik manalar yüklenmeye başlanmış olup, çeşitli düzeylerde anlamlandırıldığı görülmüştür (Tunç, 2008, s. 1116). İnsanları yönetmeye dayalı bu güç, tarihsel olarak belirli aşamalardan geçmiş ve dönüşüme uğramıştır. Demokrasinin bu süreçte mahiyeti bakımından çok farklı şekillerde varlık gösterdiği görülmektedir.

Demokrasinin kesin ve açık bir tanımı bulunmadığından, döneme göre demokrasi kavramının izahına yönelik düşüncüler tarafından da farklı tanımlamalar yapılmıştır. Her bir düşünür yaşadığı zamanın şartları ve ülkelerin yönetimde sergiledikleri rejimler nedeniyle eserlerinde bu hususları görmek mümkündür. Düşünürler devlet ve yönetim biçimleriyle ilgili olarak, hangi yönetimin iyi olduğuna dair kendilerince fikir beyan etmişlerdir. Devlet ve yönetime yönelik düşünceleriyle yaşadığı dönemin ötesine geçen ve günümüzde hala geçerliliğini koruyan görüşler, ideolojiler bulunmaktadır.

Bu yönüyle tarihselliği de içinde barındıracak şekilde düşünürler üzerinden devlete ve yönetim şekilleri yönüyle demokrasiye bakacak olursak, demokrasinin ilk ortaya çıktığı eski Yunan Atina'sında Aristoteles'e göre insanların doğal olarak siyasal ve toplumsal bir varlık olduğu, insan topluluklarının gayesinin devlet olmak istedikleri, insanın fitraten devlet içerisinde yaşam sürdürmeye elverişli toplumsal/siyasal bir varlık olduğu beyan edilmiştir. Bununla beraber demokrasilerin esasında hürriyet fikrinin olduğunu belirtmektedir. Tüm kişiler başkalarının bu hürriyetlerinden pay alabileceğini ifade etmek gayesiyle özgürlüğü kullanmaktadır. İktidara sırasıyla geçilmesini ve zamanı geldiğinde de yönetilmenin de hürriyetin bir parçası olduğunu belirtmektedir. Adalet hususunda da yetenekten ziyade nicele göre eşitlik prensibini getiren bir fikir de esastır. Şayet hangi şeyin haklı olduğu üzerine bir münakaşa durumunda eşitlik anlayışını savunanlar iktidara gelirse, o vakit çoğunluğun belirttiği şey adalet olur. Zira halk eşitlik anlayışına bağlıdır. Demokrasilerde zenginler fakirlere göre daha güçsüzdür, çünkü sayı olarak çok olanın istediği olur ve onlar daha

güçlüdür. Tüm bu sebeplerden ötürü demokrasi taraftarlarının bütünü hürriyet hususunda bu anlayış üzere tanım yapmaktadır. Herkes hür yaşar, zira bu hürriyettir. Hür yaşayamamakta köleliktir. Bu hal demokrasinin diğer bir özelliğidir (Aristoteles, 2017, s. 26, 202-203). Aristoteles'in anlayışında devletin yapay değil doğal bir oluşum olduğunu, devleti insan topluluklarının bir ürünü olarak ortaya koymaktadır. Devlet rejimine yönelik ise hür, fakir ve kalabalık olanların yönetimde bulunması halini demokrasi olarak nitelendirmiştir. Demokrasi zengin değil çoğunluğu oluşturan halkın iktidarda olduğu bir idare şekli olarak tanımlamıştır.

Modern dönemde devletin giderek artan kudreti ve kuşatıcılığı, insani faaliyet kapsamında yasaklama, kurallar koyma ve denetleme gibi işlevselliği devleti merkeze alan bir yönelim içerisine sokmuştur. Bu bağlamda, devlet hem teoride hem de uygulamada toplumsal ve siyasal fikriyatın halk, millet, vatandaş, eşitlik, birey, hürriyet gibi temel kavramlarla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilen bir kavram haline gelmiştir (Duman ve Turan, 2017, s. 251). Aristoteles'in devletin oluşumu doğaldır, insanların tabiatında bunun olması gerekir düşüncesine karşı çıkan ve toplumsal sözleşmeciler teorisyenleri olarak da modern devletin oluşumunu ortaya koyan Jean-Jacques Rousseau, John Locke ve Thomas Hobbes'dur. Rousseau, Locke ve Hobbes'un ortaya koyduğu fikirlerin demokratik düşünceyle alakalı olduğu düşünülmelidir. Çünkü sözleşmeciler teorisyenleri insanların bir araya gelerek yaptıkları sözleşme neticesinde devletin meydana geldiğini belirtirler (Güvenç, 2020d, s. 94).

Devletin meydana gelişini sözleşme ile izah eden bu teorisyenler, genel itibariyle demokratik yönlü fikir adamlarıdır. Zira hukukta sözleşme hukuki bir ilişkiden doğmaktadır. Demokratik yönlü düşünürler devleti, eşitliğe dayanan demokratik çıkarımlar oluşturmaya müsait olan sözleşmeyle izah yoluna gitmişlerdir. Sözleşme kuramlarını da demokratik çıkarımlar yapmaya uygun şekilde meydana getirmişlerdir (Şenel, 1995, s. 325).

Sözleşme teorisyenlerinden olan Hobbes, toplumsal sözleşmeyi mutlak monarşiyi güçlendirici varsayımlar üzerine kurmuştur. Devlete anlaşma ile tabi olan uyrukların egemen olana karşı itaatini şart koşup, bunların direnme haklarının bulunmadığını belirtir. Devletin bölünmez, parçalanamaz bir yetkisi vardır. Devlet, yürütme, yasama ve yargısal hakları ve cezalandırma yetkisini erkler ayırımına tabi tutmadan bir bütün olarak elinde bulundurmaktadır. Hobbes, egemenin mutlak monarşiye dayanan devlet görüşünü benimsemesinin nedeni ülke içinde iç savaşın ve parçalanmanın oluşabileceği, anarşinin çıkabileceği ihtimalinden dolayı öne sürmüştür. Hobbes'un devlet görüşünde bireyin özgürlüğü de mevcuttur. Çünkü bireyin iradesi sözleşme ürünü oluşan egemene itaat etmenin bir zorunluluk teşkil ettiği gibi ayrıca bireyin özgürlüğünün de garantisi olduğunu belirtmektedir (Şenel, 1995, s. 326-329). Hobbes, görüşlerinde devleti mutlak monark görmekle beraber demokratikliği oluşturan unsur olarak insanların ölüm korkusu ile de olsa bir araya gelerek bir sözleşme sonucu devleti meydana getirdiğini belirtir.

Diğer sözleşmeciler teorisyen Locke, mutlak monarşiyi değil, anayasal monarşiyi uygar toplum olarak görmektedir. Mutlak monarşide halkın, devlete tabi bir uyruk değil bilakis köle

olduğunu belirtir. Toplum sözleşmesi ile yürütme ve yasamanın menşeyini halk olarak ifade etmektedir. İnsanların tüm haklarını devlete şartlı olarak devretmekte buna mukabil insanların direnme hakkı da bulunmaktadır. Devlet mutlak ve sınırsız olarak görülmemektedir. Devlet, insanların temel haklarını gasp ederse sözleşme bozulur halkın devrim hakkı doğar. Locke'un bu belirtilen düsturlarından anlaşılan uygar toplum bir bütün olarak hareket etmelidir. Şayet insanlar arasında görüş farklılıkları hâsıl olursa çoğunluğun görüşü kabul edilmelidir. Locke'un toplumsal sözleşmesinden ve uygar toplum kavramlarından demokratik yönetimin çoğunluk ilkesine varılmaktadır. Ancak Locke'nin düşüncesi ve yaşadığı dönemdeki İngiltere düşünüldüğünde çoğunluğun içerisinde kadınlar ve yoksullar bulunmamaktadır. Locke'un devlete yönelik görüşlerinde yürütme ve yasama organlarının özel menfaatlere sapmamaları için güçlerinin ayrıştırılmalarını ve birbirlerini denetlemelerinin sağlanması gerektiğini belirtir (Şenel, 1995, s. 342-345). Locke'un toplumsal anlaşmayla oluşan devleti mutlak monark olarak görmeyip, insanların direnme hakkı ile bu sözleşmenin bozulacağını belirtmesi, Hobbes'un düşüncelerinden daha demokratik olduğunu göstermektedir. Ayrıca kuvvetler ayırımına dayanan devlet yönetimi prensibi de önemli bir demokratik hususiyettir.

Bir diğer sözleşmeci teorisyen Rousseau, doğa halinde vahşi ve hür yaşayan insanın, toplum içerisinde de doğa durumundaki gibi hür yaşayabilmesi için bir düzenin lüzumlu olduğunu belirtir. Bunun içinde insanların düzen içinde yaşayabilmek için bir araya gelerek aralarında antlaşma yaptıklarını ifade eder. Bu antlaşmayla insanlar, hangi otorite altında yönetileceklerini ortaya koyan genel iradeye ulaşırlar. Rousseau bahsi geçen iradeyle, insanların yönetilecekleri cumhuriyete dayanan demokratik yönetimi ortaya koymaktadır (Güvenç, 2020a, s. 69).

Rousseau, toplumsal sözleşmeye dayanan düşüncesiyle demokrasinin en büyük kuramcılarının biri olarak görülmektedir. Her yönüyle eşitliği ve tamamıyla bir demokrasiyi savunmuştur. Halka dayanan iktidarı en iyi yönetim şekli olarak görmüştür. Fakat illaki temsil vasıtasıyla bir yönetim şekli kullanılacaksa da bu durum karşısında halk istediği vakit o temsilciyi görevinden menedebilmelidir. Bu yönüyle Rousseau, temsilciyi halkın temsilcisi olarak değil hizmetkârları olarak görmektedir. Tek kişiye dayanan devlet egemenliğini kabul etmeyerek, bütünüyle halkın egemenliğini esas alan bir anlayışı dile getirmektedir. Egemenliğin nüzul ettiği yerin halkın meclisleri olduğunu ifade etmektedir. Halka dayanan egemenlik hiçbir şahsa veya kurama verilemeyeceğini özellikle belirtir. Rousseau'ya göre egemenlik devredilemeyen, bölünüp parçalamayan bir bütünlüktür. Halk ise bu egemenliği kayıtsız, şartsız o denli korumaktadır ki, temsilciler vasıtasıyla alınan kararlar üzerine çıkarılan yasaların dahi halkoylamasından geçmesiyle geçerli olarak kabul edilebileceğini beyan eder. Erklerin ayrılığını kabul etmeyerek bunun halkta olmasını ister. Sivil toplumda oluşan örgütlere de halkın iradesi gözüyle bakmaz. Rousseau'nun bu sebeplerden ötürü demokrasiye yönelik fikirlerinin totaliter demokrasiye kaydığı düşünülmektedir. Rousseau, doğa halinden bahsederken savaştan ziyade insanların huzurlu, hür ve eşit yaşadığını söyler. Ancak mülkiyet kavramının ortaya çıkmasıyla bu durumun bozulduğunu belirtir. Bireylerin oluşturduğu

toplum sözleşmesiyle öyle bir devlet meydana gelecek ki, her insanın hürriyeti ve menfaatleri devlet tarafından korunacaktır. Rousseau, bu teorisiyle insanlara hem yönetme hem yönetilme hakkına sahip olduğunu ve bununla birlikte hürriyetlerini yeniden kazanıldığını belirtir. Buradan anlaşılabilir insanların hür istemleriyle herkes için iyi olan devlete tabi olurlar. Milletleri meydana getiren insanların isteklerine dayanma kaidelerini getirir ki, bu hâl devlet için en büyük katkılardan birisidir. Rousseau'ya göre temsile dayanan halk iradesi kabul edilemez bir durumdur. Devletler için en iyi yöntemin doğrudan demokrasiye dayanan model olduğunu belirtir (Çiçek, 1999, s. 139-141). Doğrudan demokrasiyi ortaya koyan Rousseau, halk egemenliği savunmasıyla en büyük demokrasi savunucusu olarak görülmektedir.

Günümüze doğru gelindiğinde demokrasiyi daha anlaşılır kılan düşünceler karşımıza çıkmaktadır. Bunun en belirgin ve önemli olanı Abraham Lincoln'un demokrasi yaklaşımı ve Giovanni Sartori'nin bu görüşleri hem eleştirmesi hem de geliştirmesidir.

Demokrasi için en belirgin tanımı Abraham Lincoln, Gettysburg hitabetinde 1863 yılında ortaya koymuştur. Bu tanım '*halkın, halk tarafından, halk için yönetilmesi*' tanımıdır. Tanımlamada üç önemli husus vardır. İlki, demokrasinin halkın politik temsiline dayanarak iktidarın oluşturulmasıyla ve hükümetin halkın müsaade verdiği sürece iktidarda kalmasıyla tek adil yönetim ve meşru şekli olarak kabullenilmesidir. İkincisi, halkın politik alana faal olarak iştirak etmesi demokrasinin kilit noktasıdır. Sonuncusu, demokrasinin insan haklarının ve hürriyetlerinin yasalarla en yaygın bir şekilde muhafaza edildiği ve gelişmeye müsait olan bir rejim olmasıdır. Bu hususlar demokrasinin ihtiyacı olan koşulları içermektedir (Oğuzhan, 2019, s. 10).

Ancak Sartori, Lincoln'un tanımının demokrasi için yetersiz olduğunu belirterek tenkit etmiştir. Eleştirdiği tanımın sadece demokrasi için güven belgesi ve mantuki olmaktan ziyade kuvvetli bir üslubunun olduğunu belirtmiştir. Demokrasiyi kelime anlamına bağlı olarak kullanmak, tabiatı gereği tükenmeyecek düzgüsel bir söyleme yol açmaktadır. Hakikatte siyasal alanda demokrasi tarihsel dönem boyunca iki anlam üzerine yoğunlaşmıştır. Bu anlamın ilki, çoğunluğun idaresidir. Çoğunluğun yönetimi, egemen ve politik alanda neyin doğru kabul görmesine karar veren büyük yargıç olur. Azınlık her vakit yanlış fikirdedir ve çoğunluk karşısında varlığını idame ettirme ve çoğunluk olmaya gayret etme dışında bir hakkı yoktur. İkinci olan gerçek demokrasinin anlamını gösteren; orijininde stoacılarca geliştirilen ve John Locke'un düşünceleriyle daha da belirli bir kalıba sokulan ve sınırlı yetkiyi elinde bulunduran bir idare biçimidir. Demokraside yürütme, yargı ve yasama organlarının bütün olarak bir güçte bulunması sakıncalıdır. Bir aristokrasinin mutlak organına ne kadar güvenilirse, çoğunluğun mutlak organına da o kadar güvenilmelidir. Bu sebeple hem fertlerin hem de azınlıkların muhafazası için, bütün iktidarların yetkilerinin sınırlanarak kontrol altında tutulmaları gerekmektedir. Bu sınırlamaların en önemli bölümünü bireysel haklar ve yurttaşların haklarını güvence altına almaktan geçmektedir (Oğuzhan, 2019, s. 10-11).

Demokrasinin politik alan üzerinde dayanak gösterdiği belirtilen iki anlama göz atarsak, asıl demokrasiyi ikinci anlam ortaya koymaktadır. Şöyle ki demokrasinin tanımında halkın yönetimi, yönetimin halkta olması demektir kabulüyle sadece burada sözcük anlamına değinilmektedir. Demokrasi modelinin hayat bulmasının şartı demokrasi düşüncesinin anlaşılabilirliğidir, yani demokrasinin ilke ve sistemleri normal bir insanın ulaşımı dışında ise o demokrasi varlık gösteremez, demokrasi herkes tarafından ulaşılabilir olmalıdır. Yalnızca bir siyasi sisteme demokrasi adı verildiği için onun demokratik olduğuna inanmak demokrasiyi vurmak demektir. Bu sebeple modern demokrasiler için en güzel tanımı Sartori şu şekilde ifade etmiştir; *'modern demokrasiler; sınırlı çoğunluk iktidarına, seçim metotlarına ve yönetimin temsil marifetiyle devredilmesine dayanırlar.'* Sartori, bu tanımı ortaya koyarken eserinde demokrasi denildiğinde bunun liberal demokrasi olduğunun anlaşılmasını da vurgulamıştır. Demokrasi tanımında çoğunluğun iktidarı yerine sınırlı çoğunluk iktidarı kavramını kullanmıştır. Çünkü temelde halk denilen azınlık artı çoğunluktan meydana gelmektedir. Yönetimin kararları almasında halkın tümünün değil çoğunluğun almış olduğu kararlar dikkate alınmalıdır; ancak bu çoğunluk hiçbir vakit azınlığa baskı uygulayacak bir pozisyon sergilememelidir. Bunu da ortaya çıkaracak olan yine demokrasidir, zira demokraside çoğunluğun karar alması azınlığın hakları ile sınırlandırılmıştır. Şayet bu sınırlama getirilmez ise çoğunluğun yönetimi sınırsız bir şekilde kullanma hakkı olması anlamına gelir ve bu çoğunluk nihayetinde çoğunluk olmayana karşı yani azınlığa karşı adil ve eşit davranmayacaktır. Bu sebeple sınırlı çoğunluk yönetimi azınlık haklarına saygılı, yani kısıtlanmış bir çoğunluk yönetiminin kısa bir yöntemidir. Demokrasi gerçekte çoğunluk yönetimi olarak algılansa dahi demokrasiyi geliştirecek ve onu ayakta tutacak olan azınlık haklarına karşı saygı gösterilmeli ve onlara güvence verilmesidir. Demokrasinin seçim metotlarına ve yönetimin temsil marifetiyle devredilmesine dayanıyor olması demokrasi için hem seçime hem de temsilciye gereksinimimiz olduğunu gösterir. Seçecek olan ile seçilecek olanın ilişkisi, seçilecek olanın yani temsilcinin, seçmen karşısında mesul davranması gibi düzgüsel bir beklenti kurulmaktadır. Tersini düşünülürse bu beklenti olmadan seçim bir temsilci ortaya çıkarmaz, seçilen kişi seçenlerin temsilcisi vazifesini görmeyecekse, tek başına seçim sınırsız bir iktidar ortaya çıkarır. Demokrasi de temsil kesinlikle asıl temsil olmalıdır. Yine benzer şekilde seçim, güvenilir ve özgür bir seçim olmalıdır. Özgür tercih serbestliği olmayan bir seçimde temsili iktidar ortaya çıkmaz ve bu seçim halkın düzenli aralıklarla hâkimiyetini terk etmesinden başka bir şey değildir. Demokrasi; yönetenler ile yönetilenler arasındaki ilişkide yurttaşların devletin hizmetinde değil, devletin yurttaşların hizmetinde olduğu ölçüde vardır. Yani demokrasi, halkın devletten önce geldiği bir yönetimdir. Demokrasi nizamdan daha çok fertlerin özgürlükleri ve dokunulmazlıklarına, halkın menfaati kadar önem verir. En genel tarifıyla demokrasi, kamusal kararların alınması ve politika yöneticilerin seçilmesi sürecinde yurttaşların etkili ve netice veren sistemler aracılığıyla söz söyleme, tercih belirtme hakkına ehil olduğu siyasi düzendir. Demokrasinin birçok farklı yönüyle ve düşünürlerin fikirleriyle tanımlaması yapılmıştır. Ancak şunun belirtilmesi gerekir ki, demokrasi insan odaklıdır. Demokrasi çoğunluğun tek yetkili olduğu ve azınlığın esas

alınmadığı bir sistem olamamaktadır. Çünkü demokrasi, muhalefetiyle var olan bir sistemdir. Otoriter iktidarlara ve bu tip yönetimlere meydan vermemektedir. Kimsenin kendini sınırsız hükümler ilan edemeyeceği, iktidarı sınırsız biçimde kendi adına elinde tutamayacağı ilkesine dayanan siyasi bir sistemdir (Oğuzhan, 2019, s. 11-13).

1.1.2. Demokrasinin Uygulanış Biçimleri

Demokrasi, tarihsel süreç içerisinde farklı uygulanış biçimleriyle hayata geçirilmiştir. Bu uygulanış biçimleri insanların, toplumların veya devletlerin demokrasiyi nasıl algılayıp ne şekilde gündelik hayata yerleştirdiklerinin de göstergesi olmaktadır. Demokrasiyi uygulanış biçimi olarak sınıflamak ve açıklamak mümkündür. Halkın egemenliği kullanması yönüyle demokrasinin dört uygulanış biçimi bulunmaktadır.

1.1.2.1. Doğrudan Demokrasi

Doğrudan demokraside egemenlik, halkın kendisinin, aracı olmadan kullanılmasıdır. Doğrudan demokrasi, köken olarak egemenliğin devredilemeyeceği ve halkın egemenliği kuramıyla ilgili olup, bu kuramın ortaya çıkışı Rousseau'nun toplumsal sözleşmesine dayandırılmaktadır. Demokrasinin bu uygulanış biçiminde, ülkeye yönelik ihtiyaç olan bütün hükümler halkın kendisince temsilcisz bir şekilde ortaya konmaktadır. Bu saf ve doğal uygulanış biçimi yasaların yapılması ve yönetime yönelik hükümlerin bizatihi halkın kendisince yapılmasını belirtir. Doğrudan demokrasi biçiminde temsil ve yasa koyucu meclis bulunmamaktadır. Seçme hakkı olan vatandaşların tümü bir araya gelerek karar almaktadır. Vatandaşlar arasında bir eşitlik vardır ve tam olarak gerçekleşmektedir. Nedeni ise yöneten ve yönetilen arasında bir fark bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Sadece kanunların ortaya çıkartılması değil, yargılama ve yürütmeye yönelik işlerde bizzat halk tarafından yapılmaktadır. Bu durum demokrasi ülküsüne en yakın sistem olarak adı geçse de, ülkelerin nüfusu arttıkça bu modelin uygulanabilirliği olanaklı görülmemektedir. Modern dönemimizde bu uygulanış biçimi yalnızca İsviçre'de Glaris, Appenzell ve Unterwald kantonlarında görülmektedir (Oğuzhan, 2019, s. 18 ; Tunç, 2008, s. 1117).

Bu bağlamda günümüzde doğrudan demokrasinin kalabalık nüfuslu yerleşim yerlerinde hayata geçirilmesi bir hayal ürünü olarak görülmektedir. Nitekim Atina demokrasisinde doğrudan demokrasinin hayata geçirilmesi, Atina halkının neredeyse yarısının kölelerden oluşması ve vatandaşlık hakkının sadece hür yetişkin erkeklerle sınırlı olmasıyla mümkün olmuştur. Atina demokrasisinde köleler kritik rol oynamaktaydı çünkü köle sahibi olan yurttaşlar politikaya katılabilmeleri için gerekli zamanı kölelerin emeği sayesinde oluşturmuşlardır. Bununla beraber doğrudan demokrasinin hayata geçirilmesi için en mühim mesele zamandır. Bütün yetişkin yurttaşlar tüm kamusal problemlere vakıf olabilmeli, tüm çözüm ve karar tekliflerini izleyebilmeli, mukayese edebilmeleri gerekmektedir. Bu kısımda devreye zaman girmektedir; doğrudan demokrasi yurttaşların zamanlarını, bütün imkânlarını ve performanslarını politikaya ayırmayı gerektirir. Bu durum yurttaşların yaşamlarının siyasetin işgaline uğramasına ve halkın aşırı politize olması anlamına gelmektedir. Siyaset

birey ve toplum için muhakkak önemli bir yer teşkil etmesine rağmen siyaset insanlarının tek gayesi olmamalıdır. Bireyler çalışmak, üretmek ve kendilerine de zaman ayırmak zorundadır. Ayrıca doğrudan demokrasi insanların yaşamlarının her alanını kapsadığı için kendi kararlarının aksini iddia edenleri, muhalifleri, baskısı altına alması da ihtimaldir. Esasen doğrudan demokrasi, gerçek demokrasiyi temsil etmektedir. Ancak günümüzde gerçek demokrasi olan doğrudan demokrasi bir hayalden öteye anlam taşımamaktadır. Rousseau “asıl demokrasi sadece bir idealdir” sözüyle doğrudan demokrasinin günümüzde uygulanamayacağını ifade etmiştir. Daha doğrusu doğrudan demokrasi modelinin uygulanabilmesi için, demokrasi ve siyasi kültür düzeyi çok yüksek, nüfus bakımından da küçük topluluk veya devlet olması gerekmektedir (Oğuzhan, 2019, s. 19).

1.1.2.2. Yarı Doğrudan Demokrasi

Bu uygulama biçimi, temsili ile doğrudan demokrasilerin uzlaştırılmasından türemiştir. Temsili demokrasinin kurumlarıyla beraber doğrudan demokrasi kurumları da bu sisteme dâhil edilmiştir. Diğer bir ifadeyle halkın seçtiği temsilciler ile beraber kimi konularda halka başvurulmasını gerekli kılan bir sistemdir. Bu yöntemde halk, referandum, halkın vetosu ve halkın kanun teklifi ile egemenliğin kullanılmasına iştirak etmesidir. Vatandaş, temsilcileri seçer, yasama organı oluşur. Kanunlar yasama meclisi tarafından yapılır. Fakat hususi konularda kararlar bizzat halk tarafından alınır. Vatandaşın onayı ile beraber, referandum, kanun teklif etme ve veto yoluyla egemenliğin kullanılmasında doğrudan katılım gerçekleştirilmiş olur. Kanun teklif etme, veto ve referandum hakları anayasa da ve kanunlarda kaideler olarak konmuştur. *Referandum*; bu modelin en kabul görmüş uygulanma yollarından birisidir. Referandum, halkın seçtiği idarecilerin çıkardığı kanunların veya getirilen kuralların toplum tarafından kabul görüp görmediğinin belirmesi için halkın onayına başvuru yöntemidir. Bu da hür ortamlarda adil ve eşit koşullarda yapılmalıdır. *Veto*; idareciler tarafından alınan kararların uygulanmasına karşın halka verilmiş bir nevi reddetme hakkıdır. Bu hak, çıkarılan bir kanun veya kararın belirli sayıdaki vatandaşların imzalarıyla itiraz ederek çıkarılan kanun veya kararın geçersiz sayılmasıdır. *Kanun Teklif Etme Hakkı*; bu uygulama ise, halkın belirli sayıda imzalarıyla parlamentoya belirli konularda kanun teklifinde bulunabilmesidir. Bu hak, İsviçre'nin kimi şehirlerinde halka verilmiştir (Çiçek, 1999, s. 18). Yarı doğrudan demokrasi, temsili demokrasilerde vatandaşın seçtiği idarecileri dilediği zaman kontrol edememesi gibi kimi eksikliklerini kapatmak ve vatandaşla temsilciler arasında bir işbirliği ortaya koyarak vatandaşın, egemenliğin kullanılmasında daha fazla katılım gayesi güden demokrasi uygulama modeli olarak karşımıza çıkmaktadır. Esasen yarı doğrudan demokrasi, doğrudan demokrasideki uygulama alanında çıkacak zorlukları kolaylaştıran ve temsili demokrasiyi de daha da rahatlatan bir modeldir. Bu modelde kanun yapma yetkisine haiz olan parlamento'dur. Parlamento uygulamalarında kararsızlıklar yaşandığında veya kamuoyu ile paylaşılmak istenildiğinde referandum yolu halka açılmış olmaktadır (Oğuzhan, 2019, s. 19-20).

1.1.2.3. Yarı Temsili Demokrasi

Bu uygulama biçimi, temsiline ve yarı doğrudan demokrasinin arasında olan idare şeklidir. Halk meclisinin feshini ve erken seçime götürülmesini, milletvekillerin görevden menedilmesini, danışmaya dayalı referandumu ve siyasi boykotla meclisi tesir altına alarak kanun düzenlemelerinde faallığını gösterse de doğrudan kanun yapma işinin içinde değildir. Yarı doğrudan demokraside halk, kanun önerme, onu reddetme veya onaylama gibi yasama çalışmalarında doğrudan söz sahibi konumundayken, yarı temsili demokrasi de halk yasama faaliyetlerinde bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle halk yarı temsili demokrasi de yönetimle ilgili kararların alınmasını sadece etkileyebilmektedir (Çiçek, 1999, s. 19). Halk açısından yarı temsili demokrasi, yarı doğrudan demokrasiye göre daha demokratik olduğu ifade edilemez.

1.1.2.4. Temsili Demokrasi

Temsili demokrasinin ortaya çıkışı, 18.yüzyıldan önce Amerika ve Fransız Burjuva İhtilalleri, İngilizlerin ananelerinin gayretlerini devam ettirerek nüfusu kalabalık ülkelerde uygulanabilirliği mümkün olan demokrasiye dayalı bir uygulama yöntemi oluşturmuşlardır. Halkın bütünü iktidara veya yönetime bizzat katılmadıklarından, aralarında temsilciler seçerek parlamentoya göndermeleri temsili demokrasiyi meydana getirmiştir. Temsili demokrasi günümüzde uygulanan bir demokrasi modelidir. Halk seçtiği temsilciler aracılığıyla iradesini ortaya koyar. Halk egemenliğin sahibidir. Ancak iradeyi bizzat yerine getirmez. Halkın sahip olduğu bütün yetkileri onun namına temsilcileri kullanmaktadır. Bu uygulama biçimi, halkın kendisine ilişkin egemenliğin, halk tarafından seçilerek gelen vekiller aracılığıyla kullanılması olarak dile getirilse de bu modeli salt oy vermeye indirgemek mümkün değildir. En genel tanımı, bütün yurttaşların siyasi örgütlenebilme ve oy verebilme haklarını kullanabildiği, birey-devlet ilişkilerinde hukukun üstünlük taşıdığı, bireysel hak ve özgürlüklerin teminat altında bulunduğu, bu anlamda hukuk devleti niteliğine haiz ve toplumun çoğulcu niteliğini esas alan bir sistemi ifade etmektedir (Çiçek, 1999, s. 19). Temsili demokraside temel araç seçimdir. Burada temsilci ile seçmen arasındaki ilişki sadece seçimlerde kurulsun da, dilekçe hakkı gibi yöntemlerle halkın egemenliğe iştirakinin sağlanmaya çalışıldığı görülmektedir. Milli egemenlik kuramına dayanan temsili demokrasi de, halk adına seçilen temsilci, yalnızca seçilerek geldiği yörenin vekili olarak görülmemektedir. Bütün ülkedeki vatandaşların vekili konumundadır. Demokrasinin bu uygulama biçimine dayalı olan ülkeler; Türkiye, İngiltere, Japonya, Almanya, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Hollanda örnek olarak gösterilebilir (Tunç, 2008, s. 1117). Temsili demokrasi, dünyada istikrarlı bir demokrasi modeli olarak gösterilmektedir. Bu model, toplumların nüfus olarak çoğalmasının ve modern devletlerin ortaya çıkmasının bir sonucu olduğu da söylenebilir. Demokrasiyi çok daha kalabalık toplumlarda uygulanabilir kılma imkânı da sağlamıştır (Oğuzhan,2019, s. 20). Günümüzde modern anlamıyla temsili demokrasi yaygınlığını sürdürmektedir (Duman ve Turan, 2017, s. 888).

Demokrasi şuuru ve kültürü yerleşmiş toplumlarda, halkın özgür isteği ile seçtiği, şeffaf, adil ve seçimlerde yapılan propagandaların dürüstlüğüyle beraber ele alındığında, meclis halkın vekili olarak, onun adına yasa çıkarır ve uygular. Bu demokrasi modelinde parlamenterler, sadece kendi seçildikleri bölgenin parlamenterleri değil bütün halkın temsilcili sıfatını almaktadır. Ancak parlamenterler hangi sığata sahip olurlarsa olsunlar hiçbir zaman parlamentonun üstünde değildirler. Bu sebeple demokrasilerde asıl olan halktır. Parlamenterler halkın iradesinin tecellisi için sadece birer aracıdır (Oğuzhan,2019, s. 21).

Temsili demokraside siyasi partiler, seçim ve demokratik kitle örgütleri siyasal kurumların teşkilini sağlar. Halkın güvenilir bir seçim yapabilmesi, oluşturulan bu kurumların iyi işlemesine bağlıdır. Temsili demokrasi günümüzde en fazla uygulanan demokrasi modeli olmasına rağmen, bazı sıkıntıları olduğu da dikkatlerden kaçmamalıdır. Burada mühim etken, halkın seçtiği kişileri defaatle tetkik etmesi ve denetleyebilmesine yönelik mekanizmanın kurulması gereklidir. Bu bağlamda, siyasi partilerin hususi olarak da muhalefet partilerin, sendika, dernek gibi kamu ve Sivil Toplum Kuruluşları(STK)'nın, kitle iletişim araçlarının çok iyi bir şekilde kullanmaları önem taşımaktadır. Çünkü temsil ettikleri yurttaşların haklarını iktidara ve yöneticilere karşı muhafaza etmeleri gerekmektedir. Demokrasinin hakiki manada işleyişi STK'ların varlığına ve işlevselliğine bağlıdır (Çiçek, 1999, s. 19-21). STK'lar iktidara ve yönetime karşı halkın sigortasıdır.

1.1.3. Demokrasinin Özellikleri ve Unsurları

1.1.3.1. Demokrasinin Özellikleri

Demokrasinin özellikleri, farklı zamanlarda düşünürlerin hem ülkesiyle hem kültürel özellikleriyle hem de yaşamlarıyla demokrasiyle ilgili olması gerekenleri çeşitlilik içerisinde bizlere aktarmışlardır. Bu görüş çeşitlilikleri demokrasinin zenginliğini, toplumlar tarafından benimsedikçe yaygınlaşacağını, dünyanın daha barışçıl bir yer haline geleceği yönlü bir iddia ortaya atılırsa çok da ütöpik olmadığı söylenebilir.

Henry B. Mayo, demokrasinin özellikleri yönüyle belirleyici unsurlarını ortaya koyarken iktidarın kamu politikasında demokratik olmayan yöntemlere bile başvurabileceğini ifade eder. Örneğin vergi yoluyla vatandaş etki altında bırakılabileceğini belirtmektedir. Mayo demokrasinin belirleyici unsurunu dört ana başlıkta ortaya koymuştur. Bunlardan *birincisi*; ortaya konulan politikanın meşhur kontrolüdür. Burada anlatılmak istenen, düzenli aralıklarla yapılan seçimin iktidarın denetimini sağladığını söyler. *İkincisi*; siyasete dayanan eşitliktir. Siyasi eşitlikten kasıt, erginliğe ulaşmış her bir bireyin oy vermede eşit olmasını ifade eder. *Üçüncüsü*; Meşhur denetimin serbestliği veya siyasi özgürlüktür. Bireyin seçimlerde karar verirken serbest olup olmadığı, iktidarın değişip değişmeyeceği, farklı siyasi partilerin iktidar olup olamayacağı, oy kullanmanın formalitelerden ibaret olup olmadığını belirten unsurdur. *Dördüncüsü*, temsilcilerin çeşitli fikirlere sahip olması halinde çoğunluğun kararının hâkim olacağıdır. Bu tartışmalı bir görüştür. Çoğunluğun iktidarda olması azınlığın haklarının ne olacağıyla ilgili birçok farklı görüş haklı olarak ortaya çıkabilir. Ancak çoğunluğun kararının

iktidarı ele almasının yanında azınlığın hakları gözetilirse bu prensibinde yerinde olacağı görülmektedir (Mayo, 1964, s. 51-55).

Andrew Heywood ise demokrasinin özellikleri yönüyle belirleyici unsurlarını ortaya koyarken halkın iktidarını esas alarak, siyasi eşitliğin hususiyetini belirtmiştir. Tüm vatandaşların politik alana katılımına sahip olduğunu ve bir bireyin menfaati diğer bireylerinkinden daha fazla önemli olmadığını dile getirmiştir. Bu sebeple demokrasi topluluk içinde eşit şekilde bölüşümün olması gibi politik gücün vatandaş arasında eşit olarak paylaşılmasını belirtir. Siyasete katılımın eşit olması gerektiğini savunur. Ayrıca toplumun homojen bir yapıda olduğunu belirterek farklı düşünceler olsa da toplumun ortak menfaatinin oluşması gerektiğini dile getirir (Heywood, 1997, s. 111-112).

Niyazi Kahveci'ye göre demokrasinin 11 özelliği şu şekilde sınıflandırılabilir. 1) Bütün demokrasilerde, çoğunluğun idaresine dayalı siyasal kararlar alınır. Fakat bu kararlar, azınlık hakları konusunda çoğunluğun iradesine tek yönlü bırakılmamalıdır. 2) Demokratik yönetimlerde hukukun üstünlüğü yadsınamaz. Bu nedenle siyasal iktidarın yetkileri sınırlandırılmalıdır. Demokrasi de siyasi otoritenin nasıl işlemesi gerektiği ile ilgili anayasal kurallar ve usuller olmalıdır. 3) Serbest, açık, dürüst ve adil seçimler olmalıdır. 4) Demokratik yönetimler, halkın egemenliğine dayanmalıdır. 5) Siyasal iktidar, halkın kabul görmesine dayanmalıdır. 6) Demokrasi, çoğunluğa dayalı bir yönetim gerektirir. 7) Demokrasilerde, azınlık hakları muhafaza edilmelidir. 8) İnsan hakları temeli itibariyle güvence altına alınmalıdır. 9) Yasa önünde tüm vatandaş eşit olmalıdır. 10) Mahkemelerde görülecek her türlü davalar hukuki dayanaktan yoksun olmamalıdır. 11) Hoşgörüyü ve uzlaşmaya yönelik değerler kabul görülmesi gerekmektedir (Çiçek, 1999, s. 24-25).

Demokrasi yalnızca bir sistem değildir. Demokrasi bununla beraber bir kısım belli başlı ilkelerinde adır. Bu ilkeler hürriyet, adalet, dayanışma ve eşitliktir. Bu ilkelerin içinde hürriyetin önemi ayrıdır. Demokrasinin dört belli başlı özelliğe sahip olması gerekmektedir. Seçme-seçilme özgürlüğü, düşünce ve konuşma özgürlüğü, sendika kurma özgürlüğü ve baskı grupları oluşturma özgürlüğüdür. Bununla beraber yargının bağımsız olması ve siyasi otoritenin de yasalara uygunluğu son derece önem taşımaktadır (Çiçek, 1999, s. 26).

1.1.3.2. Demokrasinin Unsurları

Demokrasinin gerçekleşebilmesi için demokrasinin unsurlarının da olması gereklidir. Demokrasinin unsurları şunlardır

1) *Partiler*; demokrasinin vazgeçilmez unsurlarıdır. Demokratik bir siyasetin işlerlik kazanabilmesi için öncelik siyasi partilerin mevcudiyetidir. Demokratik siyasetin esas aktörleri partilerdir. Demokrasi birden fazla partinin bulunduğu siyasi bir rejim olduğundan çok partinin olmasını gerektirir. Burada çok partiden anlaşılması gereken halkın istediği partiyi istediği şekilde seçebilme dürtüsüdür (Oğuzhan, 2019, s. 31).

2) *Seçimler*; yarışmalı, adil ve serbest olabilmeli ki etkili neticeler verebilmelidir. Partilerin seçimlerde özgürce yarışabilmesi gerekmektedir. Halka karşı hesap verme ve sorumluluk gütmeye politikası gereği seçimler düzenli aralıklarla yapılmalıdır. Çünkü halk karar vermeden önce, iktidara gelen otoritenin yapacağı iş ve işlemlerden haberdar olmak istemektedir. Bu sebeple diğer seçimlerde de buna göre tercihte bulunacaktır (Gözler, 2000, s. 133-134).

3) *Siyasi eşitlik*; akli maluliyeti olanlar, yetişkin olmayanlar gibi sınırlaması olan vatandaşların seçme-seçilme hakkının kısıtlanmaması gerekmektedir. Zira demokratik siyasi sistemde tüm vatandaşların ayırım gütmekten bu haklarından faydalanması eşitlik ilkesi gereğidir (Oğuzhan, 2019, s. 31-32).

4) *Yarışmacı siyaset*; demokratik rejimlerde siyasete dayanan yarış her haliyle mevcuttur ve olması gerekir. Siyasal iktidar değişebileceğinden ve geçici olması hasebiyle muhalefetin seçimlerde varlık göstermesi zorunluluktur. Muhalefetin varlığı da görüşlerini ortaya koymasıyla kendisini göstermektedir. Siyasal iktidarın sınırlandırılabilmesi ve azınlıkların haklarının muhafaza altına alınması muhalefetin olmasıyla gerçekleşebilmektedir (Tunç, 2008, s.1119). Rekabetin olması tek partinin değil birden fazla partinin siyasette yerini almasıyla mümkün olabilmektedir. Demokratik rejimlerde muhalefet olmazsa olmaz bir koşuldur. Bu durum bir binanın ana kolonlarından birini teşkil etmesi kadar önemlidir.

5) *Siyasal iktidarın seçimle değişmesi*; demokrasi de iktidar adil, özgür ve serbest düzenli aralıklarla meşru olarak yapılan seçimle iş başına gelmelidir. Gerçek demokratik rejimlerde ülkelerin istikrar sigortası, siyasi otoritenin seçimle değiştirilebilmesinden geçmektedir. Zira halkın yönetimi istememesi halinde yapılacak seçimle beraber iktidarın değişmesiyle halk rahatlar böylelikle yönetime karşı halk, kin ve öfke duymayacağı gibi umutsuzluğa da kapılmazlar. Demokrasi azınlığın çoğunluğa, çoğunluğun da azınlığa dönüşmesiyle mümkün olabilmektedir (Gözler, 2000, s. 133).

6) *Siyasal iktidarın halka hesap verirliliği*; demokrasiyi bir başka yöntemlerden ayıran en belirgin özelliği, siyasal iktidarın halka hesap verebilirliğidir. Halk, seçimler aracılığıyla siyasal iktidarı cezalandırabilmektedir (Oğuzhan, 2019, s. 32-33).

7) *Çoğunluğun yönetme hakkı*; Çoğunluğa dayalı yönetim siyasi partiler vasıtasıyla olmaktadır. Demokratik yönetimlerde genel kanı çoğunluğun yönetimine dayanır. Siyasi partilerden herhangi biri çoğunluğa erişemezse aralarında anlaşma sağlayarak hükümeti oluşturabilmektedirler. Çoğunluğun yönetiminde alenilik ve hür fikirlerin ortaya konulup münakaşa yoluyla alınması gerekir. Aksine yönelik düşünce diktatörlük oluşturacaktır (Tunç, 2008, s.1118).

8) *Azınlığın haklarına saygı gösterilmesi*; Demokrasi, çoğunluğa dayalı bir yönetimdir ancak bu çoğunluk sınırlı bir çoğunluk olup, azınlığın haklarına saygı ile sınırları belirlenmiştir. Demokrasi de bu sınırlamaya gidilmezse azınlık üzerinde çoğunluğun bir tahakkümü oluşacaktır. Sıhhatli bir demokrasinin ortaya çıkması ve düzenli bir şekilde devam edebilmesi için halka yani çoğunluk artı azınlığa, demokrasinin işleyiş yöntemi için gerekli olan hakları elde edebilmelerinin önünü açmalıyız. Demokrasinin kalbi azınlığın olmasıdır, bu nedenle

demokrasiyi ayakta tutan azınlık haklarının güvence altına alınması ve haklarına saygı gösterilmesidir (Oğuzhan, 2019, s. 33).

9) *İktidarın değişik seviyelerde paylaşılması*; Demokratik meşruiyet taşımayan her türlü siyaset bir nevi kazan kaybet oyunudur. Kaybeden her şeyi kaybettiği gibi, kazanan da her şeyi kazanır, demokrasi bu şekilde bir oyun değildir ve olamaz da. Demokrasi siyasi otoritenin farklı alanlarda ve konumlarda paylaşıldığı bir süreçtir şöyle ki; muayyen bir seviyede her siyasi parti seçimlerle kazanılabilen konumlardan, yönetimlerden kimilerini elde edebilir. Örneğin bunlara belediye başkanlıkları ve milletvekillikleri gösterilebilir. Ancak şu husus bilinmelidir ki, bu mevkiler daimî olarak kazanılmaz, hiçbir siyasi otorite, iktidarın geri dönülmez bir biçimde sınırsız bir haliyle elde edemez (Oğuzhan, 2019, s. 33).

10) *Sivil- siyasi haklar*; İnsanların özgürlüklerini çevreleyen alan, sivil toplum bünyesinde hükümet üzerinde etki sağlamak için örgüt kurma ve gösteri yapmayı kapsamaktadır. İnsanın, özgürlük, mülkiyet ve yaşam sürme hakkı olan doğal haklarıyla beraber demokrasinin vazgeçilmez unsuru olan sivil-siyasal haklarının da bulunması ve anayasa ile güvence altında tutulması gerekir. Bu bağlamda demokrasi, lüzumlu kamu özgürlüklerinin; dernek kurma, basın, din ve vicdan gibi hürriyetlerin var olmasını, muhalif parti ve kişilere karşı saygı ve hoşgörüyü kapsamaktadır (Gözler, 2000, s. 134).

11) *Hukuk devleti*; temel hak ve hürriyetlerin muhafaza altına alınıp siyasi otoritenin hukukla sınırlandırıldığı ve böylelikle keyfiyetin önüne geçildiği devlettir. Siyasal otoritenin bireylerin temel haklarına müdahale edilmesinin engellenmesi ve teminat altına alınması amaç edinilmiştir. Bu gaye ile anayasada bu haklara yer verilmiş, sınırlandırılması ise kanunlar ile yapılabilmekte ve yargı erki tarafından denetimi sağlanabilmektedir (Tunç, 2008, s. 119).

12) *Kuvvetler ayrılığı*; yürütme, yasama ve yargı organlarının devlet içerisinde farklı ellerde toplanmasını ortaya koyar. Yasa yapma görevi yasamaya, yasaları uygulama görevi yürütmeye, yapılan uygulamaların yasalara ve bu yasaların da anayasaya uygunluğunun denetimi yargıya ait olması gerektiğini belirtin demokrasi unsurudur (Oğuzhan, 2019, s. 34).

13) *Sivil toplum*; demokrasinin nihai unsurudur. Demokrasinin meydana gelmesi ve kurumsal bir hüviyete bürünmesi sivil toplumun etkin ve bir o kadar güçlü olmasına bağlıdır. Sivil toplum ve demokrasi doğru orantılıdır; siyasi otoriteye karşı hak ve özgürlükler kapsamında mücadele yürüten STK'lar ne kadar çok olursa demokrasi de o denli kurumsal bir hüviyete kavuşur. Demokrasi bir uzlaşma ve denge rejimidir. Bu unsurların yaşama geçirilmesi oranında demokrasi, toplumsal kültür niteliği taşır ve siyasi sistemden daha çok yaşam biçimine dönüşür. Demokrasinin unsurları yani demokrasiyi oluşturan bu on üç unsurun izahıyla beraber bunlardan birinin bile eksik olması demokrasinin sıhhatli işlememesine ve hatta yok olmasına sebebiyet verebilir (Oğuzhan, 2019, s. 34-35). Bu bağlamda, demokrasinin unsurları bütünlük arz eder. Bir unsuru diğerinden daha önemli veya daha iyidir diyemeyiz. Bu unsurların sadece anayasada ve kanunlarda mevcudiyetini barındırması yeterli değildir bununla beraber etkin olarak yürürlükte olmalı ve tüm vatandaş için eşit olduğu gibi ulaşılabilir nitelikte olmalıdır. Aynı zamanda demokratik hakları oluşturan ve koruyan kurumlar demokrasi için gerekli koşullardır (Gözler, 2000, s. 135).

1.1.4. Demokrasinin Kendi Bünyesinde Modelleri

Demokrasi farklı zamanlarda çeşitli şekillerde anlamlandırılmış, halklar kendilerince demokrasi modelleri ortaya koymuşlardır. Tarihsel süreç içerisinde doğrudan demokrasinin görüldüğü eski Yunan sitelerinden günümüze demokrasi sürekli gelişme kaydederek devletler tarafından farklı şekillerde uygulanmıştır. Böyle bir temellendirmeden sonra demokrasinin kendi bünyesinde farklı modellerini şu şekilde açıklayabiliriz.

1.1.4.1. Siyasal (Klasik) Demokrasi

Bu demokrasi çeşidi Batı Avrupa ülkelerinde gelişerek olgunlaşmış demokrasiyi simgelemektedir. Siyasal demokrasi denemesi, ilk olarak İngiltere’de başlamış, burjuvazinin ve kral’ın yetkilerinin kısıtlanması sonucunda “*milli egemenlik*” kuramı gün yüzüne çıkmıştır. Bu bağlamda, devletin haiz olduğu bütün egemenliğin halka ait olduğu savunusu yapılarak demokrasi sisteminin teşkili sağlanmıştır. Siyasal demokrasi, tarihsel olarak ilk ortaya çıkan demokrasi çeşidi olup, demokrasinin klasikleşmiş şeklidir. Siyasal demokrasinin ilk ve en esaslı ilkesi, insan hak ve hürriyetlerine bağlılıktır. Bu ilkedен anlaşılın, insanın insan olarak bir başkasına devredilemez ve kimse tarafından dokunulamaz haklara sahip olduğudur. İkinci ilkesi ise ilk ilkeyle bağışık olan eşitlik ilkesidir. Eşitlik ise toplumda hiçbir kişi, grup veya ailenin ayrıcalığının bulunmayacağını belirtmektedir. Siyasal demokrasinin uygulanmasına yönelik esas ilkeler temsil, seçim ve çok partili bir siyasal rejim olarak ifade edilmiştir (Çiçek, 1999, s. 28-29).

1.1.4.2. Sosyal Demokrasi

Bu model, endüstri devrimiyle beraber gün yüzüne çıkan proletarya sınıfının tesiriyle meydana gelmiştir. Ekonomiye dayalı bir sınıfın sorunlarına çare olacak şekilde doğmuştur. Bütün kişilerin eşit olmasını, devlet önünde eşit davranış görme hakkına sahip olduğu tezini savunur ve bu hakların meydana gelebilmesi için devletin etkin bir şekilde rol alması gerektiğini düşünür. Siyasal demokraside eşitlik görünüşte sağlanmakta olduğunu iddia ederek, bilakis zenginliğe ortaklık edilirse sosyal eşitliğe ulaşılacağını öne sürmüştür. Sosyal demokrasi, klasik liberalizmin ve kökten sosyalizmin insicamından mahrumdur. Klasik liberalizm piyasaya bağlı iken, sosyalizm ortak mülkiyeti dile getirir. Sosyal demokrasi ise bireyle toplum ve piyasayla devlet arasındaki dengeyi savunur. Sosyal demokrasi sosyal adalet ilkeleri üzerine yoğunlaşır. Bu bağlamda sosyal demokrasinin kaygısı aciz olana, haksızlığa uğrayana içkindir. İnsanların iktisadi açıdan diğerlerinin altında ezilmemesi için devletin bu gibi durumlarda müdahale etmesini öngörür. Sosyal ve siyasal demokrasi özleri bakımından karşıt değil bilakis birbirlerini ikame ederler. Bu sebeple hakiki demokrasinin sadece siyasal demokrasiyle, sosyal demokrasinin bütünleşmesi neticesinde oluşabileceği ifade edilebilir. Demokrasinin ana gayesi, insana toplum içerisinde hayat sürerken mümkün olduğu kadar geniş bir hürriyet sağlamaktır (Oğuzhan, 2019, s. 22-24).

1.1.4.3. Ekonomik Demokrasi

Ekonomik demokrasi, üretim ve paylaşım ile ilgili kararları alanların toplum içindeki oranları ve toplumsal kökleri ile illiyetli olarak değerlendirilir. Toplumsal adaletin oluşturulması ve sağlanması, yalnızca siyasal düzeydeki kararlarla mümkün değildir. Çalışanların bir bütün olarak ekonomik yönetimi tetkik edebilmeleri ölçüsünde ekonomik demokrasi vardır. Sosyal demokrasi evresinde farklı sebeplerle işçi, çifte baskı altında kalmaya devam etmiştir. İşte, işçiyi tekrar nefes alır hale getirmek üzere işin içerisine ekonomik demokrasi girmiştir. İşçiyi bir taraftan sermayedarların sahibi kapitalistin önünde, diğer taraftan da işin beyni olan bürokratların karşısında, yeniden ve daha güçlü duyulan bir korumaya kavuşturmak için mevcudiyeti vardır (Çiçek, 1999, s. 31).

1.1.4.4. Katılımcı Demokrasi

Katılımcı demokrasinin kastedilen gayesi şöyledir. Yurttaşların kendilerini ilgilendiren bütün kararların alınmasına faal bir şekilde farklı şekillerde iştirak etmeleri ve bu iştirakin halkın bütün kesimlerinde olabildiğince fazla yerel birimlerin vasıtasıyla gerçekleşmesidir. Bununla birlikte, bu demokrasi modelinin hususiyetleri ise şunlardır. 1) Bütün yurttaşlar, kendilerini ilgilendiren kararlarda, ortak karar almaları ve geniş katılımın sağlanacağı bir imkâna kavuşmalıdırlar. 2) Ortak karar alabilmedeki inisiyatif geniş bir şekilde halkın tüm kesimine dağılabilmelidir. Yalnızca kamu görevlilerine veya yetkin kişilerle kısıtlanmamalı, bu kararların etkisinde olan bütün bireyleri içermelidir. 3) Sivil olan alanlarda ortak kararlara iştirak etme, yurttaşlara siyasal meziyet ve yasaları öğreten, yurttaşları daha kapsamlı siyasi konulara iştirak etmeyi güdüleyen bir özellik taşınmalıdır. 4) Ortak karar almaya iştirak oy verme ile sınırlı tutulmamalıdır. Çok çeşitli faaliyetleri de içerisine almalıdır (Çiçek, 1999, s. 33-34).

1.1.4.5. Liberal Demokrasi

Demokrasi ve liberalizm arasındaki ilişki çoğu düşünür tarafından özgürlük ve eşitlik arasındaki ilişki olarak belirtilmiştir. Bu bağlamda, demokrasi ve liberalizm arasındaki farkı belirtmek için birinde eşitlik diğerinde özgürlük vardır şeklinde bir tanımlama yapılmıştır. Bununla beraber liberal demokratik sistemlerin vazifesi eşitlik ve özgürlüğün birleşiminden meydana gelmiştir. Temelinde demokrasi sadece eşitlik, liberalizm de sadece özgürlük olarak değerlendirilemez (Oğuzhan, 2019, s. 27-28). Bu bağlamda, ikisi o kadar çok alanda değerlendirilebilir ki, örneğin ekonomik refahı, kararlı bir hukuk sisteminin teminatı olması, devletlerarasında meydana gelebilecek savaşların dahi liberal demokrasiyle sona erdirilebileceği ve barışın sağlanabileceği bile söylenebilmektedir (Güvenç, 2020c, s. 23-24). Genel bir kıyas yapılacak olursa eşitlik bir bütünlük ve uyumlu olmayı ister, özgürlükse düzensiz ve zahmetlidir. Liberal demokrasi, devlet gücünün sınırlandırılması yöntemiyle halkın gücünü devlete ortak etme gayesini amaçlamakta olup, bu doğrultuda bakılması gerekirse demokratik bir devletten maksat liberal anayasal bir devlettir. Bu hal, liberalizm ile

demokrasinin birbiri içerisinde kaynaştıkları ve bütün oldukları manasına gelmekte, liberal demokrasi özgürlük yoluyla eşitliği savunur, bir toplumda özgürlük varsa eşitlik koşulları sağlanabilmektedir. Özetle liberal demokrasi; azınlık haklarına saygılı çoğunluk yönetimine, erkler ayrılığı ve kanunlarla sınırları çizilmiş olan siyasal iktidarın seçimlerle gizli oy ve açık tasnifle, temsil yoluyla devredilmesini esas alır. Zira rekabete dayalı siyaset sadece çok partinin vuku bulduğu yerde mevcudiyet kazanır. Muhalefet demokrasinin kalbidir, muhalefetin olmadığı yerde demokrasi de yaşam süremez. Demokrasi modellerinden liberal demokrasi, diğer modellerden daha çok demokrasinin işlerlik kazandırılmasını sağlamıştır. Muhalefet canlı tutularak ve halkın etkin katılımı sağlanarak var olan demokrasiyi ideal demokrasiye en çok yanaştıran olmuştur (Oğuzhan, 2019, s. 29-30).

Demokrasinin bu aşamaya kadar ne olduğu, mahiyetinin neleri kapsadığı, uygulanış biçimleri, özellikleri, unsurları ve modellerinin izahına gidilmiştir. Demokrasiye yönelik birçok tanım bulunsa da en genel ve temel tanımı azınlığın haklarıyla sınırlı çoğunluk yönetimi olmalıdır. Bu yönüyle demokrasi, azınlık haklarıyla sınırları çizilmiş çoğunluğun egemenliğine, serbest, adil seçim sistemlerin olmasına ve iktidarın seçimle değiştirilmesine dayanmaktadır.

Demokrasinin vazgeçilmez unsurlarından biri seçimlerdir. Seçimler, demokrasinin sağlanabilmesi için düzenli aralıklarla ve adilane bir şekilde yapılmalıdır.

1.2. SEÇME HAKKI, SEÇME YÖNTEMİ VE SEÇİM SİSTEMLERİ

Demokrasinin bir ülkede yerleşke sağlayabilmesi için, vazgeçilmez unsur olan siyasi partilerin mevcudiyetine, adilane ve serbestliğe dayalı seçimlerin düzenli olarak yapılmasına, seçme-seçilme haklarının kısıtlanmaması gerektiğine, rekabete dayalı seçimlerin olmasına, siyasal iktidarların seçim marifetiyle değişebilmesine bağlıdır. Ayrıca siyasi otoritenin sınırlandırılarak azınlık haklarının korunabilmesi ve muhalefetin de güçlü bir şekilde bulunması gereklidir (Oğuzhan, 2019, s. 31-34 ; Tunç, 2008, s. 1118-1119).

Demokrasinin unsurlarına yönelik ortaya atılan görüşler birlikte değerlendirildiğinde serbestliğe dayanan seçimin ilkesi, demokratik rejime içkin müşterek bir hususiyet olduğu ifade edilebilir. Müşterek hususiyete dayanarak şu düşüncelere de yer verilebilir. Seçimler yapılmadan demokrasiye dayalı bir iktidardan söz edilemeyeceğinden, yalnızca seçimlerin yapılması da bu hususta demokrasiyi bizlere göstermemektedir. Bu bağlamda asgari seviyede demokratik yönetimin mevcudiyetinden söz edilebilmesi için yapılan seçimlere yönelik konulan kuralların milletlerarası camiada da uygun görülmesi ve seçimlerin tüm sürecinde bu kuralların uygulanması gerekmektedir. Ülkelerin nüfuslarının çoğalmasıyla beraber vatandaş temsil etmek, demokratiklik yönüyle mecburiyet arz etmiş, temsiliyetin ortaya konmasına yönelik gayretler seçimler sayesinde olanaklı kılınmıştır. Başka bir izahla, temsile dayanan demokratikleşme hareketi, özü yönüyle seçimleri mecburi koşmakta, seçimler ise temsile dayanan demokrasinin vuku bulmasını yerine getirmektedir. Bu yönüyle, seçimler modern demokratik dünyanın ikame unsuru ve kilit konusudur. Seçimlerin demokratik kurallarla

yapılması vekillerin ve iktidarın meşruiyetini ortaya koyan biricik araçtır. En genel ifadeyle meşruiyet kazanmanın yolu demokratik yollarla yapılan seçimlerden geçmektedir (Can, 2016, s. 1-3).

1.2.1. Seçme Hakkı

Bu hak, tarihselliğiyle değerlendirildiğinde örgütlenerek partilerin oluşmasıyla, anayasal hakların kişi ve kurumlara verilmesiyle demokratik zeminde mevcudiyet kazanarak gelişmiştir. Bugün ki anlamda seçme hakkının demokratikleşmesi epey bir vakitte kazanılmıştır. Bireyler tabiiyetinde bulunduğu devletin idarecilerine seçme-seçilme hakkına haiz olarak iştirak edebilirler. Seçme hakkı günümüzde yalnızca demokrasiyi benimsemiş devletlerin anayasalarıyla sınırlı kalmamış, uluslararası anlaşmalarla da teminat altında tutulmuştur. Bu hak, seçmen olan kişilere vekil tayin edecekleri kişilerin kimlerden oluşacağını belirleyebileceği, kimlerin yönetebileceğini seçme hakkı vermektedir. Seçme hakkı temel haktır ve bütünlücüsü ise seçilme hakkıdır. Seçilme hakkıyla kişiler ülke idaresine iştirak edebilme fırsatı bulmaktadırlar (Aydoğdu, 2015, s. 15).

Seçimler, demokratik rejimin mecburiyeti olarak görüldüğünden, seçimin kendisi de demokratik kriterler taşımalı ki, demokrasiyle bir bütünlük oluşturabilsin. Seçimlerde, aday olanlar ve siyasi partiler vatandaşlardan oy toplayabilmek için onları kendilerine inandırabilme gayesiyle entrika çevirdikleri bir oyunmuş gibi görülmüş ve bu oyunun sonucunda kazanabilmenin de kimi koşullarının bulunduğu ifade edilmiştir. Seçimde ortaya konulan kaideler, seçme-seçilme haklarına kimlerin haiz olduğu, seçimin hangi kurum aracılığıyla yapılacağı, seçmen olanların iradelerinin sandıkta nasıl yansıtılacağı, seçimlerin hangi şartlar altında neticelendirileceğine ilişkindir. Bu bağlamda seçimlerinde demokratiklik kazanması için seçim için düzenlenen kanunların demokratiklik taşıması elzendir. Demokratik seçim ilkeleri evvelinde, ülkemizin de tarafı olduğu kimi uluslararası bildirgelerde veya beyannamelerde bulunmaktadır. Bunlar İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, medeni ve siyasi haklara yönelik antlaşmalar, kadına ve engellilere yönelik ayrımcılığın giderilmesine yönelik antlaşmalar gibi evrensel nitelik taşıyan sözleşmelerdir. Bu antlaşmalar dışında Avrupa Konseyi içerisinde faaliyette bulunan Venedik Komisyonu'nun da seçimlere yönelik teşkilini sağladığı uluslararası normları bulunmaktadır. Komisyonun politikası; Avrupa'nın seçimlere yönelik ilkelerinin eşit, genel, gizli, serbest, doğrudan oy kaideleri üzerine temellendirmekte, ulusların seçim ilkelerinin de bu kriterlerde olması gerektiğini belirtmektedir. Bu açıdan uluslararası antlaşmalarda ortaya konan demokratik seçime yönelik ilkeler aşağıda belirtilen ilkelerdir (Can, 2016, s. 4-5).

1.2.1.1.Genel Oy İlkesi

Tarihsel süreçte oy verme hakkı olan zümreler genişlemekle beraber bu durum ülkelerde demokrasiye daha da yakınlaşma olarak görülmüştür. Oy hakkını genişletme eğiliminde olan ülkeler her vakit bu hakkın genişletilmesi için tahakküm altına sokulmuştur (Mayo, 1964, s.

95). Bireyin mevkii, şan ve şöhreti, mezhebi, eğitim durumu hangi seviyede bulursa bulunsun tek tek her bireyin oy hakkına haiz olmasını belirten ilke genel oy ilkesi olarak tanımlanır (Gözler, 2000, s. 286). Bugün demokrasiyi özümsemiş bir yönetimden bahsedilmesi gerekirse bu ilke kökenini oluşturmaktadır. Ayrıca demokrasiye yönelik çabalar ve mücadeleler genellikle ilkesi etrafında dönüp durmuştur. Çoğu batılı ülkelerde herkesin oy sahibi olabilmesine yönelik gelişmeler ancak 1850'li yıllarda görülebilmektedir. Demokrasinin beşiği kabul edilen İngiltere, yüzyıllarca vatandaşlarının oy hakkının eşit ve genel olmasını kabullenemediği bilinmektedir. Bugünün dünyasında demokrasiyi benimsemiş ülkelerin tümü eşitlik ve genellikle ilkelerini kabullenmişlerdir. Fakat bu ilkeleri kabul etmekle bütün problemler çözümleniyor zannedilmemelidir. Öncelikle seçme hakkına sahip olanlar bu ilkeler ışığında hakiki iradelerini ortaya koyabilmeleri gerekir. Buna yönelik bazı tedbirlerin de alınması elzemdir (TBMM, 1982, s. 20). Ancak ülkelerin yasalarında kimi kimselerin akli maluliyeti bulunması ve erişkin olamaması gibi sebeplerden ötürü oy haklarının elinden alınması bu ilkeye ters düşmemektedir (Gözler, 2000, s. 287).

1.2.1.2. Kişisel Oy İlkesi

Adı geçen bu ilkeyle bir vatandaş herhangi bir zümrenin veya grubun bir ferdi olmaktan ziyade belirli bir devletin bireyi vasfını taşıdığı ortaya konulmaktadır. Bununla beraber kişisel oy ilkesi seçmeye yönelik hakkın bireye has olmasını ve bizatihi birey tarafından kullanılmasını belirtmektedir. Kişisel oy ilkesiyle vatandaşın sandık başına giderek kendi iradesini göstermesi belirtilmiştir. Ancak kimi sebeplerden ötürü örneğin engelli olup yatağa bağımlı hayat süren vatandaşlar, yaşlılık veya sandıkta resmi görevli olanların sandığa gidemeyeceği de aşikârdır. Bundan dolayı seçme hakkına sahip olanlara yönelik kanunlar nezdinde bazı uygulamalara gidilmiştir. Bunlara örnek olarak vatandaşların evinde oy kullanmaları, mektup veya vekâlet yoluyla oy kullanımı gösterilebilir. Bu uygulamaların sebebi ülke vatandaşlarının kimi sebeplerle oy kullanmaya gidemeyeceklerinden ötürü oy kullanmalarının kolaylaştırılmasına yönelik tedbirlerdir (Cansu, 2016, s. 6). Ülkemizde yatağa bağımlı olanların evlerinde veya buldukları yerde seyyar sandık marifetiyle oy kullanmaları ilk kez 2018 yılında Cumhurbaşkanlığı ve 27. Dönem Milletvekilliği seçimlerinde uygulanmıştır.

1.2.1.3. Eşit Oy İlkesi

Bu ilkeyle seçime iştirak eden vatandaşların hem nitel hem de nicel anlamda oy hakkının teklifiğini ortaya koymaktadır. Eşitliğe dayanan ilke, vatandaşın bir oyunun bulunduğu kaidesiyle izah edilebilir (Gözler, 2000, s. 287). Amerika Birleşik Devletleri Yüce Mahkemesi eşitlik ilkesi kaidesini 1963 tarihinde bir davayla ortaya koymuştur. Demokrasiye dayanan seçimlerde, tüm vatandaşların sadece bir oy hakkının bulunduğu kuralı bugün demokratikleşme adına istisnasız bir kaidedir. Bu halin tersi düşünülmemektedir zira vatandaşların siyasi kabiliyetlerinin adilane olarak tartılabileceği bir metot görülmemektedir. Fakat tarihte eşitlik ilkesi kabul görene değin çeşitli metotlar uygulanmıştır. Buna örnek olarak vatandaşa birden çok oy hakkının verildiği çoklu sistem gösterilebilir. Bunlara da iki tane

uygulama misal teşkil eder. Birincisi vatandaşın ailesindeki kişilerin toplamı adına birden çok oy kullanması, diğeri ise vatandaşın oy verme günü farklı yerlerde mükerrer oy kullanması gösterilebilir (Aydoğdu, 2015, s. 26). Bu ilkeyi günümüz koşullarında daha da genişletmek mümkündür. Örneğin seçime yönelik belirlenen kriterlerde siyasi partilere ve adaylara propagandalarında eşit fırsatlar verilebilir.

1.2.1.4. Serbest Oy İlkesi

Seçmenin oyunun teminatı olarak ortaya konan serbest oy ilkesi, vatandaşın her çeşit zorlamadan ve tehditten uzaklaşarak, hür ve herhangi bir yere bağımlı olmadan oy kullanmasını belirtir (Gözler, 2000, s. 285). Bununla beraber serbest oy ilkesi, partilerin propaganda zamanında özgür bir zeminde vatandaşın seçime yönelik iradelerinin kendilerine yönelmesini gaye eder. Bu bağlamda devlete de ciddi sorumluluklar düşmektedir. Devlet, yönetime gelecek olan adayların seçmenler tarafından tanınmasını yerine getirmekle mükelleftir. Bu yönüyle, devlet vatandaşın serbest hür iradesinin muhafazasında gösterdiği teminatı, seçim günü oyların tasnif işlemlerinde de göstermeli güvenli seçimin garantörü olmalıdır. Ayrıca seçimlerde yapılabilecek her çeşit hilenin ve zorbalığa karşı her türlü tedbirin alınması da serbestlik ilkesi üzerinden değerlendirilmektedir (Can, 2016, s. 7).

1.2.1.5. Gizli Oy İlkesi

Gizli oy ilkesi, seçmeye yönelik hakkın seçmen tarafından hiçbir tesir ve zorlamada bulunmadan tamamen kendi inanç, düşünce ve siyasi fikirlerine göre oyunu rahat bir şekilde güvenli olarak kullanabilmesini ifade eder. Bu ilke seçmeye yönelik hakkın en hususi öğelerindedir. Vatandaş bu ilke sayesinde huzurlu ve oyunu hiç kimsenin bilmeyeceği şekilde kullanmasına dayanır. Seçmen için seçim zamanı hazırlanan kapalı oy verme yeri ve gizliliğin ihlali hallerinde güvenliğin kolluk kuvvetleri marifetiyle sağlanması gizlilik ilkesinden kaynaklanmaktadır (TBMM, 1982, s. 21). Bu bağlamda, oy vermede kullanılan zarfların özel kâğıtlardan imali, zarflar ve oy pusulalarının mühürlenmesi, sandığın mühürlenerek oy verme işleminin bitimine kadar açılmaması, seçim görevlilerinin kanunlar nezdinde yemin ederek göreve başlaması da gizlilik ilkesi gereği yapılan uygulamalardır.

Gizli oy ilkesinin zıttı ise açıkça yapılan oy ilkesidir. Bu durum da vatandaş herkes tarafından görülecek şekilde oy kullanmaktadır. Demokrasinin gelişme göstermesi vaktine kadar aleni oy ilkesinin kullanılmasının örnekleri ülkeler nezdinde görülmüştür. Bugün demokratik ülkelerde aleni oy ilkesinin geçerliliği kalmamıştır (Aydoğdu, 2015, s. 28-29).

Ülkemizde Cumhuriyetin ilk yıllarında tek parti iktidarından 1950'li yılların başına kadar aleni oy ilkesi esas uygulanmıştır. 5545 sayılı Milletvekilleri Seçim Kanunu ile gizli oy ilkesi kabul edilerek 1950 yılında yapılan dokuzuncu dönem TBMM seçimlerinde ilk kez uygulamaya konulmuştur (Gözler, 2000, s. 288).

1.2.1.6. Açık Sayım ve Döküm İlkesi

Vatandaşın iradesinin muhafazası gizliliğe dayanan oy ilkesiyle sağlanmaktadır. Bu iradenin temini oy verme günü oyların tasnifinin de güvenli şekilde yapılarak korunmasıyla bağlantılıdır. Birbiriyle bağlantılı olan bu durum, açık sayım ve döküm ilkesinin işlerlik sağlamasıyla olabilmektedir. Açık sayım ve döküm ilkesi serbest oy ilkesinin mevcudiyeti için de lüzumludur (Can, 2016, s. 8). Ülkemizde bu ilke ilk defa 1950 yılında yapılan seçimlerde uygulamaya konulmuştur (Gözler, 2000, s. 288).

1.2.1.7. Yargı Organının Yönetimi ve Denetimi İlkesi

Demokratik seçim ilkelerinin teoride kalmaması ve uygulamada varlık gösterebilmesi için tüm bu ilkelerin devlet tarafından anayasal ve hukuksal teminat altına alınması gerekmektedir. Hukuki teminatı olmayan bir devlette demokratik seçim ilkelerinden bahsedilmesi mümkün değildir. Bu itibarla demokratik devletlerde bu ilkelerin işlerlik kazanabilmesi için seçim işleri yargı organlarının yönetimi, denetimi ve gözetimi altında yapılmaktadır (Can, 2016, s. 8). Ülkemizde seçimlerin yönetimi, denetimi ve gözetimi yargı organı olan Yüksek Seçim Kurulu tarafından yapılmaktadır (Gözler, 2000, s. 289). Demokratik seçim ilkeleri ekseninde düşünüldüğünde seçim zamanlarında seçmene ve adaylara yönelik her türlü güvence bu kurum tarafından karşılanmaktadır.

İnsanoğlunun bir araya gelerek topluluk halinde hayat sürmeye başlamalarıyla birlikte aralarında yönetme-yönetilme veya temsil hali de tarihsel süreçte doğal olarak çeşitli şekillerde günümüze kadar gelmiştir. Bu itibarla temsille seçim birbirleri ile ilişkisini sürdürerek seçim uygulamalarında da yapılan değişiklikler kendisini göstermiştir. Doğrudan demokrasiden temsili demokrasiye kadar seçim sistemlerine yönelik problemlerin de var olduğunu görmekteyiz. Günümüze değin siyaset bilim insanlarını fazlasıyla uğraş haline getiren konu, devleti/toplumunu yöneteceklerin hangi kaidelerle seçileceklerini ve seçim sonuçlarının hangi şartlara göre hesap edileceğidir (TBMM, 1982, s. 22). Seçim sistemlerini incelemeyen önce seçme yöntemlerini ele almak konunun mahiyeti yönüyle hususiyet taşımaktadır.

1.2.2. Seçme Yöntemleri

Seçimlere yönelik sistem ve yöntem arasında kuvvetli bir bağ vardır (Aydoğdu, 2015, s. 39). Her seçim sisteminin kendine has seçme yöntemlerinin bulunduğu bilinmektedir. Bu seçme yöntemleri uygulanan ülkelerin şartlarına veya yöntemi ortaya koyanların görüşlerine göre de çeşitlilik arz etmektedir. Çoğunluk sisteminde farklı seçme yöntemlerin esasta ayrımı seçimin tek isimle mi yoksa listeyle mi yapılacağı hususudur (TBMM, 1982, s. 26). Seçimler iki ya da tek turlu olması hali yalnızca çoğunluk sisteminde geçerlilik taşır. Nispi temsilde bu halin uygulanmasının imkânı bulunmamaktadır. Nispi temsil turlu seçimlere ihtiyaç duyulmadan seçilenlerin dağıtımının yapıldığı bir sistemdir (Aydoğdu, 2015, s. 39).

1.2.2.1. Dar Bölgesi Yöntem

Dar bölgesel yöntemin en önemli olan tarafı, ülkedeki mevcut bulunan her seçim çevresinden bir aday seçilmesini kural olarak koymasındır. Seçimlere iştirak eden siyasi partiler, her seçim çevresinden bir tane aday ismini koyar. Seçmenlerin bir oyu bulunduğundan, bu oyu yalnızca tek aday için kullanabilmektedir. Dar bölgesel yöntemde temsilin tek aday tarafından sağlandığı ortaya koyulduğundan bu hal, seçim çevrelerinin küçük olmasını da beraberinde getirmiştir (TBMM, 1982, s. 26). Dar bölgesel yöntem, karma veya çoğunluk sistemlerinde uygulanabilir olmakla beraber, nispi temsil sisteminde uygulanmamaktadır. Bu yöntemin basit çoğunluğa dayanan sistemde uygulanması halinde ilk turda seçimler tamamlanır. Fakat seçim için ilk turda muayyen çoğunluk aranırsa başka turların da yapılacağı aşikârdır. Nihai turlara, yani adayların gereken oyu sağlayamadığı ve seçimin sonuçsuz kaldığı (*balotaj*) turlar da denilmektedir (Aydoğdu, 2015, s. 39-40).

1.2.2.1.1. Tek Turlu

En fazla oyu alan kişinin kazandığı bir seçim yöntemidir. Temsilci seçilebilmek için seçmenden geçerli olan oylardan en fazlasını almak kâfidir. Bu yöntemde geçerli oyların yarısından bir fazlasını almak veya oyların dörtte üçü gibi çoğunluk aranmamaktadır. Basit çoğunluğa dayalı bir yöntem olup, ilk defa İngiltere de bu usul uygulanmıştır. Bu nedenle İngiliz Sistemi de denilmektedir. İngiltere de bu yönteme yarışta çizgiyi ilk aşan vekilliği kazanır olarak ifade edilmektedir. Kısacası bu sisteme tek seferde bitirildiği için tek oylama yöntemi de denilmektedir (Türk, 2006, s. 80). Bu seçim yönteminin örneği ülkemizde mahalli idareler genel seçimlerinde muhtarlık, ihtiyar üyeliği ve belediye başkanlığı seçimlerinde görülmektedir (Aydoğdu, 2015, s. 40).

1.2.2.1.2. İki Turlu

İki turlu yöntemde ilk oylamada mutlak çoğunluğun sağlanması gerekir, eğer bu koşul sağlanmaz ise ikinci oylamada en çok oy alan adayın seçimi kazandığı bir yöntemdir. Temsilci seçilebilmek için, seçimde kullanılan oyların çoğunluğunu yani yarısından bir fazlasının alınması gerekmektedir. Bu yöntemin anavatanı olan Fransa'da oy kullanmak zorunlu değildir. Ülkede geçerli oyların mutlak çoğunluğu kıstasıyla birlikte seçmen kütüğüne kayıtlı seçmenlerin dörtte bir kaidesi de bulunması gerekir. Şayet mutlak çoğunluk ve dörtte bir kıstası ilk turda sağlanamazsa, haftaya kısıtlı sayıda adayın iştirak edeceği ikinci tur oylaması yapılmaktadır. İkinci turda oyların yarısından bir fazlasının alınmasına gerek yoktur, en fazla oyu seçmenden alan aday seçimin galibi olmaktadır (Türk, 2006, s. 80-81). Ülkemizde cumhurbaşkanı seçiminde de iki turlu bu yöntem kullanılmakta olup, ilk turda mutlak çoğunluğun elde edilmesi halinde seçim tamamlanmaktadır. Ancak salt çoğunluk ilk turda sağlanamazsa ikinci tura en fazla oyu elde eden iki aday seçime iştirak etmektedir. İkinci turda iki adaydan basit çoğunluğu elde eden aday seçimi kazanmaktadır.

Fransa’da seçim sistemlerine yönelik uygulama çeşitlilikleri tarih boyunca olabildiğince farklılıklar göstermiştir. Tarihsel süreçte 4. Cumhuriyet’in bitimiyle birlikte bu sistem uygulamaya konulmuştur. Fransa’da bölgeler beş’e ayrılmış olup, on beş farklı seciyede seçim sistemleri tatbik edilmiştir. Ülke’de yürürlükte olan seçim sistemine göre, seçim bölgelerinden meclise birer aday seçilmekte, ilk tur seçimde geçerli oyların yarısından bir fazlasını elde edemeyen adaylar, ikinci hafta yapılacak seçimlerde basit çoğunluk elde etmesi halinde seçimin galibi olmaktadır (Özgül, 2002, s. 52). İkinci tura iştirak edebilmek için adaylar geçerli oyların %10’unun yukarısında bir oy’a sahip olmaları gerekir ki, aksi durumda seçime iştirak edemezler. İlk oylamada belirtilen oranlara ulaşamayan partiler seçimin dışında kalmıştır. Fakat ikinci oylama da seçim dışı kalan partiler ittifaklar yaparak parlamentoda temsil imkânına kavuşabilmektedir (TBMM, 1982, s. 27).

1.2.2.1.3. Tercihli Oylu

Bu yöntemi uygulayan ülke Avustralya’dır. Tercihli oylu yönteminde geçerli olan her seçim bölgesinden bir temsilci seçilmektedir. Oy kullananlar tercih ettiği adayların seçilebilmesi yönlü 1,2,3,4... numaralandırmak suretiyle sıralandırma yaparlar. Oylar tasnif edilirken sıralamadaki tercih esas alınır. Sıralamadaki tercihe göre adaylardan salt çoğunluğu elde edenler seçimi kazanırlar. Adaylar ilk turda salt çoğunluğu elde edemezse, oyun en azını alandan aday çıkarılarak, çıkarılan adayın ikinci tercihlerine bakılır ve diğer adayların ilk turdaki tercih edilen oylarına ilave edilir. Bu durumda da adaylar salt çoğunluğu elde edemezse geriye kalanlardan oyun en azını almış aday çıkarılarak işlem tekerrür eder. Bu duruma bir örnek verelim. Bir seçim bölgesinde 10.000 oy kullanılmış ve 4 adayın bulunduğu seçim çevresinde adayların ilk tercihli oy dağılımları şöyledir;

Ahmet	2100
Burhan	2500
Cemil	3500
Deniz	1900

Şeklinde olduğundan salt çoğunluğu yani 5001’i alan aday olmadığından ilk tercihinde en azı alan Deniz seçilemeyecektir.

Deniz’in ikinci tercihindeki oylar şu şekildedir.

Burhan	300
Cemil	1505

Bu halde Deniz’in ikinci tercihinden

Burhan’a 300 oy geldiğinden $2500 + 300 = 2800$

Cemil’e ise 1505 oy geldiğinden $3500 + 1505 = 5005$

Oyu olduğundan Cemil salt çoğunluğu elde ederek seçimi kazanacaktır. Buradaki örnekten de anlaşıldığı gibi küçük oy alan adayın ikinci tercihinden gelen oylar büyük önem taşımaktadır. Tercihli oylu yöntemin işlerlik kazanabilmesi için seçmen olanların ikinci tercihlerini de kullanmaları gerekmektedir. Aksi takdirde seçimlerde ilk turda salt çoğunluğa hiçbir aday ulaşamaz ise seçimler tekrarlanmak zorunda kalır (TBMM, 1982, s. 30-31).

1.2.2.1.4. Devredilebilen Oy

Bu yöntemde de ülkede, her seçim bölgesinden bir temsilci seçilmektedir. Seçime girecek adaylar kendi çevrelerindeki geçerli oyların salt çoğunluğunu elde etmeleri gerekir. Eğer adaylar tarafından salt çoğunluk elde edilemezse, başka bir seçim çevresinde partisinin adayına veya adaylarına kendi oylarını devir yapabilirler. Ancak bu durum belirli bir kıstasa tabi tutulmuştur. Adayın oylarının devrinin yapılabilmesi için kendi seçim çevresinde kullanılan oyların belli bir dilimini alması gerekmektedir. Yine bu yöntemde salt çoğunluğu elde eden aday arta kalan oylarını başka bir seçim çevresindeki kendi partisinin adaylarına devrini yapabilmektedir (Aydoğdu, 2015, s. 45-46).

1.2.2.2. Listeli Seçim

Her bir yerden birden fazla temsilcinin seçileceği esas alınarak seçim çevrelerine bölünen yöntemin adına listeli seçim yöntemi denir. Bu yöntemde siyasi partiler seçilecek temsilci âdeti kadar ismi tespit ederek listeye yazmaktadır. Listeye yazılan adaylar oya hazır hale getirilir. Bu yöntemde hazır hale gelen oylar seçmenlerce üç farklı türde kullanım sergileyebilmektedir (Özgül, 2002, s. 55).

1.2.2.2.1. Sabit Liste

Partinin düzenlediği listenin üzerinde herhangi bir değişikliğe gidilmeden seçmenlerce oy pusulasının zarfa konulup, oy sandığına atılarak kullanılması esasını getiren usuldür. Bu listenin tanzimi tamamen seçmene değil partiye aittir. Dolayısıyla seçmen oyu, adaylara değil direkt partiye vermektedir (TBMM, 1982, s. 3).

1.2.2.2.2. Tercihli Liste

Parti tarafından düzenlenen aday listesindeki isimlere yönelik seçmenler tarafından herhangi bir değişiklik yapılmamaktadır. Seçmen sadece listedeki sıralamanın değişmesine yönelik tercihte bulunabilmektedir. Seçmen tercihini oy pusulasındaki adaylar üzerinde işaretleme yaparak veya parti tarafından belirlenen sırayı tamamen tersini uygulayarak da yapabilmektedir. Tercih seçmene aittir. Seçmen dilerse hiçbir işaretleme veya sıralama yapmayabilir. Seçmenin tercihi yaşadığı ülkenin yasa koyucuları tarafından düzenlenmektedir (Özgül, 2002, s. 56).

1.2.2.2.3. Karma Liste

Bu usulde, seçmen olan kişi, önüne gelen aday listesindeki seçilecek temsilci sayısı âdetince kısıtlanmıştır. Yani seçmen listede istediği kişileri çizme, silme ve değiştirme hakkına sahiptir. Seçmen bununla da yetinmeyip liste dışından kendisinin tanzim ettiği bir liste ile de oyunu kullanabilir. Burada önemli olan husus seçilecek sayısı sınırını geçmemesidir. Fakat bu usulde kişiler ön planda bulunduğundan siyasi partiler tarafından meclis seçimlerinde çokta rağbet görmemektedir. Ülkemizde bunun örneği muhtar ve ihtiyar heyeti üyeliği seçimlerinde görülmektedir. Bu usulde, bir başka üzerinde durulması gereken konu da seçime girecek kimi partilerin seçim bölgelerinde başka bir partiyle ittifak yapmaları hususudur. Bu ittifak meselesi ülkenin yasal düzenlemeleriyle getirilmektedir. İttifak yapan siyasi partilerin oy pusulası da bu husus göz önünde bulundurularak düzenlenmektedir. İttifak yapan partilerin adayları yine kendi partisinden olmaktadır. Buradaki önemli husus, ittifakta bulunan partilerin tasnif işleminde bir parti gibi değerlendirilerek aldığı oy oranında paylaşım yapılmasıdır. Ülkemizde örneği 2018 yılında yapılan 27.Dönem Milletvekili Genel Seçiminde görülmüştür (Koçak, 2019, s. 30-31).

1.2.3. Seçim Sistemleri

Bir ülkenin seçim sistemlerinden herhangi birini tercih etmesi, o ülkedeki siyasetin ve kültürün etkisi esas olmak üzere birçok faktör bulunduğu söylenebilir. Seçimin sistemleri karma, çoğunluk ve nispi temsil sistemleri olmak üzere bir ayrıma tabi tutulmaktadır. Bununla beraber bu sistemlerin her birinin türlü görünümünde birçok seçim sistemlerinin uygulamaları da görülmektedir. Seçim sistemleri esas itibarıyla '*temsilde adalet*' ve '*yönetimde istikrar*' prensiplerinden hangisine ağırlık verdiği genel kabul görmüş bir ilkedir. Bu bağlamda, yönetimlerde istikrarın mevcudiyeti çoğunluk sistemindeyken, temsildeki adaletin göstergesi de nispi temsil sistemiyle görülmektedir. Temsilde adalet ve yönetimde istikrar ilkeleri birbirinin zıddıdır. Aksi yönlü hareket ederler. Bu ilkelerin birlikte uygulanmaya çalışıldığı seçim sistemi ise karma seçim sistemi olarak isimlendirilmektedir. Nispi temsil sistemi temsilde adalet ilkesi üzere olduğundan yapılan seçimlerde rekabet halindeki tüm siyasi partilerin mecliste mümkün olduğu kadarıyla temsilini öngörmektedir. Çoğunluk sistemindeyse esas gaye yönetimde istikrarın temin edilmesidir. Çoğunluk sisteminde seçim çevresinde en fazla geçerli oyu alan parti/adayın seçilmesini gaye edinir. Yönetimde istikrarın olabilmesi için mecliste güçlü bir çoğunluk sağlayan siyasi iktidarların varlık göstermesini gerektirir. Hükümete gelen iktidarların sürekliliğinin sağlanılmasını, kabinelerin düşürülmemesini ve hükümet krizlerinin önlenmesini amaç edinmiştir (Aydoğdu, 2015, s. 51-52).

1.2.3.1.Çoğunluk Seçim Sistemi

Çoğunluk sistemi tarihsel olarak incelendiğinde ilk kullanılan seçim sistemidir. Bu sistemin yönetimde istikrarı ve faydayı gözettiği ifade edilmektedir. Çoğunluk seçim sisteminin temelinde basit bir mantalite bulunur. Hangi seçim çevresi olursa olsun geçerli oyların çoğunu

alan siyasi parti veya adaylar yahut gruplar seçimi kazanmaktadır. Fakat çoğunluk sistemlerinin seçim çevresinin genişlikleri veya temsilci seçilebilmek için ihtiyaç duyulan geçerli oy oranları açısından farklılık göstermektedir. Çoğunluk seçim sisteminin üç türü bulunmaktadır (Türk, 2006, s. 78).

1.2.3.1.1. Basit (Nispi) Çoğunluk

Seçimlerde bir liste veya adayın temsilci olabilmesi için geçerlilik taşıyan oylar da miktar veya oran gözetilmeksizin rakiplerin içerisinde en çok oyu alanın seçimi kazandığı yöntemdir. Burada önemli olan husus bir adayın diğerlerinden daha fazla oy almasıdır. Bu yöntemde ikinci oylama yapılmamaktadır (Koçak, 2019, s. 36-37). Bu yöntemi örneklemek gerekirse, adaylardan Ahmet 2100 oy, Burhan 2500 oy, Cemil 3500 oy ve Deniz ise 1900 oy almıştır. Kazanan en çok oyu alan Cemil'dir.

1.2.3.1.2. Mutlak Çoğunluk

Bu yöntem, basit çoğunluk ile kıyaslandığı zaman seçmenin sandıkta gösterdiği iradesinin daha gerçekçi bir şekilde yansıtılmasına yönelik olduğu söylenebilir. Zira temsilci olabilmek için geçerli oyların yarısından bir fazlasını elde etmek gerektirir. Örneklemek gerekirse dört adaylı bir seçim için geçerli 100.000 oy kullanılmıştır. Bu halde 50.001 oyu hangi aday alırsa seçimin galibidir. Mutlak çoğunluğun uygulandığı seçimlerde, genel itibarıyla seçimler ilk oylamada salt çoğunluk (*geçerli oyların yarısı + 1*)'a ulaşamayacağından ikinci oylamaya başvurmak gerekmektedir. İkinci oylamada ise basit çoğunluk esası geçerlidir. Mutlak çoğunluk yönteminde kanun koyucu milletvekilinin seçilebilmesi için salt çoğunluğun devamında diletirse, bu çoğunluk elde edilene kadar tekrarı gerektiren turlamalı seçimler yapılmaktadır (Özgül, 2002, s. 60).

1.2.3.1.3. Belirli Oranda (Mevsuf- Yarı Belirlenmiş) Çoğunluk

Bir parti listesi veya adayının temsilciliği kazanabilmesi için, evvelinde kanunlarda belirtilen salt çoğunluğun üzerinde $\frac{2}{3}$, $\frac{3}{4}$, $\frac{4}{5}$ gibi bir oy oranının alınması hususunu yasa koyucu kıstas olarak koymuştur. Örneklemek gerekirse, herhangi bir bölgede geçerli oy 100.000 olduğu varsayılırsa temsilcilik kazanabilmek için kanunda $\frac{2}{3}$ oranının üstünde geçerli oyun alınması koşulu kaide olarak konulmuşsa, temsilciliğin kazanılması için seçmenden 66.667 oyun alınması gerekmektedir. Ahmet 10.000 oy, Burhan 15.000 oy, Cemil 70.000 oy ve Deniz ise 5.000 oy almıştır. Mutlak çoğunluğun üzerine kanun koyucunun koyduğu oranı da alarak kazanan Cemil olmuştur. Ülkeler, genel olarak devlet kademesinde hususi kamu görevlilerinin seçiminde veya anayasaya yönelik değişikliklerde bu yönteme başvurumaktadırlar. Adayların veya siyasi partilerin fazla olduğu seçimlerde bu yöntemde sonuca varmanın zor olduğu ayrıca ekonomik olarak ciddi yükümlülük getirdiği gerekçesiyle uygulanmamaktadır. Bununla beraber meclis üyeliği seçimlerinde de görülmemektedir (Koçak, 2019, s. 37-38).

1.2.3.1.4. Çoğunluk Sistemine Yönelik Değerlendirme

Çoğunluk sistemine yönelik eleştiriler ve övgüler hep birlikte düşünüldüğünde çok farklı görüşler dile getirilmektedir. Öncelikle neden çoğunluk sistemi tercih edilmelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin üstün taraflarından bahsedelim.

1) Bu sistemin hem seçmen hem de temsilci açısından en güzel yanı basit ve kolay olmasıdır. Bununla birlikte uygulanabilirliği, seçimin tasnif işlemleri ve seçimi kazananın kısa zamanda belirlenmesidir (Türk, 2006, s. 82).

2) Sistem kolay olduğundan seçime katılım oranı yüksektir. Katılımın yüksek olmasının sebebi ise, seçmenler oylar nasıl ve ne şekilde tasnif yapıldığını rahatlıkla anlayabilmekte ve seçimin neticesine güvenmektedirler. Seçmenin bu sistemi rahat anlamasıyla geçersiz oyların sayısı asgari seviyeye inmiş olacağından seçmenin iradesi tam anlamıyla sandığa yansiyacaktır (Özgül, 2002, s. 61).

3) Sistemin diğer bir üstünlüğü, ülkede bulunan siyasi partilerin azalarak iki partili sisteme doğru bir yönelimin olduğu gözlemlenmektedir. Bu da bizlere partilerin sistemleri ile seçim sistemlerinin birbirlerine sımsıkı bağlı olduğunu ortaya koymaktadır (Güvenir, 1982, s. 223).

4) Bu sistemde partilerin sayısının azlığı siyasi istikrarı getirmektedir. Bu itibarla iki partinin var olduğu meclislerde, siyasi iktidar ile muhalefetteki parti arasında ilişki yumağı kolay örülür. Kısa zamanda siyasi iktidar tarafından yasa ve kararların çıkarılması sağlanır. Koalisyonlara lüzum duyulmadan hükümet meclis ile uyumludur. Siyasi iktidar bu sebeplerden ötürü vatandaş yönüyle güven oluşturur. Ülke bu sistem sayesinde hükümet krizlerine sebep olmadan istikrarlı bir şekilde yönetimini sürdürür (TBMM, 1982, s. 33).

5) Vatandaşların adayları birebir yakından tanıma fırsatı bulması sistemin getirilerinden bir tanesidir. Adaylar vatandaşla sıkı bir ilişki içerisinde. Vatandaş tarafından adaya verilen oylar direkt şahsına yönelik olup, temsilci ise bu durumun farkındadır. Temsilci bu sebeple vatandaşa karşı sorumluluk duyduğundan bölgenin sorunlarına karşı hem bilinçli olmakta hem de sorunları daha iyi bilmektedir (Türk, 2006, s. 83).

6) Bu sistemde bağımsız olanların seçilebilmesi başka sistemlere göre daha fazladır. Seçilebilmek için bölgesinde tanınan, sevilen birisi olmak kâfidir. Partili olup olmamasının bir hükmü yoktur (TBMM 1982, s. 34).

Şimdi ise neden çoğunluk sistemi tercih edilmemelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin sakıncalı taraflarından bahsedelim.

1) Bu sistemde seçmen oylarının çokluğu ile temsilci sayıları aralarında orantısızlık bulunmaktadır. Seçim sonucunda oy oranı düşük olan bir siyasi parti, mecliste çoğunluğu elde edebilmektedir. Örnek verilmesi gerekirse siyasi partinin aldığı oylar yüzdelik dilim olarak 60'ı, diğer parti ise 40'a tekabül ettiği varsayalım. Bu durumda küp kanuna göre %60'ın %40'a oranı 3 2' olarak belirtilir. 3 sayısının küpü 27, diğer 2 sayısının küpü ise 8'dir. Temsildeki

adaletsizlik net bir şekilde aleni olarak bu örnekte görülmektedir. Ülkemizde iller bazında liste yönteminin uygulandığı 1960 yılından önceki milletvekili seçimlerinde bu sistem uygulanmıştır (Türk, 2006, s.82-83).

2) Bu sistemin temsilde adaletsizliğe yönelik başka bir göstergesi de azınlıkların eksik temsil edilmesi, çoğunluğu elde edenlerin ise aşırılığa varan temsiliyeti fazlasıyla görülen bir durumdur. Bu sebeple çoğunluk sisteminin azınlığı muhafaza eden yönü bulunmadığı gibi, azınlığın düşüncelerinin yansımaları da görülmemektedir (Güvenir, 1982, s. 224). Eksik temsiliyetin neticesi seçmenlerin bir kısmının oylarının boşa gitmesine sebep olmaktadır. Bu duruma en güzel örnek ülkemizde 1950 yılında yapılan milletvekili seçimidir. Geçerli oyların %54'üne yakını alan Demokrat Parti (DP)'nin vekil koltukları %84'e yakın bir oranken, oyların %40'ına yakını alan Cumhuriyet Halk Partisi(CHP)'nin vekil koltukları %15'e yakın bir oranda kalmıştır (Özgül, 2002, s. 63).

3) Farklı bölgelerde temsilciler ile kazanamayan adaylar arasında oy farkı benzerlik göstermemektedir. Yani farklı bölgelerden temsilci olanlar değişik oylarla seçilmişlerdir. Bu halde kazanamayan siyasi partilerin elde ettiği oy sayıları, kazanabilmek için ihtiyaç olan oy sayısına ulaşmadığından değil, içinde çoğunluk sisteminin uygulanmasıyla bölgenin oylarına ulaşmadığı için kaybetmektedir. Bu nedenle temsilde adaletsizlik söz konusudur (TBMM, 1982, s. 35).

4) Bu sistemde temsilciler dar bölgeden kendi yetenekleri, tanınmışlıkları ve gayretleriyle meclise geldiklerinden dolayı parti disiplinine riayet etmesi beklenmemektedir. Nihayetinde mecliste çoğunluğu elde eden siyasi partinin her politikası temsilciler tarafından desteklenmeyebilir. Bu durum meclis içerisinde disiplinsizliklere, yönetimde zafiyetlere sebebiyet vereceğinden yönetimde istikrar sağlanamamaktadır (Özgül, 2002, s. 63).

5) Bu sistemde seçim çevreleri ufak olması nedeniyle, küçük seçim bölgesinde sözü geçen kişiler seçimlere tesir edebilmektedir. O bölgede tanınmış ve itibarlı kişiler seçmenleri rahatlıkla yönlendirebileceğinden sağlıklı seçim sonuçları alınmamaktadır. Temsilci olarak seçilenler ya bölgede tanınmış kişiler olacak veya onun adayı konumuna düşecektir (Türk, 2006, s. 83).

6) Son olarak bu sistemde mecliste çoğunluğu elinde bulunduran siyasal iktidarın bu gücü kötüye kullanma eğiliminde olması muhtemeldir. Siyasal iktidar tarafından adeta meclis diktatoryalığı oluşabilmektedir (TBMM, 1982, 36).

1.2.3.2. Nispi Temsil Sistemi

Seçim sistemlerinden ilki olan çoğunluk sisteminin uygulanmasıyla siyasal iktidarlara yönetimde istikrar ilkesinden hareketle oyların çoğunun heba edildiği ve temsilde adaletsizlik oluşturduğu düşüncesi hâkim olmaya başlamıştır. Bununla beraber problemin çözümüne yönelik siyasi partilerin seçmenlerin oyları ölçüsünde temsiline dayandığı fikirler doğmuştur.

Bu itibarla nispi temsile dayalı düşüncenin hangi zamanda gün yüzüne çıktığı tam olarak bilinmese de Danimarkalı Carl Andrae ve İngiltereli Thomas Hare tarafından ortaya konulduğu ifade edilmektedir (Koçak, 2019, s. 48-49).

Nispi temsil sistemi özü itibariyle mecliste siyasi partilerin elde ettiği oy miktarınca temsiline yönelik fırsat sunan sistemlerin müşterek adı olduğu belirtilmektedir. Bu sistem, temsilde adalet ilkesinin bir gereğidir (Türk, 2006, s. 84). Çoğunluk sisteminden ayrıştığı nokta her seçim çevresinden bir değil birden fazla milletvekilinin seçilmesini belirtir. Partilerin elde ettikleri oyların mecliste orantılı olarak temsiline dayanmaktadır (Özbudun, 1995, s. 523). Bu bağlamda nispi temsil sistemi geniş seçim bölgelerinde birçok adayın bulunduğu listeli seçme usulüyle uygulanmaktadır. Bu sistemde en önemli kıstas parti listelerindeki adayların sıralamasıdır. Zira her partinin seçilen milletvekili aday listesindeki sıraya göre seçilmektedir (Türk, 2006, s. 85). Nispi temsil sisteminin temel mantığı seçim çevrelerinden ne kadar çok temsilci seçilirse temsile yönelik adaletin o denli sağlanacağıdır. Bu sistemle çoğunluk sisteminin problemlerinin aşılacağı düşünülmektedir.

1.2.3.2.1. Nispi Temsilde Üyeliklerin Dağılımı ve Kota Yöntemleri

Basit (Hare) Kota

Basit Seçim kotası, herhangi bir seçim çevresindeki geçerli oyların, oradan seçilen temsilcilerin sayısına bölünmesiyle netice veren sayıya denir (Gözler, 2000, s. 292). Bu yöntem Danimarkalı Carl Andrae ve İngiltereli Thomas Hare tarafından ortaya koyulmuştur. Bu kotanın formülü şu şekildedir.

Kullanılan Geçerli Oy

Seçim Kotası = _____

Seçilecek Milletvekili Sayısı

Örneklendirmek gerekirse, Çorum İli seçim çevresinde 250.000 geçerli oyun kullanıldığı ve 4 milletvekilinin seçileceği göz önünde bulundurularak seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla V Partisi 100.000, Y Partisi 90.000 ve Z Partisinin ise 60.000 oy aldığını varsayalım.

250.000

Seçim Kotası = _____ = 62.500

4

Belirtilen formüle göre seçim kotası 62.500 geçerli oydur. O halde, V ve Y Partileri 1'er milletvekili çıkarabilirken Z Partisi herhangi bir milletvekili çıkaramamıştır. Ayrıca V

Partisinin 37.500, Y Partisinin 27.500 geçerli oyu heba olduğu gibi 2 milletvekili de açıkta kalmıştır. Seçim kotasının uygulandığı her yöntemde muhakkak artan oy problemi bulunmaktadır (TBMM, 1982, s. 44). Artan oyun değerlendirmesini ileriki bölümlerde inceleyeceğiz.

Hagenbach- Bischoof Kotası

İsviçreli fizikçi Eduard Hagenbach-Bischoff tarafından ortaya koyulan bu sistemde seçim kotasının formülü ise şu şekildedir. Geçerli oylar, seçilecek milletvekili sayısına artı 1 sayının ilave edilmesi sonucu bulunan sayı bölünmek suretiyle netice veren sayıdır. Bu kotanın formülü şu şekildedir.

Kullanılan Geçerli Oy

$$\text{Hagenbach- Bischoof Seçim Kotası} = \frac{\text{Kullanılan Geçerli Oy}}{\text{Seçilecek Milletvekili Sayısı} + 1}$$

Örneklendirmek gerekirse, Samsun İli seçim çevresinde 2.500.000 geçerli oyun kullanıldığı ve 9 milletvekilinin seçileceği göz önünde bulundurularak seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla K Partisi 1.000.000, L Partisi 500.000, M Partisi 400.000, N Partisi 360.000, T Partisi 240.000 oy aldığı varsayalım.

2.500.000

$$\text{Hagenbach- Bischoof Seçim Kotası} = \frac{2.500.000}{(9 + 1)} = 250.000$$

Belirtilen formüle göre seçim kotası 250.000 geçerli oydur. O halde, K Partisi 4 milletvekili, L Partisi 2, M ve N Partisi ise 1'er milletvekilliği çıkarabilmiş fakat T Partisi ise milletvekili çıkaramamıştır. 1 milletvekili açıkta olup, M ve N Partisinin artan oyu bulunduğu gibi T partisinin 240.000 oyu da heba edilmiştir (Özgül, 2002, s. 71-72).

Imperial Kota

Belçikalı siyaset bilim adamı Francavilla Imperiali tarafından ortaya koyulan bu kotanın Hagenbach- Bischoof seçim kotasından küçük bir nüansı bulunmaktadır. Temsilci sayısına 2 ilave edilerek, geçerli oyun seçilecek milletvekili sayısına bölünmek suretiyle netice veren sayıdır. Bu kotanın formülü şu şekildedir.

Kullanılan Geçerli Oy

$$\text{Imperial Seçim Kotası} = \frac{\text{Kullanılan Geçerli Oy}}{\text{Seçilecek Milletvekili Sayısı} + 2}$$

Örneklendirmek gerekirse, Yozgat İli seçim çevresinde 300.000 geçerli oyun kullanıldığı ve 3 milletvekilinin seçileceği göz önünde bulundurularak seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla G Partisinin 175.000, H Partisinin 75.000 ve J Partisinin ise 50.000 oy aldığını varsayalım.

$$\text{Imperial Seçim Kotası} = \frac{300.000}{(3 + 2)} = 60.000$$

Belirtilen formüle göre seçim kotası 60.000 geçerli oydur. O halde, G Partisinin 2 milletvekili, H Partisinin 1 milletvekili çıkarabildiği, J partisinin ise herhangi bir milletvekili çıkaramadığı ortaya koyulmuştur. Açıkta milletvekili kalmadığı görülmekle beraber bu sistemde açık kalan milletvekilinin çıkması da muhtemeldir. Artan oy problemi bu kota usulünde de bulunmaktadır (Türk, 2006, s. 88).

Droop Kota

Henry Richmond Droop tarafından ortaya koyulan seçim kotasında, geçerli oylar, milletvekili sayısına 1 ilave edilerek bölünüp, ele geçen sayıya da 1 ilave edilmek suretiyle netice veren sayıdır. Bu kotanın formülü şu şekildedir.

Kullanılan Geçerli Oy

$$\text{Droop Seçim Kotası} = \frac{\text{Kullanılan Geçerli Oy}}{\text{Seçilecek Milletvekili Sayısı} + 1} + 1$$

Örneklendirmek gerekirse, Samsun İli seçim çevresinde 2.500.000 geçerli oyun kullanıldığı ve 9 milletvekilinin seçileceği göz önünde bulundurularak seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla K Partisi 1.000.000, L Partisi 500.000, M Partisi 400.000, N Partisi 360.000, T Partisi 240.000 oy aldığını varsayalım.

2.500.000

$$\text{Droop Seçim Kotası} = \frac{\text{---}}{(9 + 1)} + 1 = 250.001$$

Belirtilen formüle göre seçim kotası 250.001 geçerli oydur. O halde, K Partisi 3 milletvekili, L, M ve N Partilerinin 1'er milletvekillikleri çıkarabildiği, T Partisinin ise herhangi bir milletvekili çıkaramadığı ortaya koyulmuştur. 3 milletvekili açıkta olup, K, L, M ve N Partisinin artan yüz binlere varan T partisinin ise 240.000 oyu heba edilmiştir. Yukarıda örnekleme yapılan Hagenbach- Bischoof yöntemiyle karşılaştırıldığında Droop yönteminde K Partisi 1 milletvekili, L Partisi 1 Milletvekili kaybetmiş olup ayrıca 2 milletvekili daha açıkta kalmıştır (Aydoğdu, 2015, s. 72).

Sabit (Değişmez Tek Sayı) Kota

Sabit kota, önceki seçim kotalarından farkı şu şekildedir. Bahsi geçen seçim kotalarında her seçim çevresinde seçim kotası farklı bir sayıya ulaşıldığı halde, sabit kotada ülke de tüm seçim çevrelerinde seçim kotası eşit olarak belirlenmektedir. Örneğin sabit kotanın uygulandığı Weimer Almanya'sında milletvekili seçilebilmek için 60.000 oyun alınması gibi (Özgül, 2002, s. 74).

Milli Seçim Kotası

Bu kotada, önceki kotalardan farkı, milletvekili sayısının önceden belirlenmiş olmasıdır. Seçim kotası ise sonradan belirlenmesidir. Bu kotada da artık oy problemi bulunmaktadır (Özgül, 2002, s. 74).

1.2.3.2.2. Artık Oyların Değerlendirilme Yöntemleri

En Büyük Artık Yöntemi

Bu yöntemde, arta kalan oylar büyüklük sırasına göre sıralanmaktadır. Burada karıştırılmaması gereken husus seçim kotasına göre temsilciler seçildikten sonra en büyük artığa sahip olan aday veya partiye kalan temsilciliklerin dağıtılmasıdır. Oyların eşit çıkması halinde ülkenin yasalarına göre kur'a veya başka bir yöntem ile temsilcilikler verilmektedir. En büyük artık yöntemi küçük partilerin lehine olan bir durumdur. Temsilcilerin belirlenmesinde ilk hesaplamada milletvekili çıkaramayan partiler bu yöntem ile milletvekili elde etme fırsatını bulmaktadırlar.

Örneklendirmek gerekirse, Tokat İli seçim çevresinde 250.000 oyun geçerli olarak kullanıldığını ve 5 milletvekilinin seçileceğinin göz önüne alındığı bir seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla X Partisinin 80.000, Y Partisinin 70.000, V Partisinin 60.000 ve Z Partisininse 40.000 oy aldığını varsayalım. Seçimin kotası 50.000'dir. X, Y ve V Partileri 1'er milletvekili çıkarmışlardır. Geriye 2 milletvekili kalmış olup, Partilerin artık oyları aşağıdaki gibidir.

X Partisi'nin arta kalan oyu 30.000

Y Partisi'nin arta kalan oyu 20.000

V Partisi'nin arta kalan oyu 10.000

Z Partisi'nin arta kalan oyu bulunmayıp, ilk hesaplamada milletvekili elde edememiştir. Bu yöntem sayesinde 40.000 oyu ile 1 milletvekili çıkarabilecektir. Sıradaki en büyük arta kalan oyu bulunan X Partisi 1 milletvekili daha çıkardığından X Partisi toplamda 2 milletvekili çıkarmıştır (Keser ve Kılıç, 2019, s. 491-492).

1.2.3.2.2.2. En Yüksek Ortalama Yöntemi

Bu yöntem biraz daha zordur. Partiler veya adayların aldıkları oyların ilk dağılım sonucu temsilcilik elde etmesi halinde temsilcilik sayısına 1 sayısı ilave edilmektedir. Alınan geçerli oy bu sayıya bölünerek neticeye varılır. Sayıların sıralanması ile de en çok oy alan partiler temsilcileri elde etmiş olur. Bu yöntem büyük partilerin avantajıdır.

Örneklendirmek gerekirse, Amasya İli seçim çevresinde 100.000 oyun geçerli olarak kullanıldığını ve 5 milletvekilinin seçileceğinin göz önüne alındığı bir seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla X Partisinin 34.000, Y Partisinin 32.000, V Partisinin 20.000 ve Z Partisinin ise 14.000 oy elde ettiğini varsayalım. Seçimin kotası 20.000'dir. X, Y ve V Partileri 1'er milletvekili çıkarmışlardır. Geriye 2 milletvekili kalmıştır. Bu yöntemin formülü şu şekildedir.

$$\begin{array}{r} \text{Kullanılan Geçerli Oy} \quad 34.000 \\ \text{X Partisi} = \frac{\text{-----}}{\text{(Seçilmiş Milletvekili sayısı + 1)}} = \frac{34.000}{(1 + 1)} = 17.000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{Kullanılan Geçerli Oy} \quad 32.000 \\ \text{Y Partisi} = \frac{\text{-----}}{\text{(Seçilmiş Milletvekili sayısı + 1)}} = \frac{32.000}{(1 + 1)} = 16.000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{Kullanılan Geçerli Oy} \quad 20.000 \\ \text{V Partisi} = \frac{\text{-----}}{\text{(Seçilmiş Milletvekili sayısı + 1)}} = \frac{20.000}{(1 + 1)} = 10.000 \end{array}$$

$$\begin{array}{r} \text{Kullanılan Geçerli Oy} \qquad \qquad \qquad 14.000 \\ \text{Z Partisi} = \frac{\text{-----}}{\text{(Seçilmiş Milletvekili sayısı + 1)} \quad (0 + 1)} = 14.000 \end{array}$$

Belirtilen formül sonucunda en çok geçerli oya sahip olan partiler milletvekilliklerini elde etmiş olmaktadır. X Partisi ilk dağılımda 1 milletvekili elde etmişti, formül sonucu en çok oy (17.000) ile 1 milletvekilini daha çıkarmıştır. Y Partisi ilk dağılımda 1 milletvekili çıkarmıştı, formül sonucu ikinci sıra en çok oy (16.000) ile 1 milletvekilini daha çıkarmıştır (Yıldız, 2018, s. 128).

Milli Artık Yöntemi

Bu yöntem, nispi temsilin tam olarak temsil edildiği bir yöntemdir. Seçim çevresinde ilk oylama sonucu temsilcilerin dağılımıyla birlikte arta kalan oyların ülke ölçeğinde değerlendirildiği bir sistemdir. Burada önemli olan milli seçim kotasını elde edebilmektir. Ülke genelinde artık oyların toplanmasıyla, seçilemeyen milletvekili sayısına bölünerek bulunan sayı, milli seçim kotası olarak adlandırılır. Nihai olarak yine artan oy kalırsa farklı yöntemler kullanılabilir. Ülkemizde milli artık yöntemi 1965 yılı Milletvekili Genel Seçiminde uygulanmış olup, 1968 yılında Milli Bakiye Yönteminden vazgeçilmiştir (Türk, 2006, s. 89).

En Yüksek Oy Yöntemi

Bu yöntem, en çok oy almış partilerin avantajıdır. Açıkta kalan temsilci sayısı en çok oy almış olan partiye veya tümünün tek bir partiye verilmesi yöntemi olarak da adlandırılmaktadır. Örneklendirmek gerekirse, Kars İli seçim çevresinde 250.000 geçerli oyun kullanıldığı ve 4 milletvekilinin seçileceği göz önünde bulundurularak seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla A Partisi 90.000, B Partisi 80.000, C Partisi 40.000 ve D Partisi 40.000 oy aldığını varsayalım. Geçerli oy sayısının seçilecek milletvekiline bölünmesiyle elde edilen sayı 62.500 seçim kotasıdır.

Bu yöntemde göre A Partisi ilk dağılımda 1 milletvekili, B Partisi 1 milletvekili elde ederken, C ve D Partisi herhangi bir milletvekilliği elde edememiş olup, 2 milletvekilliği boşa kalmıştır. İsviçre kantonlarında uygulanan en yüksek oy yöntemine göre kalan 2 milletvekilliği için en çok oy almış A ve B Partilerine 1'er milletvekilliği daha verilir. Fransız milletvekili Jacques Bardoux'un 1949 yılındaki teklifine göre ise en yüksek oy alan A Partisi boşa kalan 2 milletvekilliğini de alarak toplamda 3 milletvekili elde etmektedir (Özgül, 2002, s. 76 ; Koçak, 2019, s. 64-65).

1.2.3.2.3. Nispi Temsil Sistemi Uygulamaları

d'Hondt Sistemi

Belçikalı matematikçi Victor d'Hondt'un ortaya çıkardığı bir sistem olup, seçim çevresindeki oyların bölüştürülmesi sonucunda açıkta kalan temsilcilik veya artan oy kalmamaktadır. Avrupa'da en yaygın olarak kullanılan bir sistemdir. Ülkemizde ise 1965 yılı Milletvekili Genel Seçimi ile 1966 yılı Milletvekili Ara Seçimi hariç 1961 yılından günümüze Milletvekilliği Genel Seçimleri, Belediye Meclisi ve İl Genel Meclisi Üyelikleri seçimlerinde uygulanmaktadır. d'Hondt sisteminde her parti/aday elde ettiği oylar alt alta yazılmaktadır. Sonrasında bu oylar 1,2,3... yani seçilecek temsilciliğe kadar bölünmektedir. Nihayetinde büyük rakamdan küçük rakama doğru sıralama yapılarak temsilciliklere dağıtımı yapılmaktadır. Basit ve kolay bir sistemdir. Temsilde adaleti sağlamaya en yakın sistem olduğu söylenebilir.

Örneklendirmek gerekirse, Çankırı İli seçim çevresinde 100.000 oyun geçerli olarak kullanıldığını ve 5 milletvekilinin seçileceğinin göz önüne alındığı bir seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla K Partisinin 40.000, L Partisinin 30.000, M Partisinin 20.000 ve N Partisinin ise 10.000 oy aldığını varsayalım. Bu yöntemin formülü şu şekildedir.

K Partisinin 40.000 oyu seçilecek vekil sayısı kadar bölünmektedir.

1'e (40.000), 2'e (20.000), 3'e (13.333), 4'e (10.000) ve son olarak 5'e (8.000) bölünür.

L Partisinin 30.000 oyu seçilecek vekil sayısı kadar bölünmektedir.

1'e (30.000), 2'e (15.000), 3'e (10.000), 4'e (7.500) ve son olarak 5'e (6.000) bölünür.

M Partisinin 20.000 oyu seçilecek vekil sayısı kadar bölünmektedir.

1'e (20.000), 2'e (10.000), 3'e (6.666), 4'e (5.000) ve son olarak 5'e (4.000) bölünür.

N Partisinin 10.000 oyu seçilecek vekil sayısı kadar bölünmektedir.

1'e (10.000), 2'e (5.000), 3'e (3.333), 4'e (2.500) ve son olarak 5'e (2.000) bölünür.

d'Hondt sisteminde yukarıda hesaplaması yapılan en büyük 5 rakam için temsilcilikler bazında tespit yapılmaktadır. Şöyle ki; İlk milletvekili 40.000 oy ile K Partisi, ikinci milletvekili 30.000 oy ile L Partisi, üçüncü milletvekili 20.000 oy ile M Partisi, dördüncü milletvekili 20.000 oy ile K Partisi ve son olarak beşinci milletvekili 15.000 oy ile L Partisi kazanmıştır. d'Hondt sistemiyle K Partisine 2, L Partisine 2 ve M Partisine 1 milletvekili düşmüştür (Aydoğdu, 2015, s.77-78).

Klasik Sainte – Lague Sistemi

Klasik Sainte-Lague sistemi, d'Hondt'taki kullanılan yöntemle aynı olup, farkı partilerin aldıkları oyların tek sayılara yani 1,3,5,7...şeklinde bölünmesidir. Bu sistemin küçük partileri gözeten bir yönü bulunmaktadır.

Yukarıdaki örnek üzerinden gidilirse, Sivas İli seçim çevresinde 100.000 oyun geçerli olarak kullanıldığını ve 5 milletvekilinin seçileceğinin göz önüne alındığı bir seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla X Partisinin 40.000, Y Partisinin 29.000, V Partisinin 20.000 ve Z Partisinin ise 11.000 oy aldığını varsayalım. Bu yöntemin formülü şu şekildedir.

X Partisinin 40.000 oyu tekli sayılara bölünmektedir.

1'e (**40.000**), 3'e (**13.333**), 5'e (8.000), 7'ye (5.714) bölünür.

Y Partisinin 29.000 oyu tekli sayılara bölünmektedir.

1'e (**29.000**), 3'e (9.666), 5'e (5.800), 7'ye (4.142) bölünür.

V Partisinin 20.000 oyu tekli sayılara bölünmektedir.

1'e (**20.000**), 3'e (6.666), 5'e (4.000), 7'ye (2.857) bölünür.

Z Partisinin 11.000 oyu tekli sayılara bölünmektedir.

1'e (**11.000**), 3'e (3.666), 5'e (2.200), 7'ye (1.571) bölünür.

Klasik Sainte sisteminde yukarıda hesaplaması yapılan en büyük 5 rakam için temsilcilikler bazında tespit yapılmaktadır. Şöyle ki; İlk milletvekili 40.000 oy ile X Partisi, ikinci milletvekili 29.000 oy ile Y Partisi, üçüncü milletvekili 20.000 oy ile V Partisi, dördüncü milletvekili 13.333 oy ile X Partisi ve son olarak beşinci milletvekili 11.000 oy ile Z Partisi kazanmıştır. Klasik Sainte sistemiyle X Partisine 2, Y Partisine 1, V Partisine 1 ve Z Partisine 1 milletvekili düşmüştür (Özgül, 2002, s.78-79).

Sainte İskandinav Versiyonu

Bu sistemin Klasik Sainte sisteminden tek farkını birinci bölünme büyütülerek 1 değil 1.4 olarak kabul edilmesidir. Yani partiler tarafından alınan geçerli oylar önce 1.4, ardından 3,5,7.. şeklinde bölme işleminin devam etmesi usulüdür.

Örneklendirmek gerekirse, Yalova İli seçim çevresinde 100.000 oyun geçerli olarak kullanıldığını ve 5 milletvekilinin seçileceğinin göz önüne alındığı bir seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla K Partisinin 40.000, L Partisinin 30.000, M Partisinin 20.000 ve N Partisinin ise 10.000 oy aldığını varsayalım. Bu yöntemin formülü şu şekildedir.

K Partisinin 40.000 oyu 1.4 sayısından başlayarak tekli sayılara bölünmektedir.

1.4'e (**28.571**), 3'e (**13.333**), 5'e (8.000), 7'ye (5.714) bölünür.

L Partisinin 30.000 oyu 1.4 sayısından başlayarak tekli sayılara bölünmektedir.

1.4'e (**21.429**), 3'e (**10.000**), 5'e (6.000), 7'ye (4.286) bölünür.

M Partisinin 20.000 oyu 1.4 sayısından başlayarak tekli sayılara bölünmektedir.

1.4'e (**14.286**), 3'e (6.666), 5'e (4.000), 7'ye (2.857) bölünür.

N Partisinin 10.000 oyu 1.4 sayısından başlayarak tekli sayılara bölünmektedir.

1.4'e (7.143), 3'e (3.333), 5'e (2.000), 7'ye (1.429) bölünür.

Sainte İskandinav versiyonuyla yukarıda hesaplaması yapılan en büyük 5 rakam için temsilcilikler bazında tespit yapılmaktadır. Şöyle ki; İlk milletvekili 28.571 oy ile K Partisi, ikinci milletvekili 21.429 oy ile L Partisi, üçüncü milletvekili 14.286 oy ile M Partisi, dördüncü milletvekili 13.333 oy ile K Partisi ve son olarak beşinci milletvekili 10.000 oy ile L Partisi kazanmıştır. Sainte İskandinav versiyonuyla K Partisine 2, L Partisine 2, M Partisine 1 milletvekili düşmüştür (Koçak, 2019, s.92).

Türk Sistemi

Türk sistemi, Hikmet Sami Türk tarafından ortaya konulmuştur. Türk sistemi 1.5 ile başlayıp yarımsarılığa dayanan ve aralıklı olarak devam eden bir yöntemdir. Yani partiler tarafından alınan geçerli oylar önce 1.5, sonra 2'ye ardından 2.5'e sonra 3'e ardından 3.5'e... Şeklinde bölme işleminin devam etmesi usulüdür.

Örneklendirmek gerekirse, Mardin İli seçim çevresinde 100.000 oyun geçerli olarak kullanıldığını ve 5 milletvekilinin seçileceğinin göz önüne alındığı bir seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla X Partisinin 40.000, Y Partisinin 30.000, V Partisinin 20.000 ve Z Partisinin ise 10.000 oyu aldığını varsayalım. Bu yöntemin formülü şu şekildedir.

X Partisinin 40.000 oyu (1.5, 2, 2.5, 3 ve 3.5...) şeklinde sayılara bölünmektedir.

1.5'e (**26.666**), 2'e (**20.000**), 2.5'e (**16.000**), 3'ye (13,333) bölünür.

Y Partisinin 30.000 oyu (1.5, 2, 2.5, 3 ve 3.5...) şeklinde sayılara bölünmektedir.

1.5'e (**20.000**), 2'e (**15.000**), 2.5'e (12.000), 3'ye (10.000) bölünür.

V Partisinin 20.000 oyu (1.5, 2, 2.5, 3 ve 3.5...) şeklinde sayılara bölünmektedir.

1.5'e (13.333), 2'e (10.000), 2.5'e (8.000), 3'ye (6.666) bölünür.

Z Partisinin 10.000 oyu (1.5, 2, 2.5, 3 ve 3.5...) şeklinde sayılara bölünmektedir.

1.5'e (6.666), 2'e (5.000), 2.5'e (4.000), 3'ye (3.333) bölünür.

Türk sisteminde yukarıda hesaplaması yapılan en büyük 5 rakam için temsilcilikler bazında tespit yapılmaktadır. Şöyle ki; İlk milletvekili 26.666 oy ile X Partisi, ikinci milletvekili 20.000 oy ile Y Partisi, üçüncü milletvekili 20.000 oy ile X Partisi, dördüncü milletvekili 16.000 oy ile X Partisi ve son olarak beşinci milletvekili 15.000 oy ile Y Partisi kazanmıştır. Türk sistemiyle X Partisine 3 ve Y Partisine 2milletvekili düşmüştür (Türk, 2006, s.93). Bu sistem büyük partiler için avantajlıdır.

1.2.3.2.4. Nispi Temsil Sistemine Yönelik Değerlendirme

Nispi temsil sistemine yönelik eleştiriler ve övgüler beraber düşünüldüğünde çok farklı görüşler dile getirilmektedir. Öncelikle neden nispi temsil sistemi tercih edilmelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin üstün taraflarından bahsedelim.

1-Çoğunluk sistemine göre nispi temsil sistemi temsilde adaleti sağlamaya yöneliktir. Siyasi partilerin aldığı oylar oranında mecliste temsili sağlanmaktadır. Bu sistemin daha adil olduğu görülmektedir (TBMM, 1982, s. 60).

2- Bu sistemde oylar heba edilmemektedir. Seçmenler tarafından kullanılan oyların karşılığı temsil olarak yönetimde görülmekle beraber aşırılığa kaçan temsiliyetle de az karşılaşılmaktadır. Demokrasinin gereği olan halkın egemenliği mecliste bu sistem sayesinde görülebilmektedir (Koçak, 2019, s. 95).

3- Nispi temsilde toplumun her kesimine yönelik görüşler mecliste bulunmaktadır. Azınlığın da mecliste bulunma imkânı vardır. Yöneticilerin uyguladığı politikalarda arkasında seçmenin çoğunluğu olduğundan temsil sağlanmaktadır (Türk, 2008, s. 95).

4-Seçimler, çoğunluk sisteminde olduğu gibi yereldeki menfaatlere dayanmamaktadır. Seçmen olanlar şahıslara değil partilere oy verdiklerinden demokratik toplumların gereği düşünceler de ortaya çıkmaktadır. Partiler ile seçmenler arasında birliktelik bulunmaktadır (Özgül, 2002, s. 84).

5- Çoğunluk sisteminde ikinci turlamalar olmasına rağmen nispi temsilde ikinci tur mümkün değildir. Çoğunluk sisteminde ikinci tura yönelik partiler veya adaylar arasında yaşanan kimi pazarlıklar, menfaat ilişkileri nispi temsilde görülmez (Aydoğdu, 2015, s. 63).

6- Seçilen vekiller partilere eşit oylara mâl olurlar. Seçimlerde belirli sayıdaki oyları elde eden tüm partilerin vekil çıkarma imkânı bulunmaktadır (Yıldız, 2018, s. 129).

7- Seçmen olanlar ideolojilerinin ülkede azınlıkta olduğunu kabullenseler dahi, bu sistem sayesinde mecliste temsil imkânına kavuşabilme ihtimalleri olduğunu bilmektedirler. Seçim sonuçlarının güvenilir olduğunu bildiklerinden seçimleri meşru kabul ederler (TBMM, 1982, s. 61).

Şimdi ise neden nispi temsil sistemi tercih edilmemelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin sakıncalı taraflarından bahsedelim.

1- Nispi temsil siyasi partilerin azaltıcısı değil çoğaltıcısı konumundadır. Çünkü alelade kurulan partiler mecliste kısmi de olsa temsil imkânını rahatlıkla elde edebilenin farkında olduklarından birçok parti gün yüzüne çıkmaktadır. Menfaat gruplarının dahi parti kurduğu görülmektedir (Güvenir,1982, s. 227).

2- Çok partinin bu sistemde varlık göstermesi yönetimde istikrar ilkesine ters düşmektedir. Koalisyonla dayanan birçok hükümet kurulur, ömürleri kısadır. Çünkü koalisyonda bulunan partilerin her birinin politikaları farklı olduğundan siyasi istikrarsızlıklar ülkede her zaman yaşanmaktadır (Türk, 2006, s. 95).

3- Partiler arasındaki kimi pazarlıklar ve menfaat ilişkileri çoğunluk sistemindeki gibi seçim sürecinde değil, seçim bittikten sonra koalisyon hükümetlerinde görülmektedir. Bu durumda seçmenin partilere karşı hiçbir rolü bulunmamaktadır (Koçak, 2019, s. 95).

4- Bu sistemde seçmen ile adaylar arasında samimi bir ilişki bulunmaz. Çünkü seçim çevreleri nüfusun kalabalık olmasından dolayı, adayların seçmenler ile ilişki kurması zorlaşmaktadır. Temsilci seçildikten sonra vekiller kendilerini seçmenlere karşı değil de aday gösterildiği partiye karşı sorumluluk taşımaktadır (Yıldız, 2018, s. 129).

5- Sistemin sakıncalarından biri de ülkedeki partilerin disiplinli olmasına salık verir. Aday listeleri seçmenler tarafından değil de partiler tarafından düzenlenmesi bu durumun göstergesidir. Siyasi parti yöneticileri ve partizanlar listelerde kendilerini ilk sıralara yazdırırlar çünkü seçimlerde kişiler değil listeler oylanmaktadır. Bu yönüyle partinin listesi kazandığında kendileri de doğal olarak kazanmış olacaklardır (TBMM, 1982, s. 62).

6- Bu sistemde milletvekili adaylarının kimler olacağı seçmenler tarafından belirlenmediğinden dolayı seçimlere ilgi ve alaka azalmaktadır. Seçmen olanlar adaylar yönünden kendisini dışlanmış olarak görür ve seçime karşı gitgide ilgisi kalmamaktadır (Aydoğdu, 2015, s. 64).

7- Partilerin radikal ve tutucu ideolojileri sebebiyle toplumda bölünmeler de bu doğrultuda olmaktadır. Nispi temsil yönteminin çoğu uygulamalarında hesaplama işlemleri karışık ve bir o kadar da zaman almaktadır. Seçmen oyunu kullanmasıyla dışlanması bir olmaktadır. Adayların temsilci seçilebilmesine yönelik formüller karışık bulunduğundan seçmen tarafından da fazla ilgi uyandırmamaktadır. Bu bağlamda seçmenler seçimlerde oy kullanmak için fazla istekli de değildirler (TBMM, 1982, s. 86).

1.2.3.3. Karma Seçim Sistemi

Seçim sistemlerinden çoğunluk sisteminde yönetimde istikrar sağlanmasına rağmen temsilde adaletsizliklerin oluşmasıyla toplum içerisinde hoşnutsuzluklar dile getirilmiştir. Bununla beraber nispi temsil sisteminde ise temsilde adalet vuku bulsa da hükümet krizlerinin yaşanmasıyla halk içerisinde infiallere sebep olmuştur. Bu iki sistemin sakıncalarının giderilmesi amacıyla yönetimde istikrara ve temsilde adalete dayanan bir sistem geliştirilmiştir. Bunun sonucunda karma sistemler meydana gelmiştir. Karma seçim sistemlerinin kendine has kriterleri bulunmadığından, ülkelerin koşullarına ve gereksinimlerine göre nispi temsil veya çoğunluk sisteminin birlikte uygulandığı ancak birisinin daha çok tercih edildiği bir sistem olarak görülmektedir (Koçak, 2019, s. 96).

Karma seçim sistemin örneği Almanya'da uygulanmıştır. 1945 yılından günümüze Almanya'nın seçim sisteminde tek isimli çoğunluk sistemiyle nispi temsil sistemi birlikte kullanılmaktadır. Almanya'nın uyguladığı bu sistemde yarısı basit çoğunluk, yarısı da partiler tarafından tanzim edilerek oluşturulan listeler ile seçime girilmektedir. Seçmenlerin bu

sistemde iki oy hakkı bulunmaktadır. Oy pusulası tek olup, bir oyunu bölgesindeki tercih ettiği adaya, diğer oyunu ise partinin listesine kullanmaktadır. Almanya'nın bu sisteminde tasnif işlemi kolaydır. Adaylardan hangisi en çok oyu alırsa o kazanmakla birlikte, listede partilerin değerlendirmesi d'Hondt sistemine göre yapılmaktadır. Almanya, karma sisteminde partilerin bölünerek küçük partilerin temsiliyetine imkân tanımamak için kanunlarda bazı kıstaslar getirmiştir. Bunlardan biri, kullanılan oyların en az %5'ini elde etmesi gerekir. Diğer kıstas ise tek isimli çevrelerden en az 3 aday çıkarabilme koşulunu gerekli kılmıştır. Bu bağlamda, Almanya'da karma sistemin hususiyeti nispi temsil sistemiyle dar bölge sisteminin uyumlu bir karmasını ortaya koymasındır (TBMM,1982, s. 63-64).

Ülkemizde ise, 1961 yılında 298 sayılı seçim yasasının kabulünden, günümüze kadar 40'tan çok yasa ve 100'den fazla madde hükmü değişikliğe uğramıştır. Ülkenin başına hangi iktidar gelirse gelsin, yönetimde süreklilik taşımak için seçim yasalarını kendi lehlerine değiştirme gayretine girmiştir. Bu durumun önüne geçilmek için 2001 yılında 4709 sayılı kanunun kabulüyle, Türkiye Cumhuriyeti Anayasası 67. maddesinin son fıkrasına "*Seçim kanunlarında yapılan değişiklikler yürürlüğe girdiği tarihten itibaren bir yıl içinde yapılacak seçimlerde uygulanmaz.*" hükmü getirilmiştir. Fakat bu hüküm kimi zaman askıya alındığından işlevini tam olarak sağlayamamıştır. Ülkemizde çoğunluk sistemleri sonrasında uygulamaya konan nispi temsil sisteminde zamanın akışına göre kontenjan ve barajlar gibi yönetimde istikrarı sağlama yahut kimi küçük partileri saf dışı bırakma hedefli değişiklikler yaşanmıştır. 1961 yılında seçim barajı uygulaması ilk olarak çevre düzeyinde, 1983 yılından itibaren ise ülkenin tümüne yayılarak seçim barajı uygulanmış ve günümüze değin devam etmiştir (Koçak, 2019, s. 96-97).

1.3.HÜKÜMET SİSTEMLERİ

Geçmişten günümüze hükümet sistemleri ve devlet şekilleri genellikle birbirine karıştırılan kavramlardır. Bununla birlikte, üniter, federe, monarşi, cumhuriyet, parlamenter ve başkanlık gibi kavramlarda iç içe geçerek anlam karışıklığına sebebiyet vermektedir. Bu anlam ve kavram karışıklığının giderilmesi, konunun anlaşılması bakımından açıklanması önem arz etmektedir. Hükümet sistemlerinin izahına geçmeden önce devlet şekillerinin açıklanması gereklidir. Devlet şekillerinde iki sınıflandırma bulunmaktadır. Birinci sınıflandırma devletin şeklinin üniter mi bileşik(federe) devlet mi olduğu, ikincisi sınıflandırma ise monarşi mi cumhuriyet mi olduğudur. Devlet şekillerinin birinci sınıflandırmasındaki üniter devletin tanımı şu şekildedir. Devletin unsurları (*Devlet, ülke, millet, egemenlik*) ve organları (*yasama, yürütme, yargı*) yönüyle teklik özelliğiyle ifade edilmektedir. Yani üniter devlette, tek millet, tek egemenlik, tek ülke, tek meclis, tek yürütme ve tek yargı vardır. Bileşik(federe) devletlerin kendi içinde ayrımları olsa da, tanımı şu şekildedir. Birden çok devletin kendi içlerinde farklı düzeylerdeki bağlar ile birleşmelerinden meydana gelen devletin adına denir. Bileşik(federe) devletlerde her federenin kendine has yasama, yürütme ve yargı erkleri bulunmaktadır (Gözler, 2009, s.

81-83). Esas itibariyle hükümet sistemleri yürütme ve yasamanın birbiriyle münasebetleri üzerinden şekillenmektedir (Turan, 2021, s. 8).

Devlet şekillerinin ikinci sınıflandırması ise devlet başkanının göreve geliş yöntemlerine göre belirlenmekte ve birisi krallık/irsî yani monarşi diğeri ise cumhuriyet olarak adlandırılmaktadır. Devlet şekillerinden cumhuriyet monarşinin tam tersi olarak ifade edilir. Krallığa dayanmayan her ülkenin cumhuriyet olduğunu söyleyebiliriz. Yürütme ve yasama erkleri arasındaki münasebete göre de hükümet sistemleri evveli erklerin birliği sonrası erklerin ayrılığı şekliyle ikiye ayrılmaktadır. Hükümet sistemlerinden birisi Başkanlık sistemi diğeri ise Parlâmenter sistemdir. Bu bağlamda, Başkanlık hükümet sistemlerinin hepsi cumhuriyettir. Başkanlık hükümet sistemi devlet şekillerinden monarşiyle örtüşemez. Parlâmenter hükümet sistemi ise devlet şekillerinden monarşi ve cumhuriyetle örtüşebilmektedir. Buradan şu sonucu çıkarmak mümkündür. Anayasal monarşilerin tümünde Parlâmenter hükümet sistemleri görülmektedir (Gözler, 2017, s. 2-3).

Hükümet sistemlerini incelemeyen önce modern devletin ortaya çıkmasında önemli görüşlere sahip olan toplum sözleşmecisi teorisyenleri J.J. Rousseau, Locke ve Hobbes'un da temsile yönelik fikirlerine bakmakta fayda bulunmaktadır.

Hobbes, temsilciye dair görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur. Devletin iradesinin tartışmaya mahal vermeyecek suretle sonsuz ve mutlak olduğunu belirtir. Devlet hiçbir şartla kısıtlanamaz ve başka bir kuruma devredilemez. Bireylerin aralarında yaptıkları sözleşme ile haklarını devlete devretmişlerdir (Güvenç, 2020d, s. 95). Bu bağlamda Hobbes, temsile yönelik sistemin özelliğinin halkın egemenliğinin temsilciye yani devlete devredildiğini ortaya koyar. Hobbes'un devlete yönelik fikirleri tamamıyla temsil düşüncesine dayanmaktadır. Çünkü bireyler sözleşmeyle iradelerini tek bir egemene devretmişlerdir (Esen, 1970, s. 157).

Locke, temsilciye dair görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur. Devlet, bireylerin bir araya gelmesiyle bir sözleşme sonucu oluştuğunu, devletin mutlak ve sınırsız bir yetkisinin bulunmadığını dile getirir. Bireylerin yaşam, mülkiyet ve özgürlük haklarının yitirilmesi durumunda devlete karşı direnme haklarının bulunduğunu dile getirmektedir (Güvenç, 2020d, s. 96). Bu bağlamda Locke, temsile yönelik sistemde bireylerin egemenliği devlete sınırlı ve şarta bağlı bir şekilde devredildiğini, bu şartların oluşmaması halinde, egemenliğin temsilciden tekrar geri alınabileceğini belirtmektedir (Esen, 1970, s. 157).

Rousseau, temsilciye dair görüşlerini şu şekilde ortaya koymuştur. Devletin mutlak ve sınırsız bir yetkisi bulunmadığını, egemenliğin parçalı olamayacağını belirterek devlette kuvvetler ayrılığını kabul etmediğini de belirtmiştir (Güvenç, 2020d, s. 96). Bu bağlamda Rousseau, egemenlik adına temsili mümkün görmeyerek, milli egemenliğin halkta olduğunu ifade etmiştir. Ancak ilginçtir ki, temsil sisteminin temeli de milli egemenliğe dayanmaktadır (Esen, 1970, s. 158). Rousseau'nun anlayışında; devlet, halkın bütününden oluşan, halkın iradesini yansıtan ve halktan ibaret olan halk devlet olarak da görülmektedir (Güvenç, 2021a, s. 357).

Kısaca, demokratik hükümet sistemlerinde devletin yasama ve yürütmeden teşekkülü ve bunların birbirleriyle münasebetleri incelenmektedir. Yargı ise bağımsız bir erk olarak bu incelemelerde yer almamaktadır. Bu üç erkin ilişkileri yönüyle hükümet sistemleri kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı kuramlarına göre sınıflandırılmaktadır (Gözler, 2017, s. 2-3).

1.3.1.Kuvvetler Birliği Sistemleri

Kuvvetler Birliği de kendi içerisinde erklerin birleşimindeki hale göre ikiye ayrılmaktadır. Kuvvetlerin yürütme erkinde birleşimi sonucu mutlak monarşi ve diktatörlük oluşmakta, kuvvetlerin yasama erkinde birleşimi sonucu meclis hükümet sistemi ortaya çıkmaktadır (Korkmaz, 2020, s. 4-5).

1.3.1.1. Yürütme Erkinde Birleşme

Kuvvetin yürütme erkinde birleştiği sistemlerde yürütme erki hem kanun koyucu olmakta hem de bu kanunları uygulamaya koymaktadır. Yürütme ve yasama erklerinin yürütme erkinde birleşmesi iki sistemin doğuşuna sebebiyet vermektedir. Bunlar mutlak monarşi ve diktatörlüktür (Korkmaz, 2020, s. 5).

1.3.1.1.1. Mutlak Monarşi

Yürütme ve yasama organlarının monark'ta birleştiği hükümet sistemlerine mutlak monarşi denilmektedir. Mutlak monarşide, en yüksek ve tek emretme yetkisi kral'dadır. Yürütme, yasama ve yargı kral'da vücut bulmuştur. Mutlak monarşide, kral yasa yapmakta, yasaları uygulamakta ve yargısal sorunları çözüme kavuşturmaktadır. Bu yetkilerin tümü bir kişide vücut bulması teoride mümkün olmakla birlikte, uygulamada olanaksız görülmektedir. Bu sebepten kral, yetkilerini devrederek yaptırmaktadır. Yetki alan kişiler, kral'ın yalnızca memuru olarak görev yapar ve kral karşısında sorumludurlar. Tarihsel süreçte Osmanlı İmparatorluğu ve Rus Çarlığı mutlak monarşiye örnek verilebilir. Günümüzde ise Suudi Arabistan'ın yönetimi mutlak monarşidir (Ersöz, 2015, s. 4). Bununla birlikte kimi zaman mutlak monarşi ile meşruti monarşi birbirine karıştırılmaktadır. Meşruti monarşilerde kanuna dayanan bir sınırlama bulunmaktadır. Ayrıca meşruti monarşiler kuvvetler ayrılığı sistemi içerisinde yer almaktadır. Meşruti monarşilere Japonya, Hollanda ve Belçika yönetimleri örnek verilebilir (Korkmaz, 2020, s. 6).

1.3.1.1.2 Diktatörlük

Yürütme, yargı ve yasama erklerinin yekpare bir şahsın yahut grubun egemenliğinde olan, demokratik nitelik taşımayan rejimlere diktatörlük denilmektedir. Monarşi ile diktatörlük arasındaki fark, monarşi rejimlerinde kral, anayasa ve meclis güdümünde despotluk ve tiranlık yapmadan vatandaşın yönetildiği bir rejim iken, diktatör rejimlerde ise vatandaşın, kral veya grubu tarafından despotluk yapan, tahakküm kuran ve korkutan bir yönetim tarafından idare edilmesi olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, 2020, s. 6). Diktatörlüğün bir de plebisiter diktatörlük çeşidi bulunmaktadır. Diktatör, kimi zaman kendi yönetimini meşru olarak

gösterme gayesiyle, halkoylamalarına başvurmaktadır. Anlaşılacağı üzere bu halkoylamalarında seçimler adil, aleni ve özgür olarak yapılmamaktadır (Ersöz, 2015, s. 5).

Ayrıca diktatörlük totaliter ve otoriter olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Totaliter diktatörlükte, artan terör olaylarıyla birlikte kitlesel tek partinin, tek ideolojinin hüküm sürdüğü yönetimlere denilmektedir. Sovyetler Birliğinde Stalin dönemi ve Almanya'da Nazi dönemi totaliter diktatörlüklere örnek verilebilir. Otoriter diktatörlükte, adından da anlaşılacağı üzere ideolojiden ziyade zihniyete dayalı, yoğun bir siyasi mobilizasyon barındıran katılım içerikli olmayan yönetimlere otoriter diktatörlük denilmektedir. Libya'da Kaddafi ve Irak'ta Saddam dönemi otoriter diktatörlüklere örnek verilebilir (Korkmaz, 2020, s. 6-7).

1.3.1.2. Yasama Erkinde Birleşme Meclis Hükümeti

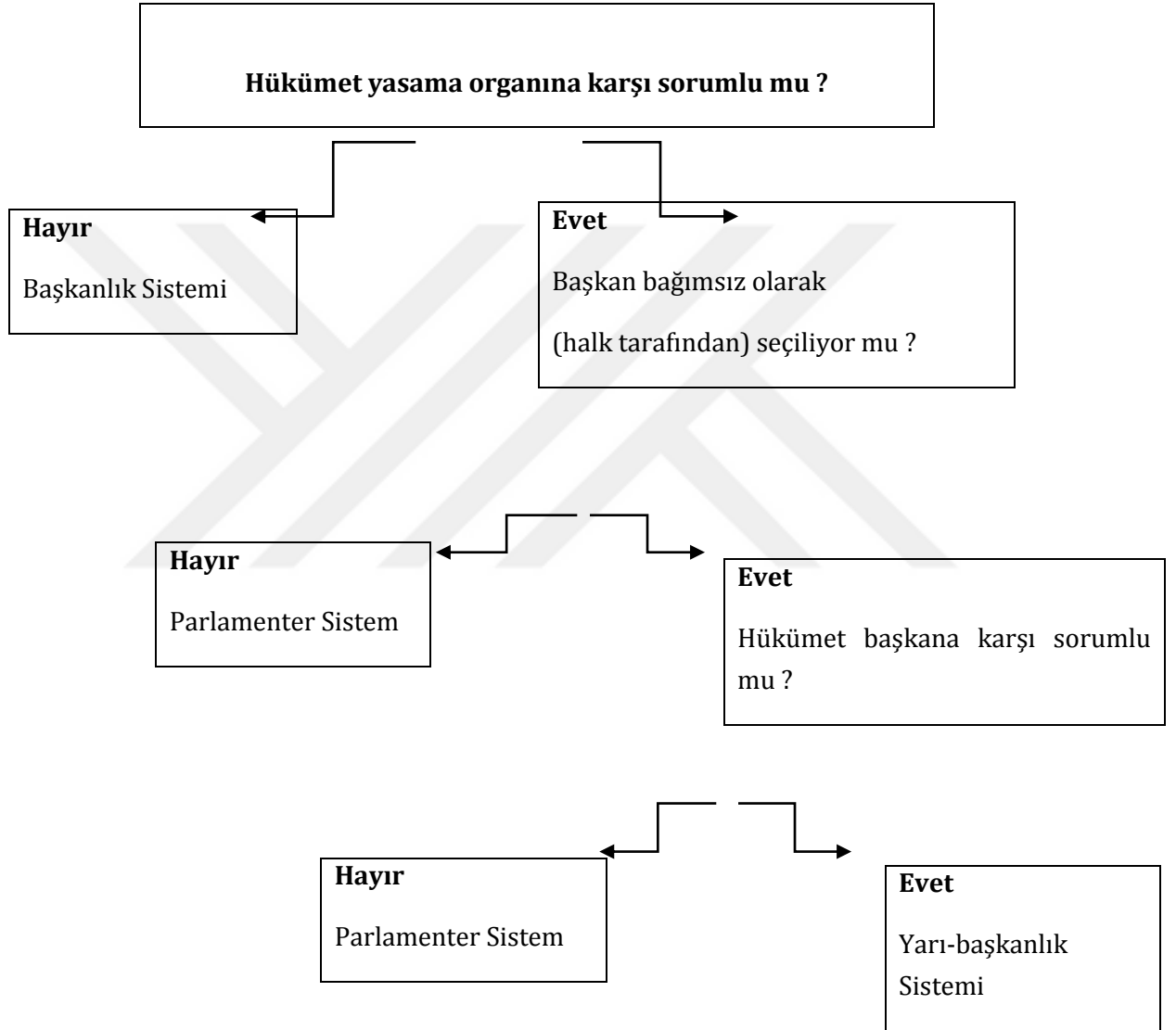
Rousseau, genel iradeyi yani devleti ortaya koyarken düşünceleri şu yönlüdür. Bireylerin birlikte iradelerini ortaya koyduğu antlaşma sonucu meydana gelen devleti hakla bütünleştirmiştir. Bu bütünleşme sonucu devlet halk olarak, halk da devlet olarak görülmektedir (Güvenç, 2020d, s. 102). Rousseau'nun teorisinde egemenlik ile halkın iradesinin bütünlüğüyle meclis hükümeti sisteminin nüvelerini oluşturduğu görülmektedir (Ersöz, 2015, s. 5). Yürütme erki ve yasama faaliyetlerinin meclis çatısı altında toplandığı sistem, meclis hükümet sistemi olarak adlandırılmaktadır. Fakat mecliste temsilci sayısının fazla olması nedeniyle yürütme görevini ifade etmek neredeyse imkânsızdır. Bu nedenle, meclis hükümeti sisteminde üyelerin yasama erkinde seçilmiş kolejyal nitelikte bir yürütme erki bulunmaktadır. Yani yasamanın güdümünde olan yürütme erki, kendi başına politika uygulayamamakta, yasama erkinin emirleri doğrultusunda hareket etmektedir. Yasam erki, yürütme erkinde görevde bulunan üyeleri istediği vakitte alma hakkına haizdir. Meclis hükümeti sistemi geneli itibarıyla kriz zamanlarında işlerlik kazanan bir sistem olup, günümüzde çokta ilgi duyulan ve işlerliği olan bir sistem değildir (Onar, 2005, s. 72).

Meclis hükümeti sistemi ilk defa 1792 yılında Fransa'nın Ulusal Konvansiyon Meclisi zamanında kısa bir dönem uygulamaya konmuştur. Bu sistem, İsviçre dışında diğer devletlerde kriz dönemlerinde uygulanmış bir sistemdir. Bu sistemin örneği ülkemizde 1921 Anayasası döneminde meclis hükümeti olarak kabul edilmiştir. 1921 Anayasası döneminde ülkemiz Büyük Millet Meclisi tarafından yönetileceği belirtilmiştir. Hükümetin meclis tarafından seçilen vekiller aracılığıyla idare olunacağını, seçilen vekillerin Büyük Millet Meclisince yönlendirileceğini ve gerekli hallerde de görevlerinden azledebileceğini ortaya koymaktadır. Ayrıca Büyük Millet Meclisi, yargı yetkisini elinde bulunduran İstiklal Mahkemelerinin üyelerini de seçmektedir. Ülkemizde oluşturulan bu yönetim sisteminin karşılığı meclis hükümeti sistemi olarak ifade edilmektedir (Korkmaz, 2020, s. 7-8).

1.3.2. Kuvvetler Ayrılığı Sistemleri

Devletin teşkilini sağlayan yasama-yürütme ve yargı erklerinin demokrasiye dayanan yönetim şekillerinde Parlamenter hükümet sistemi, Yarı-başkanlık hükümet sistemi ve Başkanlık

hükümet sistemi bulunmaktadır. Yarı-başkanlık sistemi, Parlamenter hükümet sistemiyle Başkanlık hükümet sistemin bütünlüğünden türemiştir. Belirtilen Başkanlık, Yarı-başkanlık ve Parlamenter sistemleri Jose Antonio Cheibub'un tanımıyla ifade etmek gerekirse; hükümetin oluşabilmesi için meclisin desteğine ihtiyaç duyulursa Parlamenter sistem, ihtiyaç duyulmazsa Başkanlık sistemi hem meclisin hem de başkanın desteğine ihtiyaç duyulursa Yarı-başkanlık sistemidir. Cheibub, hükümet sistemlerini örneklendirmek için bir şemaya bunu yansıtmaktadır.

Cheibub'un şemasından¹ sistemlerin açıklaması daha da belirginlik taşımaktadır (Tunçkaşık, 2017, s. 1-2). Genel olarak belirtilmesi gerekirse modern demokratik düzenlerde İngiltere'deki

¹Yukarıdaki şema Jose Antonio Cheibub'un hükümet sistemlerine yönelik çizdiği şemadır. Halit Tunçkaşık'ın "Parlamenter Sistem: Teori, Pratik ve Tartışmalar" başlıklı kitap bölümünden alınmıştır.

tarihi süreçte oluşan parlamenter sistem, ABD'nin teşekkülüyle özdeşleşen başkanlık sistemi ve Fransa'da karşımıza çıkan Yarı-başkanlık sistemi şeklinde üç temel hükümet modelini içermektedir (Duman ve Turan, 2017, s. 252).

1.3.2.1. Parlamenter Sistem

Parlamenter sistem veya parlamentarizmin kökeni İtalyancada "*parlamento*" kelimesinden türemiş olmakla beraber, konuşma ile eş anlamlı olan "*parler*" sözcüğünden çoğalmış ve zamanla "*konusulan yer*" olarak da adlandırılmıştır. Erklerin ayrılığına dayanan bu sistemde, erklerin ayrılmasından ziyade yürütme ve yasamanın birbirlerinin varlıklarını sonlandırabildiği bir sistem olup, bu sisteme parlamenter sistem denilmektedir. Parlamenter sistem, erklerin keskin olarak ayrılığına dayanmadığı ve yürütmeye yasamanın birleşiminden oluştuğu bir model olarak karşımıza çıkmaktadır. Devletlerin anayasaları ile şeklini alan bu sistemde, meclis kanun koyucu vazifesi görürken, yürütme de meclisin içinde oluşan bakanlar kurulu vasıtasıyla icra edilmektedir. Erkler şekli olarak ayrı olarak görülse de birbirine bağımlıdır. Yürütme ve yasama arasında bir denge bulunmaktadır (Korkmaz, 2020, s. 13). Parlamenter sistem, halkın seçimiyle oluşan meclisin aracılığıyla hükümetin seçilmesine dayanmaktadır. Bu bağlamda, parlamenter sistemi hükümetin oluşum konseptinde aramak gerekir. Hükümet, çoğunluğun buyruğuna tabi olması esasına dayanır. Çoğunluk, hükümete güvenoyu vermemesi halinde yönetimden çekilmek mecburiyetinde kalmaktadır. Bununla beraber, hükümetin ve onu oluşturan bakanların da meclis karşısında sorumlu olduğu bilinmelidir (Esen, 1970, s. 180). Ancak şu da bilinmelidir ki, her ne kadar yürütme ve yasama erkleri arasında iç içe bir bağıllık varlık sürdürse de, yürütme ve yasama birbirlerinden ayrı varlıklar olarak icraat göstermektedir. Hususi olarak, parlamenter sistemde hükümet, meclis hükümet sistemindeki gibi bir meclise tabi olduğu zannedilmemelidir. Çünkü hükümet, meclisten ayrı bir hukuki varlıktır. Örneğin hükümet, meclisten bağımsız olarak siyaset izleyebilir. Meclis hükümete emir ve telkinde bulunamaz. Hükümetin icraatlarını yerinde görmüyorsa güvensizlik oyuyla görevinden azledebilmektedir (Gözler, 2010, s. 597).

1.3.2.1.1. Parlamenter Sistemin Tarihsel Süreci

Tarihsel süreç incelendiğinde İngiltere'de monarşi ile halk arasındaki anlaşmazlıklar sonucu bazı olaylar cereyan etmiştir. Yaşanan olaylar nihayetinde parlamenter sistemin doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, İngiltere parlamenter sistemin beşiği niteliğini taşımaktadır. Parlamenter hükümet sistemine yönelik tarihin dönüşüm noktalarını oluşturan bu olaylar yumağı 1215 yılında imzalanan Magna Carta, 1295 tarihli Model Parlamento, 1628 İngiliz Haklar Bildirgesi, 1688 Muhteşem Devrim ve 1689 Haklar Beyannamesi parlamenter hükümet sisteminin ana yapı taşlarını oluşturmuştur. Etimolojik kökeni incelendiğinde parlamento sözcüğü ilk defa 1230 yılında kullanılmış olup, sırasıyla iki kurum olan Moot ve

Witan'a, sonra Model Parlamento oradan da Avam ve Lordlar Kamarasına devşirmiştir (Kama, 2016, s. 163-165).

Parlamentar sistem, 12 ile 17.yüzyılları arasında monarşinin yetkilerinin kısıtlandığı uzun bir zamanı içeren dönemde ortaya konulmuştur. İngiltere, Fransa ile yapılan savaşta yenilmesiyle birlikte baronlar ve kilise Kral Yurtsuz John ile anlaşmazlığa düşmüştür. Baronlar Kral John'a karşı ayaklanması üzerine Magna Carta Libertatum belgesi imzalanmıştır. İngiltere'de monarşinin yetkilerinin kısıtlanmasına yönelik ilk faaliyet 1215 yılında imzalanan Magna Carta'da görülmektedir (Korkmaz, 2020, s. 15). 1265 tarihinde seçilmiş ilk parlamentonun ortaya çıkması ile kral'ın gücü sınırlandırılmaya devam etmiştir. 1295 tarihinde meclis, Model Parlamento (*Temsilciler Meclisi*) olarak kalıcılık arz ederek, Kral I. Edward'ın İngiliz parlamentosunun teşkilini sağlamıştır. Bu parlamentonun bugün ki haline kadar devam ettiği görülmektedir. Böylece İngiltere de 13. Yüzyılda mutlak monarşi yönetiminden meşruti yönetime geçiş sağlanmıştır (Kama, 2016, s. 165-166).

Kral I. Edward'ın otoritesi güçlenmeye başlamış, ancak bu gücü kullanarak parlamentoyu kapatmayı düşünmemiştir. Aksine faal bir şekilde kullanmaya yönelmiştir. Vergiler kral tarafından değil de halk, asiller ve burjuvanın rızası yönlü parlamento'nun yetkisine bırakılmıştır. Bu yetkilendirmeye İngiltere'de iç savaşın yaşanması olasılığı azaltmıştır. Gelişen bu olaylarla birlikte İngiliz parlamentosu kilise, baronlar, rahipler, burjuva ve şövalye temsilcilerinden olmak üzere ikili bir yapıya dönüşmüştür. Bu ikili yapı Avam Kamarası ve Lordlar Kamarası olarak adlandırılmıştır. Avam Kamarasını rahipler ve burjuvaziler oluşturmaktayken, Lordlar Kamarasını ise asiller ve seçkin gruplardan meydana gelmektedir. Böylece İngiltere parlamentosu çift meclisli hale bürünmüştür (Bilgin, 2015, s. 192).

Tarihi süreçte İngiltere'de cereyan eden olaylar birbirini takip ederek, 1628 İngiliz Haklar Bildirgesi dahi iç çalkantıları bitirmeye yeterli gelmemiş, 1688 İhtilali olarak da bilinen Muhteşem Devrim gerçekleşmiştir. Muhteşem Devrimin parlamenter sistemdeki mahiyeti karar alma ve otorite yetkilerinin kraldan parlamentoya geçişin resmileştirilmesidir. Zira Kral William ile parlamento 1689 yılında Haklar Beyannamesi anlaşmasını imzalamışlardır. Bu beyanname parlamenter sistem açısından çok mühimdir. Parlamentonun yetkileri artarak devam ederken, kral'ın yetkileri iyici zayıflamıştır. Ayrıca parlamentoda ifade özgürlüğü teminat altına alınmıştır. 1693 tarihinde kral ilk defa Avam Kamarası'ndaki çoğunluktan olan bir hükümetin teşkilini sağlamıştır. Yaşanan süreçte parlamentonun yetkileri her daim güçlenmiştir. 18.yüzyılın sonlarına doğru "*impeachment*" kurumu sayesinde bakanlar, parlamentoya karşı sorumlu hale getirilmiş, Avam Kamarasınca suçlananlar Lordlar Kamarasınca yargılaması yapılır hale gelmiştir. 1714 ile 1901 Hanover Hanedanı zamanında başbakanlık kurumu da ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, devlet başkanının sorumsuzluğu ve ikinci planda görülmesi, hükümetin oluşumu ve meclisteki önemi, başbakanlık kurumu, bakanlıkların sorumlulukları gibi durumlar klasik İngiliz parlamenter hükümet sisteminin ana hatlarını tarihsel süreçte oluşturmuştur (Kama, 2016, s. 168-170).

1.3.2.1.2. Parlamenter Sistemin Ayırıcı Özellikleri

Parlamenter sistemi diğer hükümet sistemlerinden ayıran özellikleri Arend Lijphart yapmıştır. Ona göre bu sistemin olmazsa olmaz aslı (*Çift Başlılık, Yürütme Organının Göreve Gelişi, Sorumluluk Parlamentonun Güvenine Dayanma*) özellikleri ve olmasa da olur tali (*Yürütme Organı, Yasama Organını Azledebilir, Yasama ve Yürütme Organlarında Birlikte Görevde Bulunma, Kabine Yasama Erkininin Faaliyetlerine İştirak Edebilir*) özellikleri bulunmaktadır (Gözler, 2010, s. 588).

Asli Özellikler

1.Çift Başlılık; Bu sistemde, yürütme erki kabine ile devlet başkanı arasında bölüştürülür.

a) Devlet Başkanı; Bu sistemde, devletin başı olarak monarşilerde kral, cumhuriyetlerde cumhurbaşkanı olarak tanımlanır. Parlamenter sistem cumhurbaşkanı veya kral güdümünde temsil edilse dahi yürütme erkinin siyasi ağırlığı kabinededir. Siyasi sorumluluğu bakanlar kurulu taşımaktadır. Devlet başkanları ise temsiliyet arz ettiği için yetkileri siyasi değil sembolik olarak görülmektedir. Devlet başkanlarının siyasi sorumlulukları bulunmamaktadır. Devlet başkanı yasama ve yürütme arasında dengeyi sağlayan bir pozisyonadadır. Parlamenter sistemde esas önem arz eden devlet başkanının parlamento tarafından seçilmesidir. Ancak parlamenter sistemde istisnai durumlarda vardır. Örneğin parlamenter sistemi benimseyen İzlanda ve İrlanda da devlet başkanları doğrudan doğruya halk tarafından seçilmektedir. Parlamenter sistemlerde devlet başkanı parlamento ile hükümet arasında çıkan sorunlarda arabuluculuk vazifesi görmektedir. Bu arabuluculuk görevi için tarafsız ve sorumsuz olması gerekmektedir. Cumhurbaşkanında tarafsızlık ve sorumsuzluk meselesi çok önemlidir. Çünkü cumhurbaşkanı tarafsız ve devletin başı olarak ülkenin birliğini temsil etmektedir.

b)Bakanlar Kurulunun Hiyerarşik Amiri Başbakan; Başbakan tarihsel süreçte bakanlar arasında birinci olarak kabul edilirken, zamanla bakanların hiyerarşik üst amiri konumuna geçmiştir. Başbakan, meclisteki çoğunluğa sahip siyasi partinin denetimi ve desteği elinde bulundurduğu için parlamento bir nevi yönlendirebilmektedir. Parlamentodan çıkan hukuki sonuca sebebiyet veren kodifikasyonları yönlendirir. Devletin genel politikalarını alakadar eden konularda yürütme erki namıyla siyasal sorumluluğu üstünde taşıyan olarak ön plana çıkan kişi başbakandır. Ayrıca başbakan, cumhurbaşkanından bakanlardan herhangi birinin görevine son verilmesini veya parlamentonun feshini talep edebilmektedir. Eğer başbakan kendisi görevden istifa ederse tüm bakanlar görevden istifa etmiş sayılmaktadır (Efe vd, 2015, s. 153-154).

c)Bakanlar Kurulu; Bakanlar kurulunun meclise karşı kolektif bir sorumluluğu vardır. Ayrıca her bakanın ayrı ayrı ferdi sorumlulukları da bulunmaktadır. Her kabine üyesi bakanın kendi bakanlığının en üst hiyerarşik amiri konumundadır (Çağlar, 2017, s. 114). Bakanların görevlerinin ifasında eylemlerinden ötürü siyasi, cezai ve hukuki sorumlulukları bulunmaktadır. Hukuki sorumlulukları, ferdi kusurlarından dolayı bireylere ve devlete karşı

verdiği zararların yargı aracılığıyla tazmin edilmesi durumudur. Bu davalar genel hukuk mahkemelerinde görülmektedir. Bakanların cezai sorumlulukları ise, ferdi kusurlarından dolayı bireylere ve devlete karşı zararlar nedeniyle cezai yaptırımlara çarptırılmasıdır. Bu davalar hukuki sorumluluklarından ayrı olarak özel yargılama usullerine tabidir. Örneğin ülkemizde bakanların cezai sorumluluklarına Anayasa Mahkemesi yüce divan sıfatıyla bakmaktadır. Bakanlar kurulunun kolektif siyasi sorumluluğu da, hükümetin genel siyaseti uygulayamama veya yanlış uygulanması gibi nedenlerden ötürü meclise karşı güven vermemesi halinde, parlamento genel görüşme, soru, meclis araştırması ve gensoru gibi kontrol vasıtalarıyla hükümeti denetleyebildiği gibi güvensizlik nedeniyle hem bakanı hem de kabineyi düşürebilmektedir (Kılınç, 2016, s. 455-456). Bakanlar kurulunun kolektif sorumluluğunun bir gereği, kabine başbakanının liderliğinde bir bütün olarak hareket etmektedir. Ülkenin tüm sorunlarında uygulayacakları politikalarını bir araya gelerek karara bağlamaktadırlar. Bakanlar kurulu ortak bir siyasi çizgiye sahiptirler. Kabinenin bu durumda göstergesi homojendir. Bakanlar kurulunca alınan bütün kararlarda bakanların hepsinin imzasının bulunması bir zorunluluk teşkil etmektedir. Aksi halde kararı imzalamayan bakanın istifası zorunludur. Bu durum da kabinenin dayanışmasını göstermektedir (Gözler, 2010, s. 591-592).

2.Yürütme Organının Göreve Gelişi; Bu sistemde, yürütme erki doğrudan doğruya halk aracılığıyla seçilmemektedir. Devlet başkanları kral ise babadan oğula irsî olarak, cumhurbaşkanı ise direkt halk tarafından değil meclis tarafından seçilmektedir. Bakanlar kurulu aynı şekilde meclis tarafından belirlenmektedir. Bakanlar kurulu başbakan dâhil meclisin içerisinden çıkmaktadır. Bu duruma Japonya, İrlanda ve Almanya'da başbakan direkt olarak meclis tarafından seçilmesi örnek olarak gösterilebilir. Başka ülkelerde ise devlet başkanı, meclisten güvenoyu alması muhtemel bir kişiyi başbakan olarak atamaktadır. Başbakan ise bakanlar kurulunu seçmektedir. Başbakan bakan olarak seçeceği kişileri devlet başkanına sunar, devlet başkanı onaylarsa bu kişiler bakan olarak atanmış olur. Başbakan ve bakanlardan oluşan kabine meclis tarafından güven istemektedir. Bu nedenle, parlamenter sistemde kabine sonuç olarak meclis tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz (Gözler, 2010, s. 593).

3. Sorumluluk Parlamentonun Güvenine Dayanma; Parlamenter sistemde, devlet başkanı meclis karşısında sorumlu değildir. Meclis karşısında sorumlu olanlar başbakan ve bakanlar kurulu yani kabinedir. Bakanlar kurulu meclisin güvenine sahip olması esas olmakla birlikte bu güveni sağladığı süre zarfında görevini ifa edebilmektedir. Bu sorumluluk kabinenin siyasi sorumluluğu olarak görülüp, iki türlüdür. Bunlardan kolektif sorumlulukta kabine meclisten güvenoyu alamazsa kabine olarak tümüyle görevden düşmektedir. Bireysel sorumlulukta ise meclis kabineyi görevde bırakırken yalnızca bir bakanı güvensizlik oyu ile görevden el çektirmektedir (Akıncı, 2017, s. 2-3).

Tali (ikincil) Özellikler

Parlamente hükümet sisteminin asli özellikleri olmazsa olmaz hususiyetleridir. Bu üç asli özellik devletlerin sistemlerinde bulunması gerekir, aksi takdirde o devletlerde parlamente sistemden söz edilemez. Bu bağlamda, parlamente sistemlerin tali özellikleri de bulunmaktadır. Parlamente sistemin tali özellikleri şunlardır; yürütme organı, yasama organını azledebilir. Bir kişi yasama ve yürütme organlarında birlikte bulunabilir. Kabine yasama erkinin faaliyetlerine iştirak edebilir. Bu üç kıstas, parlamente sisteme ilave özellikler olarak eklenmiştir. Bu ilave özellikler parlamente sistemin olmazsa olmaz ilkeleri değildir. İlave özelliklerin yokluğu parlamente sisteminde yokluğu anlamını taşımamaktadır (Gözler, 2010, s. 594).

1. Yürütme Organı, Yasama Organını Azledebilir; Parlamente hükümet sistemlerinde yürütme ile yasama arasında iç içe geçmiş bir bağıllık bulunmakta ve birbirlerine karşı tesir ettiğinden söz edilmesi gerekmektedir. Parlamento yürütme erkini kimi araçlarla denetim ve gözetim altında tutabilmektedir. Meclis güvensizlik oyuyla hükümeti yönetimden düşürebilirken, yürütme erki de meclisi feshetme imkânı vardır. Yürütmenin bu fesih yetkisi devlet başkanı tarafından kullanılmaktadır. Devlet başkanına verilen bu yetki kimi şartlara bağlandığı görülse de, yürütme ve parlamento arasında bu durum bir denge oluşturmaktadır (Özdemir, 2020, s. 376).

2. Yasama ve Yürütme Organlarında Birlikte Görevde Bulunma; Parlamente sistemde, bir kişi aynı zamanda yürütme ve parlamentoda görev yapabilmektedir. Yani bu sistemde bir kişi milletvekilliğinin yanı sıra başbakan veya bakanda olabilmesidir. Bu sebeple, Sartori, parlamente sistemi anlatırken kuvvetlerin ayrılığı teriminden ziyade kuvvetlerin paylaşımını kullanmıştır. Ayrıca kuvvetlerin ayrılığından bahsedilirken yumuşak kuvvetler ayrılığı denilmesinin sebebi de kişilerin hem yürütme hem de yasamada görev alabilmesinden kaynaklanmaktadır (Caner, 2013, s. 188).

3. Kabine Yasama Erkininin Faaliyetlerine İştirak Edebilir; Parlamente sistemde bakanların meclis üyesi olma gibi bir zorunlulukları bulunmamaktadır. Bakanlar meclisin üyesi olabileceği gibi dışarıdan da atanabilmektedirler. Kabine tümüyle yasama faaliyetlerine iştirak edebilirler. Bakanlar kurulu yasa teklifinde bulunma yetkileri de vardır. Devlet başkanı veya kabine, meclisi toplantıya çağırma hakları da bulunmaktadır. Bütçe yürütme erki tarafından hazırlanarak yasama erki tarafından kabul edilmektedir. Yine uluslararası anlaşmaları yapma yetkisi yürütme erkinde fakat bu anlaşmaları onaylama yetkisi meclistedir (Gökçe, 2018, s. 8).

1.3.2.1.3. Parlamente Sistemin Türleri

Parlamente hükümet sisteminde dört tür bulunmaktadır. Bunlar; ikici ve tekçi parlamente sistem, rasyonelleştirilmiş ve çağdaş parlamente sistemlerdir.

Düalist Parlamente Sistem ve Monist Parlamente Sistem

Parlamenteer sistemin beşii olarak görölen İngiltere, düalist rejimi 1700'lü yıllara kadar uygulamıştır. İngilizler düalist sistemi belirtmek için *"taht boş bir koltuk değildir"* tabirini kullanmaktadır. Bu söz ile anlatılmak istenen devlet başkanının etkin olması öngörülmektedir. Devlet başkanı düalist sistemde meclisi feshetme yetkisini sadece kendisi kullanmakta ve bakanlar kurulu ise çift sorumluluk taşımaktadır. Kabine, meclis ve devlet başkanına karşı sorumluluk taşımaktadır.

Uygulamada düalist sistem terk edilmiştir. Hakiki olarak parlamenteer sistem monist rejimlerde görölmektedir. Monist parlamenteer sistemde devlet başkanı siyasete aktif olarak iştirak etmemektedir. *"Kral saltanat sürer fakat yönetmez"* sözüyle anlatılmak istenen de budur. Monist rejimde yürütme erki içinde tek siyasi irade hükümetindir. Bu rejimde devlet başkanı tek yönlü başbakanı görevden alamaz. Ayrıca devlet başkanı parlamentoyu da feshedebilmesi birtakım koşullara bağlıdır. Hükümet ise yalnızca parlamentoya karşı sorumluluk taşımaktadır (Fendoğlu, 2010, s. 13).

Rasyonelleştirilmiş ve Çağdaş Parlamenteer Sistem

Rasyonelleştirilmiş rejim, siyasi hayatın tümüyle yazılı hukuk kurallarına bağlanması olarak adlandırılan bir sistemdir. Bu sisteminde yürütme erkine istikrar sağlamak için gerekli ölçüde her yönüyle çözüm üreten bir yönü bulunmamaktadır. Şöyle ki sorunlar siyasi nitelik taşıdığından hukuka dayalı çözümler her zaman yeterli olamamaktadır. Çağdaş Parlamenteer rejim ise geneliyle yürütme erkinin parlamento alanında daha da faal bir biçimde yer edinmesi ve meclise karşı üstünlüğü elinde bulundurması yönlü gelişme gösteren bir sistemdir (Tüysüz, 2016, s. 173).

1.3.2.1.4. Parlamenteer Sistemin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Parlamenteer hükümet sistemine yönelik eleştiriler ve övgüler beraber düşünöldüğünde çok farklı görüşler dile getirilmektedir. Öncelikle neden parlamenteer hükümet sistemi tercih edilmelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin üstün taraflarından bahsedelim.

1-Yasama ve Yürütme Erki Arasında Kilitlenme Yaşanmaz; Parlamenteer hükümet sisteminde yürütme erki meclisin güvenine bağlı olduğundan, hükümette koalisyonların sona ermesi, çoğunluğu elinde bulunduran partide istifalar gibi sebeplerle çoğunluğu kaybetmesi halinde hükümet düşürölüp, meclisteki yeni çoğunluğa hükümet kurma görevi verilir. Aksi durumda da hem hükümet hem meclis fesholur ve halka başvurulur. Bu durum bizlere yürütme ve meclis arasında cereyan eden uyuşmazlıklarda kilitlenme tehlikesinin olmadığını göstermektedir. Ülkeyi siyasi bunalımlara götüren siyasi kilitlenmeler yaşanmamaktadır (Tunçkaşık, 2017, s. 14).

2- Parlamenteer Sistem Esnek Yapıda Olup, Çözüm Üreticidir; bu sistem fazlasıyla esnek yapıdadır. Fesih ve güvensizlik oyu vasıtasıyla sistemdeki tıkanıklıklar çözülebilmektedir. Meclis ile yürütme arasında siyasi faaliyetler devamlı gelişmeye müsaittir. Halk tarafından

istenilmeyen hükümetlerin düşürülmesi için yasalarda belirtilen süreler beklenilmeden seçim marifetiyle hükümetler değiştirilebilmektedir (Gözler, 2010, s. 612).

3- *Uzun Ömürlü ve Demokratik Bir Sistemdir*; parlamenter sistemi uygulayan devletlerin var olan sistemin esnekliğinden, kilitlenme riskinin olmamasından dolayı uzun ömürlü ve demokratik oldukları söylenebilmektedir (Tunçkaşık, 2017, s. 14).

4- *Ülkede Siyasi Kutuplaşmalara Engel Olan Bir Sistemdir*; seçimi kazananın tümünü kazanması, seçimin mağlubunun da bütününe yitirmesi Başkanlık hükümet sisteminin ana mantalitesidir. Ancak parlamenter sistemde bunu söylemek mümkün değildir. Zira hükümetin siyasi faaliyetini devam ettirebilmesi parlamentonun güvenoyuna bağlıdır ve sürekli olarak denetlenir. Bu bağlamda, koalisyonlu hükümetlerde fazlasıyla siyasi parti hükümette yer alma imkânı da bulabilmektedir. Bu sistem sayesinde ülkede kutuplaşmaların yaşanmadığı söylenebilmektedir (Çağlar, 2017, s. 115).

5- *Devlet Başkanının Uzlaştırıcı Rolü Bulunmaktadır*; Parlamenter sistemin çift başlı olması, devlet başkanının siyasi sorumsuzluğu ve ülkenin birliğini temsiliyeti düşünüldüğünde, hükümet krizlerinde veya olağan dışı hallerde etkin bir rol üstlenerek krizlerin aşılmasını sağlamaktadır (Efe vd, 2015, s. 157).

Şimdi de parlamenter hükümet sistemi neden tercih edilmemelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin sakıncalı taraflarından bahsedelim.

1- *Hükümetlerin İstikrarlı Bir Şekilde Yönetimine Engel Olmaktadır*; Başkanlık sisteminde başkan belirli bir vakit için seçildiğinden ve meclis tarafından da görevden feshedilemediğinden dolayı yürütme erkinde belirlenen dönem için politikasını sürekli sürdürür. Ancak parlamenter sistemde hükümet meclisin güvenoyuna dayalı olduğundan her zaman fesihle karşı karşıya kalma ihtimali bulunmaktadır. Bu sebeple, istikrarsızlık mevzu bahis olabilmektedir. Örneğin Türkiye’de 1961-1980 ve 1990-2002 yılları arasında hükümet istikrarsızlıkları çok yaygın olarak görülmüştür. Hükümetlerin istikrarsızlığına çözüm önerisi sunmak mahiyetinde şu görüş savunulabilir. Parlamenter sistemde disiplinli iki partili bir sistem getirilmesi halinde hükümetlerdeki istikrarsızlar son bulacaktır. Bunun en güzel örneği İngiltere uygulanmaktadır (Gözler, 2010, s. 614-615).

2- *Zayıf Hükümetlerin Kurulmasına Yol Açmaktadır*; hükümetlerin zayıflamalarının sebepleri kabine her vakit meclis çoğunluğuna ihtiyaç duyması, ayrıca devlet başkanlarının kabine ile siyasi polemige girme riskinin bulunması, bununla beraber kabinenin kolektif karar alması ve koalisyonlardan oluşan hükümetlerin varlık göstermesidir. Koalisyonlardan oluşan hükümetler parlamenter sistemlerin en güçsüz halini ortaya koymaktadır. Çünkü koalisyondaki partiler arasında uyuşmazlıklar her zaman mümkün olmaktadır. Bundan mütevellit hükümetler hızlı politikalar üretemezler. Koalisyonlu hükümetler uzatmalara oynayarak yönetme faaliyetlerinden mahrum kalmaktadırlar (Tunçkaşık, 2017, s. 17).

3- *Demokratik Niteliği Zayıf Yönlüdür*; seçimlere gidildiğinde halk tarafından hesap sorulabilecek partinin teşhisi zordur. Çünkü hükümet koalisyonla yönetildiğinden yönetim eksikliği görülmektedir. Hükümet krizlerinde koalisyonda bulunan partiler sorumluluktan kaçınmakta ve diğer ortaklarını suçlamaktadır. Bu sebeple halk açısından sorumlunun tespiti kolay olmamaktadır. Bu istikrasızlığa ve belirsizliğe dayanan durumlar parlamenter sistemde demokratik niteliğin zayıfladığını göstermektedir (Çağlar, 2017, s. 116).

Parlamenter hükümet sistemi güçlü ve zayıf yönleriyle tercih edilmesi gereken bir sistem midir sorusuna cevap verebilmek için öncelikle sistemin kısa bir değerlendirmesini yapmakta fayda bulunmaktadır. Parlamenter hükümet sistemi uygulanacak ülkede güçlü yönü mü zayıf tarafını daha baskın olacak bu kolay cevap verilebilecek bir soru değildir. Cevaba yönelik şu analiz yapılabilir. Parlamenter hükümet sisteminin zayıf taraflarının direkt olarak sistemin kendisinin sebep olduğu tespiti çok da doğru bir yaklaşım değildir. Çünkü bu sistemin istikrasızlıklara neden olması koalisyon hükümetlerinden kaynaklanmaktadır. Koalisyon hükümetlerinin oluşmasının sebebi ise çok partili sistemdir. Çok partili sistemin ana sebebi ise nispi temsil seçim sistemi olduğu görülmektedir. Disiplinli iki partili bir sistemle, çoğunluk esasına dayalı seçim sisteminin beraber uygulanmasıyla parlamenter hükümet sisteminde bu durum güçlü ve istikrarlı hükümetlerin varlığına yol açabilir. Belirtilen iki sistemin beraber uygulandığı ülke İngiltere olup, başarılı bir şekilde bu sistemin işlerlik kazandığı görülmektedir. Parlamenter hükümet sistemi bir ülkede iyi uygulanırken diğer başka bir ülkede kötü şekilde uygulanabilmektedir Parlamenter sistemin zayıf yönleri ülkelerin siyasi yapısına, seçim sistemlerine, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına, gelişmişlik seviyelerine bağlı olduğu da bir gerçeklik taşımaktadır. Türkiye açısından bir örnek vermek gerekirse 1990-2002 yılları arasında istikrarsız yönetim sergileyen fazlasıyla hükümete şahitlik edilmişken, 2002-2007 yılları arasında parlamenter hükümet sisteminde Ak parti tek başına hükümeti kurabilecek mecliste çoğunluğu kazanmıştır (Gözler, 2010, s. 618-619).

1.3.2.2. Başkanlık Sistemi

Başkanlık hükümet sistemi, "*Westminster modeli*" demokrasinin 1700'lü yılların son çeyreğindeki şartlara bir reaksiyon oluşturmuş, İngilizlerle yapılan özgürlük mücadelesinin etkisiyle de ABD'de ortaya çıkmıştır. Başkanlık sistemi, yargının, yasamanın ve yürütmenin tamamıyla birbirlerinden sert olarak ayrıldığı, bağımsız eşit siyasal yetkiye sahip bir kodifikasyondur. Bu sistemde yasam ve yürütme erkinin birbirini denetiminin sağlandığı, yürütme erkinin üstünlüğüne dayanan temsili bir hükümet şekli olarak ifade edilmektedir (Kalaycıoğlu, 2005, s. 14-15).

Bu sistem ilk defa ABD'de ortaya konulmuş bir hükümet şeklidir. Latin Amerika ülkeleri de ABD'den sonra başkanlık sistemini kabul eden ülkelerdir. Sartori Başkanlık sistemini tanımlarken şu şekilde ifade etmektedir. Başkanın halk tarafından seçildiği, başkanın belirlenen bir zaman içinde görevindeyken meclis tarafından görevden alınamayan ve oluşturduğu kabineye başkanlık eden ve kabineyi yönlendiren sisteme Başkanlık sistemi

denilmektedir. Lijphart ise Başkanlık hükümet sisteminin iki esas hususiyetinin olduğunu beyan eder. Birincisi yasada belirli bir zaman için seçilen başkanın parlamento tarafından güvensizlik oyuna dayanarak görevden feshedilememesidir. İkincisi başkanın direkt veya bir seçim komisyonu aracılığıyla halk tarafından seçilmesidir. Lijphart bu iki özelliklerden yola çıkarak 21 ülke üzerinde incelemelerde bulunmuş nihayetinde Başkanlık sisteminin ABD, 1962 değişikliğinden sonraki Fransa ve Finlandiya’da uygulandığını ortaya koymuştur. Bu sistemde yürütme erkinin tüm yetkileri başkan tarafından icra edilir. Yürütme siyasetinin gerçekleştirilmesinde tüm yetki ve sorumluluk yine başkandadır. Başkan yasa önerisinde bulunma ve bütçe hazırlama yetkileri bulunmayıp, bu yetkiler meclis tarafından icra edilir. Başkanlık sisteminde bakanlar, başkanın emrinde olan sekreter konumundadırlar. Bakanlar doğrudan başkan tarafından seçilirler (Kahraman, 2012, s. 438).

ABD’de yürütme ve meclis arasındaki denge ile birlikte bir de meclisin kendi içinde dengesi söz konusudur. Federal devletin içinde meclis alt ve üst meclis olarak iki yapılıdır. Alt meclis temsilciler meclisidir. Bu meclisin yapısı nüfus sayıları eşit olan dar seçim bölgelerinden seçilen temsilcilerden oluşmaktadır. Ayrıca temsilciler meclisi nüfus orantılı ve daha çok nüfusu olan eyaletlerde de daha fazla temsilcinin seçildiği bir meclistir. Üst meclis olan senato ise eyaletlerin nüfusuna veya yoğunluğuna bakılmadan her eyalet için eşit temsili sağlayan ikişer senatör seçilmektedir. Bu bağlamda ABD’de iki mecliste denge söz konusu olduğu belirtilebilir (Kalaycıoğlu, 2005, s. 15).

1.3.2.2.1. Başkanlık Sistemin Tarihsel Süreci

Parlamentar sistem önce uygulaması yapılmış, daha sonra öğretisi yazılmış bir sistemdir. Ancak Başkanlık sistemi ise öncelikle öğretisi ve prensipleri tespit edilmiş, daha sonra uygulamaya konulmuştur. Başkanlık sisteminin tarihselliğine bakıldığında, Amerika kıtasının 1492 yılında Kolomb’un keşfiyle birlikte İngiltere’den kıtaya göçler başlamıştır. İngiltere’den göç edenler kıta’da yalnızca zengin olmak için gelmemişler, kendi gelenek ve göreneklerini, yasalarını da beraberinde taşımışlardır. O zamanlar yaşanan savaşlarla İngiltere ekonomisi çöküntü içerisinde olduğundan yüklü vergiler halka dayatılmıştır. İngiltere ile 13 koloninin arası vergiler ile birlikte iyice açılmıştır. Koloniler vergilerin gasp olduğunu iddia etmişlerdir. Bu sebeple gayeleri devlet kurmak olmayan 13 koloni toplanarak 1774 yılında Haklar Beyannamesini yani vergilere karşı kendi haklarının olduğunu ilan etmişlerdir. Fakat bu olayla birlikte iç savaş başlamıştır. 1776 yılında 13 sömürge halkı İstiklal Beyannamesi yayımladılar. Böylece Amerika kıtasında 13 koloni şartların iteklemesiyle bağımsız bir devlet kurmuşlardır. Bu 13 koloni savaş hali dışında birbirleriyle çok anlaşamazlardı. 1777 yılında ilk anayasaları kabul edilerek konfederasyon idaresi kurulmuştur. Kongre adıyla bilinen bir meclis de bulunmaktadır. Ancak bu konfederasyon sisteminin işlemeyeceği anlaşılınca, 1787 yılında Filadelfiya’da bir araya gelen müessis parlamentonun müzakereleri nihayetinde en sabık yazılı olarak da tanınan anayasa kabul görmüştür. 1787 yılında yapılan anayasa ile federasyon devlet

şekli kurulmuştur. 1787 anayasası kendine özgü, ilk olma özelliği taşıyan Başkanlık sistemini öngörmüştür (Kuzu, 1997, s. 13-14).

Bugünkü ABD'deki hükümet yönetiminde kullandığı modele Başkanlık sistemi ismi verilmiştir. Başkan sözcüğü Avrupa ülkelerinden Fransa'da ilk olarak 5. Cumhuriyet zamanında devletin başındaki kişi için söylenmiştir. Asya ile Afrika ve Latin Amerika'nın birçok devletinde demokratikliğine bakılmadan devleti yönetenlere başkan denilmektedir. ABD'nin ilk başkanı 1789 tarihinde seçilen George Washington'dur. Başkanlık sisteminin ilk nüvesini taşıyan ABD'den sonra birçok Latin Amerika devletleri de sırasıyla başkanlık sistemini uygulamaya geçirmiştir. ABD'de tarihten gelen "kral'ın kutsal hakkı" meşruiyetin temeliyken bu düşüncenin terk edilmesine yönelik anayasaya dayalı demokrasilerde yeni bir düşünce aranmıştır. Kral yerine halk aracılığıyla başkan seçimi kaidesi bu yeni düşüncenin ürünüdür. Böylece halkın egemenliğine dayanan devlet başkanı yeni meşruiyetin temelini oluşturmuştur. ABD tarihinde 1951 yılında anayasada yapılan 22. değişiklikle başkanının tekraren seçilmesine yönelik kısıtlanma konularak, başkan en çok iki dönem için seçilebileceği şartı getirilmiştir (Tunçkaşık, 2017, s. 9-10).

1.3.2.2.2. Başkanlık Sisteminin Ayırıcı Özellikleri

Başkanlık hükümet sisteminin ayırıcı özelliklerine değinirken işin esasına bakılırsa parlamenter sistem ile arasındaki farklardan oluştuğu görülmektedir. Başkanlık sisteminin on bire yakın ayırıcı özelliği ortaya koyulmuştur. Lijphart'ın da ortaya koyduğu gibi Başkanlık sistemi asli-tali olmak üzere iki ana başlıkta incelenmiştir. Ona göre Başkanlık sisteminin olmazsa olmaz asli (*Tek Kişilik Yürütme Organı Vardır, Halk Tarafından Başkan Seçilir, Yasama Güvenine Başkan İhtiyaç Duymaz*) özellikleri ve olmasa da olur tali (*Yasama Organını Başkan Azledemez, Yürütme ve Yasama Organlarında Birlikte Bulunamama, Yasamanın Faaliyetlerine Başkan İştirak Edemez*) özellikleri bulunmaktadır (Gözler, 2010, s. 571).

Asli Özellikler

1) Tek Kişilik Yürütme Organı Vardır; Başkanlık sistemi, parlamenter sistemdekinin tersine yürütme erki tek başlılık gösterir ve başkanın haricinde sembolik de olsa başka bir makam bulunmamaktadır. Başkan yürütmenin başı olduğu gibi devletinde başkanıdır. Başkanlık sisteminde parlamenter sistemde bulunan kolektif yapıya sahip bir kabine yoktur. Yürütme erkinin başı olarak politikaları tek başına belirleme yetkisi bulunmaktadır. Başkanlık sisteminde güçlü bir otoriteye ve maneviyata dayalı bir nüfuza haiz olan başkan karşımızdadır. Bu sistemde başkanın halkın aracılığıyla seçilmesi, başkana manevi bir güç vermekteyken, hukuki yönüyle yetkilerinin bulunması maddi olarak da büyük bir güç ve nüfuz oluşturmaktadır (Yaman, 2013, s. 86). Başkanlık sistemi ABD örneğinde başkanın kabinesinde bulunan bakanlar "sekreter" olarak ifade edilmektedir. Parlamenter sistemdeki bakanların pozisyonlarından çok farklı bir konumdadırlar. Bu sistemde, bakan olarak seçilenler tamamı başkanın kendi seçimiyle göreve gelmekte ve başkanın iradesiyle görevden alınmaktadırlar.

Bu yönüyle parlamentoya karşı herhangi bir sorumlulukları bulunmamaktadır. Bakanlar başkanın inisiyatifinde görevlerini ifa etmektedirler. Bu sistemde yürütme erkinde uyumsuzluk söz konusu değildir (Özbudun, 2005, s. 107).

2) *Halk Tarafından Başkan Seçilir*; Başkanlık sisteminde başkan, direkt olarak veya eşdeğer bir yönüyle düzenli aralıklarla halk tarafından seçilmektedir. Başkanın halk tarafından seçilmesi demokratik meşruiyetini artıran bir etki yapmaktadır (Güler, 2018, s. 303). Başkan, meşruiyetini parlamentodan almamakta ve kendi inisiyatifini de yasama organına bırakmamaktadır. Parlamento ve başkan varlıklarını halktan ayrı ayrı almaktadırlar. Her iki erkte halkın oyuna dayanmaktadır. Yasama ve yürütme seçimler marifetiyle meşru olarak görevlerini ayrı ayrı yapmaktadır. Başkanın direkt olarak halkın oyuyla devlet başkanı makamına gelmesi ona müthiş bir siyasi otorite ve saygınlık kazandırmaktadır (Gözler, 2010, s. 573).

3) *Yasama Güvenine Başkan İhtiyaç Duymaz*; Parlamenter sistemde yürütme erki yönetime gelmesi için parlamentonun güvenini alması bir zorunluluk iken, başkanlık sisteminde, başkan meşruiyetini parlamentodan değil direkt olarak halktan almaktadır. Bu yetkiyi halktan aldığından dolayı seçildiği dönem boyunca meclisin güvenine ihtiyaç duymamaktadır. Başkan ülkeyi yönetirken siyasi sorumluluğu meclise karşı değil halka karşı taşımaktadır (Arı, 2018, s. 94).

Tali (ikincil) Özellikler

Bir hükümet sisteminde, yürütme erkinin tek kişiye dayanması, halk tarafından başkanın seçilmesi ve yasamanın güvenine ihtiyaç duymayan başkanın olması gibi özelliklerinden başkanlık sistemi olduğu anlaşılmakta olup, bu asli özellikler olmazsa olmaz unsurlardır. Bununla birlikte, yasama organını başkanın azledememesi, yürütme ve yasama organlarında birlikte görevde bulunamamaları, yasama faaliyetlerine başkanın iştirak edememesi başkanlık sisteminin tali yani olmasa da olur özellikleri olarak görülmektedir (Gözler, 2010, s.574).

1-*Yasama Organını Başkan Azledemez*; Başkanlık hükümet sisteminde parlamento, başkanın seçimlerinden ayrı bir seçimle iş başına gelmektedir. Bu bağlamda parlamento iş başına gelirken başkandan bağımsızdır. Dolayısıyla ikisinin göreve gelişi birbirinden bağımsız olduğundan dolayı parlamento başkanın görevine son veremediği gibi, başkan da parlamentonun görevini sonlandıramamaktadır (Tunç ve Yavuz, 2009, s. 9).

2- *Yürütme ve Yasama Organlarında Birlikte Bulunamama*; Başkanlık sisteminde parlamento üyeleri hükümet işlerinde görev yapamadığı gibi, hükümette bulunanlar ise parlamento da görev alamamaktadır. Başkan, sekreterlerini parlamentonun dışından seçmektedir. Başkan ve ona bağlı sekreterler kanun teklifinde bulunamamaktadır. Parlamento, yürütme erkinin siyasi politikalarına karışamaz. Yürütme ve parlamento arasında bir hiyerarşik düzenin yokluğu, erklerin uyumlu bir halde çalışmalarını sağlamakta ve gücün tek bir merkezde birleşmesini de engellemesi açısından olumlu olarak görülmektedir (Kaymal, 2017, s. 153).

3-Yasamanın Faaliyetlerine Başkan İştirak Edemez; Başkanlık sisteminde, kuvvetler arasındaki katı ayrılık erklerin birbirlerine yönelik müdahale edilmemesini de gerekli kılar. Başkan ve kabine parlamento faaliyetlerinde bulunamaz. Bu bağlamda, başkan ve kabinesinin parlamento da temsilcileri de yoktur. Başkan parlamentoyu kapatma, tatile çıkartma veya faaliyetlerini engelleme hakkı bulunmamaktadır. Parlamento bağımsız olarak yasama faaliyetinde bulunur. Fakat başkanın parlamentonun çalışmalarına katılmaması asli özellik olmayıp ilave özelliklerin içerisinde yer aldığından olmazsa olmaz bir şart olarak görülmemektedir (Gözler, 2010, s. 575).

1.3.2.2.3. Başkanlık Sistemin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Başkanlık hükümet sistemine yönelik eleştiriler ve övgüler beraber düşünüldüğünde çok farklı görüşler dile getirilmektedir. Öncelikle neden Başkanlık hükümet sistemi tercih edilmelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin üstün taraflarından bahsedelim.

1- İstikrarlı Bir Yönetim Oluşturur; bu sistemde yürütme erkine tevdi edilen görevin belirli bir süreyi kapsamasından dolayı istikrarlı hükümetlerin oluşmasına vesile kılınmıştır. Yürütmenin teşekkülünde siyasi buhranlar yaşanmamaktadır. Parlamenter sistemlerde yaşanan meclisin güvenine dayanma gibi belirsizlikler bulunmaz. Bu yönüyle yürütmenin istikrarlı bir şekilde yönetimde bulunması demokrasinin de pekişmesine katkı sağlamıştır (Tunçkaşık, 2017, s. 6).

2- Güçlü Bir Yönetim Meydana Gelir; bu sistemde, meclis aracılığıyla değil de doğrudan halk tarafından bir başkanın seçilmesi gücünü pekiştirir. Böylelikle halkın seçtiği başkan kendi yönetimine yönelik meşruiyetini sağlamlaştırdığı gibi başkana iyi bir saygınlıkta kazandırmaktadır. Ayrıca başkanın yasalarca belirlenen sürede göreve gelmesi ve parlamentonun başkanı feshedememesi başkanı güçlendiren başka bir argümandır. Çünkü 4 veya 5 yıl süresince görevden alınmayacağını bilen başkan korkusuzca siyasetini sürdürebilir. Bununla beraber geneli itibarıyla devletin başında tek kişinin bulunması onun güçlü olduğunun da bir göstergesi kabul gören ve eskilerden beri ortaya konan düşüncelerdendir (Gözler, 2010, s. 581).

3- Demokratik Bir Yönetimi Ortaya Koyar; bu sistemde, halk seçilecek hükümetleri önceden bilerek oy kullanır. Bu yönüyle halkın hesap sorabilirliği artmaktadır. Yürütmenin tek başlığından ötürü halk kime oy vereceğini biliyor olması kararını netleştirmesi açısından önemlidir. Halk seçimlerde parlamento için bir partiye, yürütme için de başka bir partiye oy verebilmektedir. Halkın seçme iradesi çeşitlilik arz etmektedir. Ayrıca demokratikliği artırıcı başka bir argüman da meclisin temsilcileri hükümetin düşme riski bulunmadığından kanunları ortaya koyarken daha özgür karar alabilirler. Buna yönelik yürütme de parlamentoyu feshedemediğinden ötürü temsilciler her yönüyle partiye bağımlı kalmadan özgür olarak çalışabilirler. Kuvvetlerin ayrılığı ve kısıtlı iktidarların varlığı bireysel hürriyetlerin de

teminatıdır. Tüm bu argümanlar demokratik bir yönetimi ortaya koyması açısından önemlidir (Yaman, 2013, s. 89).

Şimdi de Başkanlık hükümet sistemi neden tercih edilmemelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin sakıncalı taraflarından bahsedelim.

1- Rejime Yönelik Buhranlara Sebebiyet Verebilir; bu sistemde, yürütme ve yasama erklerinin birbirlerinin mevcudiyetlerini nihayete erdiremezler. Bundan ötürü, bir buhran yaşanması halinde, demokratik olmayan yöntemlere yani darbelere başvurulmaktadır. Başkanlık sisteminin yürütme ve yasama organında gücü elinde toplayan partilerin ayrı olması halinde siyasi buhranlara sebep olur. Çünkü birbirlerine karşı üstünlükleri olmadığı gibi görevlerini de sonlandıramamaktadırlar. Demokratik yöntemlerle göreve gelen yürütme ve yasama erkleri darbeler ile krizler aşıp siyasi buhranlar neticelendirilmektedir (Ersöz, 2015, s. 14).

2- Başkanlık Sistemi Katı Niteliktedir; bu sistemde, kuvvetler ayrılığı sert olduğundan dolayı, başkan başarı gösteremese de yasal süresi bitene kadar görevinin başında kalmaktadır. Parlamento bu yönüyle başkana müdahale edememektedir. Başarı gösterenler ise yasal süresi bitince görevinden ayrılmak zorundadırlar. Bu bağlamda, Parlamento sistemde kriz zamanlarının çözümüne yönelik gensoru önergesi bulunurken, Başkanlık sisteminde böyle bir mekanizma bulunmaması sistemin katılığından kaynaklanmaktadır. Kuvvetler arasında aracı bir kurum da yoktur (Güler, 2018, s. 306).

3- Çift Meşruiyet Krizine Sebep Olabilmektedir; Parlamento sistemlerinde siyasi meşruiyet tekil olmakla birlikte, Başkanlık sisteminde çift veya çok başlılık gösterdiği görülmektedir. Şöyle ki, Parlamento sistemde halk meclisi seçerken siyasi meşruiyeti oluşturma yetkisi sunmaktadır. Fakat Başkanlık sisteminde halk direkt hem başkanı ayrı, hem de parlamentoyu ayrı seçerek ikisine de güçlü bir meşruiyet kazandırmaktadır. Bundan ötürü devlette eşit siyasi erkler oluşturulmaktadır. Devlette erkler arasında kriz yaşandığında çözüm olarak halka başvurulmaktadır (Kalaycıoğlu, 2005, s. 19).

4- Siyasi Kutuplaşmaya Sebep Olabilmektedir; bu sistemde, başkan olanın az bir oyla seçimi kazanabilmesi hali akla şunu getirmektedir. “kazanenin her şeyi kazandığı, kaybedenin de her şeyi yitirdiği” sözüyle karşılık bulur. Böyle bir ihtimalde seçimi kazanan başkan görev bitimine kadar tüm halkı temsil ettiğini unutarak muhalefeti ötekileştirmeye yönelebilir ki, bu durum ülkeyi siyasi kutuplaşmaya doğru götürür (Onar, 2005, s. 92-93).

5- İktidarın Şahsileşmesine Sebep Olabilmektedir; bu sistemde, başkanın halkın oyuyla seçilmesi, yönetimin başkan tarafından şahsileşmesine neden olabilmektedir. Başkan yürütme erkinde şahıs olarak bütünleşerek sekreterleri istediği gibi atayıp görevden alabilmektedir. Bununla beraber, başkan devletin birliğini temsil etmesine rağmen meclisteki vekiller ile ilişki kurma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bütün bu sebepler başkanın şahsileşmesine yol açmaktadır (Korkmaz, 2020, s. 37).

Başkanlık hükümet sistemi güçlü ve zayıf yönleriyle tercih edilmesi gereken bir sistem midir sorusuna cevap verebilmek için öncelikle sistemin kısa bir değerlendirmesini yapmakta fayda bulunmaktadır. Başkanlık hükümet sistemi uygulanacak ülkede güçlü yönü mü zayıf tarafını daha baskın olacak bu kolay cevap verilebilecek bir soru değildir. Cevaba yönelik şu analiz yapılabilir. Başkanlık hükümet sisteminde, hangi yönünün daha önemli olduğu tam net bir şekilde ortaya koyulamamaktadır. Çünkü zayıf veya güçlü yönlerinin doğruluğu teorisyenler tarafından halen tartışılmaktadır. Bu bağlamda, Başkanlık hükümet sistemi bir ülkede iyi uygulanırken diğer başka bir ülkede kötü şekilde uygulanabilmektedir. Başkanlık sistemin zayıf yönleri ülkelerin siyasi yapısına, seçim sistemlerine, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına, gelişmişlik seviyelerine bağlı olduğu da bir gerçeklik taşımaktadır. Ülkemiz açısından Başkanlık sisteminin güçlü veya zayıf yönlü olacağına yönelik düşünceleri şüphe ile karşılamak gerekmektedir (Gözler, 2010, s. 585).

1.3.2.3. Yarı-başkanlık Sistemi

Bu hükümet sistemi, başkanlık ve parlamenter hükümet sisteminin kimi unsurlarını içerisinde barındıran karmaşık yapıya sahip bir hükümet modelidir. Yarı-başkanlık hükümet sisteminde genel kabul, başkanın halk tarafından seçilmesi esas olmakla birlikte, en azından meclis veya meclis aracılığıyla seçilmemiş bir başkana sahip olması gerekmektedir. Yarı-başkanlık sisteminde başkan olan, iktidarın gücünü başbakan ile paylaşmak mecburiyetindedir. Bu bağlamda, ortaya iki başlı bir görünüm sağlayan ikili bir siyasi otorite Yarı-başkanlık sisteminin haiz olması gereken tek kriteridir. Duverger'in ifadesiyle Yarı-başkanlık sisteminin öğeleri şu şekildedir. 1- Halk tarafından seçilen bir cumhurbaşkanının olması gerekir. 2- Güçlü yetkilerle donatılmış bir cumhurbaşkanı bulunmalıdır. 3- Meclise karşı siyasi mesuliyeti bulunan bir hükümetin gerekliliğidir. Yarı-başkanlıktaki bu öğelerin ilk ikisinden başkanlık sistemi, üçüncüsünden ise parlamenter sistemin varlığı ortaya çıkmaktadır. Duverger Yarı-başkanlığın unsurlarını ortaya koyarken, başkanlık ve parlamenter sistemlerin güçlü çelişkisiz bir yapılarının bulunduğunu, Yarı-başkanlık sisteminin ise karmaşık olduğunu, iki sistem arasında gidip geldiğini belirtmektedir (Okşar, 2011, s. 334).

Patrick O'Neill ise Yarı-başkanlık sistemini şu şekilde ortaya koymaktadır. Yürütmede devletin birliğini devlet başkanı, hükümetin başını da başbakanın temsil ettiği, aralarında görev paylaşımının bulunduğu, fakat yürütmeye ait hususi yetkilerinde devlet başkanında olduğu bir sistemdir. Hükümetin başını başbakanın, devletin başını da başkanın aralarında paylaşımının yapıldığı ancak yürütmeye ait hususi yetkilerin devlet başkanında olması gerektiğini belirtmektedir. İrlanda, İzlanda ve Avusturya'da uygulanan sistemin Yarı-başkanlık sistemi olmadığını, sebebinin ise halk tarafından seçilmesine rağmen devlet başkanlarının güçsüz olduğunu belirtmiştir. Devlet başkanlarının güçlü yetkilere haiz olduğu Çekoslovakya'yı ve Arnavutluk'u Yarı-başkanlık sistemine örnek göstermiştir. Duverger'le Yarı-başkanlık sisteminde benzer görüşler ortaya koyan Sartori'de Yarı-başkanlık sistemini şu şekilde izah etmiştir. Belirli aralıklarla dolaylı veya doğrudan halk aracılığıyla seçilen başkan olmalıdır.

Yürütmeye ait yetkilerin başkan ile başbakan arasında paylaşımının yapılması gerekir. Meclisten bağımsız başkanın iradesi, hükümet aracılığıyla ortaya koyulmalıdır. Hükümet, mecliste çoğunluğun desteğiyle güvenoyuna muhtaçtır. Hükümet başkana değil meclise karşı bağımlılık göstermektedir. Yürütme iki başlılıkla beraber denge ve güçlerin iki erk arasında kaymasına da müsait bir sistemdir (Erdem, 2017, s. 2-3).

Yarı-başkanlık sisteminde, devlet başkanı siyasi otoritesi birçok farklı etkenle açıklanabilir. Şayet devlet başkanı meclis çoğunluğunun siyasi görüşü ile birliktelik taşıyorsa anayasanın verdiği yetkileri yönüyle düşünüldüğünde yürütmenin merkezine yerleşmektedir. Yürütmenin tüm faaliyetlerinde baş aktör konumundadır. Buna örnek olarak Fransa'da General de Gualle dönemi gösterilebilir. Gualle güçlü kişiliğiyle adeta kuvvetler birliğine varan ve meclisi kayıt tutan bir kurum haline dönüştürdüğü söylenmiştir. Eğer Yarı-başkanlık sisteminde devlet başkanı, meclis ile aynı görüşe sahip değilse, yürütme erkinin iki başlılığında düzen bozularak mesafeli ilişkilerin doğmasına sebebiyet verir. Bu durumda, devlet başkanı istifasını vererek cumhurbaşkanlığı seçimlerine yönelik yeniden yapılmasını sağlayabilmektedir. Yahut "*cohabitation*" (*zorunlu beraber yaşama*) yöntemiyle problemler giderilebilmektedir (Polater, 2014, s. 146)

1.3.2.3.1.Yarı-Başkanlık Sistemin Tarihsel Süreci

I. Dünya savaşında Almanya, siyasi ve askeri yönüyle hezimete uğrayıp, büyük bir mağlubiyet yaşamıştır. İmparator II.Wilhelm ve prensleri itiraz etmeksizin barışçıl yollardan 1918 yılının Kasım ayında tahtı bırakmışlardır. Böylelikle Almanya'da monarşiye dayanan yönetim nihayete ermiştir. ABD ve müttefiklerinin Almanya'yı yenilgiye uğratması, ardından monarşi sisteminin bitmesi, Almanya'nın demokratik yönetime geçmesinin yapı taşlarını oluşturmuştur. Almanya 1919 yılında Weimar şehrinde kurucu bir meclis toplanmış ve altı aylık vakitte ilk demokratik Alman anayasasını ortaya koymuşlardır. Söz konusu anayasa Almanya devletini yeniden biçimlendiren 17 federe devletten oluşan başkan da bulunan parlamenter rejimin karışımı olan hükümet sistemini oluşturmuşlardır. Yarı-başkanlık sisteminin ilk nüvesi Weimar Anayasasıdır (Dursun, 2006, s. 237).

Yarı-başkanlık terimini ilk olarak 1959 yılında gazeteci Le Monde'nin müessisi Hubert Beuve-Mery'i kullanmıştır. Doktrinde de Fransız siyaset bilim adamı Duverger, 1970 tarihli eserinde Yarı-başkanlık sistemi kavramının izahatını yapmış ve daha sonrasında 1974-78 yıllarındaki akademik çalışmalarında Yarı-başkanlık sisteminin incelemesini kaleme almıştır. Yarı-başkanlık sistemi ilk defa Fransız siyaset bilimi adamı tarafından kavramı oluşturulduğu gibi, ilk olarak Fransız siyaset adamı Gualle tarafından da pratikte uygulanmıştır. Bu itibarla literatürde "*Fransız Modeli*" olarak bilinen bu sistem, Parlamenter ve Başkanlık sisteminin zıddına, Yarı-başkanlık hükümet sistemi kendi içinde bütünleşme sağlayamamıştır. Yarı-başkanlık sistemi karmaşıklığının ve çelişkilerinin olması hasebiyle, bu sistemin esası anayasal hususiyetleriyle değil başbakan veya devlet başkanının işlerlikteki güçleriyle tanımlanmıştır. Bu duruma örnek verilmesi gerekirse, Duverger 1980 yılındaki bir yazısında Yarı-başkanlık

sisteminde devlet başkanının özellikli ve mühim yetkilere haiz olması gerektiğini dile getirmiş, Sartori ise 1977 yılındaki bir yazısında yürütmenin iki başlılığından kaynaklanan ve gücün paylaşımına dayanan bir sistem olması gerektiğini belirtmiştir. Cezayir'deki yaşanan bağımsızlık olayları Fransa'nın kaosa girmesine sebebiyet vermiş, bu durum Gaulle'nun göreve çağrılmasını gerektirmiş, ancak Gaulle meclise karşı güçlü yetkilerle gelmesi gerektiği hâsıl olmuştur. Gaulle Fransa'da 4. Cumhuriyeti kuran ve meclise karşı da yürütmeyi güçlendiren sistemi 1958 tarihinde anayasa referandumunu halka sunmuş ve halk tarafından ezici çoğunlukla da kabul edilmiştir. 1962 yılındaki reform ile artık halk tarafından doğrudan devletin başı seçilebilmektedir. Böylece Fransa'da Yarı-başkanlık sistemi en olgun haliyle bizleri karşılamaktadır (Şahin ve Nişancı, 2018, s. 864-865).

1.3.2.3.2.Yarı-başkanlık Sistemin Güçlü ve Zayıf Yönleri

Yarı-başkanlık hükümet sistemine yönelik eleştiriler ve övgüler beraber düşünüldüğünde çok farklı görüşler dile getirilmektedir. Öncelikle neden Yarı-başkanlık hükümet sistemi tercih edilmelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin üstün taraflarından bahsedelim.

1-İstikrarlı Bir Yönetim Oluşturur; Yarı-başkanlık sisteminde, Başkanlık sistemine benzer nitelikte halk tarafından seçilen devlet başkanı olmasından dolayı, istikrarlı bir yönetim sergilemektedir. Çünkü Yarı-başkanlık sisteminde devlet başkanı meclisin güvenoyuna bağlı olmadığından bu sebeple düşürülemezdir. Halk devlet başkanını seçtiği için hükümet bunalımlarının yaşanması ihtimali de böylelikle azalmıştır (Korkmaz, 2016, s. 51).

2-Devlet Başkanı Kontrol Mekanizmasıdır; bu sistemde, yürütmedeki yetki dağılımı nedeniyle Duverger'in ifadesiyle devlet başkanı kontrol mekanizması konumundadır. Devlet başkanı kanunları, Anayasa mahkemesi aracılığıyla denetimini yaptırabilmekte yahut anayasada bulunan halkoylaması yetkisiyle değişiklikleri halka götürerek anayasanın muhafızlığını da yapabilmektedir (Yıldız, 2018, s. 96-97).

3- İktidarın Kişiselleşmesine Yol Açmaz; bu sistemde, yürütme organı iki başlı olduğundan dolayı, çoğunluğu itibarıyla de devlet başkanı başbakanı seçmektedir. Başbakan da hükümete başkanlık etmektedir. Hükümetin devamlılığı meclisin güvenoyuna bağlıdır. Meclisteki çoğunluk hükümetin siyasetini desteklemesi halinde, devlet başkanı bu siyasete karşı olsa dahi, hükümet görevini ifa etmeye devam etmektedir. Bu sistemde yürütmede devlet başkanı ve başbakan arasında güç dağılımı ülkeden ülkeye de değişmektedir (Musil, 2013, s. 8). Devlet başkanının ve hükümetin yürütme yapısındaki görev dağılımlarına bakıldığında devlet başkanının şahsileşmeyeceği kanaati hâsıl olmaktadır.

Şimdi de Yarı-başkanlık hükümet sistemi neden tercih edilmemelidir sorusuna cevap verebilmek için sistemin sakıncalı taraflarından bahsedelim.

1-İki Başlılık Meşruiyet Sorununa Yol Açabilir; Devlet başkanı ile meclisin farklı siyasi partilerden oluşu, meşruiyet problemini de beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte

yürütme erkinde iki başlılığın olması hükümetin politikalarını uygularken devlet başkanı ile olumsuz etkileşimlere neden olabilir. Devlet başkanının halkın doğrudan seçimiyle gelmesi otoriterliği de içinde barındıracağı göz önünde bulundurulmalıdır (Demirhan vd, 2016, s. 170).

2- Devlet Başkanının Yetkilerini Kötüye Kullanmasına Neden Olabilir; bu sistemde devlet başkanı, halkın doğrudan doğruya veya meclis ile herhangi bir bağı bulunmadan seçilmektedir. Bu bağlamda, siyasi iktidarda meşruiyetini sonuna kadar savunan devlet başkanı Yarı-başkanlık sisteminde uzlaşmacı, bütünleştirici ve dengeleyici olmak yerine bir diktatör gibi davranabilme ihtimali bulunmaktadır. Devlet başkanı belirli aralıklarla seçimle gelip, seçimle gitmektedir. Kendisinin istifa etmesi durumu haricinde görevden uzaklaştırabilecek herhangi bir mekanizmanın bulunmaması da yetkilerini daha da kötü kullanabileceği sonucunu da doğurmaktadır. Ayrıca Yarı-başkanlık sisteminin en önemli uygulanırlığı Fransa olduğundan devlet başkanının yetkileri çok geniştir. Örneğin, meclisi herhangi bir şarta bağlamadan feshedebilir. Referandum yapabilir. Başbakanı atar. Olağanüstü döneme ait yetkilerini kullanabilir. Bu yetkiler Fransa devlet başkanının tek başına imzasıyla kullanabileceği yetkililerdir (Ay, 2004, s. 11).

Yarı-başkanlık hükümet sistemi güçlü ve zayıf yönleriyle tercih edilmesi gereken bir sistem midir sorusuna cevap verebilmek için öncelikle sistemin kısa bir değerlendirmesini yapmakta fayda bulunmaktadır.

Yarı-başkanlık sistemi, Başkanlık ile Parlamenter sistemde yaşanan ve kronikleşmiş problemlere çözüm önerisi olarak ortaya koyulmuştur. Parlamenter sisteme yönelik en hususi tenkit hükümetlerin istikrarsızlığıdır. Başkanlık sisteminde ise sert kuvvetler ayrımıyla sistemin kilitlenme ihtimali tenkit edilmektedir. Bu kronikleşmiş sorunları Yarı-başkanlık sistemi çözmeyi iddia etmektedir (Kılınç, 2016, s. 466). Yarı-başkanlık sistemiyle yönetilen ülkelerde siyasi yapılar fazlasıyla karmaşıktır. Meclis ritüellerinin ve kontrol-denge mekanizmalarının yetersiz kaldığı ve devlet başkanının siyasi otorite haline geldiği Sovyetler Birliği ülkeleriyle, Afrika'da bulunan ülkelerin darbelere maruz kalmalarıyla birlikte Yarı-başkanlık sistemi sıkıntılara sebebiyet vermiştir. Fakat başka bir yönüyle de Yarı-başkanlık sistemini uzun zaman başarılı bir şekilde uygulayan, demokratik kriterlere sahip olan birçok Avrupa devleti de görülmektedir (Erdem, 2017, s. 17). Bu bağlamda, Yarı-başkanlık hükümet sistemi bir ülkede iyi uygulanırken diğer başka bir ülkede kötü şekilde uygulanabilmektedir. Yarı-başkanlık sistemin zayıf yönleri ülkelerin siyasi yapısına, seçim sistemlerine, demokratik, sosyal, kültürel ve ekonomik yapılarına, gelişmişlik seviyelerine bağlı olduğu da bir gerçeklik taşımaktadır.

Genel olarak hükümet sistemleri üzerine bir değerlendirmede bulunulması gerekirse, Başkanlık, Yarı-başkanlık ve parlamenter hükümet sistemlerinin her biri içerisinde güçlü yönleri ve zayıf taraflarını barındırmaktadır. Bu bağlamda, belirli bir hükümet sistemini kabul eden bir ülkede sistemin işlerliğine yönelik uygulamada farklılıklar arz etmesi ortaya konulan teorilerin yorumlamalarını da zorlaştırmaktadır. Örneğin demokratik yönetim şekillerini

benimsemiş, sistemin beşiği olarak kabul edilen İngiltere’de uygulanan Parlamenter sistemi, aynen uygulamaya çalışan Kamboçya üzerinden analizi yapılmaya çalışılırsa hem teoride hem de uygulamada çok da iyi sonuçlar elde edilmediği görülecektir. Tabii ki, bu söylenirken de sistemlerin belirli başlı ana unsurlarının da olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Demokrasiyi benimsemiş ülkeler, yönetim şekillerinde ana kaideler üzerinde hem fikirdirler. Bunlar, insan hak ve hürriyetlerine dayalı idare biçimi, hukuka dayalı devlet, temel hak ve hürriyetlerin muhafazası, sivil toplumun ve piyasa ekonomisi gibi demokrasiye dayalı yönetimlerin ön şartı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, demokratik yönetimin en önemli gayesi siyasi iktidarın elden geldiğince kısıtlanarak, yönetimdeki keyfiliğin önlenmesidir. Bununla birlikte kamunun refahına yönelik alınacak kararlarda toplumun farklı kesimlerinin de görüşlerine başvurulması ve çoklu katılımın sağlanması demokrasinin mahiyetine uygun nitelik taşır (Beriş, 2015, s. 101).

Ayrıca hükümet sistemleri, seçmenin davranışlarına, yürütmenin faaliyetlerine, kurumların birbiriyle münasebetlerine, parlamentonun nasıl yapılandırıldığına, bürokratik çarkın işleyişine, kanun yapma sürecine, sivil toplum bünyesinde faaliyet gösteren çıkar gruplarına ve devletin refah düzeyine de etkide bulunmaktadır. Tüm bu ifade edilen kavramlar ve sistemlerden ötürü iyi yönetim nasıl olmaktadır sorusu gerçek anlamıyla halen cevabı bulunamamış bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır (Şahin ve Nişancı, 2018, s. 867).

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ANAYASALARINDA HÜKÜMET VE SEÇİM SİSTEMLERİ

2.1. 1876 YILINDAN 2007 YILINA KADAR YAPILAN ANAYASA, HÜKÜMET VE SEÇİM SİSTEMLERİ

Bir hükümet sistemi uygulandığı ülkenin iktisadi, siyasi, kültürel ve sosyal faktörleri esas alınarak çok boyutlu gereksinimlere göre seçilmektedir. Bu bağlamda, hangi ülke olursa olsun, diğer bir ülkenin hükümet sistemini aynıyla kabul edip uygulamaya koymamaktadır. Kısmi de olsa hükümet sistemlerinin işlevleri farklılık arz etmektedir (Bilir, 2017, s. 524). Bu açıdan Osmanlı'nın çöküş zamanında devleti kurtarabilmek için Osmanlı aydınlarının batıyı kısmi olarak değil de her yönüyle kabulleniş sergilemeleri tarihsel süreç perspektifinde şu şekilde ortaya konulabilir.

18. yüzyıldan 20. yüzyıla doğru iki yüz yıllık bir süre zarfında batı dünyası devlet yönetiminde anayasaya dayanan hükümet sistemlerini benimseyip uygulamışlardır. Tarihsel süreçte Osmanlı devleti ise batı dünyasına nazaran fazlasıyla geç kaldığı görülmüştür. Batının tabanda kökten dönüşümün yansımaları tavanda hukuki ve siyasi sahada devrimlere sebebiyet verirken, Osmanlı'nın toplumsal ve ekonomik alandaki gerilemeleri siyasi ve fikrî sahada kıpırdanmaları da beraberinde getirmiştir. Bu düşünsel kıpırdanmalar Osmanlı devletinin buhranlı zamanlarından kurtularak, yeniden kudretli dönemlerine dönüşü sağlayabilme açısından batı dünyasına tamamıyla yönelmesine neden olmuştur. Bu yöneliş batıda tabandan siyasi ve hukuki yapıya doğruyken, Osmanlı'da ise sivil toplumdan değil, devlet kademesindeki seçkinlerin batıya doğrudan yönelişiyle olmuştur. Bu bağlamda, cumhuriyete yönelim burjuvaların siyasi devrimiyle oluşmazken, kademeli bir şekilde gerçekleşmiştir. Batı ülkelerinde tahsil görmüş ve Osmanlı'nın dış ilişkilerinde görev yapmış aydınların birçoğu Avrupa'nın yaşam tarzlarını kendi yaşam tarzlarından fazlasıyla üstün görerek, Osmanlı'nın gelişmesini Avrupa'nın toplumsal ve siyasi hayatını benimsenmesiyle mümkün olabileceğini savunmuşlardır. Bu amaç uğruna devlet bürokrasisini de araç olarak kullanmışlardır (Erat, 2015, s. 338).

Tarihsel açıdan Türk yönetimlerine bakılırsa, kilometre taşı özelliğiyle Tanzimat Fermanı karşımıza çıkmaktadır. Bu ferman ileride ortaya konulacak reformların mecburi esasını oluşturmuştur. Teokraziyle bütünleşen mutlak monarşinin yetkilerinin kanun ile kısıtlanması Tanzimat Fermanında talep edilmektedir. Devlet idaresinde asırlardır süre gelen başıboşluğun yasa ve nizam ile düzenlenmesi amacını taşımaktaydı. Ancak o zamanki bürokratların otoriteye dayanan idare anlayışları nedeniyle halk nazarında karşılık bulmamıştır. Ardından ilan edilen Islahat Fermanı da Osmanlı devletinde Hıristiyan vatandaşların haklarına yönelik güvenceleri oluşturarak Batı devletleriyle ilişkileri daha da geliştirmek amaçlanmış ise de istenilen neticelere ulaşamadığı gibi bilakis toplumda çalkantılara neden olmuştur. Tanzimat

ve Islahat fermanları için esasında 1876 tarihli Kanun-u Esasi adını taşıyan ve ilk olma özelliği bulunan Anayasasının tedavüle girmesini de beraberinde getirmiştir (Cemaloğlu, 2005, s. 161-162).

Hükümet sistemiyle beraber bir seçim sistemini dünyadaki tüm ülkeler için en iyi uygun hale getirecek ölçüt henüz keşfedilmemiştir. Buradan çıkarılacak netice, bir ülkenin en doğru kabul edebileceği seçim sistemini, o ülkenin şartlarına en münasip olanını belirlemeyle ve problemlerine çözüm üretebilmesiyle belirlenmelidir. Bu bağlamda seçim sistemlerine yönelik tarihsel bağlamda, Batılı ülkelerde 14. yüzyıldan itibaren seçim, temsil ve genel oy ilkeleri üzerinde münakaşalar yapılmaktayken, iktisadi, siyasi ve sanayi yönüyle geri kalmış Osmanlı devletinde ise bu kavramların karşılık bulması 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren görülmektedir. Bunun nedeni ise Osmanlı'daki toplumsal düzenden kaynaklanmaktadır. Osmanlı'da yüzyıllardır teokratik bir yönetim anlayışıyla padişaha itaat etmek halka aşılandığından başka bir düşünceye karşı kapalı olmalarını da beraberinde getirmiştir. Tarihsel süreçte Osmanlı devletinde meşrutiyet ismini koydukları parlamenter bir hükümet sisteminin Osmanlı'yı kurtaracağı inancını taşıyan bürokrat bir kesim bulunmaktaydı. Tanzimat ve Islahat fermanlarıyla yürütülen anayasacılık hareketleri halktan kopuk olarak yürütülse de 1876 Kanun-u Esasiyle anayasal bağlamda ilk defa seçme hakkının bir anayasa ile kabul edilmesi Batılı devletlere uyum açısından önemli hukuki ve siyasi bir belge niteliği taşımaktadır. Türkiye'de cumhuriyetin ilanıyla 1923 tarihinde yapılan ilk seçimlerden, 1960 tarihine kadar yapılan seçimlerde çoğunluk sistemi uygulanmaktayken, 1961 tarihinden bu güne kadar geçen süreçteki seçimlerde ise nispi temsilin farklı yöntemleri uygulanmaktadır (TBMM, 1982, s. 67-69).

2.1.1. 1876 Kanun-u Esasi Hükümet – Seçim Sistemi ve Hükümdar

1876 yılında I.Meşrutiyetin ilan edilmesi, 20 Mart 1887 yılında ilk parlamento'nun yani Meclis-i Mebusan'ın açılması, 1908 yılında II. Meşrutiyetin ilanı gibi siyasi olaylar, Osmanlı devletindeki önemli anayasal gelişmeler olarak dünya tarihinde yerini almıştır. Bu sebeple 1876 Kanun-u Esasi'nin yürürlüğü girmesi demokrasinin gelişmesine de ciddi katkı sağlamıştır. Türk anayasa tarihi incelendiğinde günümüze değin 5 tane anayasanın olduğunu görmekteyiz. Bunlar 1876 Kanun-u Esasi, 1921 Anayasası, 1924 Anayasası, 1961 Anayasası ve 1982 Anayasası'dır (Tunç, 2020, s. 659).

Bugün ki meclis'ten anladığımızın ilk nüvesini 1876 Kanun-u Esasi teşkil etmektedir. 1876 Anayasası iki meclise dayalı (*Mebusan ve Ayan*) parlamentoyu esas kılmış, iki meclisin ve bakanlar kurulunun kanun önerisi yapabilme yetkilerini de bünyesinde barındırmıştır. Ancak hükümdar, her yönüyle hem hükümete hem de meclise karşı üstünlüğü bulunmaktadır. Zira kanunların mecliste görüşülmesi veya kanunların yürürlüğe girmesi hükümdarın onayına tabidir. Bununla birlikte vezirler/bakanlar, sadrazam/başbakan hükümdarın yetkisiyle göreve getirilmekte ve azledilmektedir. Parlamentonun böyle bir yetkisi de bulunmamaktadır (Demir, 2013, s. 849-850). Burada hükümdarın tüm yetkileri iradesinde bulundurduğu ancak

parlamentonun ise birtakım yetkileri bulursa da hükümdarın iradesinde etkisizleştirilebileceği anlaşılmaktadır.

1876 Kanun-u Esasiye kadar Osmanlı devleti hükümdarın gücüyle yani mutlak monarşi ile yönetilirken, bu anayasanın getirdiği yetkiyle hükümdarla birlikte halk kısmi de olsa yönetime iştirak edebilme hakkına kavuşmuştur. 1876 Kanun-u Esasi'nin demokratik unsur taşımayan üç maddesi mevcuttur. Bunlardan ilki, hükümdarın meclisi kapatmasıdır ki, buna örnek olarak II. Abdülhamit'in 1877 ile 1878 yıllarında yaşanan Osmanlı ve Rus savaşını sebep gösterip 1878 tarihinde Mebusan Meclisini feshetmiş ve anayasayı da hükümsüzleştirmiştir. Böylece 1876 Kanun-u Esasi'de 1908 yılına kadar yürürlükten kaldırılmıştır. İkincisi devletin güvenliğini tehlikeye sokanları hükümdarın sürgün etmesidir. Üçüncü yetkisi ise kanun hükmünde kararname çıkarma yetkisi ki, geçici olmak şartıyla verildiği öngörülse de, kanun ve meclis işlerlik göstermediği zamanlarda, hükümdar bu yetkisini sürekli hale getirebilir. Bu durumda hükümdar kanun hükmünde kararname ile parlamentodan bağımsız bütün yasama yetkisini kendinde toplayabileceği anlaşılmaktadır (Tunç, 2020, s. 660-661).

1876 Kanun-u Esasi'nin 1909 yılı değişikliğiyle parlamento hakiki anlamda yasama halini almıştır. Yürütme erki de hükümdardan alınarak meclis denetiminde varlık gösteren hükümete geçmiştir. Böylece erkler arasında dengeli bir konum sağlandığı görülmüştür. Kanun önerisi verebilmek için hükümdardan izin alınma şartı kaldırılarak, parlamentoya geri iade edilen kanunların 2/3 çoğunlukla kabul edilmesi durumunda hükümdar onaylamak zorunda kalmaktadır. Ancak devletin başı olarak yürütmenin başında yine de hükümdar bulunmaktadır. Bununla beraber parlamentoya karşı sorumluluk taşıyan hükümet, iktidara muktedirdir. 1909 değişikliğiyle o günkü sistemin günümüz parlamenter sistemleriyle aynılık taşıdığı görülmektedir (Demir, 2013, s. 850).

1909 değişikliğindeki temel gaye ulusun egemenliğini faal hale getirip, hükümdarın gücünü kısıtlamaktır. Bu değişiklik ile hükümdar parlamento önünde anayasa uymak için yemin etme mecburiyeti bulunmaktadır. Düzenlemenin getirisi ise egemenliğin hükümdardan halka doğru eksen kayması olarak da görülmektedir. Hükümdar karşısında halk daha etkin hale gelmiş, hükümdarın parlamento üzerindeki etkinliği ise giderek zayıflamıştır. Hükümdarın parlamento kapatma yetkisi kaldırılarak, bakanların sorumluluğu hükümdardan alınarak parlamentoya verilmiştir. Bununla beraber yürütme ve yasama arasındaki uyumsuzluklarda parlamentonun kararının geçerliliğiyle meclis üstün bir konuma getirilmiştir (Tunç, 2020, s. 661). 1909 değişikliğiyle hükümdarın etkinliğinin ciddi bir şekilde zayıfladığı halkın iradesinin ise o derece güçlendiği görülmüştür. Hükümet sistemine yönelik günümüzde uygulanan parlamenter sistemle eşdeğerlik taşıdığı anlaşılmaktadır. 1909 değişikliğinin diğer bir tarafı da devlet başkanının monarşiden, meşrutî monarşiye doğru geçtiğinin en önemli kanıtıdır.

Hükümet sisteminin ardından 1876 Kanun-u Esasiyle birlikte dönemin seçimlerinin nasıl ve ne şekilde yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. I. Meşrutiyetin ilanı ile birlikte 1877 yılında iki seçim yapılmıştır. II. Meşrutiyetin ilanı ile de 1908 yılından 1942 yılına kadar Türk tarihinde

seçim kanunu olarak ilk olma özelliğini taşıyan İntihab-ı Mebusan kanunu farklı değişikliklerle birlikte uygulanmıştır.

2.1.1.1. I. Meşrutiyetin 1877 Yılı İlk Meclis Seçimi

1876 Kanun-u Esasinin ilanından evvel seçimlerin yapılması elzem hale gelmiştir. Zira anayasanın hazırlanıp, yürürlüğe konulması ile Meclis-i Mebusan'ın açılması arasındaki zamanın kısa olması nedeniyle seçimler öncelik taşımıştır. Bu sebeple seçimlerin yapılabilmesi için de usul ve kaidelerinin ortaya koyulması gerekmiştir. Kanun hükmünde kararnamesi niteliği taşıyan Talimât-ı Muvakkate ismiyle geçici bir kanun teklifi hükümetin kararı olarak hükümdar II. Abdülhamit'e sunulmuş ve onaylanarak yürürlüğe girmiştir. Talimât-ı Muvakkate'ye göre Osmanlı devletinde 50'si Gayrimüslim, 80'i Müslüman olan toplam 130 milletvekilinin Meclis-i Mebusan'da 4 yıllığına temsil edilmesi belirtilmiştir. Talimât-ı Muvakkate ile seçim kaideleri belirlenirken İstanbul için ayrı bir düzenleme, taşra içinde ayrı bir düzenleme getirilmiştir. Taşra için uygulanacak kaidede seçimin iki dereceli olması belirtildiği halde uygulanamamıştır. Milletvekilleri il, kaza ve livâlarda idare meclisleri üyeleri vasıtasıyla seçilmesi öngörülmüştür. Zira devletin yeniden seçim yapabilecek zamanı yoktur. İdare meclisi üyeleri ise daha evvelinde halk tarafından seçilmiş olup, bunlar ikinci seçmen olarak kabul edilmişlerdir. Bu ikinci seçmenlerde milletvekillerini belirlemektedir. İstanbul'da yapılacak milletvekili belirleme seçimi hususi önem taşıdığından burada iki dereceli seçim sistemi harfiyen uygulanmıştır. Osmanlı siyasi tarihinde yapılan bu ilk meclis seçimine hiçbir siyasi parti katılmamıştır. Çünkü o zamanlar devletin içinde herhangi bir siyasi parti yoktur. Her ne kadar Talimât-ı Muvakkate de milletvekili sayısı 130 olarak belirlense de, ülke çapından 69'u Müslüman 46'sı Gayrimüslim toplam 115 milletvekili meclise girebilmiştir. 19 Mart 1877 tarihinde İlk Osmanlı Mebusan Meclisi II. Abdülhamit tarafından açılmıştır (Toprak, 2013, s. 173-177).

Bu seçim Osmanlı Mebusan Meclisinin ilk seçimi olma özelliğini taşımaktadır. Yapılan bu ilk seçimde genel oy ilkesi değil, sınırlı oy yöntemi esas alındığı görülmektedir. Zira seçme, oy kullanma hakkı yalnızca erkeklere tanınmıştır. Erkek vatandaşlarda da kısıtlamaya gidilerek oy kullanabilmek için erkek vatandaş olmanın yanı sıra vergi verme ve mülkiyet hakkına sahip olması da istenilmiştir. Seçimde en çok oy alan kişinin milletvekili seçilmesi yani basit çoğunluk yönteminin uygulandığı görülmektedir (TBMM, 1982, s. 73-74).

2.1.1.2. I. Meşrutiyetin 1877 Yılı İkinci Meclis Seçimi

1877 yılı içerisinde ikinci bir seçim daha yapılmıştır. Osmanlı Mebusan Meclisinin 1877 yılının Mart ayında açılmasına rağmen, Haziran ayında kısa bir zaman içerisinde meclis dağıtılmıştır. Kanun-u Esasiye göre meclisin dağıtılması halinde en çok 6 ay içinde seçimler yapılması gerektiğinden, 1877 yılının Kasım ayında ikinci seçimler yapılmıştır. İkinci seçimde de İstanbul ili milletvekillerinin aynı kişilerden, taşra teşkilatında ise kimi illerde farklı kişilerden milletvekili seçildiği belirlenmiştir. İkinci meclis otuz birleşim gerçekleştirirse de, Osmanlı-Rus

savaşının ortaya çıkması ve yenilgiyle neticelenmesine binaen hükümdar II. Abdülhamit tarafından meclis feshedilmiştir. Gerekçe olarak savaş sebebiyle meclisteki milletvekillerin bakanlardan hesap sorması ve saraydan yapılan harcamaların hesabının talep edilmesine dayandırılmaktadır. İlk Mebusan Meclisinin kapatılmasıyla 30 yıl sürecek meclissiz dönem başlamıştır (TBMM, 1982, s. 74-76).

2.1.1.3. II. Meşrutiyetin İlk Meclisi 1908 Tarihi İtibariyle Üçüncü Meclis Seçimi

30 yılın ardından 1908 yılı Kasım-Aralık aylarında yapılan seçim, II. Meşrutiyetin ilk milletvekili seçimi olma özelliği taşımaktadır. Ancak Türk demokrasi tarihi itibariyle de 1877 tarihindeki iki meclis seçiminden sonra üçüncü meclis seçimi olduğu anlaşılmaktadır. Türk siyasi tarihi açısından asgari de olsa çok partili olma özelliği taşıyan ilk seçimdir. Seçime teşkilatını tam olarak tamamlayamayan Ahrar ile İttihat ve Terakki iştirak etmiştir. 1908 tarihli milletvekili seçiminde, İntihab-ı Mebusan Kanunu uygulanmıştır. Bu seçim kanununa göre seçimler 4 yılda bir yapılacaktır. Her 50 bin Osmanlı vatandaşına bir milletvekili düşmektedir. Memur olanlar ise milletvekili olması halinde istifa etmeleri gerekmektedir. 1908 seçimlerinde, kanunda kimlerin milletvekili olamayacağı da belirtilmiştir. Bu kısıtlar şunlardır. Osmanlı Tabası'ndan olmayanlar, Türkçe bilmeyenler, yabancı ülke ayrıcalığına sahip bulunanlar, 30 yaşında olmayanlar, medeni haklardan yoksun olanlar, yabancı ülke vatandaşlığı iddiasında bulunanlar vb. gibiler milletvekili olamamaktadır. Ayrıca seçim kanununa göre nüfus bakımından 25 bin ile 75 bin arasında bulunan sancaklarda 1 milletvekili, 75 bin ile 125 bin arasında bulunan sancaklardan 2 milletvekili, 175 bin'e kadar bulunan sancaklardan 3 milletvekili ve 220 bin'e kadar bulunan sancaklarda 4 milletvekili seçilecek fazla olan yerlerde milletvekili sayısı bu oranda artırımı yapılacaktır. 1908 yılında yapılan bu seçimi İttihat ve Terakki adayları kazanmıştır. Ahrar ise varlık gösterememiştir. Bu seçimin neticesinde Meclis-i Mebusan görevine başlamış ancak 4 yıllık süreyi tamamlayamadan feshedilmiştir (Olgun, 2011, s. 5-7). Bu seçimde iki dereceli yöntem tam anlamıyla uygulanmıştır. Seçime siyasi partiler ilk defa katılarak, asgari de olsa partiler arası rekabeti doğurmuştur. Yine bu seçimde seçimlerin genelliğinden ziyade sınırlı oy sisteminin kullandığı anlaşılmış olup, kısmi de olsa demokratiklik taşıdığı da görülmektedir. Çünkü daha öncesinde çıkarılan ama uygulanmayan İntihab-ı Mebusan kanunu yani seçim kanunu uygulanmıştır (TBMM, 1982, s. 78-79).

2.1.1.4. 1912 Yılı Dördüncü Meclis Seçimleri

1908 ve 1912 yılı seçimlerinin hepsini İttihat ve Terakki Partisi kazanmış olup, İntihab-ı Mebusan kanunu uygulanmıştır. Meclisin feshinden itibaren seçime kadar ki süreçte devlet kademelerinde İttihat ve Terakkiçiler hâkimdi. Ancak Hürriyet ve İtilaf gittikçe güç kazanmaya başlamıştır. 31 Mart olayından sonra 1909 yılında II. Abdülhamit tahttan indirilince V. Sultan Reşat hükümdar olmuştur. 1911 yılında boşalmış bir sandalye üyeliği için ara seçim yapılmış, bir oy farkla Hürriyet ve İtilafçılar kazanmıştır. Hürriyet ve İtilafçıların seçimi kazanması, iki cephe arasında sadece seçim rekabetine değil sokak terörü olaylarına da sebebiyet vermiştir

(TBMM, 1982, s. 79). Bu bağlamda seçimin baskı altında yapıldığı, sopalı ve dayaklı bir seçim olduğu iddiasını da taşımaktadır. Ülkenin her tarafında İttihat ve Terakki ile Hürriyet ve İtilaf arasındaki siyasi hırs ve entrikanın kapladığı belirtilebilir. Yeni meclisin 270 milletvekilliğinden 264 âdetini İttihat ve Terakki Partisi, 6 âdetini ise muhalifler kazanmıştır. Muhalifler seçimin baskı ve zorba yoluyla kazanıldığını adil ve dürüst seçimlerin yapılmadığını iddia etmişlerdir. Bu dönemde seçim öncesi ve sonrasında iktidar ve muhalefet mücadelesi çok gergin yaşanmıştır. İki cephe arasında uzlaşma zemininin bulunması imkânsız hale gelmiştir. Bu gergin ortamdaki meclis 3 ay gibi kısa süre faaliyetlerini sürdürmüş ve ardından feshedilmiştir (Armağan, 1967, s. 61-62).

2.1.1.5. 1914 Yılı Beşinci Meclis Seçimleri

1912 yılı dördüncü meclisin feshedilmesinin ardından yeni seçimler için hazırlıklar başlamıştır. Ancak Balkan Savaşlarının ortaya çıkmasıyla birlikte seçimlerin yapılması 1914 yılına kadar ertelenmiştir. Osmanlı devleti Balkan Savaşlarında yenilince İttihat ve Terakki yönetimi hükümetten çekilerek, yerine Hürriyet ve İtilaf Partisi hükümetin başına geçmiştir. Hürriyet ve İtilaf hükümeti iş başındayken Edirne vilayeti düşünce, İttihat ve Terakki 1913 yılında Bab-ı Ali baskını darbesiyle hükümete hâkim olmuşlardır. Bununla birlikte İttihat ve Terakki partisi haricinde herhangi bir parti ortada kalmadığından bu dönem tek partili bir dönem olarak kabul edilmiştir. 1914 yılının Nisan ayında yapılan seçime tek parti olarak İttihat ve Terakki partisi girmiş ve meclis bunlardan oluşmuştur. Beşinci Meclisin seçim sistemine yönelik getirdiği en önemli kaide ordu mensubiyetine sahip olanların askerlik hizmeti boyunca seçmen olamayacaklarıdır. Beşinci Meclis görevdeyken, Osmanlı devleti I. Dünya harbine girmiş ve yenilmiştir. Mondros Mütarekesini imzalayan Beşinci Meclis kısa bir zaman sonra 20 Aralık 1918 yılında feshedilmiştir (Alkan, 1998, s. 50).

2.1.1.6. 1919 Yılı Kurtuluş Savaşı Dönemi Son Osmanlı Altıncı Meclis Seçimleri

Türk tarihi açısından son Osmanlı Altıncı Meclis seçimleri önemli bir yer tutmaktadır. Mondros Mütarekesi sonrasında 20 Aralık 1918 yılında Beşinci Meclis hükümdar Vahdettin tarafından feshedilince siyasi kriz ortamı ülke geneline yayılmıştır. İntihab-ı Mebusan seçim kanununun ilgili maddesinde dört ay içinde seçimlerin tekrar yapılması gerekmektedir. Fakat Meclis-i Vükelâ tarafından 02 Ocak 1919 yılında alınan bir kararla ülkenin işgali ve seferberliği gerekçe gösterilerek seçimin yapılamayacağını, barış olması halinde dört ay süre zarfında seçimin yapılabileceğini belirtmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal Paşa liderliğindeki Milli Mücadelenin talebi Son Osmanlı Altıncı Meclisin açılmasını istemektedirler. Milli Mücadele ile iyi ilişkilerde bulunan Ali Rıza Paşa'nın İstanbul Hükümeti 1919 yılının Ekim ayında seçime yönelik yönetmelik yayımlayarak İstanbul Hükümeti ile Mustafa Kemal Paşanın meclisin açılması hususunda ortak fikirlerde oldukları anlaşılmıştır. Aralık 1919 tarihinde seçimlere başlanarak, 1920 Ocak ayının ortalarına doğru Osmanlı'nın Son Altıncı Meclisi açılmıştır. Bu seçimde Osmanlı Meclisinin çoğunluğunu Müdafa-i Hukukçular elde etmişlerdir. Kısa zaman içinde Misak-ı Milli beyannamesi bu meclis tarafından ilan edilmiştir. Ancak bu meclisin faaliyetleri

kısa sürmüş 16 Mart 1920 tarihinde işgalciler tarafından meclis basılarak dağıtılmıştır. Bu seçimde uygulanan seçim sisteminin önceki seçim sistemlerinden farkı bulunmamakta, İntihab-ı Mebusan kanunu uygulanmaktadır. Sadece bu seçimde işgal altında bulunan yerlerde seçimlerin yapılamayacağı hususu farklılık göstermektedir (Tuna, 2016, s. 25-27).

1877 yılı birinci ve ikinci meclis seçimleri Talimât-ı Muvakkate kanun hükmünde kararnamesiyle, 1908 yılından 1919 yılına kadar yapılan diğer meclis seçimleri de İntihab-ı Mebusan kanunu ile yapılmıştır. 1908-1919 tarihleri arasındaki seçimlerin tümü iki derecelidir. Yani birinci aşamada tüm seçmenler ikinci seçmen olacakları seçmekte, ikinci seçmen olarak seçilenler ise milletvekili olacakları seçmektedir. Bu yapılan seçimlerde tam manasıyla seçimin genelliğinden ziyade sınırlı oy sisteminin kullanıldığı görülmekte ve 1912 yılı değişikliğiyle askerlerin de oy vermelerinin yasaklandığı anlaşılmaktadır (Durdu, 2003, s. 312).

2.1.1.7. 1920 Yılı Kurtuluş Savaşı Dönemi Meclis Seçimleri

16 Mart 1920 tarihinde işgalciler tarafından son Osmanlı Altıncı Meclisi feshedildikten sonra, Temsil Heyeti Başkanı Mustafa Kemal Paşa seçim hakkında bir tebliğ yayınlamaya vilayetlere, komutanlıklara ve sancaklara göndermiştir. Bu tebliğde, Ankara'da bir meclisin toplanacağı ve genel bir seçim yapılacağı belirtilmiştir. Bu toplantıya İstanbul Mebusan Meclisi milletvekilleri de davet edilmiştir. Bu seçimin yasal dayanağı da 1877 yılında çıkarılan İntihab-ı Mebusan kanunudur. Sancakların tespiti yapılarak, her sancaktan 5'er milletvekili aynı gün seçilecektir. Yapılacak seçimde kullanılacak yöntem iki dereceye dayanan, gizli ve mutlak çoğunluğu esas alan bir usulde gerçekleştirilecektir. Milletvekili seçilebilmek için herhangi bir zümre veya cemiyet ayırımına gidilmeyerek toplumun tüm kesiminden kişiler aday gösterilebileceklerdir. Türk tarihinde bu zamana kadar basit çoğunluğa dayanılarak seçim yapılsa da bu seçimle beraber mutlak çoğunluğa dayalı bir seçim yapılacaktır. 1920 seçimleriyle ilgili özellikle şu hususlara da değinmekte fayda görülmektedir. Bu seçim, normal bir meclis seçimi değildir. Zira ortada meclisin varlığı yoktur. Fakat seçimden sonra ilk Büyük Millet Meclisi kurulmuştur. Bununla beraber dünyada başkaca bir örneği bulunmayan Büyük Millet Meclisi iki genel seçimi de içinde barındırmıştır. 1919 yılında yapılan seçimle gelen İstanbul Milletvekilleri ile 1920 tarihinde seçilen milletvekillerinden olmak üzere toplam 337 vekilden teşkilini sağlamıştır. Dönemine göre çok kalabalık bir milletvekiline sahip olan bu meclis, 92'si İstanbul Meclisi Mebusan'dan, 14'ü Malta'dan diğer geri kalan 232 milletvekili ise 1920 seçimiyle iştirak etmişlerdir (Tunaya, 1958, s. 228-230). 1876 Anayasası hükümet ve seçim sistemiyle hükümet başkanına yönelik bir değerlendirme yapılacak olursa; 1909 yılında yapılan değişiklikle hükümdarın Osmanlı devletinde teokrasile bütünleşen mutlak monarşisindeki yetkilerinin bir kısmının elinden alınarak parlamentoya devredilmesiyle birlikte meşruti monarşiye geçiş sağlanmıştır. 1909 değişikliğiyle hükümdarın etkinliğinin ciddi bir şekilde zayıflayarak halkın iradesinin yani temsili demokrasiyle parlamentonun o derece etkin konuma getirildiği anlaşılmaktadır. 1909 değişikliğiyle hükümet sisteminin günümüzde uygulanan parlamenter

sistemle benzerlik taşıdığı görülmektedir. 1920 yılına kadar yapılan tüm seçimlerde iki dereceli seçim yöntemi ve basit çoğunluk usulü uygulanmıştır. 1920 yılı seçimlerinde ise iki dereceli yöntem ile birlikte mutlak çoğunluğa dayalı yöntem geçilmiştir.

2.1.2. 1921 Anayasası Hükümet - Seçim Sistemi ve Meclis Başkanı

Türkiye Cumhuriyeti devletinin temelini teşkil eden Kurucu Meclis 23 Nisan 1920 tarihinde toplanarak yasama çalışmalarına başlamıştır. İstanbul hükümetinden gelen milletvekilleri ile ulusal Meclisten oluşan Kurucu Meclis, saltanatın kaldırılmasına kadar mevcudiyetini bu şekilde devam ettirmiştir. Yürütme, yasama ve yargı erklerinin tek bünyede birleştiği, kuvvetlerin birliğine ve meclisin üstünlüğüne dayanan yönetim biçimini Kurucu Meclis kabul etmiştir. Siyasal ve toplumsal olarak tek yetkili mercii Kurucu Meclistir. 1921 Anayasası yürürlüğe girene kadar Kurucu Meclis, tüm otoritesini ve etkinliğini halktan alan modern bir kurum özelliğini taşımaktadır. Kurucu Meclis, 1921 Anayasası öncesinde Kanun-u Esasi ile kendisine bağlılık hissetmeyerek meclisin üstünlüğünü ilke edinmiştir. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununda Türkiye Devletinin adı geçerek doğumu gerçekleşmekte, henüz ismi geçmese de rejim olarak da Cumhuriyet görülmektedir (Yamaç, 2020, s. 205).

Meclis hükümet sistemini diğer hükümet sistemlerinden yani Başkanlık, Yarı-başkanlık ve Parlamenter sistemden ayrı bir şekilde ele alan yazarlar olduğu gibi bu hükümet sisteminin ayrı olmadığını iddia eden yazarlarda bulunmaktadır. Biz meclis hükümet sisteminin diğer hükümet sistemlerinden ayrı olduğu görüşündeyiz. Bu sebeple meclis hükümet sisteminin kimi özelliklerinden bahsedilmesi gerekmektedir.

Meclis hükümet sisteminde, parlamentodan ayrı olarak bir yürütme erki bulunmayıp, yürütme erki meclisin içerisinde tamamıyla meclisin denetimi, emri ve talimatı altındadır. Ayrıca bu hükümet sisteminde bir devlet başkanı da mevcut değildir. Meclis hükümeti sisteminin en belirgin özelliği ise parlamento içinden yürütme kurulu seçilmek suretiyle oluşmakta ve meclis istediği zaman yürütmeyi görevden alabilmektedir. Bu sistemde parlamento sürekli çalışmaktadır. Çünkü yürütme meclisin içerisinde yer aldığından parlamentonun süreklilik taşıması esas olarak görülmektedir (Özbudun, 1985, s. 476-479).

Yeni kurulan Türkiye’de Milli Mücadele döneminde uygulanan hükümet sistemi meclis hükümeti sisteminin en tipik örneğini oluşturmaktadır. Bu bağlamda gerekçelerimiz şu şekilde sıralanmaktadır.

1- Birinci Büyük Millet Meclis’inin normal meclis olarak görülmemesi gerekmektedir. Çünkü adı üstünde olağanüstü yetkilere haiz kurucu bir meclis niteliği taşımaktadır. Gerektiğinde rejimi değiştirme kudretine de sahiptir.

2- Kurucu Meclis, ilk kurulduğundan itibaren yalnızca yasama tarafından kullanılan yetkileri değil, yürütme yetkilerini de elinde bulundurmaktadır. Kurucu Meclis namına yürütme vazifesi İcra Vekilleri Heyetine verilmiş, bu heyetin mevcudiyeti direkt olarak parlamentodan

kaynaklanmaktadır. 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun 2. Maddesinde de yürütme erkinin tecellisinin parlamentoda olduğu belirtilmiştir.

3- 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu veya diğer dönemin kanunları bir devlet başkanlığını meydana getirmemişlerdir. Mustafa Kemal Paşa Büyük Millet Meclisi konuşmasında bir hükümet reisinin tanınmasının şartlar gereği uygun görülmediğini beyan etmiştir. Tüm yetkilerin devlet başkanında birleştirilmesini de felaket olarak nitelendirmiştir.

4- Mecliste, milletvekilleri içerisinde mutlak çoğunlukla teker teker İcra Vekillerinin seçileceği esası kanunla düzenlenmiştir. Buradan anlaşılan Milli Mücadele dönemindeki hükümet sisteminde, yürütme organının parlamento tarafından seçilmesi meclis hükümet sistemi modeli olduğunu bizlere göstermektedir.

5- Büyük Millet Meclisinin sürekli çalışan bir parlamento olması, onun yürütme faaliyetlerinin de asıl sahibi olduğunun göstergesidir. Bu bağlamda, parlamentonun sürekli olarak çalışması meclis hükümeti sistemine uygun nitelik taşıdığı görülmektedir.

6- İcra Vekilleri Heyeti, daimi olarak çalışan Büyük Millet Meclisinin çalışma saatlerini kısıtlamayacağı gibi parlamentoyu tatile sokacak yetkilere de haiz değildir. Ayrıca İcra Vekilleri Heyetinin erken seçimlere giderek parlamentoyu feshetmesi de kesinlikle söz konusu değildir. Bu haliyle de meclis hükümeti sistemi modeline uygun nitelikleri barındırmaktadır (Özbudun, 1985, s. 483-488).

Türkiye, 1923 yılı Temmuz ayının 24'ünde imzalanan Lozan antlaşmasıyla dünyada resmi olarak tanınmasıyla birlikte, devletin siyasi rejiminin adının konulmasının da sırası geldiği anlaşılmaktadır. Bu itibarla 1 Kasım 1922 tarihinde saltanatın kaldırılmasıyla birlikte hükümetin şeklinin ne olacağı hususu münakaşalara sebebiyet vermiş, parlamento içerisinde hilafeti savunanlar da olmuştur. Bu sebeple cumhuriyetin ilan edilmesi gerekli kılınmıştır (Özkaya, 2003, s. 197). Milli Mücadele dönemi için esasında, cumhuriyet hususunda düşünsel münakaşaların yapıldığı bir dönem olmasa da, cumhuriyetin fiilen kurulduğu bir dönem olduğu söylenebilmektedir. Cumhuriyetin düşünsel tohumu, Tanzimat döneminde atılmış, Jön Türkler ve Yeni Osmanlılar ile işlenmiş, Milli Mücadele döneminde fiili olarak kurulmuş, şartların oluşması ile birlikte 29 Ekim 1923 tarihinde 1921 Teşkilatı Esasiye Kanununun 1. Maddesinde yapılan bir değişiklik ile Türkiye Devletinin hükümet şeklinin cumhuriyet olduğu düzenlemesi getirilmiştir (Demirbaş, 2005, s. 57). Milli Mücadele döneminde yeni devletin ilk kuruluş aşamasında bir taraftan işgal kuvvetleriyle mücadele verilirken, diğer taraftan da cumhuriyetin zihinsel aşamaları ilmek ilmek örülerek ilan edilmesi hususunda önemli merhalelerden geçilmiştir. İlk meclis kurucu niteliğe haiz olduğundan organların tümünü kendi bünyesinde toplamıştır. Dönemin şartları gereği oluşturulan Kurucu Meclis ve 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu tam bir meclis hükümeti sistemi özelliği taşımaktadır. Bu kanunda yapılan değişikliklerle birlikte cumhuriyetin ilanı ve ardından yaşanan gelişmeler Türkiye

Cumhuriyeti Devletinin meclis hükümeti sisteminden parlamenter hükümet sistemine doğru adım adım evirildiğini de göstermektedir.

1921 Anayasası ile birlikte oluşan meclis hükümeti sisteminin ardından 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu birlikte dönemin seçimlerinin nasıl ve ne şekilde yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir.

2.1.2.1. Tek Parti Döneminin İlk Seçimi 1923 Yılı Meclis Seçimleri

Kurucu meclisin en hususi tarafı belki de, Osmanlı devletindeki partilerin çoğunun bu meclisi desteklemeleridir. Vatanın kurtulması bu dönemde öncelikli olduğundan parti mücadeleleri pekte görülmediği söylenebilir. Ancak Kurucu Meclis içerisinde gruplaşmaların olduğu da aşikârdır. İlk örneği Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşlarının 1921 yılı Mayıs ayında oluşturduğu I. Grup Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Grubu (A-RMHG)'dur. I. Grubun tüzüğünde hilafet ve saltanattan bahsedilmeyip, Misak-ı Milli esas alındığından başta Kazım Karabekir Paşa ile birlikte muhalif bir grup bu durumu pekte hoş karşılamayarak 1922 yılının Temmuz ayında II. Müdafaa-i Hukuk Gurubunu kurarlar. II. Grup Mustafa Kemal Paşa'nın başkumandanlık yetkisinin uzatılması ve İsmet Paşanın Lozan görüşmelerindeki politikalarına karşı çıkmaktadır. Seçim kararının açıklanmasıyla 8 Nisan 1923 yılında Mustafa Kemal Paşa I.Grup A-RMHG sıfatıyla, grubun Halk Fırkasına dönüşeceğini belirterek Dokuz Umde bildirisini yayımlamıştır. Dokuz Umde 1923 seçimleri için bir seçim bildirgesi olarak görülürken, 1931 yılında parti programı işlevine dönüşecektir. 1923 yılı Nisan ayının ilk günü Kurucu Meclis seçimlere gitme kararıyla, ayın ortalarında çalışmalarını tamamlamıştır (Aydoğan ve Mahmutoglu, 2013, s. 115-117).

1923 yılı seçimlerinden önce İntihab-ı Mebusan kanununda önemli değişiklikler yapılmıştır. Seçme yaşı 25 yaşından 18 yaşına düşürülerek, 18 yaşını tamamlayan tüm erkekler seçme hakkına haiz olmuştur. Daha önceden 50 bin erkek vatandaş kıstası değiştirilerek, her 20.000 erkek vatandaş 1 milletvekili seçebilecektir. 20.000'den az olan yerlerde de aynı usul uygulanacaktır. 30 binden bir fazlasıyla 50 bine değin olan nüfusta 4 milletvekili seçilecektir. Öğretmenler dışında diğer bütün memurlar milletvekili seçilebilmek için görevinden 2 ay evvelinden istifalarını sunmaları gerekecektir. Ayrıca ordu mensubiyetini taşıyanlarda milletvekili olamayacaklardır. Daha öncesinde seçmen olabilmek için vergi ve mülkiyet sahibi olma koşulu artık kaldırılmıştır. Kazalardan evvelinde 500 kişi 1 tane ikinci seçmeni seçerken bu değişiklikle beraber her 200 kişi 1 tane ikinci seçmeni seçecektir. Bu seçim sisteminde yine iki dereceli yöntem ile birlikte mutlak çoğunluk esasına göre seçimler yapılmıştır. Seçimde ülke genelinde bir önceki meclis seçiminde 66 olan seçim çevresi âdeti, 1923 yılında yapılacak seçimde, 72'ye çıkartılmıştır. Nihayetinde seçimi kazanan grup, biri bağımsız olmak üzere Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki I.Grup A-RMHG olmuştur. Bu grup Halk Fırkasına, 1924 yılında ise Cumhuriyet Halk Fırkasına dönüşecektir (Demirel, 2015, s. 15-45). 1921 Anayasası hükümet ve seçim sistemiyle Meclis başkanına yönelik bir değerlendirme yapılacak olursa; bu dönemde Osmanlı devletinin parçalanması, ülkenin I. Dünya savaşından çıkması ve her

tarafından işgale uğramasıyla Milli Mücadele dönemi başlamıştır. Milli Mücadelenin başarıyla sürdürülmesi sonucunda olağanüstü yetkilere haiz şartların gereği I. Büyük Millet Meclisi yani Kurucu Meclis kurulmuştur. Yeni kurulan Türkiye’de Milli Mücadele döneminde uygulanan hükümet sistemi meclis hükümeti sisteminin en tipik örneğini oluşturmaktadır. Çünkü ülkenin başında devlet başkanının yokluğu, yürütme erkinin parlamentonun içinden seçilerek meclisin çalışmalarında süreklilik taşıması gibi sebeplerden ötürü Türkiye Cumhuriyeti devletinde uygulanan hükümet sistemi saf meclis hükümeti sistemidir. Seçim sistemiyle ilgili olarak da, yine İntihab-ı Mebusan kanununda yapılan 1923 değişikliğiyle seçmen yaşı ve milletvekili seçilebilmek için nüfus sayısı ile birinci seçmen sayısı düşürülmüştür. İki dereceli yöntem ile mutlak çoğunluğa dayanan seçim usulü uygulanmıştır.

2.1.3. 1924 Anayasası Hükümet – Seçim Sistemi ve Cumhurbaşkanı

Cumhuriyetin ilan edilip, organlarının teşekkül edilmesine rağmen, Milli Mücadelenin yapıldığı bir zamanda çıkarılmış olan 1921 Teşkilatı Esasiye Kanunu ve değişiklikleri, devletin ihtiyaçlarını gidermekte zayıf kalmıştır. Bu bağlamda, devletin ihtiyaçlarını giderebilecek ve ülkeye yön verebilecek bir anayasanın teşkili mecburiyet arz etmiştir. 1924 Anayasası Büyük Millet Meclisininin 20 Nisan 1924 günkü toplantısında kabul edilerek yürürlüğe girmiştir. 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunu kimi değişikliklere gidilse de, 1961 Anayasası kabul edilene kadar yürürlüğünü korumuştur. 1924 Anayasası kolay, kısa, sağlam ve kendi içerisinde tutarlı bir anayasa olduğu söylenebilir. 1924 Anayasası devletin başını temsil eden cumhurbaşkanına sınırlı sayıda yetkiler tanımakla beraber, bu yetkilerin bahsedilmesinde fayda bulunmaktadır. Bu yetkiler şu şekildedir. Büyük Millet Meclisininin hususi törenlerinde parlamentoya başkanlık etmek, kanunları imzalamak veya geri iade etmek, başbakanı seçmek, hükümetin teklifi üzerine, özel af yetkisini kullanmak cumhurbaşkanına aittir. Bu yetkilerden de anlaşılacağı üzere cumhurbaşkanınınin simgesel özellik taşıdığı veya yetkisiz bırakıldığı görülmektedir. 1924 Anayasası ulusun egemenliğinin direkt olarak tek bir erk olan Büyük Millet Meclisi’nde saklı tutmuş, hükümeti ve cumhurbaşkanını bu organa zorunlu kılmıştır. 1924 Anayasası yürürlükteyken, cumhurbaşkanı fiili olarak çok etkin olduysa bu anayasanın özgüllüğünden ziyade tarihsel liderliğine ve parlamentonun çoğuna haiz olması sayesinde gerçekleşmiştir (Becerren ve Kalağan, 2007, s. 172).

1924 Anayasası Türkiye’de tek parti iktidarında uygulandığı gibi, çok partili dönemde de uygulanmış, 36 yıl boyunca yürürlüğünü koruyarak anayasa tarihimizin en uzun ömürlü anayasası olarak Türk siyasal hayatında yerini almıştır. 1924 Anayasasını kabul eden ikinci meclis, ilk meclis gibi kurucu özelliktedir. 1924 Anayasası düzenlemesi yapılırken, karşısında saltanat gibi onu kısıtlayabilecek herhangi bir organ mevcut değildir. Hal böyle görülse de, ikinci meclis demokrasinin ışığı altında anayasanın kabul çoğunluğu kıstasını getirmiş ve değiştirilmeyecek hükümleri belirleyerek ilk defa kendisini sınırlandırmıştır. 1924 Anayasası hazırlık sürecinde birden fazla ülkenin anayasa ve hükümet modelleri incelenmiştir. Hususi olarak, Polonya anayasasındaki meclis hükümet sistemiyle, Fransa anayasasındaki

parlamenter hükümet sistemi Türkiye'nin hükümet sisteminin oluşumunda önemli bir yer edinmiştir. 1924 Anayasası hükümet sisteminde TBMM ve parlamento içinden seçilen cumhurbaşkanı, başbakan ve bakanlar aracılığıyla yetkilerin kullanılması dolayısıyla Türkiye Cumhuriyetinin meclis hükümeti sistemini benimsediği söylenebilir. Ayrıca bununla birlikte cumhurbaşkanlığı makamının teşkili, yürütme yetkisinin de başbakan, bakanlar kurulu ve cumhurbaşkanı vasıtasıyla kullanılması, cumhurbaşkanının siyasi sorumsuzluğu gibi hususiyetler parlamenter sisteme kaydığının da bir göstergesidir. Bu sebeple 1924 Anayasasının kimi yönüyle meclis hükümet sistemi kimi yönüyle de parlamenter hükümet sistemini andırmasıyla karma hükümet sistemi olduğunu söylemek daha doğru olacaktır (Aygen ve Atmaca, 2019, s. 391).

1924 Anayasası ile birlikte oluşan karma hükümet sisteminin ardından 1924 Teşkilatı Esasiye Kanunuyla birlikte dönemin seçimlerinin nasıl ve ne şekilde yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir.

2.1.3.1. Tek Parti Dönemi 1927 Yılı Meclis Seçimleri

1922 yılında saltanatın, 1924 yılında da hilafetin kaldırılması, Türkiye Cumhuriyeti'nin milletiyle birlikte batı medeniyetini gaye edinen devlet olmasının önünü açan devrimler olarak görülmektedir. 1927 yılına kadar gerçekleştirilen adımlar yeni bir sürecin oluşmasına da sebebiyet vermiştir. 1924 yılı sonlarında muhalefet partisi olarak Terakkiperver partisi kurulmuştur. 1925 yılında Takrir-i Sükûn yasası ve akabinde İstiklal Mahkemeleri önemli ölçüde muhalefeti etkisiz hale getirmiştir (Tamer ve Bozbeyoğlu, 2004, s. 77). Terakkiperver partisi kuruluşundan kısa bir süre sonra yedi aylık zaman diliminde 1925 yılı haziran ayında kapatılmış, ardından 1926 yılında Mustafa Kemal Paşaya İzmir suikastı sebebiyle İstiklal Mahkemelerinde Terakkiperver Partisinin ileri gelenleri yargılanmışlardır. Bu bağlamda, Takrir-i Sükûn kanunuyla getirilen sıkıyönetimin ve zorlayıcı tedbirlerin oluşturduğu ortama refleks olarak, vatandaşın seçimlere iştirakini azaltmış, 1927 yılı seçimleri yüzde 25 oranla Cumhuriyet tarihinin en düşük katılımlı seçimi olmuştur. Tek parti olarak seçime iştirak eden Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) seçimi kazanmıştır (Balci, 2018, s. 693). 1927 seçimleri de İntihab-ı Mebusan Kanunuyla yapılmıştır. 1923 yılından 1927 yılı seçimlerine kadar mezkûr kanunda iki önemli değişiklik yapılmıştır. Seçimlerle ilgili hükümler şunlardır. TBMM, halk tarafından seçilen vekillerden oluştuğu, seçmen yaşının 18, seçilme yaşının 30, erkek Türk vatandaşlarına verildiği görülmüştür. Ayrıca milletvekili seçilebilmek için, yabancı devletlerin hizmetinde bulunmamak, sahtekârlık, hileli iflas, dolandırıcılık gibi ağır suçlardan hüküm giymemiş olmak, kısıtlı olmamak, medeni haklardan yoksun bulunmamak, Türkçe okuyup yazabilmek gerekli koşullar olarak düzenlenmiştir. Ordu mensupları için de milletvekili olabilmeleri için görevlerinden istifa etmeleri yahut emekli olmaları gerekmektedir. 1924 Anayasası da daha evvelinde olduğu gibi, emlak ve vergiye dayalı seçim sınırlaması yoktur. Fakat hala seçme ve seçilme hakkı erkeklere ait bir hak olarak durmaktadır (Armağan, 1967, s. 71-73).

2.1.3.2. Tek Parti Dönemi 1931 Yılı Meclis Seçimleri

Tek partili dönemin ilk muhalif partisi olan Terakkiperver partisinin kapatılmasının ardından, 1927 yılı seçimleri yapılmış daha sonrasında 1929 yılında dünyayı saran ekonomik buhran dönemi yaşanmış yeni kurulan Türkiye’de ekonomik olarak bu krizden derinden etkilenmiştir. 1930 yılının ağustos ayında Mustafa Kemal Paşa Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF)’ni arkadaşı Fethi Okyar’a kurdurmuştur. Ulu önderin bu partiyi kurdurma amacı ekonomik buhranın yaşanmasından değil, tek parti sisteminin kontrolsüzlüğünün sebep olabilecek olumsuz sonuçları telafi etmek ve tek parti yönetimi döneminden çok partili döneme geçilmesi arzusundan kaynaklanmaktadır. Fakat SCF de kurulduktan 3 ay gibi kısa bir süre sonra kapatılmıştır (Önder, 2019, s. 522-523).

Bu dönemle ilgili hususi olarak müstakil milletvekili adaylığının belirtilmesi de önem arz etmektedir. Dünyada bu yıllarda otoriter ve totaliter rejimler yükselişe geçmiştir. Türkiye’de demokrasi seçeneğini bir kenara iterek otoriter bir yönetime geçmiş olsa da, 1931 seçimlerinde CHF 30 milletvekilliği için aday göstermemiştir. Bu yerlerden laik, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmak kadesiyle müstakil milletvekili adaylarına tahsisi sağlanmıştır. 30 müstakil milletvekili tahsis edilmesine rağmen 22 tanesi için seçim yapılmıştır. Diğerleri parti tarafından doldurulmuştur. Ayrıca Recep Peker ile İsmet İnönü’de 22 müstakil milletvekilinin içerisinde yer almaktadır. Müstakil milletvekili seçilenlerden 8 tanesi haricinde diğerleri CHF’ye katılmıştır. 1935 seçimlerinde de müstakil milletvekili uygulaması devam etmiştir (Yılmaz, 2020, s. 206-208).

1931 seçimleri için daha evvelinden bir seçim yasası düzenlenmediğinden İntihab-ı Mebusan kanununun 1927 yılındaki değişikliklerle uygulandığı görülmektedir. 1931 seçiminde herhangi bir hususiyet bulunmadığından normal seçimin seyri devam etmiştir. CHF seçime tek parti olarak girmiş ve seçimi kazanmıştır. Büyük Millet Meclisi de seçimden sonra toplanarak faaliyetlerine devam etmiştir (Armağan, 1967, s. 73-74).

2.1.3.3. Tek Parti Dönemi 1935 Yılı Meclis Seçimleri

TBMM 5. dönemi, tek partili bir sistemin kurumsallaşarak, devlet ile partinin özdeş hale geldiği, CHP il başkanlarının aynı zamanda vali olduğu, İçişleri Bakanının CHP Genel sekreterliği yaptığı, altı ok olarak da bilinen CHP parti programı ilkelerinin 1937 yılında Anayasa’ya girdiği bir dönemdir. Mustafa Kemal Paşa’nın üyelerini belirlediği son meclistir. 1935 yılı seçimleri Türk siyasal hayatında önemli değişikliklere sahne olmuştur. 1935 seçimleri yapılmadan evvel 1934 tarihinde İntihab-ı Mebusan Kanununda değişiklikler yapılmıştır (Özkan ve Çiftçi, 2020, s. 213-215).

Seçimlerle ilgili hükümler şunlardır. Türk kadınları ilk defa seçmen olabilme ve seçilebilme hakkı elde etmiştir. Öncesinde seçmen yaşı 18’iken 22’ye çıkartılarak Türk vatandaşı her kadın-erkeğe seçme hakkı verildiği, 30 yaşını tamamlayan Türk vatandaşı her kadın-erkeğin de milletvekili seçilme yeterliliğine haiz olması gerektiğidir. Ayrıca her 40.000 kişi ve daha azı

olan yerlerde 1 milletvekili, 95.000'e kadar olan yerlerde 2 milletvekili düşecek ve nüfusa göre aynı oranda artırılması sağlanacaktır. Bununla birlikte her seçim çevresinde 400 ve 600 kişi için 1 tane ikinci seçmen, 601-1000 kişi için 2 tane ikinci seçmen, 1001-1400 kişi için 3 tane ikinci seçmen seçilecektir. 1935 Milletvekili Genel Seçiminde iki dereceli yöntem ve çoğunluk usulü uygulanmıştır. Bu seçimde parlamentoya 18 kadın milletvekili girmiştir. Ayrıca kadınların hem seçme haklarıyla milletvekillerini seçebilmeleri hem de seçilme hakları bulunarak meclise girebilmeleri Türk siyasal hayatının dönüm noktalarından birini teşkil etmektedir (Özkan ve Çiftçi, 2020, s. 215-217).

2.1.3.4. Tek Parti Dönemi 1939 Yılı Meclis Seçimleri

Ulu Önder Mustafa Kemal Paşa'nın 10 Kasım 1938 yılında vefat etmesine müteakip meclis tarafından İsmet İnönü Cumhurbaşkanı ve CHP Genel Başkanı olarak seçilmiştir. 5'nci Meclisin görev süresi 31 Ekim 1939 tarihinde dolması gerekirken, 27 Şubat tarihinde meclis tarafından alınan bir kararla erken seçimlere gidilmiştir. Seçim takviminde ikinci seçmenlerin seçimi 15 Mart 1939 tarihinde başlamış, seçmenlerin oy kullanımı ise 21 Mart 1939 tarihine kadar devam etmiştir. Milletvekili genel seçimi 26 Mart 1939 tarihinde gerçekleştirilmiştir. 1939 Milletvekili genel seçiminin en yenilikçi tarafı milletvekili adaylarını belirleyen ikinci seçmenlere yönelik yapılan danışma toplantılarıdır. Buradaki amaç halkın yönetime iştirakinin sağlandığı hissiyatını aşmaktır. İkinci seçmenlere yönelik bu yenilik parti içinde hoş karşılanmasa da nihayetinde seçimden dört gün önce 22 Mart 1939 tarihinde 28 vilayette uygulamaya konularak ikinci seçmene yönelik istişare toplantıları yapılmıştır (Alkan, 2006, s. 327-335).

26 Mart 1939 tarihinde yapılan milletvekili genel seçimine yine CHP tek parti olarak girmiş sadece 4 ilde müstakil milletvekili için yer ayrılmıştır. Fakat müstakil milletvekili adayları da CHP tarafından belirlenmiştir. 1935 yılındaki seçimlerde uygulanan çoğunluk sistemi ve iki dereceli yöntem 1939 yılı seçimlerinde kullanılmış olup, her milletvekilliği için de 40 bin seçmen uygulamasına devam edilmiştir. Bu seçimlerde CHP tarafından tanzim edilen listeden 62 ilden toplam 420 milletvekili meclise girmiştir. Bununla birlikte 4 müstakil milletvekilliğine de gayrimüslim milletvekilleri seçilmiştir. Toplam 424 milletvekili sayısına ulaşan meclise, Hatay'ın anavatana katılmasıyla beraber 5 milletvekilliği daha ilave edilince mecliste toplamda 429 milletvekilinin olduğu görülmektedir. 3 Nisan 1939 tarihinde meclis yeni yasama yılı faaliyetlerine başlamıştır. Yeni meclisin çalışmalarını etkileyen en mühim olay 1939 tarihinde başlayan II. Dünya savaşıdır. Savaşın gidişatı meclis çalışmalarında önemli bir yer tutmuştur. Bu sebeple Milli Şefli Tek Parti döneminde meclis tarafından kararlar oybirliğiyle alınmıştır. 1939-1943 dönemi değerlendirildiğinde ikinci seçmenlere yönelik yapılan danışma toplantıları demokratik bir zeminin gelişmesi açısından yararlı olarak görülse de, Tek Parti döneminin genel otoriter yönelimi dışına çıkılmadığından demokrasinin yerleşke sağlayamadığı görülmektedir. Meclis tarafından seçime yönelik en hususiyet arz eden gelişme 1908 yılından 1942 yılına kadar uygulanan İntihab-ı Mebusan seçim kanunundan Cumhuriyet

döneminin ilk seçim kanununa 14 Aralık 1942 tarihli Mebusan Seçimi Kanuna geçilmesidir (Beriş, 2020, s. 241-265).

2.1.3.5. Tek Parti Döneminin Son Seçimi 1943 Yılı Meclis Seçimleri

12 Ocak 1943 yılında Meclis Grubunda, CHP'nin parti divanı tarafından verilen seçim teklifi kabul ederek TBMM seçimlerinin yenilenmesi kararı verilmiştir. 1943 yılının 2-3 Şubat tarihlerinde nüfus sayımıyla birlikte tanzim edilen birinci seçmen listeleri askıya çıkartılmıştır. 13 Şubat tarihinde ise ikinci seçmen listeleri belirlenerek ilanı yapılmıştır. 15-20 Şubat tarihleri arasında da seçmenler tarafından ikinci seçmenler belirlenmiştir. Bu seçimde katılım oranı yüzde 70'lerin üstüne ulaşarak rekor kırdığı söylenebilir. 1943 Meclis seçimlerinde seçim yasakları henüz mevcut değildir. 1943 seçimlerini evvelki seçimlerden ayrı kılan bir özelliği ise kimi seçim çevrelerinde seçilecek milletvekili sayısından daha fazla adayın gösterilmesi sonucu ikinci seçmenlerinde kendilerini seçtirebilmek için propaganda yapmasıdır. İlk olarak seçimlerde plaklar vasıtasıyla seçim propagandası yapılmıştır. Nihayetinde 28 Şubat 1943 tarihi Milletvekili seçiminde 451'i CHP'den 4 âdeti de bağımsızlardan olmak üzere toplamda Meclise 455 milletvekilinin girmesidir. Yeni Meclis 1946 yılının ağustos ayına kadar çalışmalarını sürdürmüştür (Duman,2020, s. 276-277).

1939 Milletvekili genel seçimi ve daha evveliyatında yapılan tüm seçimler İntihab-ı Mebusan Kanununa göre yapılmıştır. 1942 yılında Türkiye Cumhuriyeti'nin seçim kanunu yönüyle ilk olma özelliği taşıyan 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu hazırlanmış ve sadece 1943 yılı Milletvekili Genel Seçiminde uygulanmıştır. 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu, İntihab-ı Mebus Kanununun düzenlemelerini ortadan kaldırırsa da seçim sistemine yönelik herhangi bir yenilik getirmemiştir. Seçimlerle ilgili hükümler şunlardır. Her şehrin bir seçim çevresi olacağı, 22 yaşını tamamlayan Türk vatandaşı her kadın ve erkeğin seçme hakkı olduğu, her 400 kişi için 1 tane ikinci seçmen seçebileceği, her 40.000 kişi için de 1 milletvekili seçileceği belirtilmiştir. Ayrıca milletvekili seçilebilmek için, yabancı devletlerin hizmetinde bulunmamak, sahtekârlık, hileli iflas, dolandırıcılık gibi ağır suçlardan hüküm giymemiş olmak, kısıtlı olmamak, medeni haklardan yoksun bulunmamak, Türkçe okuyup yazabilmek, 30 yaşını tamamlamış olmak gerekli koşullar olarak düzenlenmiştir. Görüldüğü üzere 4320 sayılı Mebus Seçim Kanununun düzenlemeler bakımından önceki kanundan farkının bulunmadığı anlaşılmaktadır (Unat, 2015, s. 216-217).

2.1.3.6. 1876 Anayasasından 1942 Yılı Mebus Seçim Kanununa Kadar Yapılmış Olan Seçimlerin Genel Özellikleri

1- 1877 tarihinden 1942'ye kadar geçen sürede seçimlere yönelik herhangi bir kanun düzenlenmemiş, 1877 yılında hazırlanan İntihab-ı Mebusan Kanunu değişiklikleriyle beraber uygulanmış ve 60 küsur yıl sonra 1942 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti'nin seçim kanunu yönüyle ilk olma özelliği taşıyan 4320 sayılı Mebus Seçimi Kanunu hazırlanmış ve 1943 yılı Milletvekili Genel Seçimlerinde uygulanmıştır.

2- Cumhuriyet dönemiyle birlikte vergi ödeme ve mülkiyet hakkına haiz olanların oy kullanabildiği sınırlandırıcı şartlar kaldırılmış, 1934 tarihinde kadınların da seçme hakkı kazanmasıyla seçimin genelliğine yönelik daha demokratik adımların atıldığı görülmüştür.

3- 1877 tarihinden 1942'ye kadar geçen sürede iki dereceli ve çoğunluk esasına dayalı bir seçim sistemi uygulanmış ve gelmiştir. Milletvekilleri seçilirken basit çoğunluktan mutlak çoğunluk esasına dayalı yöntemle doğru geçiş sağlanmıştır.

4- İki dereceli seçim yönteminin uygulandığı dönemler vatandaşın seçimlerde pasifleşmesine neden olmuş, 1946 tarihine kadar halkın egemenliğinin doğrudan değil de dolaylı olarak ortaya çıktığı anlaşılmıştır.

5- Seçmenin yaşı Meşrutiyet dönemlerinde 25 yaş olarak belirlenmiş, 1923 tarihinde 18 yaşa düşürülmüş, 1934 tarihinden itibaren ise 22 yaş olarak uygulanmıştır. Nihayetinde Türk Anayasasının miladı olan 1876 Kanun-u Esasiden, çok partili hayata geçişin 1946 yılına kadar uygulanan seçimlerde modern anlamıyla demokratik bir nitelik taşımadığı anlaşılmıştır (TBMM, 1982, s. 89-90).

2.1.3.7. Çok Partili Dönem 1946 Yılı Meclis Seçimleri

Türkiye'de çok partili seçimler ilk defa 1946 yılı Milletvekili genel seçimiyle birlikte başlamıştır. Nuri Demirağ, 1945 yılının 18 Temmuz'unda Milli Kalkınma Partisini (MKP) kurmuştur. 1946 yılının ocak ayında ise Celal Bayar'ın önderliğinde, Demokrat Parti (DP) Adnan Menderes, Refik Koraltan ve Fuat Köprülü tarafından kurulmuştur. Bu partileri Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi, Türkiye Sosyalist Partisi, Liberal Demokrat Partisi, Sosyal Adalet Partisi, Çiftçi ve Köylü Partisi, Yurt Görev Partisi ve İslam Koruma Partisi izlemiştir. DP'nin kurulmasıyla beraber mecliste CHP'nin karşısında ciddi bir muhalefet gün yüzüne çıkmış, Türkiye'de tek parti dönemi de son bulmuştur. Çok partili dönem ile birlikte 1947 tarihinde yapılması gereken seçimin 21 Temmuz 1946 tarihine alınması kararlaştırılmıştır (Olgun, 2011, s. 21).

21 Temmuz 1946 yılında sıkıyönetim halinin sürdüğü bir ortamda yapılan seçimlerde CHP milletvekillerinden 396'sını, DP milletvekillerinden 62'sini, Bağımsızlar milletvekillerinden 7'sini kazanırken, MKP ise milletvekilliği elde edememiştir. Yeni kurulan DP, 1947 yılında yapılması gereken seçimin 1946 yılında yapılmasıyla bir nevi baskın seçim olduğunu belirtmiş, 465 milletvekilliği için sadece 273 aday gösterebilmiştir. Ayrıca seçimlerin dürüst yapılmadığını, seçim sisteminin değişmesi gerektiğini de istemektedirler (Yüzbaşıoğlu, 1996, s. 113). Bu seçimde 4320 sayılı Mebus Seçim Kanunu değiştirilerek 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu uygulanmıştır. 1877 yılından bu zamana kadar yapılan seçimlerde iki dereceli seçim sistemi uygulanırken, ilk defa tek dereceli seçim sistemi 1946 yılı seçimlerinde uygulanmıştır. Böylelikle ikinci seçmen belirleme işlemi ortadan kaldırılarak vatandaşın doğrudan doğruya milletvekili seçebilmesinin önü de açılmıştır. Liste usulü çoğunluk sistemiyle yapılan 1946 yılı seçiminde her ilde birden fazla milletvekili seçilirken, siyasi

partilerde o ildeki seçilecek milletvekili sayısı kadar adayı belirlemek suretiyle listesini oluşturmaktadır. Böylece ilde en çok oyu alan siyasi parti tarafından tüm milletvekillikleri kazanılmaktadır. 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanununda da önceki seçim kanundaki 40 bin kişinin 1 milletvekili seçme hakkının bulunması, seçmen yaşının 22, seçilme yaşının da 30 olması durumu, açık oy kullanımı ve kapalı sayım döküm esası aynılık taşımaktadır. Kanun değişikliğiyle beraber değiştirilen ve yürürlüğe giren 4918 sayılı Milletvekilleri Seçimi Kanunu da her ne kadar ikinci seçmen tespitini ortadan kaldırıp, vatandaşın doğrudan doğruya milletvekili seçebilmesinin önünü açmış olsa da, oyların açık kullanımı ve kapalı tasnif işlem nedeniyle 1946 yılı seçimlerinin demokratik olmadığı görülmektedir (Özenç, 2019, s. 86-87).

2.1.3.8. Çok Partili Dönem 1950 Yılı Meclis Seçimleri

1950 yılının şubat ayının ortalarında mecliste, 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunu yasalaşarak seçimler 14 Mayıs 1950 yılında yapılması kararlaştırılmıştır. TBMM ise 24 Mart 1950 yılında son oturumunu yaparak görevini tamamlamıştır. 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunuyla tek dereceli, liste usulü çoğunluk sisteminin benimsenmesi, 40 bin kişinin 1 milletvekili seçme hakkının bulunması, seçmen yaşının 22, seçilme yaşının da 30 olması durumu bir önceki 4918 sayılı seçim kanunuyla aynıdır. 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanunuyla da gizli oy ve açık tasnif yapılması getirilmiş olup, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde uygulanmıştır. 14 Mayıs 1950 yılı Milletvekili Genel Seçimine CHP, DP, Millet Partisi (MP) ve bağımsızlar katılmış olup, yüzde 89'u aşkın bir oranla seçime en yüksek oranda katılım sağlanmıştır. 1950 yılı seçimleri CHP'nin 27 yıllık iktidarının son bulup, DP'nin ezici bir çoğunlukla kazandığı, beyaz ihtilal olarak da adlandırıldığı bir seçim olma özelliği de taşımaktadır. Bu seçimde CHP 69 milletvekili, DP 415 milletvekili, MP 1 milletvekili ve bağımsızlarda 2 milletvekilliği kazanmıştır. 1950 yılı seçimi çoğunluk sistemine göre yapıldığından temsilde adaleti sağlamadığı bilakis yönetimde istikrarı sağladığı görülmektedir (Erkmen, 2018, s. 1226-1227).

5545 sayılı yasa demokratik şartlarda seçimlerin serbest bir şekilde yapılmasını sağlayan ilk seçim yasasıdır. Getirdiği yenilikler ise seçimin yöntemine yönelik olup, diğer seçim yasalarından bu yönüyle ayrılmaktadır. 5545 sayılı seçim yasasıyla tek dereceli, gizli oy ve açık tasnif sisteminden başka birçok yeniliği de içerisinde barındırmaktadır. Seçim yasasının getirdiği bu yenilikler şunlardır. En asgari 5 ilden aday gösterebilecek siyasi partilerin radyolardan propaganda yapabilme hakkı verilmesi, seçimin denetim ve yönetimini gerçekleştiren Yüksek Seçim Kurulu (YSK)'nın oluşturulması, seçimlerin hâkim teminatına alınması, milletvekilleri, askeri şahıslar, memurlar ve mülki amirlerin seçim çevresindeki seçim kurullarında görev alamamaları, bağımsız adayların ve siyasi partilerin sandıkta müşahit bulundurma hakkı getirilmiştir. Bununla birlikte, seçimlerde gizli oy bölme yerinde oy kullanımı, sulh hukuk mahkemeleri vasıtasıyla oy pusulalarının muhafaza edilmesi, seçimi kazanmış adayların listelerinin asılması, seçimin neticelenip ivedi ilanı, YSK veya TBMM'nin talebi olmadıkça oy pusulalarının başka bir tarafa naklinin gerçekleştirilmesi, YSK'nin

teşkilinde, Yargıtay'dan 6 üye, Danıştay'dan 5 üye olmak üzere toplam 11 üyenin kendi aralarında gizli oyla belirlenmesi gibi yenilikler, Türk siyasi tarihinde demokrasinin yerleşke sağlamasına yönelik ciddi adımlar olarak değerlendirilmiştir (Olgun, 2011, s. 24). 1877 yılından 1950 yılı seçimlerine kadar açık oy kullanımı ve gizli tasnif işlemi seçimlerde uygulanırken, 1950 yılı seçimlerinde oyların gizli kullanımı ve tasnif işlemlerinin açık yapılması esas ilk defa gerçekleştirilmiştir. Bu tarihi bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Ayrıca seçimin denetim ve yönetiminin yargı erkine verilmesi seçimin dürüst ve serbest bir şekilde yapılacağına da en önemli kanıtı haline gelmiştir.

2.1.3.9. Çok Partili Dönem 1954 Yılı Meclis Seçimleri

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan seçimin ardından İsmet İnönü Cumhurbaşkanlığına bırakarak, 22 Mayıs 1950 tarihli TBMM oturumunda Celal Bayar Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir. DP milletvekili Refik Koraltan TBMM başkanlığına seçilmiş, Adnan Menderes ise Cumhurbaşkanı Celal Bayar tarafından hükümeti oluşturmakla vazifeli kılınmıştır. DP iktidarında en önemli gelişmelerden birisi DP'nin içinden çıkan muhalif kesim MP'yi kurmasıdır. Ancak DP, MP'ye karşı sert tutumuyla hareket etmiş, 27 Ocak 1954 yılında ülkede tüm şubeleriyle birlikte MP'nin kapatılmasını sağlayarak varlığını sona erdirmiştir. Kapatılan MP'nin yerine Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) kurulmuştur. Ayrıca DP iktidarının ilk icraatlarından birisi de Türkçe ezanın okutulmasını kaldırarak, Arapça ezanın okutulmasını tekrardan sağlamasıdır (Kaya, 2018, s. 2277-2278).

12 Mart 1954 tarihli TBMM oturumunda seçimlerin 2 Mayıs 1954 yılında yapılmasına karar verilmiştir. 2 Mayıs 1954 Milletvekili Genel Seçimlerine CHP, DP, Türkiye Köylü Partisi, CMP ve Bağımsızlar iştirak etmiştir. Türkiye'deki 64 vilayetin tamamında CHP ve DP, 40 vilayette CMP, 19 vilayette ise Türkiye Köylü Partisi seçimlerde aday göstermiştir. Yapılan seçimde katılım oranının yüksek olduğu ve seçimin huzurlu bir ortamda geçtiği görülmüştür. Sonuçlar şu şekildedir. DP 504 milletvekili, CHP 31 milletvekili, CMP 5 milletvekili çıkarabilmiş ve bağımsız bir aday da milletvekili olmuştur. 1954 seçimleri tek dereceli ve basit çoğunluk sistemine göre yapıldığından temsilde adalet ilkesinden ziyade, yönetimde istikrar ilkesini olağanüstü bir şekilde yansıttığı görülmüştür. Şöyle ki, DP yüzde 56'yı aşkın bir oy oranıyla 504 milletvekiline sahip olurken, CHP yüzde 47'yi aşkın bir oy oranıyla 31 milletvekiline sahip olmasıyla bu durum anlaşılmaktadır. Meclisteki bu aritmetik çoğulcu ve demokratik olan Parlamento'ya uygun düşmemiştir. 5545 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununda kimi değişikliklere gidilmiştir. Yapılan değişiklikler şu şekildedir. Seçmen kütükleri daha ayrıntılı olarak düzenlenmiştir. Siyasi partilere seçmen kütüğünden birer suret verilmesi sağlanmıştır. Seçimden 6 ay öncesinde aday olacak memurların görevlerinden istifa şartı getirilmiştir. Seçimler arasında yer değiştirmek isteyen kişileri engellemek amacıyla bir siyasi parti tarafından kabul edilmeyen adayın, bir sonraki seçimlerde başka bir siyasi partiden aday olamayacağına yönelik hüküm yasaya konulmuştur. Seçime 3 gün kala yani Perşembe sabahından Pazar akşamına kadar her türlü propaganda da yasaklanmıştır (Kaya, 2018, s. 2283-2288). Görüldüğü üzere

seçime yönelik yapılan değişiklikler ile seçimin daha şeffaf yapılmasını içerir nitelikler barındırır da muhalif kesimin hem partisinin kapatılması hem de demokratik haklarına ilişkin kısıtlamaları da beraberinde getirmiştir.

2.1.3.10. Çok Partili Dönem 1957 Yılı Meclis Seçimleri

1924 Anayasası meclis hükümeti mantığının gerekliliğiyle parlamentonun sürekliliği esas kılınmıştır. TBMM'nin sürekliliği gereği herhangi bir şekilde feshedilemeyeceğinden seçimlerin yenilenmesi kararı TBMM tarafından verilmektedir. Bu sebeple TBMM seçimleri erkene alınarak 27 Ekim 1957 günü seçimlerin yapılmasına karar verilmiştir. 27 Ekim 1957 yılı Milletvekili Genel Seçimlerine DP, CHP, CMP, Hürriyet Partisi (HP) ve Vatan Partisi (VP) iştirak etmiştir. Bir önceki seçimlere göre katılım oranında yüzde 76'lara inerek, ciddi düşüş olmuştur. HP, DP'den istifa edip onun içindeki milletvekillerinin birlikte oluşturduğu muhalefet partisidir. Muhalefet partileri DP'ye karşı bu seçimde ciddi birliktelik oluşturmaya çalışmış, seçim kanunda iktidarın lehine yapılan değişikliklere karşı durmuşlardır. Seçim sisteminin adaletsiz neticelere sebebiyet verdiğini her fırsatta dile getirmişlerdir. Ancak 1957 seçimleri DP'nin galibiyetiyle neticelenmiştir. DP üçüncü iktidarı döneminde yüzde 50'nin altına düşerek son iki seçime göre ciddi oy kaybına uğradığı görülmüştür. Yapılan seçimde katılım oranının önceki iki seçimlere göre düşük olması ve seçimin hararetli bir ortamda geçtiği belirtilebilir. Seçim sonuçları şu şekildedir. 424 milletvekilini DP, 178 milletvekilini CHP, 4'er adet milletvekilliğini de CMP ve HP elde etmiştir (Şavklı, 2020, s. 394-397).

5545 sayılı Milletvekili seçimi kanununda seçme-seçilme yaşında, milletvekili başına düşen seçmen sayısında, her ilin bir seçim çevresi olmasında veya YSK'nın mevcudiyeti bakımından herhangi bir değişiklik bulunmamaktadır. Ancak 1957 yılının temmuz ayında seçimden önce bir kanun değişikliğiyle bir aday iki farklı siyasi partiden aday gösterilmeyeceği gibi bir partinin listesinden de bağımsız olarak seçime girme olanağı da kalmamıştır. Bununla birlikte daktilo veya matbu tanzim edilmiş karma oy pusulalarından başka elle yazılmış oy pusulaları da geçersiz kılınmıştır. DP muhalefetin güç birliğine karşı bu kısıtlayıcı önlemleri almıştır. Ayrıca 1957 yılının Eylül ayında bir kanun ile de siyasi partilerin seçim çevrelerinden ayrı ayrı tam liste ile aday göstermeleri mecburiyeti getirmiş ve 6 ay önce bir partiden ilişkisini kesmiş bir kişinin başka bir partiden aday olmasına da yasak getirmiştir. Buradaki amaç muhalif partilerin güç birliği yaparak seçimlere iştirakini engellemektir. Seçim sistemindeki temsildeki adaletsizliğin göstergesini bu seçim üzerinden küsuratlı rakamları yuvarlamak suretiyle özetlemek gerekirse, DP yüzde 48'e varan oyla yüzde 69'u aşkın bir temsili oranı yakalamışken, muhalefetin ise yüzde 52'ye varan oyuyla yüzde 29'u aşkın bir temsili oranı yakaladığı görülmüştür. Seçim sistemindeki adaletsizlik bu şekilde ortaya koyulabilir. 1957 yılı Milletvekili Genel Seçimi sonuçlarının ardından 01 Kasım 1957 yılında toplanan Mecliste, Refik Koraltan TBMM'nin yeniden başkanı, Celal Bayar'da Türkiye Cumhuriyeti'nin yeniden Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Celal Bayar tarafından 5. defa hükümeti oluşturma görevi Adnan Menderes'e tevdi edilmiştir (Şavklı, 2020, s. 398-399).

2.1.3.11. Çok Partili Döneminde (1946 – 1960) Yapılan Milletvekili Genel Seçimlerin Özellikleri

1- 1877 tarihinden 1946 tarihine kadar, seçim kanunlarına yönelik müteaddit defa değişiklik yapılmasına rağmen sürekli olarak iki dereceli seçim sistemi uygulanmıştır. 1946 yılında yürürlüğe giren seçim yasası ile birlikte milletvekili genel seçimleri artık Türkiye’de tek dereceli seçim sistemi olarak uygulanmaktadır.

2- 1946 tarihinden 1960 tarihine kadar olan süreçte Türkiye’de liste usulüyle çoğunluk sisteminin uygulandığı görülmektedir. Bu sistem de, A Partisi seçimlerde yüzde 49, B Partisi ise yüzde 51 oy elde etsin. A Partisinin o seçim çevresinden milletvekili çıkarması mümkün olmamakta, B Partisi ise tüm milletvekillerinin hepsini elde etmiş olmaktadır. Türkiye’de liste usulüyle çoğunluk sistemi, 1946 yılı genel seçimlerinden 1957 yılı genel seçimlerine kadar uygulanmıştır.

3- 1946 yılından 1957 yılı da dâhil yapılan genel seçimlerde uygulanan liste usulüyle çoğunluk sisteminin temsilde adaleti sağlamadığı, yönetimde istikrarı sağladığı görülmektedir.

4- 1946 yılı Milletvekili Genel Seçiminde açık oy gizli tasnif işlemi yapılmıştır. 1950 seçimlerinde ise 5545 sayılı kanun ile birlikte gizli oy açık tasnif ilkesine geçilmiştir.

5- 1950 yılı Milletvekili Genel Seçimleri 5545 sayılı kanuna göre yapılmış olup, bu kanunla birlikte; siyasi partilere radyolardan propaganda hakkı verilmesi, YSK’nın kuruluşu, seçimlerin yargı teminatına alınması, siyasi veya bağımsız adayların sandık başlarında müşahit bulundurma hakları, seçim sonuçlarının hemen açıklanması gibi önemli değişiklikleri içerisinde barındıran demokratik bir seçim kanunu olmuştur.

6- 1954 yılı seçimi, cumhuriyet tarihi süresince temsilde aşırılığın en çok olduğu seçimdir. Türk siyasi tarihinde bütün genel seçimler ele alındığında birinci olan siyasi partinin en fazla oy aldığı seçimdir. 1957 yılı seçimleri de temsilde adaletin oluşmadığı bir seçim olma niteliği taşımaktadır (Nişancı ve Özdemir, 2017, s. 730-731).

2.1.3.12. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesine Giden Süreç

1959-1960 tarihleri arası DP ile muhalefet partileri arasında yaşanan gerginliklerin en üst seviyeye çıktığı bir dönemdir. Türkiye’nin farklı bölgelerinde gösteriler yapılmakta, o yıllar çok gergin geçmektedir. Bu tarihlerde hala yürürlükte bulunan 1924 Anayasası gereği de TBMM’nin gücünü dengeleyebilecek Anayasa Mahkemesi veya ikinci meclis gibi herhangi bir organın bulunmaması ülkeyi zor duruma sokmaktadır. Hal böyleyken, 27 Mayıs 1960 yılında DP’nin yasakçı siyasi faaliyetleri gerekçe gösterilmiş, Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) askerî darbeye idareyi eline almıştır. 27 Mayıs 1960 darbe sonrasında, 1961 yılının Ocak ayında siyasi partilere müsaade verilmesiyle şubat ayında Adalet Partisi (AP) Ragıp Gümüşpala’nın liderliğinde kurulmuştur. Ardından DP’nin devamı niteliğinde olduğu iddiasıyla Yeni Türkiye Partisi (YTP)’nin Ekrem Alican’ın liderliğinde ve Türkiye İşçi Partisi (TİP)’nin de Rıza Kuas’ın ve Kemal Türkler’in liderliklerinde kuruldukları görülmüştür (Erkmen, 2018, s. 1230).

2.1.4. 1961 Anayasası Hükümet – Seçim Sistemi ve Cumhurbaşkanı

Türkiye’de 27 Mayıs 1960 Askerî darbeyle yönetime el konulmasının ardından haziran ayının 12’sinde 1 nolu yasa çıkartılarak Milli Birlik Komitesinin teşkili sağlanmıştır. Milli Birlik Komitesi tarafından 157-158 sayılı kanunlarla yeni anayasa oluşturmak için Kurucu Meclisin kurulmasına karar verilmiştir. 06 Ocak 1961 tarihinde Kurucu Meclisten oluşan Temsilciler Meclisi ile Milli Birlik Komitesi yeni anayasa hazırlığı için toplanmışlardır. Yoğun mesailerin ardından 27 Mayıs 1961 tarihinde Kurucu Meclis tarafından anayasanın son haliyle kabul edilerek, 09 Temmuz 1961 tarihinde referanduma sunulmuştur. Referandum neticesinde 1961 Anayasası yüzde 61,5 evet oyu ile halk tarafından onaylanmıştır (Gidersoy, 2017, s. 511).

Türkiye’de 1924 Anayasasıyla uygulanan karma hükümet sisteminden, 1961 Anayasasıyla klasik parlamenter sisteme tam anlamıyla geçilmiştir. Sembolik yetkilere haiz olan cumhurbaşkanıyla birlikte meclis içerisinden seçilip, meclisin güvenoyuyla göreve getirilen ve sadece meclisin kontrolünde bulunup, meclise yönelik sorumluluk taşıyan hükümet sisteminin benimsendiği anlaşılmıştır. Ayrıca meclisin çoğunluğuyla oluşan siyasal iktidarların yetkisi, hürriyetçi ve çoğulcu bir toplum anlayışıyla sınırlandırılmıştır. Bununla birlikte, TBMM, 1924 Anayasasındaki gibi egemenliği artık tek başına kullanamayan bir organ haline dönüşmüştür. Milli Güvenlik Kurulu (MGK)’nın, Anayasa Mahkemesi (AYM)’nin, Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu (TRT)’nin, Devlet Planlama Teşkilatı (DPT)’nin ve Üniversitelerin oluşturulmasıyla TBMM ile birlikte bir nevi özerklik taşıyan kurumlarda meydana getirilmiştir. 1961 Anayasası parlamentoya bağlı olan yürütmenin bütün faaliyetlerini düzenleyebilirken, hürriyetçi ve çoğulcu devlet anlayışıyla TBMM ve yürütmenin yetkilerini de fazlasıyla kısıtlamıştır (Demir, 2013, s. 851).

09 Temmuz 1961 tarihi itibarıyla kabul edilen, 334 nolu kanunu oluşturan Türkiye Cumhuriyeti’nin 1961 Anayasasının Birinci Kısmının Genel Esasları belirten maddeleri şu şekildedir. “*Türkiye devleti bir Cumhuriyettir.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 1). “*Türkiye Cumhuriyeti, insan haklarına ve başlangıçta belirtilen temel ilkelere dayanan, milli demokratik, laik ve sosyal bir hukuk Devletidir.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 2). “*Türkiye Devleti, ülkesi ve milletiyle bölünmez bir bütündür. Resmî dil Türkçedir. Başkent Ankaradır.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 3). “*Egemenlik kayıtsız şartsız Türk Milletininindir. Millet, egemenliğini, Anayasanın koyduğu esaslara göre yetkili organlar eliyle kullanır. Egemenliğin kullanılması, hiçbir suretle belli bir kişiye, zümreye veya sınıfa bırakılamaz. Hiçbir kimse veya organ kaynağını Anayasadan almayan bir Devlet yetkisini kullanamaz.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 4). “*Yasama yetkisi Türkiye Büyük Millet Meclisininindir. Bu yetki devredilemez.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 5). “*Yürütme görevi, kanunlar çerçevesinde, Cumhurbaşkanı ve Bakanlar Kurulu tarafından yerine getirilir.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 6). “*Yargı yetkisi, Türk Milleti adına bağımsız mahkemelerce kullanılır.*” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 7)., “*Kanunlar Anayasaya aykırı olamaz. Anayasa hükümleri, yasama, yürütme ve yargı organlarını, idare makamlarını ve kişileri*

bağlayan temel hukuk kurallarıdır.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 8). “Devlet şeklinin Cumhuriyet olduğu hakkındaki Anayasa hükmü değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif edilemez.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 9). Ayrıca 1961 Anayasasının Üçüncü Kısımının Birinci Bölümü Yasamayı belirten maddesi şu şekildedir. “Türkiye Büyük Millet Meclisi, Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan kuruludur. Meclisler, Anayasada gösterilen hallerde birlikte toplanır.” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 1961 63) düzenleme altına alınmıştır.

Yukarıda bahsi geçen 1961 Anayasası; yürütme, yasama ve yargı erklerine farklı yetkileri vererek kuvvetler ayrılığını esas kıldığı görülmüştür. Ancak yürütme ve yasama erkleri arasındaki ilişkiler tetkik edildiğinde, bu iki erk arasındaki kuvvetler ayrılığı net olmadığından, yumuşak bir ilişki üzere düzenlendiği anlaşılmıştır. Yasama ve yürütme erki birbirlerinin yetkilerine orantılı bir şekilde müdahale ettiği söylenebilir. Bu sebeple, yumuşak kuvvetler ayrılığı oluşturulmuştur. Yasama erkinin, yürütme erkini denetleyebilmesi ve sorumluluk vermesi müdahale niteliği taşımaktadır. Yasamanın yürütmeyi denetleme şekilleri ise gensoru, soru, meclis soruşturması şeklinde yapılmaktadır. Bununla beraber yürütme erkinin de yasamaya karşı müdahale alanları şunlardır. Bakanlar kurulu kanun teklif edebilmekte, Cumhurbaşkanı da TBMM’de kabul edilen yasaları yayınlamaktadır. Ayrıca Bakanlar Kurulu tüzük çıkartabilmekte, Cumhurbaşkanı da milletlerarası antlaşmaları onaylayıp, yayınlatabilmektedir. Koşulların mümkün olması halinde de Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedir. Yasama ve yürütmeye ait bu müdahaleci yetkilerden anlaşılan kuvvetlerin yumuşak bir şekilde ayrılma esasına dayandığını bizlere göstermektedir (Gidersoy, 2017, s. 511-512).

1876 Kanun-u Esaside çift meclisli bir yasama organı vardı. 1961 Anayasasıyla da yasama organı iki meclisten “*Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu*” oluşan parlamentoyu kabul etmiştir. 1961 Anayasası bu yönüyle 1924 Anayasasından ayrılmaktadır. Bu meclislerden biri olan Millet Meclisi 4 yılda bir yapılmakta ve süresi dolmadan da, meclisin seçimleri yenilenme kararı alınabilmektedir. Diğer meclis olan Cumhuriyet Senatosu da üç gruptan teşkil edilmiştir. 1. Grup, üyeleri halk aracılığıyla seçilen 150 kişiden oluşmakta, 2. Grup, üyeleri Cumhurbaşkanı tarafından seçilen 15 kişiden oluşmakta ve 3. Grup, tabi üyeler olarak belirtilmekte ve ömür boyu görev yapmaktadırlar. Cumhuriyet Senatörlerinin görev süreleri 6 yıl olarak belirlenmiştir. Görev süreleri sona eren üyeler yeniden seçilebilmektedir. Cumhuriyet Senatosuna Cumhurbaşkanı tarafından ve halk tarafından seçilerek göreve gelen üçte bir üyeler 2 yıllığına seçilmekte ve seçimleri yenilenmektedir. Millet Meclisinin yetkileri, Cumhuriyet Senatosuna bakıldığında daha fazla olduğu görülmektedir. Şöyle ki, hükümet eylemlerinde meclise karşı sorumlu olup, senatoya karşı bir sorumluluğu bulunmamaktadır. Hükümetin güven oylaması Millet Meclisinde yapılmakta, güvensizlik oyuyla senato tarafından hükümet azledilememektedir. Ayrıca Cumhuriyet Senatosu kanun tasarı ve tekliflerinde kısmi yetkisi bulursa da bütçe ve kanunların onaylanmasında yetki tamamen Millet Meclisindedir. Anayasa değişikliğinde ise Cumhuriyet Senatosu ile Millet Meclisi eşit yetkilere haizdir (Korkmaz, 2020, s. 55-56).

1924 Anayasası çoğunlukçu bir demokrasi anlayışını kabul etmiştir. Çoğunlukçu demokrasi anlayışında çoğunluğun tahakkümünün oluşmasına zemin hazırladığı gerekçesiyle de ordu yönetime el koymuştur. Bu sebeple 1961 Anayasası azınlıkların haklarının teminat altına alınmasını da öngören çoğulcu demokrasi anlayışını kabul etmiştir. Çünkü çoğunluğu elinde bulunduran iktidarın kamuoyunun yararına olmayan işler yapabileceği, kişi hak ve hürriyetlerini zedeleyebileceği düşüncesi hâkimdir. 1961 Anayasası hakikaten parlamentonun üstünlüğünden ziyade, Anayasanın üstünlüğünü ve bağlayıcılığını esas kılmıştır. Bu sebeple de AYM'yi kurmuş olmakla, kişi hak ve hürriyetlerini korumak ve kanunların denetimini yapmakla bu yargı organı vazifeli kılınmıştır (Korkmaz, 2020, s. 57).

1961 Anayasasıyla çoğunlukçu demokrasiden çoğulcu demokrasiye, meclis/karma hükümet sisteminden parlamenter hükümet sistemine geçildiği anlaşılmıştır. Bununla beraber tarihsel süreçte Osmanlıdan Türkiye Cumhuriyeti'ne doğru devlet başkanlığı yönünden hükümdardan, meclis başkanlığına ardından Cumhurbaşkanlığına geçildiği görülmüştür. 1961 Anayasası ile parlamenter hükümet sisteminde Cumhurbaşkanının konumu ise şu şekildedir.

1961 Anayasası'nda Cumhurbaşkanlığı makamında bulunan kişinin tarafsız olması ve partiler üstünde yer alması yönlü konumlanması sağlanmıştır. Bu durum, parlamenter sisteminde gerektirdiği şekilde Cumhurbaşkanının tarafsızlığa büründürülmesi sonucunu da doğurmuştur. 1924 Anayasasında Cumhurbaşkanı bir meclis dönemi için seçilirken, 1961 Anayasasında ise 7 yıllığına yani bir meclis döneminden daha fazla zaman için seçilmektedir. Bununla birlikte seçilen Cumhurbaşkanının partisi ve TBMM ile ilişkisi de kesilmektedir. Yasa koyucu bu kıstasları belirlerken parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran siyasi partiden arındırılmasını amaçlamıştır. Ayrıca 1961 Anayasasıyla Cumhurbaşkanı parlamentonun çoğunluğu vasıtasıyla seçilmesini, üst üste iki kez seçilememesini belirtmesi devlet başkanlığının tarafsız ve partilerin üstünde bir konumda şekil aldığı bir göstergesi olarak da görülmüştür (Şimşek, 2020, s. 235).

1961 Anayasası ile birlikte oluşan parlamenter hükümet sisteminin ardından 1961 Anayasası ile birlikte dönemin seçimlerinin nasıl ve ne şekilde yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Ancak 1961 yılı seçimlerine geçmeden önce 1961 Anayasasının seçimlere yönelik tahlilinin yapılması zorunluluk arz etmektedir.

Bu sebeple öncelikle 1961 Anayasasında TBMM'nin çift meclisli Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosundan oluştuğu, Millet Meclisi için 4 yıl, Cumhuriyet Senatosunun halk tarafından seçilenlerin ise 6 yıl süreyle tabi tutuldukları konu edilmiştir. Bununla birlikte nüfusa göre Meclis üyelerinin belirlenmesi kaidesinden vazgeçilerek, Millet Meclisi için 450 milletvekilinden (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 61 67). Cumhuriyet Senatosu için genel oyla seçilen 150 üyeden (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 61 70) seçileceği düzenlemesi getirilmiştir. Milletvekili seçilme yeterliliğinin şartları da şu şekildedir. *“Otuz yaşını dolduran her Türk Milletvekili seçilebilir. Türkçe okuyup yazma bilmeyenler, kısıtlılar, yükümlü olmasına ve muaf bulunmamasına rağmen muvazzaf askerlik hizmetini yapmayanlar veya yapmış*

sayılmayanlar ve kamu hizmetlerinden yasaklılar ile ağır hapis cezasını gerektiren bir suçtan dolayı kesin olarak hüküm giymiş olanlar ve –taksirli suçlar hariç olmak üzere- beş yıldan fazla hapis cezasıyla veya zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlardan biriyle kesin olarak hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar da, milletvekili seçilemezler. Aday olmak, memurluktan çekilme şartına bağlanamaz. Seçim güvenliği bakımından hangi memurların ne gibi şartlarla aday olabilecekleri kanunla düzenlenir. Hâkimler ile subay, askeri memur ve astsubaylar, mesleklerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve seçilemezler” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 61 68) düzenlemesiyle birlikte, “kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış bulunan ve milletvekili seçilmeye engel bir durumu olmayan her Türk, Cumhuriyet Senatosuna seçilebilir...” (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 61 72) bu düzenlemeleri de içermektedir.

2.1.4.1. 1961 Yılı Meclis Seçimleri

15 Ekim 1961 yılında yapılan seçimlere AP, CHP, YTP ve Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) katılmış olup, bu seçimde 3 ayrı seçim yasası uygulanmıştır. Bunlar 306 nolu Milletvekili seçimine yönelik yasa, 304 nolu Cumhuriyet Senatörlerine yönelik seçim yasası ve 298 nolu genel hükümlerin belirlendiği seçim yasasıdır.

298 sayılı seçim yasası iki yönüyle önem arz etmektedir. Birincisi genel olmasıdır. Yani milletvekili ve mahalli idareleri ilgilendiren tüm seçimlerde de uygulanmasıdır. Bununla birlikte, seçimlerin, tek dereceli, eşit, serbest, genel oy esaslarına göre yapılacağını, seçmenlerin oylarını kendisinin kullanacağını, oyların gizli olarak verilmesi gerektiğini, oyların tasnifinin açık olarak yapılacağını ve her ilin bir seçim çevresi olduğu kıstaslarını koymasındır. İkinci önemli yanıysa daha öncesinde kullanılan 5545 nolu milletvekillere yönelik seçim yasasının da tüm değişiklikleriyle birlikte yürürlükten kaldırılmasıdır.

304 nolu Cumhuriyet Senatosu Üyelerinin Seçimi Yasasıyla, senatörlerin seçimi yapılmakta, seçimlerin tek dereceli yöntemle, oyların genel ve gizli kullanılması esas alınmakla birlikte, 150 senatörü seçebilmek için kullanılan seçim sistemi ise basit çoğunluk sistemidir.

306 nolu Milletvekili Yasasıyla da milletvekillerinin seçimleri yapılmakta, seçimlerin tek dereceli yöntemle, oyların genel ve gizli kullanılması esas alınmakla birlikte, 450 milletvekilini seçebilmek için ilk defa nispi temsil (d’Hondt- kota) yöntemine göre yapılmasıdır. Ayrıca bu yasa seçmenlere aday sayısının yarısı kadar adayı tercih etme hakkı da tanımaktadır (Armağan, 1967, s. 82-84).

Bu durumun izahına yönelik örneklendirmek faydalı olacaktır.

Kullanılan Geçerli Oy

Seçim Kotası = _____

Seçilecek Milletvekili Sayısı

Örneklendirmek gerekirse, Çorum İli seçim çevresinde 250 bin oy geçerli olarak kullanılmış ve seçilecek milletvekili sayısı da 5'tir. Bu hususlar göz önünde bulundurularak seçime iştirak eden partilerin aldığı oylar sırasıyla A Partisinin 100 bin oy, B Partisinin 80 bin oy, C Partisinin 40 bin oy ve D Partisinin ise 30 bin oy aldığını varsayalım.

$$\text{Seçim Kotası} = \frac{250.000}{5} = 50.000$$

Belirtilen formüle göre seçim kotası 50.000 geçerli oydur. 1961 Anayasasının Milletvekili Seçiminde getirdiği yöntem ile bu durumda C ve D Partisi milletvekili kazanamadığından diskalifiye olmuştur. Seçim kotasının tespitinden sonra d'Hondt yöntemine göre;

A Partisinin 100.000 oyu seçilecek vekil sayısı kadar bölünmektedir.

1'e (100.000), 2'e (50.000), 3'e (33.333), 4'e (25.000) ve son olarak 5'e (20.000) bölünür.

B Partisinin 80.000 oyu seçilecek vekil sayısı kadar bölünmektedir.

1'e (80.000), 2'e (40.000), 3'e (26.666), 4'e (20.000) ve son olarak 5'e (16.000) bölünür.

İlk milletvekili 100.000 oy ile A Partisi, ikinci milletvekili 80.000 oy ile B Partisi, üçüncü milletvekili 50.000 oy ile A Partisi, dördüncü milletvekili 40.000 oy ile B Partisi ve son olarak beşinci milletvekili 33.333 oy ile A Partisi kazanmıştır. d'Hondt sistemiyle A Partisine 3 ve B Partisine 2 milletvekili düşmüştür. 1961 Anayasasıyla 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununun getirdiği sistemde d'Hondt yönteminin seçim kotalı olması nedeniyle nispi temsil özelliğini zayıflattığından yarı çoğunluk sistemi olduğunu söylemek daha anlamlıdır. Çünkü küçük partileri diskalifiye etmekte, büyük partilerin ise menfaatine olmaktadır.

15 Ekim 1961 yılında seçim kotalı d'Hondt'lu nispi temsil sisteminin yarı tercihe dayalı liste yöntemine göre yapılan seçimde AP, CHP, YTP ve CKMP'nin Millet Meclisi Üyeliği seçim sonuç dağılımı şu şekildedir.

CHP 3.724,752 oy ile yüzde 36,8'lik dilimle 173 milletvekili kazanmıştır.

AP 3.527,435 oy ile yüzde 34,7'lik dilimle 158 milletvekili kazanmıştır.

CKMP 1.415,390 oy ile yüzde 14,0'lık dilimle 54 milletvekili kazanmıştır.

YTP 1.395,934 oy ile yüzde 13,7'lik dilimle 65 milletvekili kazanmıştır.

15 Ekim 1961 yılında liste usulü çoğunluk yöntemine göre yapılan seçimde AP, CHP, YTP ve CKMP'nin Cumhuriyet Senato Üyeliği seçim sonuç dağılımı şu şekildedir.

CHP 3.734,285 oy ile yüzde 37,0'lık dilimle 36 senato üyeliği kazanmıştır.

AP 3.560,675 oy ile yüzde 35,3'lik dilimle 71 senato üyeliği kazanmıştır.

CKMP 1.350,892 oy ile yüzde 13,4'lık dilimle 27 senato üyeliği kazanmıştır.

YTP 1.401,637 oy ile yüzde 13,9'lık dilimle 16 senato üyeliği kazanmıştır.

Yukarıdaki seçim sonuçlarında da görüldüğü gibi, nispi temsil yöntemine göre yapılan Millet Meclisi üyeliği seçim sonucunda CHP 173 milletvekilliği kazanmış olup, birinci parti konumundadır. Ancak çoğunluk yöntemine göre yapılan senato üyeliği seçiminde ise aldığı oy oranına göre CHP yine birinci parti olmasına rağmen AP'nin (71) neredeyse yarısı oranında 36 senatör üyeliği elde etmiştir. Ayrıca CHP'nin yaklaşık üçte biri oranında düşük oy alan CKMP'nin sandalye sayısı CHP'den sadece 9 senatör eksiktir. Bu seçimde nispi temsil ve liste usulü çoğunluk yöntemlerinin çarpıcı sonuçlarını gözler önüne sermek adına önemlidir. Seçim sonucunda tek başına hükümet kurmaya yeterli oy alınamayınca AP-CHP koalisyon hükümeti kurulmuş fakat bu koalisyon hükümeti de kısa ömürlü olmuştur. Ardından 3 kez daha ayrı koalisyon hükümetleri görev yapmıştır. Bununla birlikte 1961 seçimlerine müteakip, 304 sayılı kanunun belirlediği senato üyeliği seçimleri 2 yılda bir yapılması gerekirken bir sene ertelenerek 1964 yılında yapılmıştır. 17 Nisan 1964 yılında kabul edilen 447 sayılı kanunda önemli değişiklik yapılarak Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimlerinde de d'Hondt yönteminin uygulanması kabul edilerek 7 Haziran 1964 yılında senato üyeliği seçimi yapılmıştır.

7 Haziran 1964 yılı d'Hondt Nispi Temsil Yöntemine Göre Yapılan Cumhuriyet Senatosu Üyeliği 1/3 Yenileme Seçim Sonuçları şu şekildedir.

AP 1.385,655 oy ile yüzde 50,3'lük dilimle 31 senato üyeliği kazanmıştır.

CHP 1.125,783 oy ile yüzde 40,9'luk dilimle 19 senato üyeliği kazanmıştır. CKMP ve YTP herhangi bir senato üyeliği kazanacak oy oranına ulaşamamıştır (Özgül, 2002, s. 121-123).

2.1.4.2. 1965 Yılı Meclis Seçimleri

1965 yılı Millet Meclisi seçimlerine AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP iştirak etmiştir. Partilerin seçim propagandaları olağan seyrinde devam etmesine rağmen, seçime birkaç gün kala aniden siyasilerin üslupları sertleşmiştir. CHP'nin Genel Başkanı olan İsmet İnönü'yle, AP'nin Genel Başkanı Süleyman Demirel'in arasında yaşanan bu çekişmeli hal siyasette dinin alet edilmesi şeklinde yorumlanmıştır. 1965 yılı Millet Meclisi seçimleri öncesinde seçimlere yönelik iki

önemli değişiklikte yapılmıştır. Birincisi 533 sayılı kanun yoluyla gerçekleşmiştir. İkincisi ise Cumhuriyet Senatosu üyeliği ile Millet Meclisi üyeliğine yönelik 306 sayılı kanunun 32. Maddesindeki milletvekilliği hesaplama yönteminin değişikliğe uğratarak Bakiye (Milli Artık) yönteminin uygulanması ve birleşik oy pusulasının kullanılması da esas kılınmıştır (Armağan, 1967, s. 87).

AP bakiye yönteminin yasalaşmaması için elinden geleni yapmış ancak 1965 yılı seçimleri bu yöntemle yapılmıştır. Bu yöntem küçük partilerin lehine sonuç doğuran bir yöntemdir. Şöyle ki, her seçim çevresinden gelen geçerli tüm oyların toplamıyla, o seçim çevresinden çıkacak vekil sayısına bölünerek elde edilen sayı "seçim sayısı"dır. Siyasi partilerin elde ettiği geçerli oyların toplamında seçim sayısı kaç tane bulunmaktaysa, partinin mevcut seçim çevresinden belirtilen adette milletvekilini elde etmiş olmaktadır. Partilerin geriye kalan artık oyları Milli Seçim Çevresinde toplanır. Toplanan oylarda açıkta kalan milletvekili sayısına bölünerek milli seçim sayısına ulaşılır. Siyasi partiler de geriye kalan oyları içerisinde milli seçim sayısına kaç defa ulaşabilmişse, o sayıda milletvekilliğini elde eder. Bu halde de hala boşta milletvekilliği bulunmakta ise, en büyük artık yöntemi yoluyla siyasi partilere dağıtımı yapılmaktadır. Bakiye (Milli Artık) Yöntemini 1965 yılı genel seçimleri üzerinden örneklendirelim.

AP 658.132 artık oy,

CHP 589.409 artık oy,

CKMP 208.696 artık oy,

MP 456.998 artık oy,

TİP 235.873 artık oy,

YTP 293.423 artık oy olmak üzere Artık Oyların toplamı 2.442,531'dir. Açıkta kalan milletvekili sayısı ise 133 adettir. Öncelikle milli seçim sayısının bulunması gerekmektedir.

2.442,531

Milli Seçim Sayısı = $\frac{2.442,531}{133} = 18.365$ 'tir.

133

Seçime giren her siyasi partinin artık oyları milli seçim sayısına bölünerek, kazandıkları milletvekili sayısı tespit edilir.

658.132

AP = $\frac{658.132}{18.365} = 36$ milletvekili

18.365

$$\text{CHP} = \frac{589.409}{18.365} = 32 \text{ milletvekili}$$

$$\text{CKMP} = \frac{208.696}{18.365} = 11 \text{ milletvekili}$$

$$\text{MP} = \frac{456.998}{18.365} = 23 \text{ milletvekili}$$

$$\text{TİP} = \frac{235.873}{18.365} = 13 \text{ milletvekili}$$

$$\text{TYP} = \frac{293.423}{18.365} = 16 \text{ milletvekili}$$

Siyasi partilerin ilk kademedeki seçim sayısına göre elde ettikleri milletvekili sayıları ile ikinci kademedeki elde ettikleri milletvekili sayılarını karşılaştıralım.

AP	4.921.235 oy	204 milletvekili (ilk kademe)	36 milletvekili (bakiye) = 240
CHP	2.675.785 oy	102 milletvekili (ilk kademe)	32 milletvekili (bakiye) = 134
CKMP	208.696 oy	-----	11 milletvekili (bakiye) = 11
MP	582.704 oy	6 milletvekili (ilk kademe)	25 milletvekili (bakiye) = 31

TİP	276.101 oy	2 milletvekili (ilk kademe)	13 milletvekili (bakiye) = 15
YTP	346.514 oy	3 milletvekili (ilk kademe)	16 milletvekili (bakiye) = 19

Bu neticede görülen, küçük partilerin bakiye yöntemi sayesinde ilk kademedeki milletvekilinden çok daha fazla milletvekilliği elde ettiği görülmektedir. Bununla birlikte 1965 yılı seçimlerinden kısa süre evvelinde 533 sayılı kanun değişikliğinden sonra siyasi partiler kanunundaki değişikliklerle adayların ön seçim sistemi ile sıralanması getirilmiş olup, 1965 yılı seçimleri dar önseçim kaidelerine göre yapılmıştır. Bu seçimin en mühim tarafı, nispi temsil (bakiye) yöntemi kullanıldığı halde ve bu yönteme göre tek başına iktidara gelmenin zor olduğu düşünüldüğünde, AP çoğunluğu sağlayarak bu seçim yöntemiyle tek başına iktidar olmuştur.

1965 yılı genel seçiminden sonra d'Hondt nispi temsil yönteminin kullanıldığı senato üyeliği yenileme seçimleri yapılmıştır. İlki 1966 yılında ikinci grup, B gurubu senato üyeliği 1/3 yenileme seçimi yapılmış olup, AP 35, CHP 13, CKMP 1, MP 1, YTP 1 ve Bağımsızlarda 1 senatör üyeliği elde etmişlerdir. İkincisi ise 1968 yılında senato üyeliği 1/3 yenileme seçimi yapılmış A gurubu illerde yapılan seçimde AP 38, CHP 13, MP 1 ve Cumhuriyetçi Güven Parti (CGP) 1 senatör üyeliği elde etmişlerdir (TBMM, 1982, s. 104-109).

2.1.4.3. 1969 Yılı Meclis Seçimleri

1961 Anayasasının üçüncü genel seçimi olan 1969 yılı Millet Meclisi Genel Seçimi 12 Ekim 1969 Pazar günü yapılmıştır. Bu seçimlere Milliyetçi Hareket Partisi (MHP), Türkiye Birlik Partisi (TBP), AP, CHP, CGP, MP, TİP ve YTP iştirak etmiştir. Seçimlerden önce, 306 sayılı Milletvekili Seçimi Kanununa kimi maddeler eklenmesi ile birlikte, milli bakiye seçim sisteminden vazgeçilerek, yerine barajlı d'Hondt sistemi getirilmiştir. Ancak Anayasa Mahkemesi baraj uygulamasını anayasaya aykırılık gerekçesiyle birlikte iptal etmiştir. Anayasa Mahkemesi baraj usulünün adil olmadığını ve demokratik hukuk devleti prensibine ve serbestlik ilkesine aykırılık teşkil ettiğini belirterek iptalin karar gerekçesini açıklamıştır. Mahkemenin kararı neticesinde 1969 seçimleri milli bakiyesiz ve barajsız d'Hondt seçim sistemine göre yapılmıştır. 1969 seçim propagandaları hararetli bir şekilde AP ve CHP arasında geçtiği, kısmi de olsa TİP'in de halkın dikkatleri üzerine çektiği görülmektedir. AP ve CHP arasında mitinglerin ana teması din ve din istismarlığı üzerinde yaşanmıştır. AP, CHP'yi din düşmanlığı ile itham ederken, CHP ise AP'yi dini istismar etmekle suçlamıştır. Seçim öncesinde Türk siyasi tarihine damgasını vuran gelişmelerden biri Necmeddin Erbakan'ın Konya ilinden bağımsız aday olarak seçimlere girmesi ve milletvekili seçilmesidir (Armağan, 1974, s. 158-159).

1966 yılının Ekim ayında CHP Genel Sekreteri seçilen Bülent Ecevit'in teşkilini sağladığı "ortanın solu" hareketi kimi fikri ayrılıklara sebebiyet vermiştir. Ortanın Solu hareketini kabul

etmeyen milletvekili ve senatörler 12 Mayıs 1967 yılında Güven Partisini kurmuşlardır. Seçim öncesinde Türk siyasi tarihine damgasını vuran diğer gelişme de, Bülent Ecevit'in 1969 yılı Ağustos ayında düzenlediği toplantıda "*toprak işleyenin, su kullananın*" sözünün etkileyici bir slogana dönüşerek kendisinin siyasi tarihte yer edinmesidir. 1969 yılı Milletvekili Genel Seçimi neticesinde, 256 milletvekilini AP, 143 milletvekilini CHP, 15 milletvekilini CGP, 8 milletvekilini TBP, 6'şar adet milletvekilliklerini MP ve YTP, 2 milletvekilini TİP, 1 milletvekilini MHP ve 13 milletvekilini ise Bağımsızlar elde etmiştir. 1969 yılı seçiminde uygulanan barajsız d'Hondt seçim sistemi sayesinde küçük partiler parlamentoda yer edinmişlerdir. Ayrıca AP bir önceki seçime göre oylarında düşüş göstermiş olsa da tek başına iktidarı elde etmiştir (Erkmen, 2018, s. 1232-1233). Ancak 1970 tarihinde AP içi bölünmeler nedeniyle, hükümet istikrarı sağlanamamıştır. Bu dönemde dünyada vuku bulan ekonomik buhranın Türkiye'ye de sirayet etmesi, hükümetin siyasi ve iktisadi sorunlara çözüm üretememesi 12 Mart 1971 tarihinde ordunun hükümete muhtıra vermesiyle sonuçlanmıştır. Böylelikle 1973 yılı seçimlerine kadar devam edecek bir ara yönetim dönemine geçilmiştir. Ara dönemde yapılması gereken senato üyeliği seçimleri askıya alınmış, 1973 tarihinde genel seçimlerle birlikte yapılmıştır (Özgül, 2002, s. 128).

1971 ile 1973 ara döneminde 1488 ve 1699 sayılı yasalar kapsamında iki tane esaslı anayasa değişikliği yapılmıştır. Bu değişiklikler kapsamında, tüm temel haklara ve özgürlüklere yönelik umumi sınırlamaya yönelik hükümler getirilerek, sınırlamaya dayalı nedenler artırılmıştır. Memurların sendika kurması yasaklanmış, devlet güvenlik mahkemeleri tesis edilmiştir. Yargılamalarda tabii yargının yerini Kanuni yargılama usulü almıştır. Ayrıca küçük siyasi partilerin AYM'ye başvuru hakları kaldırılarak anayasa değişiklikleri bu şekilde uygulamaya koyulmuştur. Ordu tarafından hükümete muhtıra verilmesi sonucunda siyasi iktidardan büyük tavizler elde edilmiştir. Danıştay'dan askeri şahısların idari işlemlerindeki yargılama hükmü kaldırılarak, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi (AYİM)'e bu görev verilmiştir (Korkmaz, 2020, s. 60).

2.1.4.4. 1973 Yılı Meclis Seçimleri

1973 yılı genel seçimlerine iki yeni parti Demokratik Parti (DP) ve Milli Selamet Partisi (MSP) dâhil olmuş, TİP ve YTP ise siyasi faaliyetlerine son vermiştir. AP, CHP, CGP, MHP, MP, TBP'de seçimlere iştirak etmiştir. Bu partiler 1969 yılı seçimlerine de iştirak eden partilerdir. 1973 yılı genel seçimlerine toplamda 8 parti katılmış olup, bu seçimlere halkın iştiraki bir önceki seçimlere göre daha düşük olduğu görülmektedir (Erkmen, 2018, s. 1234).

1973 yılının Ekim ayının 14'ünde gerçekleşen Milletvekili Genel Seçimlerinde oy çoğunluğunu tek başına elde eden hiçbir parti olmamıştır. Bir önceki seçimde kullanılan yöntemin aynısı barajsız nispi temsil d'Hondt seçim sistemi 1973 yılı hem Millet Meclisi hem de Senato üyeliği seçiminde kullanılmıştır. Seçim sonuçlarına göre; 185 milletvekilini CHP, 149 milletvekilini AP, 48 milletvekilini MSP, 45 milletvekilini DP, 13 milletvekilini CGP, 3 milletvekilini MP, 1 milletvekilini TBP ve 6 milletvekilini ise bağımsızlar elde etmiştir. MP bu seçimde herhangi bir

milletvekilliği kazanamamıştır. CHP'nin oy oranları artarken AP'nin oy oranlarında ciddi şekilde düşüş gerçekleşmiştir. Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimleri 1970 yılında yapılması gerekirken 1973 yılına ertelenerek Millet Meclisi üyeliği seçimleri ile birlikte yapılmıştır. Senatör üyeliği 1/3 yenileme seçimlerinde de benzer sonuçlar görülmektedir. Şöyle ki, AP 22 senatör, CHP 25 senatör, MSP 3 senatör, CGP 1 senatör ve 1 senatörde bağımsızlar elde etmiştir. 1973 yılı seçimlerinden sonra iktidarı hiçbir parti tek başına elde edemeyince ülkede siyasi hayatta farklı partilerin ve meclis dışı kişilerin teşekkülünden koalisyon hükümetler dönemi başlamıştır. Ayrıca 1975 yılında da d'Hondt seçim sistemine göre Cumhuriyet Senato üyeliği 1/3 yenileme seçimleri yapılmış olup, AP 25 senatör, CHP 27 senatör ve MSP de 2 senatör kazanmıştır. 1975 tarihinde oluşturulan nihai hükümetle 1977 yılı seçimlerine gidilmiştir (TBMM, 1982, s. 110).

2.1.4.5. 1977 Yılı Meclis Seçimleri

05 Haziran 1977 yılı genel seçimlerine 8 tane siyasi parti AP, CHP, CGP, DP, MHP, MSP, TBP ve TİP iştirak etmişlerdir. Seçim kanunlarında veya seçim sistemlerinde herhangi bir değişiklik yapılmamış olup, barajsız nispi temsil d'Hondt sistemi uygulanmıştır. Bu seçimde de tek başına hiçbir parti iktidarı elde edememiştir. 1977 yılı Millet Meclisi seçim sonuçları şu şekildedir. 213 milletvekilini CHP, 189 milletvekilini AP, 24 milletvekilini MSP, 16 milletvekilini MHP, 3 milletvekilini CGP, 1 milletvekilini DP ve 4 milletvekilini ise bağımsızlar elde etmiştir. Aynı yıl yapılan Cumhuriyet Senato üyeliği 1/3 yenileme seçimlerinde de d'Hondt seçim sistemi kullanılmış olup, 28 senatörü CHP, 21 senatörü AP ve 1 senatörü de MSP elde etmiştir. Yine 1979 yılında yapılan tarihimizin son Cumhuriyet Senato üyeliği 1/3 yenileme seçimlerinde de d'Hondt seçim sistemi kullanılmış olup, 33 senatörü AP, 12 senatörü CHP, 4 senatörü MSP ve 1 senatörü de MHP elde etmiştir (TBMM, 1982, s. 111).

1973 ve 1977 tarihlerinde uygulanan seçim sistemi sebebiyle birkaç siyasi parti haricinde seçime iştirak eden tüm partiler parlamentoya girmeye hak kazanmışlardır. Fakat bu iki seçimde de hiçbir siyasi parti tek başına iktidarı elde edemediği de görülmekte olup, keza koalisyon hükümetleri dönemi yaşanmıştır. 1950 ve 1960 tarihleri arasında yaşananların aksine, 1973-1977 dönemleri arasında temsilde adaletin sağlandığı, ancak yönetimde istikrarın sağlanamadığı görülmektedir (Erkmen, 2018, s. 1236).

2.1.4.6. 1960 ile 1979 Döneminde Yapılan Seçimlerin Genel Özellikleri

1961 Anayasasının eşitlikçi ve hürriyetçi hükümleriyle seçim sistem ve yöntemlerinde amaçlanan her siyasi fikrin mecliste temsil edilmesine yönelik olduğu görülmektedir. Bundan sebeple, belirtilen dönemde nispi temsilin farklı yöntemleri uygulanmaya gelmiştir. Ayrıca meclisin ve darbe sonucu oluşan rejimin sürekliliği ile meclis çalışmalarının denetimi ve nizamı için çift meclisli bir TBMM teşkiline gidilmiştir. 1961 Anayasası ile birlikte seçimler 306 nolu Milletvekili seçimine yönelik yasa, 304 nolu Cumhuriyet Senatörlerine yönelik seçim yasası ve 298 nolu genel hükümlerin belirlendiği seçim yasasına göre yapılmıştır. Bu yasalara göre;

Millet Meclisine 450 milletvekili, Cumhuriyet Senatosuna 150 senatörden teşkil olan çift meclisli TBMM'nin varlığı esas kılınmıştır. Seçmen yaşı 21 olarak tespit edilmiştir. 1961 yılı Cumhuriyet Senatosu üyeliği seçimleri liste usulü basit çoğunluk yöntemine göre diğer tüm senato üyeliği seçimleri d'Hondt usulü nispi temsil sistemine göre yapılmıştır (Özgül, 2002, s. 134).

1961 yılı seçimlerinde barajlı nispi temsilin d'Hondt yöntemiyle birlikte yarı tercihe dayalı liste usulü, 1965'teki seçimlerde nispi temsilin milli bakiye yöntemi, 1969-1973-1977 yıllarının seçimlerinde ise nispi temsilin d'Hondt yöntemine göre yapılmıştır. Dönemin en mühim hususiyeti; 1965-1969 seçimlerinde nispi temsilin en katı yöntemleri uygulanmasına rağmen AP'nin iki seçimden de tek başına iktidar olmasıdır. 1973-1977 seçimlerinde ise koalisyonlara sebebiyet vermesidir. Buradan çıkarılacak sonuç sosyal ve siyasal hayatta istikrarı sağlayacak olanın sadece seçim sistemleri olmadığıdır. 1965 yılında nispi temsilin en koyusu olan milli bakiye yönteminde dahi AP tek başına iktidarı elde edebilmiştir. Milli bakiye seçim sisteminde dahi tek başına iktidar sağlanabilmekteyse bundan anlaşılan seçim sisteminden ziyade seçmen ve onu kendisine inandırabilen siyasi partiden kaynaklanmaktadır. Dönemin iktidarsızlıklarına bakıldığında da bunun nedeninin yine seçim sisteminden ziyade ülkenin ekonomik ve sosyal şartlarından kaynaklandığını söylemek anlamlı olacaktır (Özgül, 2002, s. 134-135).

2.1.4.7. 12 Eylül 1980 Askeri Darbesine Giden Süreç

1977 seçimlerinin ardından hükümet istikrarsızlığıyla birlikte toplumsal kargaşada başlamıştır. Kanlı 1 Mayıs 1977 olayları kargaşayı körüklemiştir. Sağ-sol çatışmaları silahlı mücadeleye dönüşmüş, Çorum, Kahramanmaraş olayları mezhepsel ve etnik ayrılıkları iyice alevlendirmiştir. Terör olayları gündelik hayatın parçası haline gelmiştir. Kemal Türkler, Gün Sazak, Nihat Erim ve Abdi İpekçi'nin suikast sonucu öldürülmeleri, ülkede yaşanan iktisadi krizler ve bunun yanına bir de dünyada yaşanan ikinci petrol krizi de eklenmiştir. Ülkede yokluk, açlık ve sefalet kol gezmekte, siyasal iktidarsızlık hüküm sürmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün 1980 yılının bahar aylarında görevinin bitecek olmasıyla Cumhurbaşkanı seçimi krizi meydana gelmiştir. CHP ve AP Cumhurbaşkanı adayı belirlemek için bile yan yana gelmemeleri gibi yaşanan tüm bu sebeplerden ötürü Türkiye, 12 Eylül 1980 tarihinde üçüncü defa askerî müdahaleye maruz kalmış ve ordu yönetime el koymuştur (Alkan, 1998, s. 58).

2.1.5. 1982 Anayasası Hükümet - Seçim Sistemi ve Cumhurbaşkanı

12 Eylül 1980 askerî darbesi emir komuta zinciri içerisinde vuku bulmuş, yayınlanan 1 nolu bildiriyle de TBMM feshedilmiş, hükümet görevinden el çektirilmiş, tüm milletvekillerinin dokunulmazlığı kaldırılarak ülke genelinde sıkıyönetim hali ilan edilmiştir. Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren konuşmasında yürütme ve yasamaya ait tüm salahiyyetin geçici süreyle Milli Güvenlik Konseyi aracılığıyla kullanılacağını beyan etmiştir. Milli Güvenlik

Konseyi, Bülend Ulusu başkanlığında 21 Eylül 1980 tarihinde sivillerden teşkili sağlanan bir hükümet oluşturulmuş, organlar arasında görev ayırımına gidilmeyerek yürütme yetkisi bu hükümet vasıtasıyla kullanılmıştır. Milli Güvenlik Konseyi ile hükümetin ilişkileri parlamenter sistemden farklılık arz etmektedir. Çünkü bakanlar Milli Güvenlik Konseyi'nin görevlileri şeklinde çalışmalarını sürdürmüşlerdir. Hükümete sahip olan Milli Güvenlik Konseyi anayasal ve siyasal teşkilatlanma gayesiyle, Milli Güvenlik Konseyi'nin ve sivil kanadı temsilen Danışma Meclisinin bulunduğu bir kurucu meclisin teşkilini sağlamıştır. Bu kurucu meclis, 1960 yılı darbesiyle teşkili sağlanan kurucu meclisten ciddi oranda farklılık taşımaktadır. Çünkü Danışma Meclisinin tüm üyeleri Milli Güvenlik Konseyi tarafından seçilmektedir. Ayrıca Danışma Meclisinin sınırlı yetkileri bulunmakta, nihai söz Milli Güvenlik Konseyi tarafından söylenmektedir. Bununla birlikte, 1982 yeni anayasa çalışmaları özgür, çoğulcu bir siyasal ortam oluşmadan, siyasi partilerin özgürce faaliyetlerine izin verilmeden hazırlanmasıyla demokratik usulleri taşımadığı görülmektedir. 1982 Anayasa taslağı referandum aşamasında da Milli Güvenlik Konseyi ve devlet başkanı Kenan Evrenin tek taraflı propaganda faaliyetleriyle de demokratikleşmeden yoksun olduğu belirtilmektedir. Anayasanın kabulü ile Cumhurbaşkanlığı seçimi birleştirilmiş, seçimlere tek aday olarak giren Kenan Evren 7 Kasım 1982 tarihinde yapılan referandum sonucunda anayasanın yüzde 91'i aşkın oy oranıyla kabul edilmesi üzerine Cumhurbaşkanı olarak seçilmiştir (Yücel, 2008, s. 234-236).

1961 Anayasası meclisin çoğunluğunu ulus iradesi ile birlik kılarak, azınlıkların yok sayılmasına karşı bir tepkime sonucu doğmuş, 1982 Anayasası da hükümetin ve meclisin zayıflatılarak devletin kudretinin yitirilmesine karşı bir refleks olarak yapılmıştır. Bu nedenle, 1982 Anayasasının hazırlanma sürecinde öncelik taşıyan husus devlet otoritesinin tesisi için yürütme erkinin güçlendirilmesi olmuştur. 1982 Anayasası, parlamento karşısında yürütme erki, yürütme erki içinde de hususi olarak Cumhurbaşkanını güçlendirme gayesi taşımaktadır. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanının tek başına yapabileceği işlemler çok sayıda ve önemli konulardadır. Örneklendirmek gerekirse, *"Cumhurbaşkanı Devletin başıdır. Bu sıfatla Türkiye Cumhuriyeti'ni ve Türk Milletinin birliğini temsil eder; Anayasanın uygulanmasını, Devlet organlarının düzenli ve uyumlu çalışmasını gözetir. Bu amaçlarla Anayasanın ilgili maddelerinde gösterilen şartlara uyararak yapacağı görev ve kullanacağı yetkiler şunlardır... Kanunları yayımlamak, Anayasa değişikliklerine ilişkin kanunları gerekli gördüğü takdirde halk oyuna sunmak, Kanunların kanun hükmündeki kararnamelemlerin, Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü'nün, tümünün veya belirli hükümlerinin Anayasaya şekil veya esas bakımından aykırı oldukları gerekçesiyle Anayasa Mahkemesinde iptal davası açmak, Başbakanı atamak ve istifasını kabul etmek, Genelkurmay Başkanını atamak, Devlet Denetleme Kurulunun üyelerini ve Başkanını atamak, Yükseköğretim kurulu üyelerini seçmek, Anayasa Mahkemesi üyelerini, Danıştay üyelerinin dörtte birini, Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı ve Yargıtay Cumhuriyet Başsavcı vekilini, Askeri Yargıtay üyelerini, Askeri Yüksek İdare Mahkemesi Üyelerini, Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu üyelerini seçmek..."* (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 82 104) görüldüğü üzere Cumhurbaşkanı hususi yetkilerle donatılmıştır. 1982 Anayasasında

Cumhurbaşkanına verilen bu yetkiler Başkanlık veya Yarı-başkanlık hükümet sistemlerine nazaran daha geniş yetkileri kapsamaktadır. Bu itibarla yine de klasik parlamenter hükümet sistemindeki çift başlı yürütme erki 1982 Anayasasında da görülmektedir (Demir, 2000, 65-66).

1982 Anayasasında yürütme yetkisinin Bakanlar Kurulu ile Cumhurbaşkanı arasında pay edilmesi, meclis tarafından Cumhurbaşkanının seçilmesi, Cumhurbaşkanlığı makamının sorumsuz ve tarafsız bir hüviyet taşıması, hükümetin göreve başlarken veya görev esnasında güvenoyuna ihtiyaç duyması, Cumhurbaşkanının meclis seçimlerini yenileme yetkileri yönüyle 1982 Anayasasının parlamenter hükümet sistemini benimsediği görülmektedir. 1982 Anayasasının parlamenter hükümet sistemini benimsediği belirtilmesine rağmen yine de bu konu tartışma götürmektedir. Şöyle ki, Cumhurbaşkanının yargı, yürütme ve yasama alanlarında geniş yetkilerle donatılması parlamenter sistemden sapma olduğunu da göstermektedir. Çünkü Cumhurbaşkanının sorumsuz bir makam olarak düzenlenmesi esas kılınmışsa da, şahsına verilen geniş yetkilerle bu durum örtüşmemektedir. Bu bağlamda, parlamenter sistemde yürütmenin sorumlu ve yetkili olanı Bakanlar Kuruludur ve bütün siyasi faaliyetlerin tek belirleyicisidir. Fakat 1982 Anayasasında siyasi sorumsuzluğu olan Cumhurbaşkanı kendisine verilen geniş yetkilerle hükümetin seçmenlere vaadi olan politikaları uygulamasına sekte vurabilmektedir. Türkiye’de Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasındaki husumetler bu duruma örnek teşkil etmektedir (Özdemir, 2020, s. 388-389).

1982 Anayasasıyla yeni hükümet sisteminin şekillenmesinde kilit konum Cumhurbaşkanıdır. Bu konumlamayla birlikte Cumhurbaşkanının anayasaya dayanan yetkileri, siyasi sorumsuzluğu ve meşruiyeti olarak görülen üç kistas, sistemin belirleyicisi olmaktadır. 1982 Anayasasında parlamenter sistemin esas mantığı içerisinde kalmak kaydıyla, parlamentoya karşı siyasi sorumluluğu bulunmayan ve devletin başı olan bir makamın teşkili sağlanmıştır. Bu hal sistemin karakteri yönünden önemlidir. Siyasi sorumsuzluk Cumhurbaşkanının etkisini ciddi oranda güçlendirmiştir. Cumhurbaşkanının bu durumu meşruiyet hususundaki tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Çünkü halk tarafından doğrudan doğruya seçilmeyen ve TBMM tarafından seçilen bir Cumhurbaşkanı, meşruiyet bakımından güçsüz bir konumda bulunmasına sebebiyet vermesi beklenir. Bu bağlamda yasama organı aracılığıyla elde edilen Cumhurbaşkanının dolaylı meşruiyetin verdiği yetkileri kullanması, konumunu tartışılır hale getirmektedir. Zira meşruiyeti zayıf ve dolaylı olan Cumhurbaşkanını, anayasal yetkilerle donatıp, siyasette de belirleyici bir konuma getirmek parlamenter sistemin doğasına aykırıdır. Ayrıca bu durum parlamenter sistemi de tıkayacak neticeleri de beraberinde getirmektedir. Yürütme erki, 1982 Anayasasıyla birlikte yargı ve yasama erkiyle kıyaslandığında onlara göre güçlendirildiği, bununla birlikte yürütmenin kendi içerisinde de çift başlılık taşıyarak iktidar ve siyasi mücadelelerin alanını da oluşturduğu görülmektedir. Bu hal hükümet başkanlığı ile devlet başkanlığı arasında krizlere sebebiyet vermiştir. Yürütme erkindeki her iki siyasal aktör arasındaki bu gerilimli ilişkilerin temelinde, Cumhurbaşkanının anayasal olarak olağanüstü yetkilerle donatılması görülmektedir (Yücel, 2008, s. 244-245). Görüldüğü üzere her ne kadar

1982 Anayasası parlamenter hükümet sistemi modelini benimsemiş görülsa de Cumhurbaşkanına yürütme, yasama ve yargı alanında verilen olağanüstü yetkiler, klasik parlamenter sistemden uzaklaştığını da bizlere göstermektedir.

1982 Anayasasına yönelik genel bir değerlendirme yapılması, 1982 Anayasası ile birlikte seçimlerin nasıl ve ne şekilde yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir. Ancak değerlendirme ve seçimlere geçmeden önce 1982 Anayasasında meclis ve milletvekillerine yönelik getirilen düzenlemelerin belirtilmesi önemlidir.

Bu sebeple öncelikle 1982 Anayasasıyla birlikte TBMM'nin tek meclisli yapıdan oluştuğu, milletvekilliği seçiminin 5 yıl süreye (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 82 77) tabi tutulduğu konu edilmiştir. Bununla birlikte TBMM üyeliği için 400 milletvekilinden (Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, 82 75) seçileceği düzenlemesi getirilmiştir. Milletvekili seçilme yeterliliğinin şartları da şu şekildedir. *"Otuz yaşını dolduran her Türk milletvekili seçilebilir. En az ilkokul mezunu olmayanlar, kısıtlılar, yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar, kamu hizmetinden yasaklılar, taksirli suçlar hariç toplam bir yıl veya daha fazla hapis ile ağır hapis cezasına hüküm giymiş olanlar; zimmet, ihtilas, irtikâp, rüşvet, hırsızlık, dolandırıcılık, sahtecilik, inancı kötüye kullanma, dolanlı iflas gibi yüz kızartıcı suçlarla, kaçakçılık, resmi ihale ve alım satımlara fesat karıştırmaya, Devlet sırlarını açığa vurma, ideolojik veya anarşik eylemlere katılma ve bu gibi eylemleri tahrik ve teşvik suçlarından biriyle hüküm giymiş olanlar, affa uğramış olsalar bile milletvekili seçilemezler. Hâkimler ve savcılar, yüksek yargı organları mensupları, yükseköğretim kurumlarındaki öğretim elemanları, Yükseköğretim Kurulu üyeleri, kamu kurum ve kuruluşlarının memur statüsündeki görevlileri ile yaptıkları hizmet bakımından işçi niteliği taşımayan diğer kamu görevlileri ve Silahlı Kuvvetler mensupları, görevlerinden çekilmedikçe, aday olamazlar ve milletvekili seçilemezler."* düzenlemelerini içermektedir.

2.1.5.1. 1982 Anayasasına Yönelik Genel Bir Değerlendirme

1-1982 Anayasası daha önceki anayasalara göre kıyaslandığında cumhuriyet tarihinin en uzununu, detaylı ve katı olanıdır.

2- 1982 Anayasası, 1961 Anayasasıyla getirilen parlamenter hükümet sisteminin her yönüyle devamı niteliğinde olduğu kesin olarak söylenememektedir.

3- 1961 Anayasası daha özgürlükçü bir anayasa olarak karşımıza çıkmakta iken, 1982 Anayasası ise daha otoriter nitelikleriyle bizleri karşılamaktadır.

4- 1961 Anayasası tam olarak klasik parlamenter hükümet sistemi özelliklerini taşımakta iken, 1982 Anayasası ise bozulmuş, zayıflatılmış veya rasyonelleştirilmiş parlamentarizm olarak kabullenilmektedir.

5- 1961 Anayasasıyla yasama organı iki meclisten *"Millet Meclisi ve Cumhuriyet Senatosu"* oluşan TBMM'nin teşkilini sağlamış, 1982 Anayasasında ise TBMM, tek yapılı bir meclis sistemi olarak kabul edilmiştir. 1982 Anayasasının tek yapılı bir meclis yapısını kabul etmesinin

gerekçesi 1961 Anayasasıyla kurulan Cumhuriyet Senatosundan umulan fayda görülemediğinden kaynaklanmıştır.

6- 1961 Anayasasında meclisin toplantı ve karar yeter sayısında salt çoğunluk istenirken, 1982 Anayasasında toplantı sayısı üçte bir, karar yeter sayısında ise salt çoğunluk istenmesiyle, meclisin kolay toplanabilmesi ve faaliyetlerini rahatlıkla yürütebilmesi amaçlanmıştır.

7- 1961 Anayasasında Millet Meclisi 450 milletvekili, Cumhuriyet Senatosu 150 senatörden oluşmaktayken, 1982 Anayasasında ise TBMM'nin üye sayısı düşürülerek 400 milletvekilinden teşkili sağlanmıştır.

8- 1961 Anayasasında TBMM'de grup oluşturabilmek için 10 milletvekili yeterli görülmekteyken, 1982 Anayasasında bu sayı artırılarak TBMM'de grup oluşturabilmek için 20 milletvekili gerekmektedir. Burada güdülen amaç ise grupların meclis çalışmalarını engellemesine yönelik faaliyetlerin önüne geçmek olduğu söylenebilir (Korkmaz, 2020, s. 63-65).

9- Türkiye'de ilk kez vatandaşın zorunlu oy kullanımı 1982 Anayasasının referandumu esnasında uygulanmış olup, mazeretsiz oy kullanmayanların da cezalandırılması cihetine gidilmiştir. Bu cezalandırma ise 1982 Anayasasının geçici 16. Maddesinde de geçerli mazereti olmayıp oy kullanmayanların 5 yıl içerisindeki mahalli, ara ve genel seçimlere katılım hakkını kaybedecekleri hükmünü içermektedir (Aliefendioğlu, 2005, s. 84).

1982 Anayasasıyla meclis ve milletvekillerine yönelik getirilen düzenlemeler ve anayasanın geneline yönelik bir değerlendirmenin ardından, 1982 Anayasasıyla birlikte dönemin seçimlerinin nasıl ve ne şekilde yapıldığının belirtilmesi gerekmektedir.

2.1.5.2. 1983 Yılı Meclis Seçimleri

1977 yılı seçimlerinden yaklaşık altı yılı aşkın bir süre sonrası, 1980'de askerın yönetime el koymasının ardından, 1983 yılının Kasım ayının 6'sında yapılan genel seçimlere, Milli Güvenlik Konseyi tarafından izin verilen, Necdet Calp tarafından kurulan merkez sol parti olan Halkçı Parti, Turgut Özal tarafından kurulan Anavatan Partisi (ANAP) ile emekli Orgeneral Turgut Sunalp tarafından kurulan Milliyetçi Demokrasi Partisi (MDP) katılabılmış, bu seçimde 3 ayrı seçim yasası uygulanmıştır. Bunlar daha önceden de uygulanan 298 sayılı seçim yasası, 1982 Anayasasıyla getirilen 2839 sayılı milletvekillerine ve 2820 sayılı siyasi partilere yönelik seçim yasalarıdır (Özgül, 2002, s. 136-138).

1983 yılı genel seçiminde, 2839 sayılı milletvekili seçim yasasıyla yürürlüğe giren çifte barajlı nispi temsilin d'Hondt yöntemi uygulanmıştır. Uygulanan seçim yöntemiyle, MGK'nın amacı ülke yönetiminin tesisi için istikrarlı hükümetlerin oluşmasını istemektedir. Bu sebeple, Milli Güvenlik Konseyi, ülke içerisinde sadece üç partinin seçimlere girmesine müsaade etmiştir. 2839 sayılı kanunun öngördüğü çifte barajlı nispi temsilin amacı güçlü ve istikrarlı bir yürütmenin oluşabilmesi için büyük siyasi partilerin daha fazla temsil hakkını elde etmesine

yönelik bir sistem getirmiştir. Bu itibarla, eski dönemlerdeki hükümet krizlerine sebebiyet veren koalisyonlu hükümetlerin tekrardan oluşmasının önüne geçmek istenmiştir (Bahçeci, 2005, s. 370-371).

Konunun anlaşılması bakımından çifte barajlı nispi temsil/d'Hondt'un izahı gereklidir. Büyük partilerin lehine, küçük partilerin aleyhine olan çifte barajlı nispi temsil/d'Hondt sistemi şu şekildedir. Birinci baraj, ulusal baraj veya ülke barajı olarak adlandırılmaktadır. Yani ülkede yapılan genel seçimlerde toplamda kullanılan ve geçerlilik taşıyan oyların %10'una ulaşamayan partilerin hiçbir seçim çevresinden milletvekili çıkaramayacağını belirtmektedir. İkinci baraj ise, seçim çevresi barajı veya il barajı olarak da adlandırılmaktadır. Yani öncelikle siyasi parti tarafından ülke barajında %10 ve üzeri geçerli oy alınması, ardından belirtilen seçim çevresindeki geçerlilik taşıyan oyların toplam rakamın o ilden çıkarılacak milletvekili âdetine bölünmek suretiyle elde edilecek sayının üzerinde oy'un alınması gerekmektedir. 2839 sayılı milletvekiline yönelik seçim yasası ile getirilen bu hükümler küçük partilerin aleyhine büyük partilerin lehine olduğu aleni bir şekilde görülmektedir. Ancak mezkûr kanun bununla da yetinmeyerek şu hükmü de büyük parti lehine getirmiştir. Nüfus yoğunluğu fazla olan iller, en çok 7 milletvekilini aşmayacak şekilde birden fazla seçim çevresine bölünmüştür. Buradan anlaşılması gereken, seçim çevrelerinin (illerin) büyüklüğü ile seçim sonuçları arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır. İl küçüldükçe, il barajı yükselmekte ve küçük partilerin bu barajı geçme olasılıkları da azalmaktadır. Bu durum da büyük partilerin lehine olmaktadır. Daha öncesinde yürürlükte bulunan 298 sayılı yasa ile ilk defa uygulanan 2839 ve 2820 sayılı yasaların uygulandığı, Milli Güvenlik Konseyi kararları gereği birçok siyasetçi ve siyasi partinin giremediği 6 Kasım 1983 yılı genel seçimleri sonuçlarına göre TBMM'nin teşkilini sağlayacak olan 400 milletvekilinden, 211 milletvekilini ANAP, 117 milletvekilini Halkçı Parti ve 71 milletvekilini ise MDP elde etmiştir. ANAP'ın Bingöl ilinde üç milletvekili yerine aday eksikliğinden 2 milletvekili göstermesi sonucu TBMM'ye 400 milletvekili yerine 399 milletvekili seçilmiştir. Açıklanan sonuçlarla beraber Milli Güvenlik Konseyi tarafından çifte barajlı nispi temsil/d'Hondt sistemiyle istikrarlı bir hükümetin oluşması amaçlanmıştı ve böylece istenilen sonuca ulaşıldığı görülmüştür (Erkmen, 2018, s. 1236-1237 ; Özbudun, 1995, s. 530-531 ; YSK, 1983-2007).

2.1.5.3. 1987 Yılı Meclis Seçimleri

1982 Anayasasıyla seçimler 5 yılda yani 1988 yılında yapılması gerekirken, bazı yaşanan gelişmeler seçimlerin erkene alınmasına neden olmuştur. Bu süreçte en önemli gelişme 6 Eylül 1987 tarihinde siyasi yasakların kaldırılmasına yönelik yapılan cumhuriyet tarihinin üçüncü halkoylamasıdır. Referandum neticesinde evet oylarının hayır oylarından daha fazla çıkmasıyla siyasi yasaklı olan önemli siyaset adamlarından Necmeddin Erbakan'ın, Alparslan Türkeş'in, Bülent Ecevit'in ve Süleyman Demirel'in 1987 yılı genel seçimlerine giden süreçte önlerinin açılmasıdır (Altan, 2005, s. 180).

12 Eylül 1980 Askerî darbesinin ardından 1983 yılında yapılan ilk genel seçimde Halkçı Parti ve MDP hezimete uğradığından dağılma sürecine girmişlerdir. 1985 yılının haziran ayında büyük kongrede Halkçı Partinin genel başkanlığı Necdet Calp'ten Aydın Güven Gürkan'a geçmiştir. Bunun ardından Halkçı Parti tarafından, Sosyal Demokrasi Partisi ile birleşme kararı alınmıştır. Birleşmenin gerçekleşmesi için Halkçı Partisi adını Sosyal Demokrat Halkçı Partisi (SHP) olarak değiştirmiştir. Böylece Sosyal Demokrasi Partisi de kendini feshederek SHP'ye katılmıştır. 1986 yılının mayıs ayında yapılan kongrede MDP'de kendisini feshetmiştir. MDP'nin 21 Milletvekili Doğru Yol Partisine (DYP), 18 milletvekili de ANAP'a geçmiştir. Hür Demokrat Partisinin Genel Başkanlığını yapan Mehmet Yazar ile birlikte fesih olan MDP'den 21 milletvekili bu partiyi kurmuştur. 1987 yılı referandum sonrası Eylül ayında siyasi haklarını geri alan siyasi liderlerden Süleyman Demirel DYP'nin kongresinde Hüsamettin Cindoruk'tan liderliği devralmış, Bülent Ecevit ise Demokratik Sol Partinin (DSP) genel başkanı olarak seçilmiştir. Ekim ayında ise Alparslan Türkeş Milliyetçi Çalışma Partisinin (MÇP), Necmeddin Erbakan'da Refah Partisinin (RP) genel başkanları olmuşlardır (Arslan, 2007, s. 6).

1987 yılı genel seçimlerine giden süreçte 1986 ve 1987 yıllarında seçim kanunlarında önemli değişiklikler yapılmış olup, TBMM'deki milletvekili sayısı 400'den 450'ye çıkartılmıştır. Seçmen olma yaşı da 21'den 20 yaşına düşürülmüştür. Ayrıca 6'dan fazla milletvekili çıkaran illerde birden fazla seçim bölgelerine bölünmüş olup, kontenjan(yedek) milletvekilliği yöntemi getirilmiştir (Yiğit, 2018, s. 121). Böylelikle 4'er, 5'er ve 6'şar milletvekili çıkarabilecek illerde siyasi partilerin 1'er kontenjan adayı gösterebilme hakkı verilmiştir. Kontenjan adayına parti aday listesinde sıra numarası verilmeyecek olup, seçim yapılan ilde en fazla oyu alan parti kontenjan milletvekilliğini de kazanmış olacaktır. Seçime yönelik değişiklikte milletvekilliklerinin partiler arasında dağılımında aynı yöntem kullanılmakla birlikte, kontenjan adayı olan seçim çevrelerinde, o ilin çıkaracağı milletvekillikleri bir eksiği ile dağıtılıp, kontenjan milletvekilliği ise o ilden en çok oyu alan partiye verilmesi şeklinde düzenlenmiştir. Bu seçimde çifte barajlı kontenjanlı nispi temsilin d'Hondt yöntemi kullanılmıştır. Seçim yasaklarının referandum sonucu kalkarak seçimlere birçok siyasi partinin iştirak etmesiyle birlikte kontenjan adaylığının getirilmesi küçük partilerin temsilini azaltmış, büyük partilerin istikrarını çoğaltmıştır (Özgül, 2002, s. 139).

29 Kasım 1987 yılında yapılan milletvekili genel seçimine, İslahatçı Demokrasi Partisi (IDP), SHP, ANAP, DSP, RP, DYP ve MÇP iştirak etmişlerdir. Seçim sonuçları şu şekildedir. 292 milletvekilini ANAP, 99 milletvekilini SHP ve 59 milletvekilini ise DYP elde etmişlerdir. Bu durum, Türkiye'de üç partinin %10'luk ülke barajını geçtiğini diğerlerinin ise ülke barajının altında kaldığını göstermektedir (Altan, 2005, s. 180).

2.1.5.4. 1991 Yılı Meclis Seçimleri

1992 yılında yapılması gereken seçimler, bazı yaşanan gelişmeler neticesinde seçimlerin erkene alınmasına neden olmuştur. Yaşanan süreçte 1987 yılında yapılan seçimde, %10 ülke barajı ve seçim çevresi barajı uygulamasıyla meclise sadece üç parti girebilmiştir. Bu durum,

siyasi partileri harekete geçirerek yapılacak seçimler öncesi ülke barajını aşabilmek için aralarında ittifak kurmalarına neden olmuştur. MÇP ve IDP RP'ye katılmış, Halkın Emek Partisi (HEP) ise SHP ile birleşmiştir. Ayrıca ANAP'tan aday olarak İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığını kazanan Bedrettin Dalan partisiyle ilişkisini keserek, Demokratik Merkez Partisini kurmuş olup seçim sürecinde ise DYP'ye katılmıştır. Bu süreçte yaşanan diğer bir gelişme 25 Eylül 1988 tarihinde yerel seçimlerin 1 yıl erkene alınmasına yönelik yapılan cumhuriyet tarihinin dördüncü halkoylamasıdır. Referandum neticesinde ilk defa hayır oyları evet oylarından daha fazla çıkmıştır (Yiğit, 2018, s. 121). Bununla birlikte diğer yaşanan önemli bir gelişme de 7. Cumhurbaşkanı Kenan Evren'in görev süresinin bitimi üzerine, 31 Ekim 1989 yılında 3. turda Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı olarak Turgut Özal'ın seçilmesidir. Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı olmasıyla ANAP'ın liderliğine Mesut Yılmaz geçmiştir. Mesut Yılmaz için Özal'ın güdümünde olduğuna dair iddialar bulunsa da, Yılmaz inisiyatifin kendisinde olduğunu ispatlamak ve güven tazelemek üzere seçimlerin 1 yıl erkene alınmasını sağlamıştır (Altan, 2005, s. 183).

1991 yılı genel seçimlerine giden süreçte 1987 uygulanan seçim sistemine ilaveten bir kısım değişiklik yapılmış olup, 20 Ekim 1991 yılı genel seçiminde, çifte barajlı kontenjanlı tercihli listeli d'Hondt usulü nispi temsil sistemi uygulanmıştır. Tercihli liste uygulaması; her siyasi partinin seçim çevrelerinden kontenjan hariç çıkaracağı milletvekili sayısının iki katı kadar aday göstermeleri gerekmekte, seçmenler ise bu adaylardan sadece bir tanesini işaretlemektedir. Ayrıca ülke geneli %10 barajı ve milletvekili kontenjanı aynen korunurken, diğer değişiklik ise seçim çevrelerindeki baraja yönelik olmuştur. 2,3 ve 4 milletvekili çıkaran illerde %25, 5 ve 6 milletvekili çıkaran illerde %20 baraj olarak uygulanmıştır (Özgül, 2002, s. 141 ; Erkmen, 2018, s. 1239).

20 Ekim 1991 yılı milletvekili genel seçimine DYP, ANAP, SHP, RP, DSP ve Sosyalist Parti iştirak etmiştir. Seçim sonuçları şu şekildedir. 178 milletvekilini DYP, 115 milletvekilini ANAP, 88 milletvekilini SHP, 62 milletvekilini RP ve 7 milletvekilini ise DSP elde etmiştir (Arslan ve Çağlayandereli, 2006, s. 11-13). 1991 yılının Kasım ayının 30'unda SHP-DYP'den oluşan koalisyon hükümeti meclisten güvenoyu alarak görevine başlamıştır. 20 Ekim 1991 milletvekili genel seçimi, 12 Eylül 1980 Askerî darbesi sonrasında kurulmuş olan dengelerin bütünüyle değişim gösterdiği bir seçim olma özelliğini taşımaktadır. 12 Eylül idarecileri tarafından kapatılan bütün partilerin liderleri 1991 genel seçiminde meclise girmişlerdir. Bu seçim ülkenin askerî darbeden sonra demokrasiye doğru göz kırptığını göstermektedir (Erkmen, 2018, s. 1239).

2.1.5.5. 1995 Yılı Meclis Seçimleri

17 Nisan 1993 tarihinde 8. Cumhurbaşkanı Özal'ın beklenmedik ölümü üzerine, DYP'nin başında bulunan ve Başbakan olan Süleyman Demirel'in Cumhurbaşkanı seçimine yönelik TBMM'de Mayıs ayının ortalarında gerçekleştirilmiştir. Bu oturumda hükümetin müttefiki SHP'nin de desteklemesiyle Süleyman Demirel Türkiye Cumhuriyeti'nin 9. Cumhurbaşkanı

olarak seçilmiştir. Demirel'in ardından DYP'de genel başkanlık kongresi düzenlenmiş olup, partinin başına Tansu Çiller seçilmiştir. Bununla birlikte Türkiye'de ilk defa kadın Başbakan unvanını da Tansu Çiller taşımaktadır (Yiğit, 2018, s. 122). 1994 yılında yaşanan hükümet krizleri seçimlerin erkene alınmasına sebebiyet vermiştir. Zira DYP'nin koalisyon ortağı SHP 1995 yılının Şubat ayında CHP çatısı altına girmiş olup, aynı yılın eylül ayında Deniz Baykal CHP Genel Başkanlığına seçilmiştir. Yaşanan bu süreçlerle birlikte koalisyon ortakları arasında anlaşmaya varılamaması üzerine 1996 yılında yapılması gereken milletvekili genel seçimi TBMM tarafından erkene alınarak 24 Aralık 1995 genel seçim tarihi olarak belirlenmiştir (Altan, 2005, s. 185).

1995 yılında 1982 Anayasasının bazı maddelerinde seçimlere yönelik değişikliklere gidilmiştir. 1982 Anayasasında yapılan değişiklik neticesinde seçmen olabilmek için belirlenen 20 yaş düşürülerek 18 yaşa indirilmiştir. TBMM'nin 450 milletvekili sayısı 550 milletvekiline çıkartılmıştır. Bazı siyasi yasaklamalar kaldırılarak demokratikliğe doğru önemli adımlarda atılmıştır. 1982 Anayasasına yönelik yapılan bu değişikliklerin yanında 4125 sayılı kanunla seçim sistemine yönelik de değişikliklere gidilmiştir. Kontenjan milletvekili adaylığı uygulaması yürürlükten kaldırılmış olup, çifte barajlı d'Hondt usulü nispi temsil sistemine tekrardan geçilmiştir. Seçim çevrelerinden seçilecek milletvekili sayıları da arttırılmaya gidilerek, 18 milletvekiline kadar olan seçim çevreleri tek seçim çevresi olarak belirlenmiştir. Bu bağlamda seçim çevresinde milletvekili sayısı 19-35 arası 2, 36 ve üzeri olan yerlerde 3 seçim çevresine bölünmüştür. Ayrıca küçük partilerin lehine olacak şekilde 2 ve 3 milletvekili çıkaracak olan illerde seçim çevre barajı %25 olarak belirlenmiştir. Bununla birlikte 450 milletvekili belirtilen kriterlere göre seçilirken, geriye kalan 100 milletvekili ise ülke seçim çevresinde siyasi partilerin gösterecekleri liste üzerinden, partilerin aldıkları oy oranlarına göre ülke düzeyinde %10 barajlı d'Hondt sistemine göre seçilecektir. Fakat 4125 sayılı kanundaki bu düzenleme anayasaya aykırılık iddiasıyla AYM'ye iptal davası açılmıştır. AYM, ülke seçim çevresinden 100 milletvekili seçilmesi ile seçim çevre barajı uygulamalarını iptal etmiştir (Aydoğdu, 2015, s. 178-179).

1995 yılı genel seçimlerine giden süreçte, aynı yıl anayasa ve kanunlarda değişikliklere gidilmiş olup, 1995 yılının Aralık ayının 24'ünde yapılan genel seçimlerde ülke barajıyla birlikte, nispi temsilin d'Hondt yöntemi kullanılmıştır. 1995 yılı genel seçimine 12 parti katılmıştır. Bu partiler; Halkın Demokrasi Partisi (HADEP), Yeni Demokrasi Hareketi (YDH), Yeniden Doğuş Partisi (YDP), İşçi Partisi (İP), Yeni Parti (YP), RP, ANAP, DYP, DSP, CHP, MHP ve MP'dir. Seçim sonuçları şu şekildedir. 158 milletvekilini RP, 135 milletvekilini DYP, 132 milletvekilini ANAP, 76 milletvekilini DSP ve 49 milletvekilini ise CHP elde etmiştir (Alkan, 1998, s. 61).

2.1.5.6. 1999 Yılı Meclis Seçimleri

1995 yılı genel seçimlerinin ardından 1999 yılı genel seçimlerine kadar geçen süreçte Türk siyasi tarihi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. 1995 yılı genel seçimlerinden birinci parti olarak çıkan ve 158 milletvekiline sahip olan RP, parlamentoda önemli bir temsil yetkisi

elde etmiştir. Toplum nezdinde İslamcı siyasi kimliği olan RP, hükümet kurma görevini almıştır. Ancak RP birinci parti olarak seçimleri kazansa da söylemleri sebebiyle, ülkede siyasi çalkantılara ve sosyal gerilimlere neden olduğundan hükümet kurma görevinde başarısız olmuştur (Arslan ve Çağlayandereli, 2006, s. 16). Ardından 1996 yılında Mesut Yılmaz başkanlığındaki ANAP ile DYP arasında “Anayol” hükümeti kurulmuştur. Ancak Anayol hükümetinde Mesut Yılmaz hakkında gensoru verilmesine müteakip Mesut Yılmaz’da istifa etmiştir. RP lideri Erbakan tekrardan hükümet görevini üstlenerek DYP ile uzlaşa sağlamış ve “Refah-Yol” hükümeti kurulmuştur. 1997 yılının Şubat ayının 28’inde MGK toplantısı ardından TSK tarafından yayınlanan ultimatoma tarihe “28 Şubat Post Modern Darbe” olarak geçmiştir. İlerleyen süreçte Erbakan istifa etmiştir. Erbakan’dan sonra hükümet kurma görevini ANAP lideri Mesut Yılmaz yeniden almış, DSP ve Demokratik Türkiye Partisiyle beraber “Anasol-D” hükümetini kurmuşlardır. Anasol-D hükümetinin de ömrü kısa sürmüştür, DSP lideri Bülent Ecevit tarafından azınlık hükümeti kurularak 1999 yılı meclis seçimlerine gidilmiştir (Yiğit, 2018, s. 122-123).

RP, 28 Şubatın akabinde laik cumhuriyetin değerlerine karşı olan radikal dinci eylem ve söylemler gerekçe gösterilerek Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısının AYM’ye açtığı dava neticesinde 1998 yılının Ocak ayında RP kapatılmıştır. Parti kapatılınca bağımsız kalan birçok milletvekili yeni kurulan Fazilet Partisine (FP) iştirak etmişlerdir. 1999 yılı seçimleri, milletvekili ile mahalli idareler seçimi birleştirilerek iki seçim bir arada yapıldığından sonuçların alınması zaman almıştır. 1999 yılı seçimleri sistem ve yöntem yönüyle 1995 yılı seçimlerinden hiçbir farklılık taşımamaktadır. 1999 yılının Nisan ayının 18’inde birlikte yapılan genel-yerel seçimlerinde ülke barajıyla birlikte, nispi temsilin d’Hondt yöntemi kullanılmıştır. 1999 yılı seçimlerine 20 parti katılmıştır. Seçim sonuçlarına göre 136 milletvekilini DSP, 129 milletvekilini MHP, 111 milletvekilini FP, 86 milletvekilini ANAP, 85 milletvekilini ise DYP elde etmiştir. 1999 yılı seçimlerinden önce Abdullah Öcalan’ın yakalanıp Türkiye’ye getirilmesiyle birlikte milliyetçiliğin yükseldiği bir dönem ortaya çıkmıştır. DSP bu durumun etkisiyle seçimlerden birinci parti olarak çıkmıştır. MHP’de Alparslan Türkeş’in vefatıyla partinin dağılacağı düşünülmüş, ancak kongrede genel başkan seçilen Devlet Bahçeli partiyi toparlayarak seçimlerden ikinci parti olarak çıkmıştır. 1999 yılı seçim sonucunda Türkiye’de DSP-MHP-ANAP üçlü koalisyon kurulmuştur (Özgül, 2002, s. 145-146 ; Alkan, 1998, s. 61).

2.1.5.7. 2002 Yılı Meclis Seçimleri

1999 yılı seçimlerinin ardından DSP, MHP ve ANAP’ın koalisyonuyla Ecevit’in Başbakanlığında bir hükümet kurulmuş olup, Ecevit’in yoğun gayretleriyle bu koalisyon hükümeti varlığını devam ettirmeye çalışmıştır. Ancak koalisyon partileri arasında Cumhurbaşkanlığı hususunda ciddi bir anlaşmazlık çıkmıştır. 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’in görevinin dolmasına yakın hükümeti oluşturan partiler arasında Cumhurbaşkanının kim olacağı hususunda herhangi bir mutabakat bulunmamaktadır. Başbakan Ecevit kamuoyunda 5+5 formülüyle

bilinen Cumhurbaşkanı'nın üst üste iki defa beş'er yıllık bir süre için görev yapmasıyla ilgili önerisi parlamentoda kabul edilmemiştir. Bunun akabinde uzun münakaşaların neticesinde AYM Başkanı Ahmet Necdet Sezer üzerinde mutabık kalınarak Türkiye Cumhuriyeti'nin 10. Cumhurbaşkanı olarak Ahmet Necdet Sezer seçilmiştir. Fakat seçilen bu isim hükümetin de düşmesinde etkili olmuştur. 2001 yılının şubat ayının 19'unda MGK toplantısında Anayasa kitapçığının fırlatılması olayı yaşanmıştır. Bu olayın yaşanması üzerine Başbakan Ecevit devletin tepesinde kriz var sözüyle, 2001 ekonomik krizinin fitili ateşlenmiş olup, ülke tarihsel bağlamda en zor ekonomik krize sürüklenmiştir. Ayrıca Başbakan Ecevit'in görevini sürdüremeyecek boyuta varan hastalığı ve ağırlaşmasıyla birlikte koalisyonlar arasında yaşanan yoğun tartışmalar sonucu TBMM'de alınan erken seçim kararı ile ülke 03 Kasım 2002 seçimine götürülmüştür (Altan, 2009, s. 150-151).

Seçimlere gidilmeden önce 2001 yılında 4709 sayılı kanunla Anayasada değişikliğe gidilmiştir. 4709 sayılı kanunun seçim yönünden içerdiği en mühim konu, seçim yasalarına yönelik yapılan değişiklikler, yürürlüğe girmesinden itibaren 1 yıl süre zarfında yapılabilecek seçimlerde uygulanmaması hükmüdür. Kanunla yürürlüğe konulan bu hükümle amaçlanan her seçimden önce iktidar olan partinin istediği gibi veya yeniden seçilmesini kolaylaştıracak şekilde seçim yasalarında değişiklik yapılmasını önlemek amaçlanmıştır (Koçak, 2019, s. 191).

3 Kasım 2002 yılı milletvekili genel seçim sonuçlarının açıklanmasıyla birlikte Türk siyasetinde olağanüstü bir durum yaşanmıştır. İlk defa MHP, DSP, Saadet Partisi (SP), DYP ve ANAP'tan oluşan meclisteki partilerin tamamı ülke barajını geçemeyerek parlamento dışında kalmış, yalnızca bir yıl öncesinde Recep Tayyip Erdoğan'ın önderliğinde Adalet ve Kalkınma Partisi (Ak Parti) kurulmuş ve %34'ü aşkın elde ettiği oy oranıyla birinci parti olmuştur. 3 Kasım 2002 seçimlerine 18 siyasi parti iştirak etmesine rağmen sadece iki parti Ak Parti 363 milletvekili ve CHP 178 milletvekili ile parlamentoya girmiş, 9 tane de bağımsız parlamentoda yer edinmiştir (Gökçe vd, 2002, s. 2). Ak Parti seçimden birinci parti çıkarak hükümet kurma hakkını elde etmiştir. Ak Parti Kayseri Milletvekili Abdullah Gül'ün Başbakanlığında 58.hükümet kurulmuş ve 4 aylık bir süre zarfında görev yapmıştır. 58. hükümetin istifa etmesi ve Siirt seçimlerinin yenilenmesiyle birlikte TBMM'ye Siirt milletvekili olarak seçilen Recep Tayyip Erdoğan 59. Hükümeti kurmuş ve Başbakan olmuştur (Arslan, 2007, s. 20).

2.1.5.8. 1983-2002 Yılı Meclis Seçimlerine Yönelik Genel Değerlendirme

Koalisyon dönemleri olan 1970 ile 1980 yılları arasında siyasi krizler meydana gelmiştir. Bu nedenle 1980 yılından sonra seçim sistemleri hazırlanmıştır.

1982 Anayasasıyla birlikte, 298 sayılı seçim yasası, 2839 sayılı milletvekillerine ve 2820 sayılı siyasi partilere yönelik seçim yasalarının mevzuatlarında sürekli değişiklik yapılarak seçimlerin bu yasalara göre yapıldığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen dönemde ülke ve seçim çevresi barajlarıyla temsile yönelik adaletten ziyade yönetimin istikrarının amaçlandığı ifade edilebilmektedir.

1983 yılında TBMM'nin görev süresi 5 yıl, 1983 yılı seçimlerinde 400 milletvekili, 1987 ve 1991 yıllarında 450 milletvekili, 1995 ve 2002 yıllarında 550 milletvekili olmuştur. Seçmen yaşı ise önce 21'e daha sonra 1995 yılında da 18'e düşürülmüştür.

1980 ile 2002 arasında yapılan tüm seçimlerde %10 barajı uygulanmıştır.

1983 yılı seçimleri ülke ve seçim çevresi barajıyla birlikte nispi temsilin d'Hondt yöntemi,

1987 yılı seçimleri ülke ve seçim çevresi barajıyla birlikte kontenjanlı nispi temsilin d'Hondt yöntemi,

1991 yılı seçimleri ülke ve seçim çevresi barajıyla birlikte kontenjanlı tercihe dayanan listeli nispi temsilin d'Hondt yöntemi,

1995, 1999 ve 2002 yılı seçimleri ülke barajıyla birlikte sadece nispi temsilin d'Hondt yöntemi uygulamalı olarak yapılmıştır.

1983 ile 1987 yılı milletvekili genel seçimlerinde uygulanan çifte barajlı nispi temsille yönetimde istikrar amaçlansa da 1991 yılı seçim sonuçlarıyla birlikte koalisyon hükümetlerine geri dönüldüğü görülmüştür. 1995 ile 1999 yılı milletvekili genel seçimlerinde çok sayıda partinin meclise giremediği, meclise giren partilerin de tek başına hükümet olamadığı anlaşılmıştır. Fakat 1995 ile 1999 yılı seçimlerinde seçim çevresi barajı kaldırıldığından halkın iradesinin parlamentoya daha çok yansıdığı görülmektedir. 2002 yılında yapılan milletvekili genel seçimlerinde ise vatandaşın iradesi ve seçim sistemleri bir araya gelince yönetimde istikrarın sağlanabileceği seçim neticesi elde edilmiştir. Ancak 2002 seçimleri ile birlikte halkın iradesinin %45'i parlamento dışında kaldığından temsilde adaletin sağlanamadığı tek partinin güçlü bir şekilde iktidara geldiğinden yönetimde istikrarın sağlandığı bir sonuç ortaya çıkmıştır (Özgül, 2002, s. 147-148 ; Erkmen, 2018, s. 1245).

3. BÖLÜM

2007 YILINDAN İTİBAREN ANAYASADA YAPILAN TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK DEĞİŞİKLİKLER VE SEÇİM SİSTEMLERİ

3.1. 2007 YILINDAN İTİBAREN ANAYASADA YAPILAN TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK DEĞİŞİKLİKLER VE GENEL SEÇİMLER

3.1.1. 2007 Yılı Milletvekili Genel Seçimine Giden Süreçte Siyasi Atmosfer ve Meclis Yoluyla Seçilen Son Cumhurbaşkanı Seçimi

Türk siyasi tarihi açısından TBMM tarafından 2007 yılı Nisan ayında gerçekleştirilecek olan 11. Cumhurbaşkanı seçimi ülkede siyasi buhranlara neden olmuştur. Yaşanan tarihi süreç Yargıtay Onursal Cumhuriyet Başsavcısı Sabih Kanadoğlu'nun 2006 yılının Aralık ayının 26'sında Cumhuriyet Gazetesinde yayımlanan makalesiyle başlamıştır. "AKP Tek Başına Seçemez" başlıklı makalesinde TBMM tarafından gerçekleştirilecek Cumhurbaşkanı seçiminde Anayasa'nın 102. maddesinde Cumhurbaşkanının TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluğuyla ve gizli oyla seçileceği hükmünü taşıdığını belirtmiştir. Bu bağlamda, TBMM üye tamsayısının üçte iki çoğunluk üzerindeki katılımın aynı zamanda toplantı yeter sayısı olduğu fikrini ortaya atmıştır. Birinci oylamaya 367 milletvekilinin iştirak etmemesi halinde ikinci tur oylamaya geçilemeyeceğini belirtmiştir. Makalenin gazetede yayımlanmasıyla birlikte Türkiye'de "367 kararı" krizi çıkmıştır. Makalenin ertesi günü CHP Genel Başkanı Deniz Baykal, Recep Tayyip Erdoğan'ın Cumhurbaşkanlığına aday olması halinde TBMM'deki oylamaya iştirak etmeyeceklerini ifade etmiştir. Bununla birlikte Baykal, Erdoğan'ın adaylığında TBMM'de gerçekleştirilecek ilk oylamanın ardından TBMM içtüzüğü ihlalinden AYM'ye dava açacaklarını da söylemiştir. AYM Emekli Başkanı Yekta Güngör Özden, AYM Emekli Üyesi Prof. Dr. Fazıl Sağlam, Yüksek Öğretim Kurulu (YÖK) eski Başkanı Prof. Dr. Erdoğan Teziç, Prof. Dr. Mümtaz Sosyal, Prof. Dr. Aydın Aybay, Anayasa hukukçularından Prof. Dr. Süheyl Batum ve Necmi Yüzbaşıoğlu, Sabih Kanadoğlu'nun 367 konusundaki fikirlerine katıldıklarını beyan etmişlerdir. Bununla birlikte bazı siyasetçi ve anayasa hukukçularından Adalet eski Bakanı Prof. Dr. Hikmet Sami Türk, Prof. Dr. Ergun Özbudun ve TBMM Anayasa Komisyonu Başkanı Prof. Dr. Burhan Kuzu'da anayasa da belirtilen toplantı yeter sayısı ile karar yeter sayısının ayrı kavramları belirttiğini bu sebeple de toplantı yeter sayısının 184 olduğunu ifade ederek, Kanadoğlu tarafından ortaya atılan 367 toplantı yeter sayısı fikrine katılmadıklarını izah etmişlerdir (Güvenç, 2021b, s.153).

11. Cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili birçok farklı kurum, siyasetçi ve bürokrat görüş beyan ederken, Genelkurmay Başkanlığı ise bu hususta herhangi bir açıklama gereği duymamıştır. Ancak bir açıklama gelmemesi üzere devamlı ve yoğun olarak eleştirilen, baskılara maruz kalan Genelkurmay Başkanı Yaşar Büyükanıt, 12 Nisan 2007 tarihinde basın toplantısı düzenleyerek Cumhurbaşkanı seçimine yönelik açıklamalarda bulunmuştur. Açıklamasında "Yeni seçilecek Cumhurbaşkanı Türk Silahlı Kuvvetleri'nin de Başkomutanı'dır. Bu nedenle bizi de ilgilendirir.

Silahlı Kuvvetler ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temel niteliklerine ve devletin üniter yapısına sözde değil, özde bağlı bir Cumhurbaşkanı'nın oraya seçileceğine inanıyorum." ifadelerinde bulunmuştur. Bununla birlikte, 14 Nisan 2007 tarihinde başlayan ve haziran ayının ilk haftalarına kadar devam eden "Cumhuriyet Mitingleri" de düzenlenmiştir (Karlı, 2009, s. 259-260).

11. Cumhurbaşkanı ile ilgili yaşanan bütün bu gelişmelerle birlikte 27 Nisan 2007 tarihinde TBMM Başkanı Bülent Arınç'ın başkanlığında Cumhurbaşkanı seçimi gündemli olarak toplantısına başlamıştır. Arınç'ın Ak Parti Ankara Milletvekili Ersönmez Yarbay'ın adaylıktan çekildiğini açıklamasıyla beraber Abdullah Gül tek aday olarak bu oylamaya katılmıştır. CHP grup başkanvekili Kemal Anadol, genel kurula gelerek 367 milletvekilinin iştirakinin olmadığına yönelik itirazlarının tutanak zabıtlarına geçirilmesini talep etmiştir. Ardından beş kişilik tasnif komisyonu oluşturularak Cumhurbaşkanı oylamasına geçilmiştir. Oylama nihayete erdikten sonra Arınç, 7 CHP milletvekilinin de genel kurula katılımıyla birlikte 368 sayısına ulaşıldığını beyan etmiştir. Aday olan Abdullah Gül, 361 oyun 357 tanesini almıştır (Güvenç, 2021b, s.154). Aynı günün akşamı yani 27 Nisan 2007 tarihi gecesinde Genelkurmay Başkanlığı'nın resmi internet sitesinde Cumhurbaşkanı seçimi hususunda bir bildiri yayınlanmıştır. Bu bildirin yayınlamasıyla birlikte kamuoyunda bu bildiri defaatle tartışılmış ve askerinin sürece müdahalesi olarak yorumlanmıştır. CHP ise birinci oturumun ardından Cumhurbaşkanı seçimini AYM'ye taşımıştır (Karlı, 2009, s. 261). AYM ise 9 oya karşı 2 muhalif oyla TBMM tarafından gerçekleştirilen Cumhurbaşkanı seçiminin iptaline karar vererek yürürlüğü de durdurmuştur. AYM'nin bu kararı üzere mayıs ayının 6'sında TBMM'de birinci tur tekrar etmiş ancak yine 367 katılıma ulaşamamasına binaen Abdullah Gül'de Cumhurbaşkanlığı adaylığından çekilmiştir. Tüm bu yaşananlar sonucunda 22 Temmuz 2007 tarihinde milletvekili genel seçimlerinin yapılmasına karar verilmiştir (Güvenç, 2021b, s.154).

2007 yılı milletvekili genel seçimi evvelinde yaşanan kutuplaşmalarla birlikte ele alındığında Türkiye'nin gergin siyasi bir atmosferde seçimlere gidildiği de görülmüştür. Kamuoyu ise koalisyon hükümetleri ve krizleri bertaraf edebilmeye yönelik tercihte bulunarak siyasi istikrarın devamı yönünde karar kılmıştır. 2007 yılının temmuz ayının 22'sinde yapılan milletvekili genel seçimlerine 18 siyasi parti iştirak etmiştir. 2002 yılında iktidara gelen Ak parti bu seçimde de başarılı bir performans sergileyerek 341 milletvekillini elde ederek birinci parti olmuş, CHP 112 milletvekili ve MHP ise 71 milletvekili elde etmiştir. Bağımsızların bir önceki seçime göre yüksek katılım olduğu gözlemlenmiş ve 26 bağımsız milletvekili parlamentoya girmiştir. TBMM'de yeni dönemle birlikte artık iki parti yerine daha fazla sayıda siyasi parti ve bağımsız milletvekilleri görülmektedir (Köse, 2016, s. 7-8). Ak Partinin galibiyetiyle nihayete eren 2007 milletvekili genel seçimlerinin ardından gerçekleştirilemeyen Cumhurbaşkanı seçimlerinin birinci oylaması 20 Ağustos 2007 tarihinde yapılmıştır. İkinci oylaması 24 Ağustosta, üçüncü oylama ise 28 Ağustos 2007 tarihinde gerçekleşerek Özal, Demirel ve Sezer'den sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül

olmuştur. Türkiye’de Cumhurbaşkanı seçimiyle yaşanan siyasi krizlerin ardından 2007 yılı Anayasa Değişikliği referandumuna giden süreçte başlamıştır (Güvenç, 2021b, s.154)

3.1.2. 2007 Yılı Anayasa Değişikliği ve Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Yapılan Değişiklikler

Türkiye’de 1923 yılından 2007 yılı da dâhil olmak üzere Cumhurbaşkanı seçimlerinin 19 kez yaşandığı ve 18’inin TBMM tarafından gerçekleştirildiği, 1 tanesinin ise 1982 yılında yapılan referandum ile Kenan Evren’in Cumhurbaşkanı seçildiği görülmüştür. 21 Ekim 2007 Anayasa değişikliğinin halkoyuna sunulmasıyla birlikte değişikliğin kabul edilip edilmeyeceği ile ilgili olarak halktan kabulü istenen değişiklikler şu şekildedir. 1982 Anayasasıyla getirilen 5 yılda yapılan TBMM seçimlerinin 4 yılda bir yapılıp yapılmayacağı, TBMM tarafından seçilen Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilip seçilmeyeceği, 7 yıl görev süresi olan Cumhurbaşkanının 5 yıl olup olmayacağı, TBMM’nin toplantı ve karar yeter sayısı ile ilgili tereddütlerin ortadan kalkıp kalkmayacağı, Cumhurbaşkanının kaç defa seçilip seçilmeyeceği, bir milletvekilinin tek başına aday olup olmayacağı veya ortak aday olunup olunamayacağı, Cumhurbaşkanı seçiminin nasıl yapılacağı ile ilgili maddeler halkoyuna sunulmuş olup, %68’i aşkın evet oyuyla Anayasa değişikliği halk tarafından kabul edilmiştir (Yücel, 2012, s. 188-189).

21 Ekim 2007 Anayasa değişikliği kabul edilen ve getirilen değişikliklere yakından bakmakta fayda bulunmaktadır.

5678 sayılı kanunun 1.maddesiyle, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının yani 1982 Anayasasının 77/1.maddesindeki “beş” ibaresi “dört” olarak değiştirilerek, TBMM seçimlerinin artık 5 yılda değil 4 yılda bir yapılması yönlü değişiklik yapılmıştır.

5678 sayılı kanunun 2.maddesiyle, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 79/2.maddesindeki “seçim tutanaklarını” ibaresinden sonra “ve Cumhurbaşkanlığı seçimi tutanaklarını” ibaresi eklenmiş, 79/son maddesindeki “halkoyuna sunulması” ibaresinden sonra “Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi” ibaresi eklenerek, YSK’nın görev alanı genişletilerek Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yönlü değişiklik yapılmıştır.

5678 sayılı kanunun 3.maddesiyle, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 96/1.maddesi “Türkiye Büyük Millet Meclisi, yapacağı seçimler dâhil bütün işlerinde üye tamsayısının en az üçte biri ile toplanır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, Anayasada başkaca bir hüküm yoksa toplantıya katılanların salt çoğunluğu ile karar verir; ancak karar yeter sayısı hiçbir şekilde üye tamsayısının dörtte birinin bir fazlasından az olamaz” bu şekilde değiştirilerek, TBMM’nin toplantı ve karar yeter sayılarına yönelik artık yaşanabilecek endişeler ortadan kaldırılmıştır.

5678 sayılı kanunun 4.maddesiyle, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 101.maddesi “Cumhurbaşkanı, kırk yaşını doldurmuş ve yükseköğrenim yapmış ve Türkiye Büyük Millet Meclisi Üyeleri veya bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine sahip Türk vatandaşları arasından,

halk tarafından seçilir. Cumhurbaşkanının görev süresi beş yıldır. Bir kimse en fazla iki defa Cumhurbaşkanı seçilebilir. Cumhurbaşkanlığına Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeleri içinden veya Meclis dışından aday gösterilebilmesi yirmi milletvekilinin yazılı teklifi ile mümkündür. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçimlerinde geçerli oylar toplamı birlikte hesaplandığında yüzde onu geçen siyasi partiler ortak aday gösterebilir. Cumhurbaşkanı seçilenin varsa partisi ile ilişkisi kesilir ve Türkiye Büyük Millet Meclisi üyeliği sona erer” bu şekliyle değiştirilerek, Cumhurbaşkanı direkt halk tarafından, en çok 2 defa, 5 yıllık bir süre için seçilebilecek, sadece bir milletvekili Cumhurbaşkanlığı için tek başına adaylık talebinde bulunamayarak, en asgari 20 milletvekili veya en son milletvekili genel seçimlerinde toplam %10 geçerli oyu elde etmiş partilerin ortak aday gösterebilmesinin önü açılmıştır.

5678 sayılı kanunun 5.maddesiyle, 2709 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 102.maddesi “Cumhurbaşkanı seçimi, Cumhurbaşkanının görev süresinin dolmasından önceki altmış gün içinde; makamın herhangi bir sebeple boşalması halinde ise boşalmayı takip eden altmış gün içinde tamamlanır. Genel oyla yapılacak seçimde, geçerli oyların salt çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İlk oylamada bu çoğunluk sağlanamazsa, bu oylamayı izleyen ikinci Pazar günü ikinci oylama yapılır. Bu oylamaya, ilk oylamada en çok oy almış bulunan iki aday katılır ve geçerli oyların çoğunluğunu alan aday Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. İkinci oylamaya katılmaya hak kazanan adaylardan birinin ölümü veya seçilme yeterliğini kaybetmesi halinde; ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıraya göre ikame edilmesi suretiyle yapılır. İkinci oylamaya tek adayın kalması halinde, bu oylama referandum şeklinde yapılır. Aday, geçerli oyların çoğunluğunu aldığı takdirde Cumhurbaşkanı seçilmiş olur. Cumhurbaşkanı göreve başlayınca kadar görev süresi dolan Cumhurbaşkanının görevi devam eder. Cumhurbaşkanlığı seçimine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.” bu şekliyle değiştirilerek, Cumhurbaşkanı seçiminin nasıl yapılacağı belirlenmiş ve bununla ilgili bir kanunun düzenlenmesi gerekli kılınmıştır. Cumhurbaşkanı seçiminde ilk turda mutlak çoğunluk yönteminin, ilk turda ekseriyet sağlanmadığı takdirde ikinci oylamada ise basit çoğunluk esasının uygulanacağı seçim sistemi benimsenmiştir (Yavuz, 2008, s. 1175-1178).

Ülkemizde hükümet sistemlerine yönelik tartışmalarda, temsilde adaletten ziyade yönetimde istikrar vurgusunun ön plana çıkarıldığı görülmektedir. Zira parlamenter sistemin hususi özelliklerinden biri olan yürütme organını yasama organının güvenine ihtiyaç duyulması ülkemizde siyasi parçalanmışlıkları da beraberinde getirmiş koalisyonlarla geçen istikrarsız yönetimlerin oluştuğu ve süreklilik taşımadığı Türk siyasal hayatında her zaman görülmüştür. Nihayetinde yönetimde yaşanan istikrarsızlıklar darbelere neden olmuş ve oluşturulan anayasalarında darbelerin ürünü olmasına sebebiyet vermiştir (Akıncı, 2019, s. 15). Türkiye’de yönetimde istikrar görülmediğinden yine asker tarafından yazılan 1982 Anayasası da sistemin tıkanmamasına yönelik Cumhurbaşkanını olağanüstü yetkilerle donatmıştır. Fakat 11. Cumhurbaşkanının seçilme sürecinde de sistemin kilitlendiği görüldüğünden akabinde 2007 tarihinde yapılan anayasa değişikliğinin ardından Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi yöntemi kabul edilmiştir. Bir yönüyle 2007 yılında yapılan değişikliğin parlamenter sistemin

özüne tamamıyla aykırılık teşkil ettiği görülse de, diğer yönüyle de Türkiye’de sistem üzerinde krizlere sebebiyet vermeyeceği en azından parlamentodan kaynaklı yürütme organının tıkanması probleminin giderildiği anlaşılmıştır. Türkiye’de 1923 yılından 2007 yılı da dâhil olmak üzere Cumhurbaşkanını seçmekte yaşanan problemlerde TBMM, 2007 tarihinde 5678 sayılı kanunla anayasada yapılan değişikliğinin ardından Cumhurbaşkanını seçme vazifesi halka devredilmiştir. 5678 sayılı kanunla yapılan değişiklik, Cumhurbaşkanının seçilme yöntemini tamamen değiştirmiştir. Ancak anayasanın Cumhurbaşkanının tarafsızlığı, temsili, gözetme görevi ve yetkilerini tanzim eden 104. Maddesine dokunmamıştır. 2007 halkoylaması ile görevinde ve yetkilerinde bir değişiklik yapılmamış olsa da, Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü mevcut yetkilerin şekilsel olmaktan ziyade artık gerçek yetkilere evirileceği belirtilmektedir. Çünkü meşruiyetini halktan alan bir Cumhurbaşkanının sembolik yetkilerle sistem içerisinde daha evvelindeki haliyle konumunu muhafaza edeceği düşünülmektedir (Akıncı, 2019, s. 16-18).

21 Ekim 2007 tarihli Anayasa değişikliği referandumuyla kabul edilen 5678 sayılı yasayla uygulamaya konulan Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulü Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik atılan adım açısından önemli olarak görülmektedir. 2007 yılında anayasada yapılan bu değişiklikte beraber, anayasanın Cumhurbaşkanına uygun gördüğü olağanüstü yetkiler Türkiye’nin hükümet sistemini Yarı-başkanlık sistemine yakınlaştırdığı dile getirilmiştir. Fakat 5678 sayılı kanun ile getirilen değişikliğin Cumhurbaşkanını siyasi sistemin ana unsuru olarak belirlemediğinden Fransa’daki gibi tam manasıyla Yarı-başkanlık sistemine geçildiği söylenememektedir. Öte yandan 5678 sayılı kanun ile getirilen Cumhurbaşkanının direkt olarak halk tarafından seçilmesi yönteminin Türkiye’nin hükümet sisteminin başkanlık sistemi olarak görülmesi içinde tam anlamıyla yeterli görülmemektedir (Kılınç, 2016, s. 472). Zira yürütme erkinin çift başlı yapısı muhafaza edilmiştir. 2007 yılında Türkiye’de yürütme organı hem hükümet hem de Cumhurbaşkanı vasıtasıyla halen kullanılmaya devam edilmektedir. Başkanlık sisteminde ise bilindiği gibi yürütme organı tek bir yapıdadır ve tüm yetki seçimle gelen başkan ve yardımcısı tarafından icra edilmektedir. Ayrıca Türkiye’de kabinenin meclise karşı kolektif ve bireysel yükümlülükleri devam etmekteyken, başkanlık sisteminde yürütme ve yasama organları katı bir şekilde birbirlerinden ayrılmışlardır. 2007 yılı 5678 sayılı kanunla yapılan değişiklikler üzere görüleceğinden Türkiye’de parlamenter sistemden önemli ölçüde uzaklaşıldığı görülmektedir. Çünkü yapılan değişiklik parlamenter sistemin ana yapısından ekseriyetiyle uzaklaşmış olup, yepyeni bir sistem olduğu söylenebilir (Kılınç, 2016, s. 473). Bu bağlamda, 2007 yılında yapılan anayasa değişikliğiyle birlikte, Slovakya, Bulgaristan ve İrlanda’da örneği görülen başkanlı parlamenter sistem alternatifine de değinilmesinde fayda bulunmaktadır. Çünkü başkanlı parlamenter sistem de halk tarafından seçilen sembolik yetkileri bulunan devlet başkanıyla meclise karşı yükümlülüğü bulunan bir hükümet bulunmaktadır. Türkiye’de 2007 yılında getirilen anayasa değişikliğindeki hükümet sisteminin bu türden olduğu ifade edilebilmektedir (Ustabulut, 2016, s. 52).

2007 yılında yapılan Anayasa değişikliği halkoylamasıyla kabul edilen 5678 sayılı kanunla değişiklik yapılmasının ardından Türkiye’de parlamenter sistemden uzaklaşıldığı, bu değişikliğin hükümet sistemlerinden Yarı-başkanlık veya başkanlık sistemini de tam olarak yansıtmadığı belirtilmektedir. Bu konuda çok farklı görüşler bulunmaktadır. Doktrinde kimileri tarafından başkanlık sistemine doğru yanaşıldığı, kimilerince Yarı-başkanlık sistemine doğru bir kayma olduğu, kimileri tarafından da başkanlı parlamenter sistemin getirildiği yönlü görüşler beyan edilmiştir. Tüm bu tartışmalar ışığında 2007 yılında 5678 sayılı kanunla yapılan değişiklik, Türk Tipi Başkanlık sistemine doğru yönelişin önemli ve güçlü bir adımı olarak görülmektedir.

3.1.3. 2010 Yılı Anayasa Değişikliği

2010 yılının Nisan ayında TBMM’ye 5982 sayılı “*Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında*”ki yasa Ak Parti tarafından teklif olarak verilmiştir. Yasanın parlamentoda görüşülmesiyle birlikte 2010 yılının 7 Mayıs’ında yasalaşmıştır. Ancak bu yasa parlamentonun 3/5’inden fazla fakat 2/3’ünden az bir oyla kabul edildiğinden anayasa hükmünce Cumhurbaşkanı tarafından halkoyuna sunulmak üzere resmî gazetede yayımlanmıştır. Bu sürecin ardından YSK’nın kararıyla 12 Eylül 2010 tarihinde halkoylamasının yapılması kararlaştırılmıştır (İridere, 2013, s. 100).

12 Eylül 2010 halkoylamasına giden süreçte, halk ve siyaset cenahında çok sert propagandaya dayalı kutuplaşmaların olduğu görülmüştür. Bu kutuplaşma ortamı 2007 yılı anayasa değişikliği sürecinden daha yoğun ve cepheleşmesi daha çok olan bir seçim süreci yaşandığı da gözlemlenmiştir. Ak Parti yapılacak olan halkoylamasında siyasette askerinin bitimi, yargı alanında ve bireysel halklar alanında yenileşme şeklinde propagandalarıyla bu süreci sürdürmüştür. Parlamentoda yer alan CHP ve MHP halkoylamasında Ak Partinin karşısında durmuş, Barış ve Demokrasi Partisi (BDP) ise boykot çağrısında bulunmuştur. Bu süreç CHP ve MHP başta olmak üzere muhalefet eden partiler açısından hayır kampanyası şeklinde geçmiş olup, yapılacak halkoylamasında anayasa değişikliklerinin yetersiz olduğu ve samimiyetsiz bulunduğu şeklinde propagandasıyla seçim sürecini sürdürmüşlerdir. CHP’nin hayır oyu gerekçesinin en başında yargıyı ilgilendiren maddeler üzerinde olmuş, Türkiye’de yargının siyasallaşacağı üzerinde durmuştur. MHP’nin hayır gerekçesi ise Ak Partinin tehlikeli yollarda bulunduğunu, halkı yapılacak oylamada uyarmanın milli bir görev olduğu üzerinde durarak sert bir şekilde de eleştirmiştir (Bozatay, 2011, s. 124-125).

Nihayetinde halkın onayına sunulan 5982 sayılı yasa, TBMM’de 27 maddeyi içeren bir teklif olmasına rağmen, siyasi partilerin kapatılmasına yönelik davaların açılabilmesi için gerekli olan dava dilekçesi hakkında TBMM’nin ön kararını kapsayan madde TBMM’de yeterliği çoğunluğa ulaşamadığından bu madde düşmüş olup, son haliyle 5982 sayılı anayasa değişikliklerini içeren 26 madde referanduma sunulmuştur. 12 Eylül 2010 Pazar günü yapılan halkoylamasında %42’yi aşkın hayır oyuna karşı, %57’yi aşkın evet oyuyla 5982 sayılı anayasa değişikliklerini içeren kanun yasalaşarak yürürlüğe girmiş bulunmaktadır. 5982 sayılı kanun,

1982 Anayasasının bir hayli hükmünü değişikliğe uğratmış ve böylelikle anayasal düzenimize yeni kavramlar ve kurumlar ilave edilmiştir. Bu değişiklikler sendika kurma, toplu iş sözleşmesi ve toplu sözleşme hakkı gibi çalışma hakları, Kamu Denetçiliği Kurumunun (Ombudsmanlık) oluşturulması gibi yenilikleri getirse de ağırlığını daha çok yargı kurumlarının yapılarına yönelik değişiklikleri içermektedir (İridere, 2013, s. 101-102).

3.1.4. 2011 Yılı Milletvekili Genel Seçimi, 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Görev Süresi Tartışmaları ve Sivil Anayasa Teşebbüsü

2007 yılından 2011 yılına kadar geçen süreç içerisinde bahsi geçmeyen ama siyasi gelişme açısından önem arz eden bazı gelişmelerde yaşanmıştır. Örneğin 2007 yılının mayıs ayında ANAP ile DYP Demokrat Parti çatısı altında birleşmişlerdir. 2008 yılının Eylül ayında Osman Pamukoğlu liderliğinde Hak ve Eşitlik Partisi, Demokratik Toplum Partisi'nin kapatılma riskine karşı da 2008 yılında BDP kurulmuştur. 2009 yerel seçimlerinden 4 gün evvelinde Büyük Birlik Partisi (BBP) Genel Başkanı Muhsin Yazıcıoğlu helikopter kazası sonucu hayatını kaybetmiştir. 2009 yılının aralık ayında AYM tarafından Demokratik Toplum Partisi kapatılmıştır. 2010 yılı mayıs ayında CHP Genel Başkanı Deniz Baykal genel başkanlık görevinden istifa etmiş, Kemal Kılıçdaroğlu CHP'nin yeni genel başkanı olmuştur. 2011 yılının şubat ayında ise Saadet Partisi Genel Başkanı Necmeddin Erbakan hayatını kaybetmiştir. Tüm bu yaşanan süreçler birlikte değerlendirildiğinde, birçok siyasi parti liderinin değiştiği görülmüş ve siyasi partiler yeni genel başkanlarıyla 12 Haziran 2011 Milletvekili Genel Seçimlerine iştirak etmişlerdir. BDP'de %10'luk baraj kaygısından dolayı parti olarak değil bağımsızlar bloğu şeklinde bu seçime girmiştir. Ayrıca YSK tarafından 12 bağımsız milletvekili adayının seçimlere giremeyeceği kararı ülke de siyasi gerilimlere sebebiyet vermiştir. % 10'luk seçim barajı, YSK'nın bahsi geçen kararı, Kürt sorunu, insan hakları gibi tartışmaların yapıldığı ortamda, demokrasi ve demokratikleşmeye yönelim konuları 2011 genel seçim sürecine damgasını vurmuştur (Keskin ve Şanlı, 2012, s. 8).

Bu yaşanan gelişmelerle birlikte, 12 Haziran 2011 Pazar günü yapılan Milletvekili Genel Seçimi sonuçları şu şekildedir. Ak Parti %49'u aşkın bir oy oranı ile 327 milletvekili, CHP %25'i aşkın bir oy oranı ile 135 milletvekili, MHP %13'ü aşkın bir oy oranı ile 53 milletvekili, BDP'nin parti olarak değil bağımsızlar bloğu olarak seçime girmiş ve 35 milletvekilliği elde etmiştir. Ak Parti tek başına hükümet kurma görevini elde ettiğinden dolayı 2011 yılı genel seçimlerinden sonra tek parti olarak iktidarını devam ettirmiştir (Bölükbaşı ve Macar, 2019, s. 959).

Ayrıca 2007 yılında yapılan anayasa değişikliklerinden bir tanesi de Cumhurbaşkanı'nın görev süresinin 7 yıldan 5 yıla düşürülmesi olmuştur. Hal böyle olduğu üzere değişiklik öncesinde Cumhurbaşkanı olarak seçilen Abdullah Gül'ün bu anayasa değişikliği ile birlikte görev süresinin 5 yıl mı olacağı veya 7 yıl mı olacağı sorunu ortaya çıkmıştır. Bu problem anayasa hukukçuları, siyasetçiler, akademisyenler başta olmak üzere toplumun çeşitli kesimlerinde defaatle tartışılmıştır (Doğanoğlu, 2011, s. 197). Örneğin Kemal Gözler, Cumhurbaşkanı'nın görev süresi 5 yıldır hükmünün görevdeki 11.Cumhurbaşkanı için de geçerli olduğunu belirtmiş

nedenini ise anayasa değişikliği hükmünde ayırım yapılmamasına bağlamıştır. Eğer görevdeki Cumhurbaşkanı ayırık tutulmak istenilseydi bu hususun “*Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıldır*” hükmünde ayırık olarak belirtileceğini beyan etmiştir. Bu gerekçelerle Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yıldır hükmü görevdeki 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül içinde uygulanacağını ifade etmiştir (Gözler, 2012, s. 40). 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün görev süresinin 5 yıl olacağı ile ilgili bu ve benzeri görüşler ortaya konulmuştur. Ancak Cumhurbaşkanı Seçim Kanununa konulan geçici bir madde ile Cumhurbaşkanının görev süreci neticelendirilmiştir.

Şöyle ki, 26 Ocak 2012 tarihinde yayımlanarak yürürlüğe giren 6271 sayılı Cumhurbaşkanı seçimi kanununun geçici 1.maddesinde 11. Cumhurbaşkanının görev süresi 7 yıldır hükmü konulmuştur. CHP bu geçici maddenin iptali için AYM’ye başvurmuş ancak mahkemeden çıkan karar sonucu 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül’ün görev süresinin 7 yıl olduğu belirlenmiştir (İpek, 2013, s. 76).

2011 yılı sivil anayasa çalışmalarına yönelik teşebbüsler başlamadan önce 1982 Anayasasında 21 defa değişiklik yapılmış fakat sadece 2 değişiklik referanduma sunulmuştur. Ancak her iki referandumda da değiştirilen maddelerin hükümet tarafından hazırlanıp halka arz edilmesiyle tümünden kabul veya red esas kılınmıştır. Bunun dışında anayasa çalışmalarıyla katılım mekanizmasının oluşturulmaması eleştirilerin ortak noktasını oluşturmuştur. Bu bağlamda 2011 yılında başlayan yeni anayasa çalışmaları yapılan eleştirilere yönelik bir hamle olarak değerlendirilmiştir. TBMM Başkanı Cemil Çiçek toplumun bütün kesimlerini kapsayarak yeni sivil bir anayasa çalışmalarına başlanması için TBMM’de Anayasa yapımı sürecini yönetmek ve taslak metin oluşturulmak için Anayasa Uzlaşma Komisyonunun teşkilini sağlamıştır. Anayasa Uzlaşma komisyonu, ilk toplantısını 2011 yılının Ekim ayının 19’unda parlamentoda grubu bulunan 4 siyasi partiden eşit sayıda temsilcinin iştirakiyle oluşturulmuştur (Tusev, 2012, s. 2-3).

Komisyonun yazım aşamasından önce, vatandaşlara ve STK’lara sivil anayasa çalışmalarına katkıda bulunulması açısından bir çağrı yapılmıştır. TBMM Başkanı Cemil Çiçek “*toplumun tüm kesimlerince benimsenecek daha katılımcı, şeffaf ve demokratik bir anayasa*” olarak açıklamalarda bulunmuştur. Anayasa Uzlaşma Komisyonu 2012 yılının Mayıs ayının 4’üne kadar üç ayrı alt komisyonda, 39 meslek örgütü ve sendikayı, 42 siyasi partiyi, 79 vakıf, dernek ve platformdan oluşan STK’lar ile üniversite ve farklı kurumları dinlemiştir. Ayrıca komisyon tarafından bu hususta web sitesi oluşturulmuş, 64 bin kişi tarafından internet web sitesi aracılığıyla görüş bildirilmiştir. Anayasanın yazım süreci 2012 yılının Aralık ayına kadar sürmüştür. Bununla birlikte 40’ı aşkın madde üzerinde mutabakat sağlandığı hususunda komisyon üyelerinden açıklamalar yapılmıştır. Komisyon 9 ana başlıktan 3 ana başlık paranteze alınarak görüşülmüştür. Bu başlıklardan “*Temel Hak ve Hürriyetler*”, “*Yasama*” ile “*Mali, Ekonomik ve Sosyal Hükümler*” yer almaktadır. Yasama tartışmaları hükümet sistem tartışmaları içerisinde kilitlenmiştir. Komisyon çalışmaları yasama başlığı altında

sürdürülürken Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın "*Türk Tipi Başkanlık Sistemi*" önerisi bu sürece damgasını vurmuştur. Başbakanın bu öneri sonrasında, muhalefet partileri tarafından sisteme yönelik değişiklik olarak değerlendirip, komisyonun amacı dışına çıktığı dile getirilmiş, Ak Partiye bu önerinin geri çekilmesi telkinlerinde bulunmuşlardır. Ancak Ak Parti bu öneriyi geri çekmemiştir. Komisyonun 2013 yılının Ocak ayı toplantısında alınan bir kararla bu önerinin parantez içine alınacağı, görüşmelerin parlamenter sistem üzerinden devam edileceği belirtilmiş olup, 2013 yılının sonuna doğru komisyon dağılarak sivil anayasa teşebbüsü başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Tepav, 2013). Çalışmamızın amacı kapsamında Türk Tipi Başkanlık Sistemine yönelik 2011 yılı sivil anayasa teşebbüsü önem arz etmektedir. Zira Ülkemizde 1980 yılından sonra ilk defa toplumun tüm kesimlerini kapsayan ve bu niyetle başlanan sivil anayasa teşebbüsünün meclis, siyasi partiler, STK'lar tarafından benimsenmiş olması sivil anayasaya yönelik olumlu bir mutabakatı ortaya koymuştur. Ayrıca 2011 Milletvekili Genel Seçimlerinde parlamentoya giren ve halkın %95'ini temsil eden bir meclis olma özelliğini taşıması açısından kaçırılmayacak bir fırsat olarak görülmekteydi. Ancak iyi niyet çerçevesinde başlanan, toplumun tüm kesiminde büyük yankı uyandıran sivil anayasa teşebbüsü başarıya ulaşamamıştır. Başarısızlığın sebebi olarak "*Türk Tipi Başkanlık sistemi tartışmaları*" gösterilmiştir. Muhalefet partileri, parlamenter sistemi "*kırmızı çizgileri*" olarak ortaya koymuşlardır.

3.1.5. 2014 Yılı Cumhurbaşkanı Seçimi ve Yeni Hükümet Sistemine Yönelik Tartışmalar

11.Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün görev süresinin bitimine müteakip, yapılan değişikliklerle birlikte 10 Ağustos 2014 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı seçimi sonucunda Recep Tayyip Erdoğan Türkiye Cumhuriyeti'nin 12. Cumhurbaşkanı, halk tarafından seçilmesi yönüyle de ilk Cumhurbaşkanı olma özelliğini taşımaktadır. Türk siyasi tarihi açısından ve Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik değişiklik açısından 2014 Cumhurbaşkanı seçimi önem arz etmektedir. Çünkü bahsi geçen tarih Türkiye Cumhuriyeti'nin parlamenter sistemden "*devlet başkanının halk tarafından seçilmesi*" ilkesince Yarı-başkanlık sistemine geçişin sağlandığı belirtilmektedir (Korkmaz, 2016 s. 54). Bu tarih özellikle Türkiye'nin Türk Tipi Başkanlık sistemine geçişin fiiliyatını oluşturması açısından önemli dönüm noktasını ortaya koymaktadır.

2014 yılı Cumhurbaşkanı seçimi sonrasında toplumun farklı kesimlerinde hükümet sisteminin ne olduğu hususunda birçok tartışma yaşanmıştır. Bunların dile getirilmesi Türk Tipi Başkanlık Sistemine geçiş aşamasının hangi şartlarda gerçekleştiğini anlamlandırmak açısından önemlidir.

Yavuz ve Bayındır, 2014 Cumhurbaşkanı seçimiyle birlikte sisteme yönelik görüşlerini şu şekilde dile getirmişlerdir; 2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte 2014 tarihinde 12. Cumhurbaşkanı'nın doğrudan doğruya halkın oyuyla seçilmesi hususu, sadece Cumhurbaşkanı'nın göreve geliş biçimine ilişkin olarak gibi görülse de esasında hükümet sisteminin uygulanmasına yönelik önemli bir farkı da beraberinde getireceği anlaşılmaktadır.

2014 yılında halk tarafından doğrudan doğruya Cumhurbaşkanının seçilmesiyle birlikte Fransa'da uygulanan Yarı-başkanlık sistemine çoğu yönüyle benzerlik gösterdiği sadece birkaç farkın bulunduğu görülmektedir. Birkaç fark şunlardır; devlet başkanı ile hükümet başkanı yetkisinin her ikisinin birlikte ülkemizdeki Cumhurbaşkanında olmaması, olağanüstü zamanlarda Cumhurbaşkanının tek başına çok geniş yetkileri kullanma imkânının bulunmaması yönüdür. Belirtilen bu farklar ülkemizin Yarı-başkanlık sistemine doğru değişimin olmadığı sonucunu doğurmamaktadır. Ülkemizde halk tarafından doğrudan seçilen Cumhurbaşkanının hükümetin işlerine fazlasıyla dâhil olması ve yetki konusunda baskın konuma gelmesi hususunu da beraberinde getirmektedir. Tüm bu sebeplerden ötürü 2007 Anayasa değişikliğinin 2014 yılında fiili olarak uygulanması, 12. Cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan doğruya seçilmesi teorik olarak Yarı-başkanlık sistemine evirildiğini göstermektedir (Yavuz ve Bayındır, 2014, s. 440-441).

Özbudun'un 2014 yılında Cumhurbaşkanın halk tarafından seçilebilmesine yönelik 2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte sisteme dair görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir; 2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesi usulünün getirilmesi Türkiye'de hükümet sistemini Yarı-başkanlık sistemine biraz daha yakınlaştırdığı ifade edilebilir. Fakat değişiklik sonrasında dahi sistemin esası parlamenter sisteme daha yakın olduğu belirtilebilir. Çünkü parlamenter sistemin esas kaideleri olan hükümetin meclise karşı siyasi yükümlülüğü, karşı-imza kuralı, Cumhurbaşkanının sorumsuzluğu anayasamızda aleni bir şekilde belirtilmiştir. 1982 Anayasasının 104'üncü maddesinde Cumhurbaşkanına tanınan yetkiler bir hayli fazla olması rağmen bu yetkilerin siyasi olarak değil, temsili veya sembolik yahut veto edici yetkiler olduğu görülmektedir. Siyasetin icra organı olarak Başbakan ve bakanlar sorumluluk taşımaktadırlar. Hal böyle olunca hükümet sisteminin zayıflatılmış parlamentarizm olduğu söylenebilir (Özbudun, 2015, s. 11-12).

Yazıcı'nın 2014 yılında Cumhurbaşkanın halk tarafından seçilebilmesine yönelik 2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte sisteme dair görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir; 2007 Anayasa değişikliğinin ardından 2014 yılında yapılacak olan 12. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilebilmesiyle devlet yaşamında Cumhurbaşkanının manevi etkinliğini daha da artırmış olacaktır. Bu itibarla yürütmede Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasında meydana gelecek fikir ayrılıkları çatışma ortamına sebep olacağı ileri sürülebilir. Bu çatışma ortamı süreklilik taşırsa devlet içerisinde sistemin kilitlenmesine yönelik problemle geçmişten daha fazla karşılaşmış olunacaktır. Halbuki yürütmede Cumhurbaşkanı ve Başbakan arasındaki çatışma hali Yarı-başkanlık hükümet sistemine has bir durumdur. Bu itibarla, Yarı-başkanlık hükümet sisteminde öngörülen Cumhurbaşkanı ile Başbakan arasında yaşanacak sorunu önleyebilmek için Cumhurbaşkanına meclisi feshetme yetkisi verilmiştir. Ülkemizde 1982 Anayasasıyla Cumhurbaşkanı güçlü konuma getirilmiş, parlamenter hükümet sisteminden de bir hayli uzaklaşmış, 2007 yılı Anayasa değişikliğiyle birlikte de Yarı-başkanlık hükümet sistemine biraz daha yakınlaşmıştır. Ancak Yarı-başkanlık sisteminin esas unsurunu teşkil eden Cumhurbaşkanının meclisi feshetme yetkisi 2007 Anayasa değişikliğiyle verilmediği de

görülmüştür. Bu sebeple de melez hükümet sistemi olduğu anlaşılmaktadır (Yazıcı, 2013, s. 235).

Gönenç'in 2014 yılında Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilebilmesine yönelik 2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte sisteme dair görüşlerini şu şekilde dile getirmiştir; Ülkemizde 1982 Anayasasının ilk orijinal halinde öngörülen hükümet sistemi esasında parlamenter hükümet sistemidir. İlk halinde yürütme organı parlamento içerisinde çıkan ve ona karşı sorumluluğu bulunan bir hükümet ile parlamento aracılığıyla seçilen Cumhurbaşkanından müteşekkil çift başlı bir yürütme organı mevcuttur. 1982 Anayasasının ilk orijinal halindeki klasik parlamenter sistemden ayrılan yönü ise yürütme erkinde Cumhurbaşkanının yetkilerinin fazlaştırılmasıdır. Bu bağlamda, mademki, Cumhurbaşkanının yetkileri klasik parlamenter sistemdeki Cumhurbaşkanının yetkilerinden fazladır, öyleyse 2007 yapılan Anayasa değişikliğiyle birlikte Cumhurbaşkanı halk tarafından doğrudan doğruya seçilebilmekte bu sebeple de Türkiye'de Yarı-başkanlık sistemine geçildiği iddia edilebilmektedir. Ancak yapılan bu değerlendirme mantıklı gibi sunulsa da Yarı-başkanlık hükümet sisteminin unsurları detaylı olarak incelendiğinde, bu sistemin esas olarak Fransa'daki uygulamasında halk tarafından seçilen Cumhurbaşkanının siyasal ve anayasal statüsü değerlendirildiğinde Türkiye'deki 2007 Anayasa değişikliğinden sonraki hükümet sisteminin Yarı-başkanlık sistemi olduğunu söylemek zordur. Çünkü Türkiye'deki Cumhurbaşkanının yetkileri çok olsa bile, klasik bir Yarı-başkanlık sistemindeki başkandan yetkilerinin az olduğu görülecektir. Örneğin Fransa'da Cumhurbaşkanının sahip olduğu yasaları halkoyuna sunabilme ve kendi iradesi ile meclisi feshedebilme yetkileri Türkiye'deki Cumhurbaşkanından yetkilerinin çok daha fazla olduğunu ortaya koymaktadır. Nihayetinde 2007 Anayasa değişikliğiyle birlikte Türkiye'deki hükümet sistemi parlamenter sistem olmadığı gibi Yarı-başkanlık sistemi de değildir. Öyleyse Türkiye'deki hükümet sistemine "*başkanlı parlamenter sistem*" ismi verilebilmektedir (Gönenç, 2011, s. 4).

2014 yılında cumhurbaşkanının halk tarafından doğrudan seçilmesiyle Türkiye'de hükümet sistemine yönelik farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ancak buradaki görüşlerden de faydalanılarak şu değerlendirilmeler yapılabilmektedir. Şöyle ki, 1982 Anayasasıyla birlikte her ne kadar Cumhurbaşkanının konumu ve yetkisi artırılmış olsa da, parlamenter sistem varlığını sürdürmektedir. Ancak 2007 Anayasa değişikliğinin yaşanmasıyla birlikte özellikle 2014 Cumhurbaşkanı seçimiyle de fiiliyatıyla karşımıza çıkan sistemin başkanlık, Yarı-başkanlık, başkanlı parlamenter, zayıflatılmış parlamentarizm ve melez hükümet sistemi olduğu hususunda farklı görüşler ileri sürülmüştür. İlerideki çalışmamızda da değineceğimiz 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte 2018 yılında uygulamaya konulan Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik ciddi bir hazırlık ve uygulama süreci taşıdığı görülmektedir.

3.1.6. 07 Haziran - 01 Kasım 2015 Yılı Milletvekili Genel Seçimleri ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları

Türk Tipi Başkanlık sistemine doğru giden tarihsel süreçte şüphesiz ki, 2015 Milletvekili Genel Seçimleri siyasi partiler açısından miting meydanlarında sistemi savunan veya muhalefet eden yönüyle önem taşımaktadır. Siyasi partiler tarafından başkanlık sistemi tartışmaları başlığı altında bu sistemi savunanlar övgülerini ve muhalefet edenler de eleştirilerini dillendirmişlerdir.

07 Haziran 2015 tarihinde yapılacak olan milletvekili genel seçimi sürecinde Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Ak Parti başkanlık sistemini savunurlarken, muhalefet partileri olan CHP, MHP ve Halkların Demokratik Partisi (HDP) ise başkanlık sisteminin karşısında bulduklarını belirtmişlerdir. Muhalefet eden partilerin başkanlık sistemine yönelik eleştirileri Erdoğan'ın şahsında kendi yönetimini güçlendirip ülkeyi bölünmeye doğru sevk edeceği gibi hususlarda yoğunluk taşımıştır. Özellikle HDP'nin Erdoğan'ı hedef alarak *"seni başkan yaptırmayacağız"* sloganı defaatle dile getirilmiştir (Güz vd, 2015, s. 1558). Bununla birlikte başkanlık tartışmaları politik zeminin yanında hukukçular arasında ve medya tarafından da geniş yankı uyandırmıştır. Hususi olarak üç politikacı medyada veya halka doğrudan doğruya başkanlık sisteminin Türkiye'ye uygun olduğunu ve bu sisteme geçilmesini savunmuşlardır. Bunlar Cumhurbaşkanı Erdoğan, Ak Parti'den anayasa hukuk profesörü Burhan Kuzu ve uzun zaman siyasette yer edinmiş, TBMM Başkanlığı ve bakanlık yapmış Ak Partiden Cemil Çiçek başkanlık sistemini savunan kişiler olmuştur (Güz vd, 2015, s. 1559). 07 Haziran 2015 genel seçimlerine doğru Ak Parti ile beraber Cumhurbaşkanı Erdoğan yaptığı konuşma, miting ve toplu açılış törenlerinde başkanlık sistemine yönelik destek istemiş, sistemin değişebilmesi içinde yeterli çoğunluğu bulabilmek için 400 milletvekilini halktan talep etmiştir. Adeta bu seçim başkanlık sisteminin referandumuna dönüşmüştür (Demirhan vd, 2016, s. 163). 07 Haziran 2015 Pazar günü yapılan milletvekili genel seçim sonuçları şu şekildedir. Birinci parti olarak 258 milletvekilini Ak Parti, 132 milletvekilini CHP, 80'er milletvekilini de MHP ve HDP elde etmişlerdir (YSK, 2015). Seçim sonuçlarına göre 13 yıldan beridir tek başına iktidarını muhafaza eden Ak Parti seçimin galibi olmasına rağmen tek başına iktidar olabileme imkânını yitirmiş olup, MHP ve CHP'de parlamentoda temsil imkânı kazanmıştır. 2011 yılı milletvekili genel seçimine bağımsız olarak giren ve sonrasında parlamentoda grup kuran vekiller HDP bünyesinde bu seçime katılmış ve yüzde 13'lük bir başarı elde etmiştir. Ak Parti hükümeti kurmakla görevlendirilmiş, CHP ile koalisyon görüşmelerinden netice elde edilememiştir (Zabun, 2020, s. 520-521). Ak Parti 7 Haziran 2015 seçimi öncesinde başkanlık sistemine yönelmiştir fakat 7 Haziran 2015 seçimi sonrasında istenilen sonuç elde edilemediğinden Cumhurbaşkanı Erdoğan seçimlerin yenilenmesine karar vermiştir.

7 Haziran 2015 seçimlerinin ardından ülkemizde yaşanan gelişmeler şu şekildedir. 17 Temmuz'da Cumhurbaşkanı Erdoğan Dolmabahçe Mutabakatını tanımadığını belirtmiştir. 20 Temmuz 2015 tarihinde Suruç İlçesinde DEAŞ terör örgütü tarafından intihar eylemi

gerçekleştirilmiş, 34 kişi hayatını kaybetmiş ve 86 kişi yaralanmıştır. Bu olaydan 2 gün sonra yine Urfa'nın Ceylanpınar ilçesinde iki polis evlerinde uykudayken PKK terör örgütü tarafından şehit edilmişlerdir. 24 Temmuz'da TSK tarafından DEAŞ ve PKK'ya yönelik hava harekâtı İçişleri Bakanlığı da ülke genelinde terör örgütlerine yönelik operasyonlar düzenlemişlerdir. Bu olaylar üzerine 11 Ağustos'ta Cumhurbaşkanı Erdoğan çözüm sürecinin buzdolabına kaldırıldığını açıklamıştır. 5 Eylül'de Şırnak'ın Cizre ilçesinde bazı mahallelerde PKK'lılar tarafından hendekler kazılarak özerklik ilanında bulunulmuş, ardından bölgede sokağa çıkma yasağı ilan edilmiştir. 20'ye yakın sivil çatışmalarda ölmüştür. PKK bir gün sonra 6 Eylül'de Dağlica karakoluna saldırmış 16 askeri şehit etmiştir. Yine 8-9 Eylül'de Iğdır'da gümrük kapısını muhafaza eden polisler için saldırıda da 13 polis şehit edilmiştir. 10 Ekim 2015 tarihinde DEAŞ tarafından Ankara Tren Gar'ına iki farklı intihar saldırısı düzenlenmiş, 102 kişi yaşamını yitirmiş ve 417 kişi yaralanmıştır. Türkiye 01 Kasım 2015 seçim sürecine yaşanan bu olaylarla birlikte girmiştir (CnnTürk, 2016; Güvenç, 2021c, s. 865). 01 Kasım 2015 Pazar günü yapılan milletvekili genel seçim sonuçları ise şu şekildedir. Birinci parti olarak 317 milletvekilini Ak Parti, 134 milletvekilini CHP, 40 milletvekilini MHP ve 59 milletvekilini HDP elde etmişlerdir (YSK, 2015). Ak Parti bu seçimin ardından %50'ye yakın bir oy oranıyla büyük bir sıçrama göstermiş, CHP'nin oy oranında ciddi oranda bir değişme göstermezken, MHP ve HDP'nin oy oranlarında önemli ölçüde düşüş olduğu görülmüştür. Türkiye'de 07 Haziran'dan 01 Kasım'a kadar geçen süreç içerisinde çok fazla dile getirilmeyen başkanlık sistemi yeniden gündeme gelmiştir (Bekiroğlu, s. 64-65). 07 Haziran 2015 ile 01 Kasım 2015 tarihleri arasında ülkemizde yaşanan gelişmelere göz atılırsa başkanlık sistemi tartışmalarından ziyade öncelikle ülkenin istikrarına yönelik seçim propagandalarının Ak Parti tarafından yürütüldüğü görülmüştür. Nihayetinde de Ak Partinin zaferiyle sonuçlanan 01 Kasım 2015 seçimi bundan sonrasında da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın başkanlık sistemine giden süreci sürdüreceği anlaşılmaktadır.

3.2. 2017 YILI ANAYASA DEĞİŞİKLİĞİ HALKOYLAMISIYLA BİRLİKTE TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE GEÇİŞ SÜRECİ

3.2.1. 15 Temmuz 2016 Darbe Teşebbüsü Sonrası Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçiş Süreci

Türkiye 15 Temmuz 2016 günü yeni bir darbe teşebbüsü ile karşı karşıya kalmıştır. 15 Temmuz 2016 darbe teşebbüsünün ardından Bakanlar Kurulunun 20 Temmuz 2016 tarih ve 9064 sayılı kararıyla 21 Temmuz 2016 tarihinden itibaren Türkiye'nin tamamında Olağanüstü Hal (OHAL) ilan edilmesi kararlaştırılmıştır. Bakanlar Kurulunun OHAL ilan edilmesi kararı aynı gün TBMM'nin 117.birleşiminde 1116 sayılı karar numarası ile onaylanmıştır. OHAL'in sonuncusu 18 Ocak 2018 tarihi olmak üzere toplamda 6 defa uzatılarak 20 ay gibi bir süreyi kapsamaktadır. İlki 667 sayılı Kanun Hükmünde Kararname (KHK), sonuncusu ise 697 sayılı KHK olmak üzere toplamda 31 adet OHAL KHK'sı yayımlanmış ve tümü yasalasmıştır (Barın, 2020, s. 561). Ak Parti darbe teşebbüsünün ardından bürokrasinin vesayetini ortadan

kaldırabilmek, hükümetin önünü açabilmek için güçlü bir hükümet sisteminin olması gerektiğini dile getirmeye başlamıştır (Aras, 2017, s. 8-9).

15 Temmuz öncesinde Devlet Bahçeli'nin liderliğindeki MHP, Ak Partiye karşı muhalif tutum sergilerken, 15 Temmuz sonrasında "*Türkiye'nin Bekası-Yenikapı Ruhu*" perspektifinde siyasi birlik ve yakınlaşma sergilemeye başladığı görülmüş ve Ak Partiyi en üst perdeden desteklemeye başlamıştır. Bahçeli'nin hükümete yönelik bu desteği 2016 yılı Ekim ayının 11'inde MHP grup toplantısında bir adım daha ileriye götürerek Anayasa'nın ilk dört maddesinin değiştirilmemesi şartıyla bir nevi hükümet sisteminin değişebileceğini ve bununla ilgili yapılabilecek anayasa değişikliği çalışmalarını destekleyebileceklerini dile getirmiştir. Ak Parti ise Bahçeli'nin bu yaklaşımını karşılıksız bırakmamış iki parti arasında ortak bir komisyon oluşturulmuştur. Türk siyasetinde demokrasinin dönüştürülmesi gayesiyle yönetimden ziyade bir yöntem değişikliğini esas alan bu Anayasa komisyonu, anayasa değişikliği çalışmalarına başlayarak 10 Aralık'ta çalışmalarını tamamlamış ve TBMM'ye taslak sunulmuştur. Parlamentoda evvelinde anayasa komisyonunda görüşülerek 18 madde olarak TBMM Genel Kuruluna gelmiştir. Anayasa değişikliğini içeren teklif yapılan oylamada 330 bandını aşarak Cumhurbaşkanının onayına sunulmuştur. Cumhurbaşkanının onayının ardından Türk siyasi ve demokrasi tarihinde bir dönüm noktasını oluşturan anayasa değişikliğini içeren yasa teklifi 16 Nisan 2017 tarihinde halkın onayına sunulmuştur (Kantar, 2020, s. 129-130).

3.2.2. 2017 Halkoylamasıyla Birlikte Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçiş

6771 sayılı Türkiye Cumhuriyeti Anayasasında Değişiklik yapılmasına dair kanun 16 Nisan 2017 tarihinde halkın onayına sunulmuş, %51'i aşkın evet oy oranıyla değişikliği içeren 6771 sayılı kanun kabul edilmiştir. Bu anayasa değişikliği, 1982 Anayasasında bu zamana kadar yapılmış olan değişikliklerin içerisinde en geniş ve kapsamlı olanıdır. TBMM'nin görev süresinden AYM ve Hakimler ve Savcılar (HSK)'nın yapısına, milletvekili sayısından seçilme yaşına kadar birçok değişikliği içerisinde barındırmaktadır. Bu bağlamda, yapılan değişikliklerin içerisinde en dikkat çeken hükümet sistemine yönelik yapılan değişikliktir. Ülkemizde hükümet sisteminde değişikliğe gidilmesiyle beraber yürütme ve yasama organları arasındaki ilişkilerin yeniden şekillendiği söylenebilmektedir. 2017 Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesinin ardından, ülkemizde II. Meşrutiyetten günümüze aksamalar yaşansa da parlamenter sistemden Türk Tipi Başkanlık sistemine doğru evrilmenin yaşandığı ifade edilebilir. Türk Tipi Başkanlık sisteminde hükümet ile devlet başkanı sıfatları bir kişinin uhdesinde birleşmiş yürütme organının yetkileri tek başına Cumhurbaşkanı tarafından kullanılması esas kılınmıştır. Cumhurbaşkanının yetkilerinde şunlar bulunmaktadır. Kanunları veto etmek, TBMM seçimlerini yenilemek, Cumhurbaşkanı yardımcılarını, bakanları, üst kademe kamu yöneticilerini atama ve görevden alma, yüksek mahkeme üyelerini seçme gibi hususi anayasal yetkileri bulunmaktadır. Cumhurbaşkanına tanınan en hususi yetkilerden bir tanesi de Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri(CBK)'dir. CBK'ler, yürütme organının düzenleyici

işlemlerinin tersine, yasaya dayanan, türev bir işlem türü değildir. Cumhurbaşkanı, anayasadaki sınırlar içerisinde evvelinde Kanunu düzenlemeye konu olmamış bir alanı, direkt olarak Anayasadan kaynaklanan bir yetkiyle ilk elden düzenleyebilecektir. Bu hal üzere CBK'ler ile yürütme erki olarak Cumhurbaşkanı cumhuriyet tarihinde ilk defa olağan zamanlarda çok geniş bir alanda asli nitelikli düzenleyici işlem yapma yetkisine kavuşmuştur (Açıl, 2018, s. 728).

3.2.3. 2017 Halkoylamasının Ardından Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçişte Getirilen Anayasal Değişiklikler

2017 Anayasa değişikliğinin halkoyuna sunulmasıyla birlikte yasama, yürütme ve yargı alanlarında birçok değişiklik yapılmıştır. 2019 yılında yapılacak olan Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel seçimleri erkene alınarak 24 Haziran 2018 tarihinde yapılmıştır.

24 Haziran 2018 yılında yapılan Cumhurbaşkanı seçiminde %52'yi aşkın bir oy oranıyla ilk turda Recep Tayyip Erdoğan Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Milletvekili Genel Seçiminde 295 milletvekilini Ak Parti, 146 milletvekilini CHP, 67 milletvekilini HDP, 49 milletvekilini MHP ve 43 milletvekilini İYİ Parti elde etmiştir (YSK, 2018). Bu seçimle birlikte artık Türkiye'de hem hukuki hem de fiili olarak Türk Tipi Başkanlık Sistemi uygulanmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Türk Tipi Başkanlık sistemine geçişte öncelikle yasama, yürütme ve yargı organlarında yapılan değişikliklerden bahsedilmesi gerekmektedir.

3.2.3.1. Yasama Organında Yapılan Değişiklikler ve Değerlendirmeler

3.2.3.1.1.2709 Sayılı Kanun'un 75.Maddesi

1982 Anayasasında yani 2709 sayılı kanununun 75. maddesinde yapılan değişiklik ile birlikte TBMM'ye seçilecek milletvekili sayısı 550 iken 600 milletvekiline çıkartılmıştır. Bu değişikliğin gerekçesi incelendiğinde, bir milletvekili sayısına düşen seçmenlerin ve vatandaşların sayılarının çok fazla olması sebebiyle temsilde adaletin olmadığına yöneliktir. Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde bir milletvekiline 40.497 seçmen 53.764 vatandaş düşerken, ülkemizde ise bir milletvekiline 103.544 seçmen, 143.166 vatandaş düşmektedir. Anayasadaki değişiklikte milletvekili sayısı artırılarak, AB standartları yakalanmaya çalışılmış, Türk Tipi Başkanlık sistemi ile seçim bölgelerindeki milletvekillerinin daha etkin bir role bürünmesi hedeflenmiştir (Akıncı, 2019, s. 37). Ancak temsilin güçlü bir şekilde yansımaları milletvekili sayısından daha çok seçim sistemiyle alakalıdır. Çünkü ülkemizde seçim sisteminin iki büyük problemi bulunmaktadır. İlki %10 ülke barajı, ikincisi ise milletvekillerinin adaylıklarında seçmen olanların hiçbir tesirinin bulunmamasıdır. Siyasi partilerin genel başkan veya merkezleri tarafından milletvekili adaylıkları belirlenmektedir. Seçim sistemi bu şekilde varlığını sürdürmesi halinde milletvekili sayısını fazlaştıranın temsili güçlendirdiği düşünülemez. Örneğin İstanbul ilinin 88 milletvekili bulunmaktayken, değişiklikle birlikte 97 milletvekiline çıkartılması İstanbul'da bulunan seçmenlerin daha iyi temsil edildiği manasına gelmemektedir. Öneri olarak da dar bölge seçim sisteminin uygulanmasıdır. Bu sistem sayesinde seçmen

tarafından milletvekili tanınacak ve yüz yüze iletişim kurması sağlanacaktır. Demokratik meşruiyet ve temsilin güçlenmesi sağlanarak siyasi partiler de demokrasinin gelişmesine daha fazla katkıda bulunacaktır (Coşkun, 2017, s. 8-9).

3.2.3.1.2. 2709 Sayılı Kanun'un 76.Maddesi

2709 sayılı kanununun 76/1. maddesinde yapılan değişiklik ile milletvekili seçilebilmenin yaşı 25 iken 18 yaşa indirilmiştir. 76/2.maddesinde ise “*yükümlü olduğu askerlik hizmetini yapmamış olanlar*” ibaresi “*askerlikle ilişkisi olanlar*” olarak değiştirilmiştir. Böylece her seçmen olan vatandaş, milletvekili de seçilebilecektir (Akıncı, 2019, s. 37). Milletvekili seçilme yaşının 18 yaşa indirilmesi ile ilgili olarak bu değişikliğin gerekçesi incelendiğinde, ilki ülkemizin genç nüfus açısından zengin olması, ikincisi ise seçme hakkı bulunanların seçilme hakkından da geri bırakılmamasıdır. Gençlerin ülke yönetimine dâhil olması ilk etapta olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak siyaset zor ve meşakkatli bir iştir. Mesleki tecrübe ve birikimi olan kişilerin politikaya dâhil olması zorlukları aşabilmesi açısından daha makul bir yaklaşım olarak söylenebilir. Ayrıca seçme hakkına sahip olmak her makam ve mevki'ye direkt olarak ulaşabilme hakkını vermediği gibi seçilme yaşının yüksek olması demokrasiye de aykırılık teşkil etmemektedir. Örnekleme gerekirse Anayasada Cumhurbaşkanlığı için 40 yaş şartı getirilmiştir. Seçilme yaşının 18'e düşürülmesi ile ilgili olarak AB ülkeleri misal olarak verilmektedir. Hâlbuki AB ülkelerinde seçilme yaşı 18 olsa da oradaki milletvekilleri mecburi askerlikten muaf tutulmaktadırlar. Bu sebeplerden ötürü öneri olarak seçilme yaşının 18 yaşa indirilmesi ile birlikte zorunlu askerliğin kaldırılması, bunun mümkün olmaması halinde de seçilme yaşının 25'e tekrar çıkartılması daha uygun olduğu değerlendirilebilir (Coşkun, 2019, s. 9-10).

3.2.3.1.3.2709 Sayılı Kanun'un 77.Maddesi

2709 sayılı kanununun 77. maddesinde yapılan değişiklikle beraber TBMM ile Cumhurbaşkanı seçimleri birlikte aynı gün de yapılır ve görev süreleri 5 yıldır. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının seçim sistemi usulü iki türlü olarak belirlenmiştir. Şöyle ki Cumhurbaşkanı seçiminde birinci turda gerekli çoğunluğun yani salt çoğunluğun adaylar tarafından sağlanamaması halinde seçim ikinci turda tamamlanır. 77.madde ile ilintili olan 101 ve 116. maddelerine de seçimler hususunda konunun anlaşılması bakımından kısmi olarak değinilmesi yerinde olacaktır. Bu itibarla, Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verebildiği gibi TBMM'de üye tamsayısının 3/5 çoğunluğuyla (360) seçimlerin yenilenmesine karar verebilir. Hangi organ tarafından seçimler yenilirse yenilensin Cumhurbaşkanı ile TBMM seçimleri birlikte yapılmaktadır. Cumhurbaşkanının ikinci döneminde parlamento aracılığıyla seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, Cumhurbaşkanının bir kez daha aday olabilme imkânı bulunmaktadır. Beraber yapılan seçimde yeni Meclis ve Cumhurbaşkanı göreve başlamasına kadar öncekilerin yetki ve görevleri devam etmektedir (Küçük, 2017, s. 161-162).

Cumhurbaşkanı ve TBMM'nin birlikte aynı gün seçilebilmesiyle ilgili olarak bu değişikliğin gerekçesi incelendiğinde, seçmenlerin tercihte bulunurlarken iki organda da istikrarın teminine yönelik bir çoğunluğun elde edilmesini sağlama hususunda olacağı aşikârdır. Zira Türk Tipi Başkanlık sisteminin iyi işleyebilmesi için en asgari biçimde yürütme ve yasama organları arasında bir uyumun olması gerekmektedir (Akıncı, 2019, s. 37). Anayasa değişikliğiyle yapılan bu seçimlerin 5 yıla çıkarılmasının gerekçesi ise TBMM ile Cumhurbaşkanlığı seçimlerinin aynı günde yapılabilmesi ve aynı dönemde seçilebilmelerini sağlamaktır. Bunda güdülen amaç ise hem yürütme hem de yasama erklerinin aynı siyasal partinin hâkimiyetini sağlamasına yöneliktir. Bunun yanı sıra Cumhurbaşkanının da partisi ile bağının koparılmayacağı düşünüldüğünde, bir siyasi parti genel başkanı hüviyetine sahip Cumhurbaşkanı bununla birlikte yasama erkine de hâkimiyet sağlayabilecektir. Görüldüğü üzere anayasal ve demokratik nitelik taşıyan ülkelerde bulunması gerekli erklerin ayrımı kuralı böylece ihlal edilmiş olacaktır. Şüphesiz ki, bu durumun tam tersi de olanaklıdır. Yapılacak seçimlerin neticesinde Cumhurbaşkanı farklı bir partiden parlamento farklı partiler grubundan oluşabilir. Fakat bu düşük bir ihtimal olarak görülmektedir. Zira aynı gün birlikte yapılan seçimlerde seçmenin görüşü değişim göstermemektedir. Ülkemizdeki seçmenler her türden yapılan seçimlerde siyasi partileri esas alma yönlü bir eğilim içerisine girmektedirler (Özalp, 2017, s.125-126).

3.2.3.1.4. 2709 sayılı kanunun 87.Maddesi

2709 sayılı kanunun 87. maddesinde yapılan değişikliklerle beraber TBMM'nin görev ve yetkileri yeniden düzenlenmiştir. İki mühim değişiklik yapıldığı görülmektedir. İlki, TBMM tarafından bakanların tek tek veya Bakanlar Kurulu olarak denetleme yetkisi ortadan kaldırılmıştır. İkincisi ise TBMM tarafından Bakanlar Kuruluna belli konularda KHK çıkarabilme yetkisi vermesi usulünün ortadan kaldırılmasıdır. 87. maddesinde yapılan değişikliğin gerekçesi incelendiğinde, bakanlar Cumhurbaşkanı tarafından atanma, görevden alınma ve ona karşı sorumlu olması esas kılınmıştır. Bu husus başkanlık sisteminin yapısına uygun olduğu görülmektedir. Çünkü başkanlık sisteminde bakanlar parlamenter sistemin bakanları değil başkanın sekreterleri pozisyonunda konumlandırılmışlardır. Düzenlemenin eksik görülen tarafı ise bakanların göreve başlamalarında TBMM'nin pasif bırakılmasıdır. Cumhurbaşkanı hiçbir onaya tabi olmadan doğrudan doğruya bakanları atayabildiğinden TBMM aracılığıyla denge ve kontrol mekanizması yapılamamaktadır (Coşkun, 2017, s. 12-13).

3.2.3.1.5. 2709 Sayılı Kanun'un 98.Maddesi

2709 sayılı kanunun 98. maddesinde yapılan değişiklik öncesinde TBMM'nin soru, meclis araştırması, genel görüşme, gensoru ve meclis soruşturması bulunmaktaydı ve TBMM hükümeti bu mekanizmalar aracılığıyla denetlemekteydi. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında TBMM'nin meclis araştırması, genel görüşme, meclis soruşturması ve yazılı soru yetkileriyle denetleyebilmektedir. TBMM'nin değişiklik sonrası bu denetim yetkilerinin ne olduğu ile ilgili olarak kısaca tanımlarının yapılması önem arz etmektedir. Meclis araştırması; sadece belirli

bir mevzuda bilgi edinebilmek için yapılan incelemeden teşkildir. Genel görüşme; devletin çalışmalarını ve toplumu ilgilendiren belirli mevzunun TBMM Genel kurulunda görüşülmesi hususudur. Yazılı soru; 15 gün içerisinde cevaplandırılmak üzere bakanlar, milletvekilleri ve Cumhurbaşkanı yardımcılara yönelik sadece yazılı olarak soru sorulabilmesi ve cevap alınmasıdır. Meclis soruşturması; bakanlar ve Cumhurbaşkanı yardımcılarını ile ilgili Anayasanın 106/5,6 ve 7. fıkrası gereğince yapılan soruşturmadır. Türk Tipi Başkanlık sistemiyle birlikte denetim mekanizmalarından parlamenter sistemin en etkin silahı konumunda olan gensoru kaldırılmıştır. Çünkü siyasi sorumluluk taşıyan bakan veya bakanlar kurulu güvensizlik yoluyla görevden uzaklaştırılabilmekteydi. Türk Tipi Başkanlık sisteminin bir sonucu olarak gensorunun kaldırılması gayet doğal ve yerinde bir uygulamadır nedeni ise bakanların siyasi sorumluluğunun terkinden kaynaklanmaktadır. TBMM'nin diğer etkili denetim mekanizması olan sözlü soru kaldırılmış ancak yazılı soru muhafaza edilmiştir (Dönmez, 2020, s. 43-44).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde yasama organında yapılan değişiklikler genel olarak değerlendirildiğinde; öncelikle parlamenter sistemde olduğu gibi Türk Tipi Başkanlık sisteminde de yasama organı tek bir parlamentodan meydana gelmektedir. Bir ülkede parlamentonun yapısal şekli o ülkedeki hükümet sistemini belirleyen unsur olarak görülmemektedir. Ülkemizde Türk Tipi Başkanlık sistemi ile daha önceki parlamenter sistem mukayese edildiğinde TBMM'nin teşekkül aşamasında ciddi bir farklılık barındırmamaktadır. 75 ve 76. maddelerdeki değişiklikler yalnızca milletvekili sayısı ve seçilme şartlarını içerdiğinden Türk Tipi Başkanlık sisteminin bir hususiyeti olarak görülmemekte, demokratik katılım ve temsilin artırılmasını sağlamaya yönelik bir değişiklik olduğu söylenebilmektedir. 77. maddedeki değişiklik parlamentonun seçim dönemini 4 yıldan 5 yıla çıkarmış, parlamento ile Cumhurbaşkanının seçiminin aynı günde yapılmasını sağlamıştır. Parlamentonun görev süresinin değişmesi direkt olarak hükümet sistemi ile ilgili bulunmasa da, TBMM ile Cumhurbaşkanı seçimlerinin birlikte yapılması Türk Tipi Başkanlık sisteminin bir neticesidir. Burada da başkanın ve meclisteki çoğunluğun aynı siyasi partiden olma ihtimalinin yüksek olması ve bu şekilde istikrarın sağlanması hedeflenmiştir. Parlamenter sistemin en mühim hususiyetlerinden olan hükümeti denetleme yetkisi, Türk Tipi Başkanlık sisteminde de mevcuttur. 87. maddede yapılan değişiklikle parlamentonun denetim yetkisi kaldırılmış olsa da, 98. madde de parlamentonun yürütmeyi denetleme yetkisi bulunmakta fakat bu yetki Cumhurbaşkanı ve ekibinin görevinin sona ermesini sağlamamaktadır (Akçakaya ve Özdemir, 2018, s. 927-928).

3.2.3.2.Yürütme Organında Yapılan Değişiklikler ve Değerlendirmeler

3.2.3.2.1. 2709 Sayılı Kanununun 101.Maddesi

2709 sayılı kanununun 101. maddesinde yapılan değişiklikle, Cumhurbaşkanlığına aday gösterebilme şartları değiştirilmiştir. Değişiklik öncesinde, 20 milletvekili veya en son yapılan genel seçimde %10'u geçen siyasi partilerin bir tane Cumhurbaşkanı aday gösterebilme veya %10'u geçen siyasi partilerin birlikte ortak Cumhurbaşkanı adayı gösterebilme hakları

bulunmaktaydı. Değişiklik sonrasında aday gösterilme şartları olabildiğinde çoğaltılmıştır. Buna göre siyasi partilerin grupları en son yapılan genel seçimde ortak veya tek başına geçerli oyların %5'ini elde eden siyasi partiler ve en az 100 bin seçmen, Cumhurbaşkanı adayı gösterebilme haklarına sahip olmuşlardır. Değişiklik öncesi ve sonrasında, Cumhurbaşkanının görev süresi 5 yılı olarak belirlenmiş ve seçilen Cumhurbaşkanı 2 dönemden fazla bu görevi yapamayacağı hükmü korunmuştur. Cumhurbaşkanı aday gösterilmede yapılan değişiklikler değerlendirildiğinde, siyasi partilerin %10'dan %5'e düşürülmesi bu seçimdeki yarışa fazla kişinin katılması rekabet ortamını artırması, 100 bin seçmenin de Cumhurbaşkanı adayı gösterebilmesi oldukça demokratik nitelik taşımaktadır. Ancak 20 milletvekili yerine siyasi parti gruplarının aday göstermesi hususu milletvekillerinin ferdi hareket imkânını kısıtlamış ülkemizdeki disiplinli parti sisteminin katılığını da göstermiştir (Coşkun, 2017, s. 14).

1961 ve 1982 Anayasalarında ve 2709 sayılı kanunun 101.maddesindeki değişiklik öncesinde "*Cumhurbaşkanı seçilen kişinin varsa partisi ile ilişkisi kesilir*" ibaresi bulunmaktadır. Değişiklik sonrasında bu hüküm kaldırılarak seçilecek Cumhurbaşkanı siyasi parti üyesi olabilme veya siyasi partinin genel başkanlığını yapabilme imkânı getirilmiştir. Bu düzenlemeyle beraber Cumhurbaşkanı taraf olduğu siyasetin temsilcisi veya savunucusu haline gelmiştir. Türk Tipi Başkanlık sistemine getirilen bu değişiklik tartışmaları da beraberine taşımıştır. Yapılan bu değişiklikte birlikte tezatlık taşıyan unsur Anayasanın 103. maddesindeki yemin metninde de karşımıza çıkmaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanının göreve başlarken yapacağı yemine '*aldığım görevi tarafsızlıkla*' ibaresi bulunmaktadır. Yani göreve başlayan Cumhurbaşkanının parti genel başkanı veya partili üye olması hali bu durum ile örtüşmemektedir (Güvenç, 2021b, s.164). Değişiklik sonrası, 2709 sayılı kanunun 101. maddesinin son fıkrasında da Cumhurbaşkanı seçimlerinin nasıl ve ne şekilde yapılacağı ve Anayasada belirtilmeyen hükümlerinde Cumhurbaşkanı seçimine ilişkin yasa ile de uygulanacağı hüküm altına alınmıştır. Bu hükümler şunlardır; geçerli oyların yarısından bir fazlasını alan adayın Cumhurbaşkanı seçileceği, ilk oylamada yarısından bir fazlasının alınmadığı zaman ikinci Pazar günü tekrar oylamanın yapılacağı, ikinci oylamaya da en fazla oy almış iki adayın katılabileceği ve bu oylamada geçerli oyların çoğunluğunu elde eden adayın Cumhurbaşkanı olacağı belirtilmiş olup, ikinci oylamaya katılan adaylardan bir tanesi herhangi bir sebeple seçime iştirak edemezse ikinci oylama, boşalan adaylığın birinci oylamadaki sıralamaya göre ikame edileceği, bunun mümkün olmaması ikinci oylamada tek adayın bulunması halinde ikinci oylamanın referandum şeklinde yapılacağı da esas kılınmıştır. Cumhurbaşkanı adayları referandumda salt çoğunluğu elde edemezse seçimlerin yenileneceği düzenleme altına alınmıştır.

3.2.3.2.2. 2709 Sayılı Kanun'un 104.Maddesi

2709 sayılı kanunun Cumhurbaşkanının görev ve yetkilerini yeniden düzenleyen 104. maddesi, değişiklik öncesine göre neredeyse tamamıyla değiştirilmiştir. 104. maddede yapılan değişiklikle birlikte fazlasıyla tartışma konusu olmuştur. Tartışmalar iki temel konu etrafında

değerlendirilebilir. Bunlardan birincisi üst düzey kamu görevlilerinin atanmasıyla ilgilidir. Buradaki problem “*üst düzey kamu yöneticilerden*” kimlerin anlaşılacağıının belirlenmemesidir. Mevzuatta üst düzey olarak görülen makamlar net olmadığından Cumhurbaşkanının hangi makamlara atama ve görevden alma yapabileceği kesinlik taşımamaktadır. Hal böyle olunca üst düzey kamu yöneticilerinin atamaları kanunlara değil Cumhurbaşkanı kararnamelelerine bırakılmıştır. Türk Tipi Başkanlık sistemindeki bu değişiklikle birlikte Cumhurbaşkanı fazlasıyla güçlendirilip, TBMM’nin etkisinin zayıfladığını da bizlere göstermektedir. TBMM’nin üst düzey atamalarda hiçbir denetim imkânı bulunmadığı gibi yürütme karşısında da bir dengeleme sağladığı da görülememektedir (Parlak, 2019, s. 95). Türk Tipi Başkanlık sisteminde cumhurbaşkanına üst düzey kamu yöneticilerini atama yetkisi verilmesi, olması gereken bir düzenlemedir. Ancak bu atama görevi verilirken parlamentonun onayından geçirilmemesi hususu hiçbir makam ve mevkiinin denetlenemeyeceği anlamına da gelmemesi gerekmektedir.

İkinci konu; 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte, yürütme alanında Cumhurbaşkanına verilen CBK’lerin TBMM tarafından denetlenmesindeki zorluktur. Öncelikle Türk Tipi Başkanlık sisteminin doğası gereği Cumhurbaşkanına CBK yetkisi verilmesi olması gerektir ve kamu hukuku açısından da çok önemli bir yeniliktir. Ayrıca CBK’lerin denetimi AYM tarafından yapılmakta ve Cumhurbaşkanına parlamentodan özerk asli bir idari düzenleme yetkisi verilmektedir. Yürütmeye böyle asli bir düzenleme yetkisi verilmesi ayrı bir hususiyet taşımaktadır. Örneğin ekonomik alanda ülke açısından yürütmenin süratle karar vermesi bazen elzem hale gelir, böyle durumlarda CBK’lerin devreye sokulması gerekli ve lüzumludur. Ancak her alanda CBK düzenlenmesi de düşünülmemelidir. Bu bağlamda CBK’ler belirli noktalarda sınırlandırılmıştır. Bunlar kişilerin temel hak ve hürriyetleriyle ilişkin konularda, Anayasada münhasıran kanunla düzenlenmesine hükmedilmiş konularda ve kanunla açıkça düzenlenmiş bulunan konularda CBK çıkarılmamaktadır. Ayrıca CBK ile kanun arasında çatışma olması halinde kanun hükümleri uygulanmakta, TBMM aynı konuda kanun çıkarması halinde CBK’nin değil kanun hükmünün geçerli olacağı esas kılınmaktadır. Ancak CBK ile kanun arasında bir çatışma olması durumunda kanun hükmü geçerlidir kıstası sadece mahkeme kararıyla ortaya çıkartılabilir. Yani bu da mahkeme böyle bir durumda kararını verinceye kadar CBK’lerin varlığını devam ettireceği anlamına gelmektedir. Mahkeme karar verme süresini uzatırsa CBK hükmü işlemeye devam etmektedir. Yine bu bağlamda, diğer bir hususta aynı konuda kanun çıktığı zaman CBK’nin işlevsiz hale geleceği hususunun meclis tarafıyla da irdelenmesi gerekmektedir. Bu durumu örneklemek gerekirse, parlamentonun toplantı yeter sayısı üye tam sayısının üçte biri yani 200, asgari karar yeter sayısı ise üye tam sayısının dörtte birinden bir fazladır yani 151’dir. Parlamento tarafından bir tane CBK’nin hükümsüz kılınması için toplanıp 151 vekil ile birlikte kanun çıkartılsa dahi, kanun yürürlüğe girebilmesi için Cumhurbaşkanının onayına tabidir. Cumhurbaşkanı bu kanunu onaylamayıp, tekrar parlamentoya göndermesi halinde, parlamento bu yasaı tekrar kabul edebilmesi için üye tam sayısının salt çoğunluğu yani 301 oyu bulması gerekir ki, bu da Cumhurbaşkanının

parlamentoda çoğunluğu elinde bulunduran bir siyasi partiye aitse 301 oyu bulmak pek mümkün görünmemektedir. Bu itibarla, TBMM'nin CBK'ler üzerindeki denetiminin ne kadar işlevsizleştiği böylece anlaşılmaktadır (Coşkun, 2017, s. 17-20). Türk Tipi Başkanlık sisteminde yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı'na CBK yetkisinin verilmesi son derece doğal ve olması gereken bir sorumluluktur. AYM tarafından CBK'lerin denetlenmesi, aynı konuda kanun çıkartıldığı zaman işlevsiz hale gelmesi de denetim açısından yerinde bir değişiklik olarak görülebilir. Lakin uygulama açısından TBMM tarafından CBK'lerin işlevsiz hale getirilmesi çok zor bir ihtimal olarak görülmektedir. Çünkü kanun çıkartılırken istenilen asgari düzey çoğunluğu ile Cumhurbaşkanı'nın onayından geçmeyen kanunun tekrar Cumhurbaşkanı'na gönderilebilmesi ve kanunlaşabilmesi için istenilen çoğunluğun TBMM üye tam sayısının yarısından bir fazlasını gerektirmektedir.

3.2.3.2.3. 2709 Sayılı Kanun'un 105.Maddesi

2709 sayılı kanunun Cumhurbaşkanı'nın cezai sorumluluğunu düzenleyen 105. maddesi, değişiklik öncesinde "*Cumhurbaşkanı'nın, anayasa ve diğer kanunlarda Başbakan ve ilgili bakanın imzalarına gerek olmaksızın tek başına yapabileceği belirtilen işlemleri dışındaki bütün kararları, Başbakan ve ilgili bakanlarca imzalanır; bu kararlardan Başbakan ve ilgili bakan sorumludur*" parlamenter sistemin ortaya koyduğu bu hüküm Cumhurbaşkanı'nın Anayasa'da karşı imza kuralına tabi bulunduğunu, siyasi sorumluluğunun olmadığını ve bu sorumluluğun sadece Başbakan ile bakanın paylaştığını göstermektedir. Mezkûr kanunda "*Cumhurbaşkanı'nın resen imzaladığı kararlar ve emirler aleyhine Anayasa Mahkemesi dâhil, yargı mercilerine başvurulamaz. Cumhurbaşkanı vatana ihanetten dolayı, Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının en az üçte birinin teklifi üzerine, üye tamsayısının en az dörtte üçünün vereceği kararlarla suçlandırılır.*" hükmü ile Cumhurbaşkanı'nın resen yapacağı işler ile karşı imza kuralına göre yapacağı işler ayrımı yapılmadığından, resen yapacağı işlemlerde Cumhurbaşkanı'nın hiçbir sorumluluğu da bulunmamaktadır. Bu hükümden anlaşılan Cumhurbaşkanı'nın sadece vatana ihanetten dolayı sorumluluğu bulunduğu herhangi bir adi/kişisel suçla ilgili bir hüküm bulunmadığından siyasi ve cezai bir ayırım yapılmadığı görülmektedir (Yıldız, 2019, s. 5-8).

2017 Anayasa değişikliği sonrasında 2709 sayılı kanunun 105. maddesinde "*Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla Türkiye Büyük Millet Meclisi üye tamsayısının salt çoğunluğunun vereceği önergeyle soruşturma açılması istenebilir. Meclis, önergeyi en geç bir ay içinde görüşür ve üye tamsayısının beşte üçünün gizli oyuyla soruşturma açılmasına karar verebilir. Soruşturma açılmasına karar verilmesi halinde, Meclisteki siyasi partilerin, güçleri oranında komisyona verebilecekleri üye tamsayısının üç katı olarak gösterecekleri adaylar arasından her siyasi parti için ayrı ayrı ad çekme suretiyle kurulacak on beş kişilik bir komisyon tarafından soruşturma yapılır. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde Meclis Başkanlığına sunar. Soruşturmanın bu sürede bitirilememesi halinde, komisyona bir aylık yeni ve kesin bir süre verilir. Rapor Başkanlığa verildiği tarihten itibaren on gün içinde dağıtılır, dağıtımından itibaren on gün içinde Genel Kurulda görüşülür. Türkiye Büyük Millet Meclisi üye*

tamsayısının üçte ikisinin gizli oyuyla Yüce Divana sevk kararı alabilir. Yüce Divan yargılaması üç ay içerisinde tamamlanır, bu sürede tamamlanamazsa bir defaya mahsus olmak üzere üç aylık ek süre verilir, yargılama bu sürede kesin olarak tamamlanır. Hakkında soruşturma açılmasına karar verilen Cumhurbaşkanı seçim kararı alamaz. Yüce Divanda seçilmeye engel bir suçtan mahkûm edilen Cumhurbaşkanının görevi sona erer. Cumhurbaşkanının görevde bulunduğu sürede işlediği iddia edilen suçlar için görevi bittikten sonra da bu madde hükmü uygulanır.”

Anayasadaki bu değişiklik hükmüyle, Cumhurbaşkanının suç işleme iddiasıyla TBMM tarafından soruşturma açılabilir. TBMM tarafından soruşturma açılma talebi sadece görevi başında olma halini değil, görev bitimi sonrasında da kapsamaktadır. Buradaki belirtilen kıstas Cumhurbaşkanının görev süresi içerisindeki maruz kalacağı suçlamaları içermesi gerektiğidir. Değişiklik hükmünde bir suç işlediği iddiasıyla denilmekte, bu suç işlediği iddiasının görevini kapsayıp kapsamadığı gibi bir ayırım söz konusuna da gidilmemektedir. Bu bağlamda 2709 sayılı kanunun AYM'nin görev ve yetkilerini belirtir 148. maddesinde Cumhurbaşkanını görevleriyle ilgili suçlardan dolayı AYM'nin Yüce Divan sıfatıyla yargılayacağı belirtilmiştir. 2709 sayılı kanunun 105 ve 148. madde birlikte değerlendirildiğinde; Cumhurbaşkanının herhangi bir suç işlediği iddiası halindeki soruşturma usulünün göreviyle ilgili olup olmadığına bakılmaksızın tümüyle uygulanacağı anlaşılmaktadır. Suç ayırımını öngörmeyen bu değerlendirme başta makul ve uygun olacağı düşünülmektedir. Ancak yapılan değişiklik ile birlikte soruşturmanın başlangıcından yargılamanın bitimine kadar geçen süreç uygulama aşamasında çok güç ve bir o kadar da zordur. Zira Cumhurbaşkanı hakkında bir suç işlediği iddiasıyla TBMM üye tam sayısının yarısından bir fazlasıyla yani 301 milletvekilinin imzasıyla soruşturma açılması talep edilebilir. Soruşturmanın açılmasına da TBMM'nin üye tamsayısının beşte üçü yani 360 milletvekilinin oyu ile karar verilebilir. Komisyon aşamasının nihayete erip Yüce Divana da sevk edilebilmesi için de üye tam sayısının üçte ikisi yani 400 milletvekilinin oyuyla mümkündür. Bu görevi sona eren Cumhurbaşkanı içinde aranan bir şarttır. Yasa koyucu tarafından böyle bir çoğunluğun istenilmesinin nedeni Cumhurbaşkanının defaatle suçlamalara maruz kalmasının önüne geçmek olduğu görülse de partili Cumhurbaşkanının parlamentoda da güçlü olduğu düşünüldüğünde hakkında soruşturma açılabilmesi ve yargılama sürecinin nihayete erdirilebilmesi oldukça zayıf bir ihtimal olduğu görülmektedir. 2709 sayılı kanunun 105. Maddesindeki bu değişiklik Türk Tipi Başkanlık sisteminde bir kez daha yürütme erkinin yasama erki karşısında oldukça güçlü olduğunu göstermektedir (Korkmaz, 2020, s. 102-104).

3.2.3.2.4. 2709 Sayılı Kanun'un 106.Maddesi

2709 sayılı kanunun 106. maddesi, değişiklik öncesinde, Cumhurbaşkanının herhangi bir şekilde makamından ayrılması veya boşalması hallerinde yerine TBMM Başkanının vekâlet edeceği esas kılınmıştır. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında, Cumhurbaşkanının milletvekili seçilme yeterliliğine haiz olan bir veya birden çok Cumhurbaşkanı yardımcısı ve bakanları atayabilecektir. Cumhurbaşkanının yardımcıları ve bakanlar seçimlere iştirak etmeden

Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan doğruya atanabilecektir. Bakanlar ise milletvekili seçilmiş olan kişilerden atanacaksa TBMM üyelikleri son bulacaktır. Cumhurbaşkanının yardımcıları hususunda herhangi bir sayı sınırlamasına da gidilmemiştir. Cumhurbaşkanının makamının herhangi bir şekilde ayrılma veya boşalma olması halinde Cumhurbaşkanının yardımcıları yerine vekâlet edecektir. Eğer ayrılma veya boşalma hali genel seçime bir yıl veya daha az bir sürede meydana gelirse dönem sonuna kadar Cumhurbaşkanı yardımcısı bu görevi devam ettirecek genel seçimler ile Cumhurbaşkanlığı seçimleri birlikte yapılacaktır. Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanlar görevleriyle ilgili bir suç işledikleri iddiasıyla yargılanmaları, Cumhurbaşkanının soruşturma şartlarıyla aynılık taşımaktadır. Görevlerinden dolayı suç işledikleri iddiası Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanların görevleri sona erse dahi aynı koşullar altında yargılamaya tabilerdir. Cumhurbaşkanı yardımcıları veya bakanların görevleri dışında bir suç iddiasıyla yargılamaya tabi tutulmaları ise milletvekilleri gibi dokunulmazlığa sahiptirler. Şayet seçilmeye engel bir durumdan hüküm giymeleri halinde Cumhurbaşkanı yardımcıları ve bakanların görevleri son bulmaktadır (Parlak, 2019, s. 96-97). Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik getirilen bu değişiklik başkanlık sisteminin doğasına uygun olarak görülebilir ancak sisteme yönelik en mühim husus Cumhurbaşkanı yardımcılarının seçimle değil atamaya tabi olmaları ve sayılarının bu değişiklikte yer almamasıdır. Çünkü Cumhurbaşkanının dokunulmazlıklarına sahip olan bir Cumhurbaşkanı yardımcısının seçilerek o makama gelmesi ve sorumluluk yüklenmesi hali demokratik meşruiyet açısından önem arz etmektedir. Ayrıca yapılan değişiklikte bakanların TBMM içerisinde de seçilebilmeleridir. Bu durum yasama ve yürütme arasındaki katı ayrılığı da yansıtmayacaktır. Parlamenter sistemde yürütme erkinde yer edinmeye çalışan bir milletvekilinin Türk Tipi Başkanlık sisteminde de aynı duruma düşeceği görülecektir.

3.2.3.2.5. 2709 Sayılı Kanun'un 116.Maddesi

2709 sayılı kanununun 116. maddesi, değişiklik öncesinde, parlamenter hükümet sisteminin özelliğini taşıyan hükümleri barındırmaktadır. Bakanlar Kurulunun güvenoyu alamayarak hükümetin düşürülmesi ve Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi hallerini içermektedir.

2017 Anayasa değişikliği Türk Tipi Başkanlık sistemi için ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü bu değişiklik TBMM'ye ve Cumhurbaşkanı'na seçimleri yenileme yetkisi tanımaktadır. Değişikliğe göre Cumhurbaşkanı hiçbir şarta tabi kılınmadan seçimleri yenileyebilmektedir. Ancak TBMM ise üye tam sayısının beşte üçü yani 360 milletvekilinin oyuyla seçimleri yenileyebilecektir. Bu ikisinden hangisi seçimin yenilenmesi kararını almışsa, mütekabiliyet ilkesi gereği hem TBMM üyeliği hem de Cumhurbaşkanı seçimi yenilenmektedir. Başkanlık sisteminde yasama ve yürütme erkleri arasında sert ayrılığı ilkesi gereği erklerin birbirlerini karşılıklı feshetme yetkisi bulunmamaktadır. Parlamenter hükümet sisteminde ise yürütme ve yasama erkleri arasında yumuşak ayrılığı ilkesi gereği erklerin birbirlerini karşılıklı feshetme yetkisi bulunmaktadır. Başkanlık sisteminde erkler arasındaki katı ayrılık ve birbirlerini

feshedememe yetkisinden dolayı seçmen oy kullanımında yönetimde istikrarı istediğinden bu yönlü siyasi tercihte bulunmaktadır. Türk Tipi Başkanlık sisteminde ise Cumhurbaşkanı ve TBMM'nin karşılıklı birbirini feshedebilmesi başkanlık sisteminin en tipik özelliğini içerisinde barındırmadığını da göstermektedir. Bununla birlikte Türk Tipi Başkanlık sisteminde mütekabiliyet ilkesi gereği Cumhurbaşkanı tek başına hiçbir koşula bağlı olmadan seçimleri yenilebilirken, TBMM'nin seçimleri yenileyebilmesi için 360 milletvekiline ihtiyaç duymaktadır. Bu bağlamda partili Cumhurbaşkanının parlamentoda çoğunluğa sahip partiden olması hali düşünüldüğünde parlamentonun seçimi yenileme kararını alabilmesi de pek de mümkün görünmemektedir (Coşkun, 2017, s. 24).

3.2.3.2.6. 2709 Sayılı Kanun'un 119.Maddesi

2709 sayılı kanunun 119. maddesi, değişiklik öncesinde, Cumhurbaşkanının başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu 6 ayı geçmemek üzere OHAL ilan edebilmekteydi. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında, OHAL CBK çıkarma yetkisi Cumhurbaşkanına aittir. Olağan durumlarda CBK'ler TBMM'nin onayına sunulmazken, OHAL CBK'leri Resmi Gazetede yayımlandıkları gün TBMM'nin onayına sunulur ve mecburidir. OHAL CBK'leri kanun hükmünde olup, temel, kişi, siyasi haklar ve ödevler üzerinde düzenleme yapılabilir. OHAL CBK'leri olağanüstü halin gerektirdiği konularda düzenleme yapılacağından kural olarak özel hüküm niteliğine haiz olacaktır ve kanunla çatışık halde bulunursa OHAL CBK'leri uygulanacaktır. OHAL CBK'leri şekil ve esas bakımından Anayasaya aykırılığı iddiasıyla AYM'ye dava açılmamaktadır. TBMM'ye sunulan OHAL CBK'leri TBMM tarafından kabul edilebilir, reddedilebilir veya değiştirilebilir. TBMM 3 aylık zaman diliminde karara bağlanır. Aksi durumda OHAL CBK'leri resen yürürlükten kalkmaktadır. Burada güdülen gaye, OHAL CBK'lerinin yalnızca TBMM tarafından denetlenebilmesi nedeniyle, süratle görüşülüp karara bağlanmasını sağlamaktır (Atar, 2019, s. 10-12). Türk Tipi Başkanlık sisteminde olağanüstü hali gerektirecek durumlarda Cumhurbaşkanına bu yetkinin verilmesi yerinde ve olumlu olarak görülmektedir. Ayrıca TBMM tarafından da siyasi denetimi yapılması açısından önemlidir. Ancak partili Cumhurbaşkanının parlamentoda çoğunluğa sahip partiden olması halinde siyasi denetimden bahsetmenin mümkün olmadığı görülecektir.

3.2.3.2.7. 2709 Sayılı Kanun'un 161.Maddesi

2709 sayılı kanunun 161. maddesi, değişiklik öncesinde, bütçenin onaylanması ve kabul edilmesi hususu tamamıyla TBMM'nin tasarrufundaydı. Demokrasiyi özümsemiş ve kabullenmiş ülkelerde ve sistemlerde bütçe yasama organının yürütme organı üzerinde hâkimiyet kurduğu en önemli yetki olarak da görülmektedir.

2017 Anayasa değişikliği sonrasında, Cumhurbaşkanı bütçe hususunda kanun teklifi verme yetkisine sahiptir. Cumhurbaşkanı bütçe kanun teklifini mali yılbaşından en az yetmiş beş gün önce TBMM'ye sunmaktadır. Bütçe teklifi Bütçe Komisyonunda görüşülür ve elli beş gün içinde kabul edeceği metin Genel Kurulda görüşülür ve mali yılbaşına kadar karara bağlanır. Ancak

bütçe kanunu zamanında yürürlüğe konulmaz ise geçici bütçe kanunu yoluna başvurulur ve bu dahi mümkün olmazsa yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi değerlendirilmesine göre artırılarak yeniden uygulanmaktadır. 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte yasama erki yürütme erkinin karşısında zayıfladığı ve en önemli denetim aracını elinden yitirdiği yönlü tenkitler yapılmaktadır. Bu itibarla geçici bütçe çıkarılabilmesi ve önceki yılın bütçesinin değerlendirilmesine göre artırılarak uygulanması hususu parlamentonun en önemli denetim silahını elinden alındığının bir göstergesi olarak kabul edilmektedir. Her halükârda Cumhurbaşkanının kullanabileceği bir bütçenin mevcudiyeti yürütme erkini güçlendirirken yasama erkini de ciddi şekilde zayıflatmıştır. Devletin bütçesi yönüyle parlamentoya bağımlı olmayan ve parlamentoya uzlaşmak zorunda kalmayan bir yürütme erki bulunmaktadır (Korkmaz, 2020, s. 110).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde yürütme organında yapılan değişiklikler genel olarak değerlendirildiğinde cumhurbaşkanlığına aday gösterilme şartları değiştirilmiştir. Değişiklik öncesinde siyasi partiler cumhurbaşkanlığına aday gösterirken aldığı geçerli oy toplamı %10 olarak belirlenmiştir. Değişiklik sonrasında bu oran %5'e düşürülmüştür. Ayrıca 100 bin imza ile seçmenlerin de cumhurbaşkanı adayı gösterebilecek olmaları yapılan düzenlemelerin demokratik nitelik taşıdığını göstermektedir. Ancak 20 milletvekilinin aday gösterebilme şartının kaldırılarak siyasi parti gruplarının aday gösterebilmesi yolunun açılması ülkemizdeki disiplinli parti sistemi perspektifinde düşünüldüğünde milletvekillerinin kısıtlanarak Cumhurbaşkanı adayı için partisinden bağımsız hareket edemeyeceğine de göstermiştir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının parti üyesi olabilme yolunun açılması da fazlasıyla tartışma konusu olmuştur. Anayasamızda Cumhurbaşkanının göreve başladığı zaman yapacağı yeminde aldığı görevi tarafsızlıkla yürüteceğinin belirtilmesi kıstasına da bu durumun ters düştüğü görülmekte Cumhurbaşkanı makamının siyasallaştığı belirtilmektedir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminin yapısına uygun olarak Başbakanlık makamı kaldırılmış, bakanlar ise doğrudan doğruya Cumhurbaşkanına bağlanmış, çift başlılık ortadan kaldırılmış, Cumhurbaşkanına CBK'ler ile üst düzey kamu yöneticilerini atama yetkisi verilmiştir. Düalist yapının ortadan kaldırılması ve Cumhurbaşkanına atama yetkileri verilmesi yeni sisteme yönelik yerinde yapılan uygulamalardır. Ancak bu yetki kullanılırken Cumhurbaşkanının atayacağı üst düzey bürokratların TBMM'nin onayından geçirilmemesi, parlamentonun saf dışı bırakıldığını erkler arasında denge ve denetim mekanizmasının olmadığını da göstermektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanının partili olduğu da görüldüğünden kamudaki yapılacak atamalarda kamu görevlilerinin parti süzgecinden geçirilmesinin önünü açacağı, liyakat ve ehliyetin de önemsenmeyeceğini ortaya koymaktadır.

Yeni sistemle birlikte Cumhurbaşkanı yardımcılarının makamı getirilmiş; fakat bu yardımcılarının getirilme usulü seçim yoluyla değil atama usulüne bağlanmıştır. Dokunulmazlık hakkı bulunan Cumhurbaşkanı yardımcılarının seçimler marifetiyle göreve gelmeleri siyasi sorumluluk taşımalarını sağlayacaktır. Cumhurbaşkanı yardımcılarının atamaya tabi olmaları ise siyasi

sorumluluk taşımamalarına ve demokratik kriterlerden uzaklaşılmasına da neden olacaktır. Cumhurbaşkanı hakkında suç işlediği iddiasıyla soruşturma açılabilmesinde suç ayırımının ortadan kaldırılması da olumlu olarak görülebilir. Fakat soruşturma açılabilmesinin başlangıcından yargılamanın bitimine kadar geçen sürede TBMM’de aranan çoğunluğun çok yüksek olması ayrıca partili Cumhurbaşkanının parlamentoda partisinin de güçlü olması birlikte düşünüldüğünde yargılanabilmesinin zayıf olduğunu ortaya koymaktadır.

Saf başkanlık sisteminde devlet başkanı göreve geldiğinde parlamento tarafından görevine son verilememekte, yasama ve yürütme organları arasında birbirlerini fesih yetkisi bulunmamaktadır. Ancak Türk Tipi Başkanlık sisteminde yürütme organı ve yasama organı birbirlerini feshedebilmektedir. Ayrıca Cumhurbaşkanı bu yetkisini doğrudan doğruya hiçbir gerekçe bulundurmadan kullanabildiği gibi, TBMM’nin bu yetkisini kullanabilmesi 360 oy oranı gibi çoğunluktan dolayı fazlasıyla zorlaştırılmıştır. Yeni sistemde kriz yaşanmamasına yönelik yapılan ve erklerin ikisine de verilen bu yetki olumlu olarak değerlendirilebilir. Ancak yasama organından seçimlerin yenilenebilmesi için parlamentodan istenilen çoğunluğun sayısının çok olması yürütme karşısında parlamentonun güçsüzleştirildiğini göstermekte, erkler arasında denge ve denetim mekanizmasının olmadığını ortaya koymaktadır.

OHAL zamanlarında Cumhurbaşkanı OHAL CBK’si verilmesi sistem açısından yerinde olarak görülmele birlikte TBMM tarafından siyasi denetim yapılabilmesi de önemlidir. Fakat partili Cumhurbaşkanının mecliste çoğunluğa sahip partiden olması düşünüldüğünde TBMM’nin siyasi denetiminden bahsedilebilmesi pek de mümkün görülmemektedir. Son olarak Türk Tipi Başkanlık sisteminde en çok tartışma yaşanan konulardan birisi de bütçe denetimi meselesidir. Bütçe, yani devletin kasası meclisin varlık sebebidir. Dünya tarihinde meclislerin varoluş sebebi hükümdarın yetkilerini bir nebze olsun kısılabilmek adına oluşturulmuş ve bu şekilde de varlık kazanmıştır. Meclisin varoluş sebebi olan bütçe, hiçbir şartta ve imkân dâhilinde kısmi de olsa yetkisinin başka bir erke devredilmesi söz konusu olmamalıdır. Hakeza demokrasiyi özümsemiş ve kabullenmiş ülkelerde ve sistemlerde bunun tahayyülü bile düşünülmezken, Türk Tipi Başkanlık sisteminde parlamentonun bu yetkisinin pasifleştirilmesi yüzyıllardır kazancımız olan demokrasimize de ciddi bir şekilde sekte vurmuştur.

3.2.3.3. Yargı Organında Yapılan Değişiklikler ve Değerlendirmeler

3.2.3.3.1. 2709 Sayılı Kanun’un 9.Maddesi

Kuvvetler ayrılığı rejimleri, yani Parlamenter, Başkanlık ve Yarı-başkanlık sistemleri yasama ile yürütme organlarının arasındaki ilişkilerden kaynaklı farklılık taşımakta ve buna göre sistem adını almaktadır. Bu sistemlerin hepsinde yargı her daim bağımsız olması esas kılınmıştır. Bu bağlamda ülkemizde daha önceki sistem olan parlamenter sistemde de Türk Tipi Başkanlık sisteminde de yargı bağımsız olarak kabul edilmiş, anayasadaki yerini de almıştır. 2017 Anayasa değişikliği öncesinde, yargı organı yetkisini Türk Milleti adına bağımsız mahkemeler tarafından kullanılacağı belirtilmiştir. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında ise

bağımsızlığının yanına “*tarafsız*” ibaresi eklenmiştir. 2709 sayılı kanunun 9. maddesinde yapılan bu değişikliğin gerekçesi irdelendiğinde, bağımsızlığın aynı vakitte tarafsızlığı da içerdiğini özellikle bu hususun vurgulanmak gayesiyle yapıldığı belirtilmektedir (Özalp, 2017, s. 119-120). Türkiye’de yargının bağımsız olmadığı ve tarafsız davranmadığı gerekçesiyle yargı her dönem eleştiriye tabi tutulmuştur. Yasa koyucu tarafından bu eleştirileri indirgeyebilmek ve yargı organının bağımsızlığını pekiştirmek gayesiyle tarafsızlık ibaresinin koyulduğu da görülmektedir.

3.2.3.3.2. 2709 Sayılı Kanun’un 142.Maddesi

2709 sayılı kanunun 142.maddesi değişiklik öncesinde, mahkemelerin kuruluş, görev ve yetkileri ile işleyişi ve yargılama usullerinin kanunla düzenleneceği esas kılınmıştır. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında da mahkemelerin kanunla düzenleme usulü devam etmekle birlikte, disiplin mahkemeleri dışındaki askeri yargı tamamen ortadan kaldırılmıştır (Parlak, 2019, s. 101). Yasa koyucunun kanun değişikliğiyle güttüğü amaç yargıda birliğin sağlanması olarak değerlendirilebilir.

3.2.3.3.3. 2709 Sayılı Kanun’un 146.Maddesi

2709 sayılı kanunun 146.maddesinde değişiklik öncesinde AYM’nin üye sayısı 17’dir. 2017 Anayasa değişikliğinden sonra bu sayı 15’e indirilmiştir. Askeri yargının ortadan kaldırılmasıyla birlikte askeri yargı açısından AYM’ye üye yolu kapanmıştır. AYM’nin 12 üyesi yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı, 3 üyesi ise TBMM tarafından seçilmektedir. Yapılan değişiklikte önemli olan husus AYM’nin üye sayısında değişiklik göstermesi değil, belirtilen 15 üyenin atanma şeklindedir. Çünkü 3 üye partili bir Cumhurbaşkanının mecliste çoğunluğu buldurması halindeki parlamento tarafından seçilmektedir. AYM’nin 3 üyesi Cumhurbaşkanının belirlediği Yüksek Öğretim Kurumu tarafından öneride bulunmakta ve Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. AYM’nin 4 üyesi belirli kategorilerde doğrudan doğruya Cumhurbaşkanı tarafından seçilmektedir. Geriye kalan AYM’nin 5 üyesi ise Yargıtay ve Danıştay’ın gösterdiği adaylar arasından yine Cumhurbaşkanınca seçilmektedir. Seçilme usulündeki bu kıstaslardan anlaşılan AYM’nin bütün üyeleri hemen hemen Cumhurbaşkanı tarafından atanmaktadır. Bu şekilde teşkili oluşturulan AYM’nin parlamentodan gelecek yasaların Anayasaya uygunluğunun nasıl tarafsız denetleyebileceği veya Yüce Divan görevini nasıl bağımsız ve tarafsız bir şekilde yerine getireceğidir (Parlak, 2019, s. 101). Yasa koyucu değişiklik hükümlerini ortaya koyarken yine yürütmenin başı olarak Cumhurbaşkanı olağanüstü güçlendirmekte, yasamayı pasif hale getirmekte, ikisi arasındaki denge denetim mekanizmasını da bir hayli zayıflatmaktadır.

3.2.3.3.4. 2709 Sayılı Kanun’un 159.Maddesi

2709 sayılı kanunun 159. maddesinde değişiklik öncesinde Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu (HSYK) 22 asıl ve 12 yedek üyeden oluşmaktaydı. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında, yedek üyelikler ve HSYK’daki yüksek ibaresi kaldırılmış olup, üye sayısı ise 22 üyeden 13 üyeye

indirilmiştir. Adalet Bakanı ve Bakan yardımcısı ile 4 üye doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından, 7 Üye ise TBMM tarafından seçilmektedir. TBMM adayları belirlerken ilk turda 400 oy, bu mümkün olmazsa ikinci turda 360 oy alan aday Hâkimler ve Savcılar Kuruluna (HSK) üye olarak seçilmektedir. Her iki oylamada istenilen çoğunluk elde edilemezse seçilecek üye kur'a usulü belirlenmektedir. Partili Cumhurbaşkanının parlamentoda çoğunluğa sahip partiden olması hesaba katıldığında HSK'nın bütün üyelerinin Cumhurbaşkanınca belirlenebileceği bir tabloyla karşı karşıya kalınmaktadır. Velez ki, partili Cumhurbaşkanının partisi çoğunlukta olmasa dahi 7 adaydan bir veya birkaçının Cumhurbaşkanının tercihte bulunabileceği isimlerden seçilebilmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu birleşim düşünüldüğünde HSK'nın Cumhurbaşkanının denetiminde bulunması hali ortaya çıkmaktadır. Bu durum erkler arasındaki ayrılık açısından son derece ciddi ve bir o kadar da sakıncalı olduğu su götürmez bir gerçektir. Zira yargı mensuplarının tüm özlük işlemleri bu kurul tarafından düzenlenmektedir. Yürütmenin tahakkümüne giren bir kurul bağımsız olamayacağı gibi yargı mensupları üzerinde de istenilen denetimi de gerçekleştiremeyecektir (Coşkun, 2017, s. 25).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde yargı organında yapılan değişiklikler genel olarak değerlendirildiğinde; ülkemizde yargı mercii tarafsız ve bağımsız olmadığı gerekçesiyle siyasetçiler ve toplum tarafından her dönem tenkitlere maruz bırakılmıştır. 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte Türk Tipi Başkanlık sisteminde AYM ve HSK üyelerinin seçilmesinde Cumhurbaşkanına olağanüstü yetkiler verilip, TBMM'nin yürütme karşısında güçsüzleştirilmesi, erkler arasındaki güçler ayrılığına da aykırılık teşkil etmekte denge ve denetim mekanizmasını da zayıflatmaktadır. Yargı mercilerine üye seçiminde Cumhurbaşkanı ile birlikte TBMM'nin de elinin güçlendirilmesi gerekmektedir.

3.3. TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK DEĞERLENDİRMELER

Başkanlık sistemi ilk olarak 8. Cumhurbaşkanı Özal tarafından Türkiye'nin gündemine getirilmiş olup, başkanlık sistemi düşüncesi ardından 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ve DYP vasıtasıyla sürdürülmüştür. Ülkemizde başkanlık sistemine geçiş, gelişmiş demokrasi olarak ortaya konmuştur (Fendoğlu, 2010, s. 24). Türkiye'de Özal ile başlayan başkanlık sistemi tartışmaları, ilerleyen zamanlarda da sık sık gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlık döneminde Başkanlık sistemine yönelik Anayasal değişikliği içeren ciddi adımlar atılmıştır. 2007 Anayasa değişikliğinden sonra 10 Ağustos 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı ilk defa halk tarafından doğrudan doğruya seçilmiştir. 28 Ağustos 2014 tarihinde ise Cumhurbaşkanı görevine fiili olarak başlamıştır. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı ve Milletvekili genel seçimlerinin ardından 09 Temmuz 2018 tarihinden itibaren de Türk Tipi Başkanlık sistemine ülkemiz uygulamalı olarak geçmiş bulunmaktadır. Türk Tipi Başkanlık sistemine geçiş sürecinde özellikle 2007 Anayasa değişikliği sonrasında ülkemizde yeni hükümet sistemine yönelik siyasetçiler, akademisyenler, bürokratlar gibi toplumun farklı kesimleri tarafından olumlu-olumsuz değerlendirmeler

yapılmış ve yapılmaya da devam etmektedir. Çalışmamızın mahiyeti bakımından Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik yapılan olumlu-olumsuz değerlendirmeler önem taşımaktadır.

3.3.1. Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Olumlu Değerlendirmeler

8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal ile başlayan, 9. Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel ile devam eden Başkanlık sistemi tartışmaları 2002 yılında Ak Partinin iktidara gelmesiyle Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, Prof. Dr. Burhan Kuzu ve Cemil Çiçek tarafından da sürdürülmüştür. Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlık sistemini istemesinin nedeni bürokratik oligarşiden kaynaklanmaktadır. Başkanlık sistemiyle ilgili görüşleri şu şekildedir. 2003 yılının Nisan ayındaki konuşmasında politika'daki tek istediğinin Yarı-başkanlık veya başkanlık sistemi olduğunu, bunun en iyi olanının ise ABD'de olduğunu, 2005 yılının Ocak ayındaki beyanatında başkanlık sisteminin tartışılması hususu ülkenin faydasına olacağını, fakat şuan gündemlerinde olmadığını, 2006 yılının Şubat ayında kendisinin de Başkanlık sistemini istediğini fakat koşulların müsait olmadığını, 2010 yılı Nisan ayındaki konuşmasında sistemin rahat çalışması hususunda başkanlık sistemine sıcak baktığını, sistemde daha hızlı sonuçlar alınması noktasında önemli olduğunu, aynı yılın Eylül ayında başkanlık sistemiyle ilgili bir önyargılarının olmadığını, gerektiğinde halk oylamasına gidilebileceğini fakat bu tarih itibarıyla olmazsa olmaz olarak görülmediğini, Eylül ayının sonundaki konuşmasında başkanlık sistemi konusunun tartışılması için açıldığını, tartışmaların siyasete ve halka büyük katkıları olacağını, 2011 yılı Şubat ayındaki konuşmasında başkanlık sisteminin tartışılması gerektiğini ve kendisinin bu sistemin daha yararlı olacağını beyan etmiştir (Fendoğlu, 2012, s. 46-47).

Recep Tayyip Erdoğan'ın 2014 yılı Cumhurbaşkanı seçimlerinden önceki konuşmasında dünyada gelişmiş ülkeler olan ABD, Rusya, Çin ve Avrupa'nın başkanlık veya Yarı-başkanlık ile yönetildiğini, bürokratik oligarşinin kırılması gerektiğini, aksi takdirde yürütme erkinin ağırlaşacağını, 12 yıllık hükümeti döneminde de hep bu problemle karşı karşıya kaldığını, seçilmesi halinde başkanlık sistemini gündeminde tutacağını belirtmiştir. 2015 yılı Nisan ayında muhtarlarla yaptığı konuşmasında daha net ifadeler kullanmıştır. Var olan sistemin buraya kadar olduğunu, yurt dışındaki sistemlerin incelenip, Türkiye'nin kendi kültürünü ortaya koyan bir başkanlık sistemi oluşturulabileceğini belirtmiştir. Mevcut sistemde başbakanın anayasal olarak her ne kadar gücü ve tesiri daha fazla olsa da Cumhurbaşkanı olduktan sonra Erdoğan Ak Partinin kurucusu ve lideri olması nedeniyle siyasetteki ağırlığını ciddi oranda devam ettirmiştir. 2016 yılı Ocak ayında Türkiye Anayasa Platformunca düzenlenen "Yeni Anayasa İçin Hep Birlikte" temalı programa iştirak eden Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan konuşmasında şu ifadelerde bulunmuştur. Bu döneme kadar oluşturulan anayasaların tümünün ithal olduğunu, yerli ve milli olana dönülmesi gerektiğini, Başkanlık sisteminin kendi şahsi meselesi olmadığını, Cumhurbaşkanının sembolik konumda olamayacağını, seçilmiş Başbakan ile seçilmiş Cumhurbaşkanıyla bu sistemin yürümeyeceğini belirtmiştir. 15 Temmuz darbe girişiminin ardından MHP lideri Devlet Bahçelinin de Ak Partiye

destekleriyle Türk Tipi Başkanlık sistemiyle ilgili 16 Nisan 2017 Anayasa değişikliği süreçleri yaşanmıştır (Parlak, 2019, s. 85-87).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Ak Parti'nin kurucuları arasında bulunan TBMM'de 22, 23, 24 ve 26. Dönem milletvekilliği, 23 ve 24. Dönemlerde ise Parlamentoda Anayasa Komisyonu Başkanlığı yapan Prof. Dr. Burhan Kuzu Türk Tipi Başkanlık Sistemine geçişte önemli rol oynamıştır. Bu sistemle ilgili olumlu değerlendirmelerde bulunarak şunları ifade etmiştir. İstikrarsız hükümetlerin mevcudiyeti Türkiye'nin siyasi yapısına daima olumsuz tesir etmiştir. Türkiye'nin güçlü yürütme erkine kavuşabilmesi sadece başkanlık sistemi ile olacaktır. Başkanlık sistemi Türkiye'ye yabancı olmayan ülkenin şartlarına göre uygulanabilecek bir sistemdir. Siyasal istikrarın sağlanması açısından başkan doğrudan halk tarafından seçilebilecektir. Buna karşın başkan parlamento tarafından da azledilemeyecektir. Türkiye'de Başkanlık sistemi uygulanabilir. Böylece koalisyon denilen sancılı dönemler ortadan kalkmış olur (Kahraman, 2012, s. 448).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik ANAP ve Ak Partinin kurucuları arasında bulunan TBMM'de 18, 20, 21, 22, 23. Dönemlerde milletvekilliği, 46, 47 ve 53. Dönemlerde devlet bakanlığı, 58 ve 59. Hükümetlerde Adalet Bakanlığı, 60. Dönemde devlet bakanlığı ve Başbakan yardımcılığı, 24. Dönemde TBMM Başkanlığı yapan Cemil Çiçek Türk Tipi Başkanlık Sistemine geçişte önemli rol oynamıştır. Bu sistemle ilgili olumlu değerlendirmelerde bulunarak şunları ifade etmiştir. Ülkemizde başkanlık sistemi, parlamenter sistemden daha iyi bir sistem olduğunu, anayasa yapımı çalışmalarında muhalefet partileri tarafından da başkanlık sisteminin Türkiye'ye uygun olmadığını, parlamenter sistemin devam etmesi gerektiğini dile getirmişlerdir. Ancak parlamenter sistemde özellikle 2014 Yılı Cumhurbaşkanı seçiminden sonra sistemin en kötü hale geldiğini, Türkiye'nin bu kötü durumdan kurtarılmasının belirtilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı'nın halk tarafından seçildiği, Başbakanın hükümet kurduğu bir sistemde Türkiye kurumlar arası çatışmalardan kendisini kurtaramadığını belirtmiştir (Esmer, 2015).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Prof. Dr. Hasan Tahsin Fendoğlu olumlu değerlendirmelerde bulunarak şunları ifade etmiştir. Devlet yönetiminde güçlü bir yürütme organı olması gerekmektedir. Ülkemizde demokrasi sadece parlamenter hükümet sisteminde olduğu sanılmaktadır. Hâlbuki Türkiye'de Parlamenter sistemde demokrasi üç defa kesintiye maruz bırakılmıştır. Bu durumu akla şu soruyu getirmektedir. Parlamenter hükümet sisteminin arızaları mı bulunmaktadır? Veya vücut ile elbise arasında bir uyumsuzluk mu vardır? Türkiye'de Hükümet ile Cumhurbaşkanı arasında münakaşa ve kavgacı bir tutum sergilenmemelidirler. Çünkü siyaset bu münakaşadan ciddi oranda etkilenmektedir. Askeri darbelerin sebebi genelinde Parlamento'daki tıkanıklıktan kaynaklanmaktadır. Başkanlık sisteminde ise millet ile devlet arasındaki kaynaşma daha da belirgin olacaktır. Bu itibarla, halkımızda "*devlet baba*" izlenimi bulunmaktadır. Başkanlık sistemiyle geçmişten günümüze

ülkedeki birçok soruna çözüm üretilecektir. Başkanlık sisteminde despotizm, tiranlık tehlikesi yoktur (Fendoğlu, 2010, s. 27-28).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Prof. Dr. Yavuz Atar olumlu değerlendirmelerde bulunarak şunları ifade etmiştir. Türkiye’de parlamenter sistem ciddi derecede problemlerle bir yönetim sistemidir. Türk Tipi Başkanlık sistemi ile beraber bu problemlerin üstesinden gelinecektir. Türkiye’de mecliste tek partinin her vakit çoğunluğu elde edemediğini bu yüzden hükümetlerin kurulamadığını ve koalisyonların meydana geldiğinden istikrar sağlanamamıştır. Yeni hükümet sistemi, 1982 Anayasası üzerindeki kimi maddelerin değiştirilmesiyle yapılmıştır. Bu sistem kurgulanırken erkler arasında görev tanımları net bir şekilde ortaya konularak siyasi arenada mümkün olduğunca münakaşa ve kavgacı bir ortama düşülmemesine yönelik düzenlemeler yapılmış olup, bu durum yeni hükümet sisteminin üstünlük tarafını oluşturmaktadır. Bu sistemin ABD’den ayrılan yönleri bulunmaktadır. ABD’de hususi atamalarda başkan kongrenin onayına tabi kılınmakta ve uzun süreçlerle zayıflamasına sebebiyet vermektedir. Ülkemizdeki ise Cumhurbaşkanı hususi atamalarda parlamentonun onayına tabi bulunmamaktadır (Atar, 2018).

Türkiye’de uygulamada ikinci yılında Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik TBMM Başkanı Prof. Dr. Mustafa Şentop olumlu değerlendirmelerde bulunarak şunları ifade etmiştir. Parlamenter sistemin yeniden geri gelmesini talep edenler için esasında hükümet sistemi üzerine bir tartışma içerisinde bulunmaktadır ki, bu durum da bir anayasa tartışması olarak görülmektedir. Klasik parlamenter sistemi hiç kimse istemiyor ve parlamenter sistemden yana taraf olan da yoktur. Onun yerine *“Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem”* istiyorlar. Kısaca parlamenter sistemde bir problem olduğu herkes tarafından kabul edilmektedir. Güçlendirilmiş Parlamenter sistem belirtilirken, bu sistemin hangi yönü güçlendirilmek istenmektedir. Güçlendirilmiş Parlamenter sistem parlamentonun güçlendirildiği değil, bilakis yürütmenin güçlendirildiği bir sistemdir. Bu bağlamda, başkanlık sistemi de yürütmeyi güçlendirmektedir. Önemli olan yürütmenin güçlü olması herkes tarafından kabul ediliyor olmasıdır. Parlamenter sistemin asıl sorunu istikrara dayanan güçlü hükümetler çıkaramamasıdır. Türkiye’de Askerî darbelerin parlamenter sistemle bir bağlantısı bulunmaktadır. Zira hükümet halk tarafından doğrudan doğruya seçilmemekte, meclis içerisinde çıkmaktadır. Bu itibarla da meclis içi dengeler bağlı ve bağımlıdır. Meclis içi dengeleri değiştirebilirsen hükümetleri düşürüp, hükümetleri kurabilirsin. Bunlara 12 Mart ve 28 Şubat dönemi örnek olarak gösterilebilir (Kesler, 2021).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Dr. Öğr. Üyesi Berat Akıncı olumlu değerlendirmelerde bulunarak şunları ifade etmiştir. Başkanlık sistemi gibi Türk Tipi Başkanlık sistemi de kuvvetlerin ayrılığı ilkesinin katı uygulamasına dayalı bir sistemdir. Türk Tipi Başkanlık sistemi yeni haliyle birlikte parlamenter hükümet sistemi gibi tarihi bir geçmişi bulunmayıp, mahiyeti ve yapısıyla Türkiye’ye özgü bir sistemdir. Yeni sistemde yasama, yürütme ve yargı arasında ayırım çok serttir. Fakat yeni sistem erkler arasında öylesine bir denge mekanizması

sağlamıştır ki, yasama, yürütme ve yargı birbirlerini kontrol edebilecek pozisyonundadır. Bu itibarla, Türk Tipi Başkanlık sistemi bu üç organ arasında en yüksek perdeden hareket esnekliği sağlayabilirken, denge mekanizması sayesinde de etkili bir kontrol sistemine sahip bir hükümet modelidir (Akıncı, 2017, s. 6-7). Parlamenter hükümet sistemi, toplumun farklı kesimlerince koalisyona sebebiyet verdiği ve siyasi buhranlar yaşattığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu sebeplerden ötürü Türk Tipi Başkanlık sistemi toplumun farklı kesimlerince hem olumlu görülmüş hem de desteklenmiştir.

3.3.2. Türk Tipi Başkanlık Sistemine Yönelik Olumsuz Değerlendirmeler

Türk Tipi Başkanlık sistemiyle ilgili kimi siyasetçiler, akademisyenler ve bürokratlar bu sisteme karşı çıkararak olumsuz değerlendirilmesi gerektiği üzerine görüşler beyan etmiştir.

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik CHP Lideri Kemal Kılıçdaroğlu olumsuz değerlendirmede bulunarak şunları ifade etmiş, Türk Tipi Başkanlık sistemine 6 madde ile karşı çıkmıştır. Karşı çıkılan maddelerden ilki, TBMM'nin yetkileri kısıtlanarak, denge ve denetim mekanizmaları ortadan kaldırılmış, denetime tabi olmayan bir yürütme erki meydana gelmiştir. İkincisi, CBK'ler ile parlamentonun yasama çalışmalarına fiilen ortak olunmuştur. Üçüncüsü, yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı fiili olarak son bulmuştur. Dördüncüsü, Cumhurbaşkanının partili olması nedeniyle devletin ve milletin temsilciliğini yapmak yerine belirli bir siyasi partinin temsilcisi olmuştur. Böylece denge unsuru olan Cumhurbaşkanının denge unsuru olmaktan çıkmasına sebebiyet vermiştir. Beşincisi, tek bir kişiye TBMM'yi fesih yetkisi verilmiş, milleti temsil eden parlamento tek kişinin iki dudağı arasından çıkacak sözcüğe bırakılmıştır. Sonuncusu, TBMM'nin bütçeye ait hakkı ve yetkisi fiilen alınmıştır. CHP olarak demokratik parlamenter sistemden yana tavır almaktayız, fakat bize denilen şudur bu sistemi tartışalım, tabi ki bu sistem tartışılabilir. Bir rejim kolay oluşmamaktadır. ABD'nin kendine has bir yapısı bulunmaktadır. Türkiye'de ise hemen hemen Tanzimat'tan bu yana gelen bir hükümet sistemimiz vardır. Bu itibarla parlamenter sistemin aksayan yönlerinin düzeltilmesi gerekmektedir. Bilakis dünyada hiçbir örneği bulunmayan bir ucube sistem getirilmiş olup, bu sistem ülkeyi perişan etmiştir (Selvi, 2019).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik İYİ Parti Lideri Meral Akşener olumsuz değerlendirmede bulunarak şunları ifade etmiştir. 15 Temmuz darbe girişimiyle mücadele sloganları eşliğinde Partili Cumhurbaşkanlığı sistemine geçilmiştir. Yüzde 50+1'i elde edebilmek için, her şeyin mubah görüldüğü bu sistem, halkı, siyaseti ve milleti kutuplaştırmıştır. Partili Cumhurbaşkanlığı sistemi sebebiyle, devletin kökleşmiş kurumları zayıflatılarak, kurumsal hafızasına zarar verilerek, binlerce yıllık devlet geleneği aleni olarak tasfiye edilmeye maruz bırakılmıştır. Bu bağlamda, Akşener Türk Tipi Başkanlık sistemine karşı çıkararak yerine getirilmesini istediği hükümet sistemini madde madde sıralamıştır. Maddelerden ilki, İyileştirilmiş ve Güçlendirilmiş Parlamenter sistemde Cumhurbaşkanı tarafsız olacak, devlet; Başbakan ve Bakanlar Kurulu tarafından yönetilecektir. Cumhurbaşkanı tarafsız ve partiler üstü bir şekilde devleti temsil edecektir. İkincisi, çoğulcu demokrasi, katılımcı yönetim, güçlü

parlamento bulunacak, bakanlar parlamento dışından atanamayacaktır. Yasama ve yürütme yetkisi TBMM’de olacak, AYM, HSK, Sayıştay, YSK ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu üyelerinin TBMM tarafından nitelikli çoğunluk ile seçilmesi sağlanacaktır. Üçüncüsü, kuvvetler ayrılığı ve güçlü denetim mekanizması kurularak, siyasetin ve devletin hiçbir kurumu, başka bir kurum üzerinde vesayet kuramayacak, Merkez Bankası müdahalelere kapatılacaktır. Türkiye’nin hazinesi millete ait olacak; TBMM, bütçenin denetiminde etkin hale gelecektir. Dördüncüsü, yargı tam bağımsız hale getirilerek, adli kolluk sistemi kurulacaktır. HSK üyeleri bir kez seçilerek görev süresi 5 yıl olacak, HSK Başkanı kurul tarafından gizli oyla ve üye tamsayısının salt çoğunluğunun oyu ile seçilecek, AYM üyelerinin seçimi de yeniden düzenlenecektir. Beşincisi, devlette liyakat kurulu oluşturulup, mülakat ortadan kaldırılarak hak edenler göreve getirilecektir. Üniversiteler hem akademik hem idari olarak özerk hale getirilip, kurum dışından rektör ataması yapılmayacaktır. Öğretim görevlileri kendi üniversitelerinin rektörünü seçebilecektir. Altıncısı, insan hakları ve bireysel özgürlükler ön planda tutularak, STK’lar güçlendirilerek, kadın hakları güvence altına alınacaktır. Yedincisi, basın özgürlüğü sağlanacaktır. Sekizincisi, tüm bu maddelerin hayata geçirilebilmesi için seçimler özgür ve adil bir şekilde yapılacaktır. Seçim barajı yüzde 5’e düşürülerek, YSK’nın yapısı yeniden düzenlenerek, seçime ilişkin kararlara karşı AYM’ye başvurulabilecektir (Sözcü, 2021).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Saadet Partisi Lideri Temel Karamollaoğlu olumsuz değerlendirmede bulunarak Partisinin Genişletilmiş İl Divan Toplantısında şunları ifade etmiştir “Yaşanan problemleri sistem değiştirerek çözüme kavuşturamazsınız. En önemli mesele başkanlık sistemi mi, değil mi? Bu konu her zaman bize sorulmaktadır. Başkanlık sisteminin karşısında olmadığımızı 40 yıldır söylüyoruz fakat nasıl bir başkanlık sistemi değinildiğinde, otoriter bir sistemi ya da tek adamlığa giden bir başkanlık sistemini hiçbir vakit istemiyoruz” (Sputniknews, 2017).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Prof. Dr. Kemal Gözler olumsuz değerlendirmede bulunarak 2017 Anayasa değişikliği öncesinde Anayasa değişikliği teklifi ile ilgili “*Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa*” makalesinde şunları kaleme almıştır. Ülkemizde başkanlık yahut Türk Tipi Başkanlık sistemi kurulması için Anayasa değişikliği teklifinde bulunulmuştur. Fakat dünyadaki Başkanlık sistemi sert kuvvetler ayrılığı sistemine dayalı olup, yürütme ve yasama erkleri kesin olarak birbirinden ayrılmaktadır. Hususi olarak bu erkler birbirlerinin görevlerine de son verememektedirler. Ancak bu teklifte Cumhurbaşkanı ve TBMM seçimlerinin birlikte aynı gün yapılması teklif edilmiştir. Ayrıca TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimlerin yenilenmesine karar verebilmektedirler. Bu teklif üzere, yürütme ve yasama erki arasında kuvvetler ayrılığı değil bilakis kuvvetler arasında bir birlikten söz edilebilir. Daha doğrusu TBMM’nin çoğunluğu ile Cumhurbaşkanının aynı siyasi partiden olunması amaçlanmıştır. Hal böyle vuku bulduğunda, parlamentonun Cumhurbaşkanı karşısında bir bağımsızlığı kalmayacaktır. Teklife göre, yani günümüzdeki Türk Tipi Başkanlık sistemine göre, TBMM hem kendi hem de Cumhurbaşkanı seçimlerinin yenilenebilmesi için üye tamsayısının beşte üç çoğunluğu (360 oy) ile karar verebilir. Buradan anlaşılan bu çoğunluk

anayasa değişikliği yapılması kadar zor bir durum olduğundan TBMM'nin seçimleri yenileyebilmesi çok düşük bir ihtimaldir. Buna karşılık, Cumhurbaşkanı hoşuna gitmediği parlamento çoğunluğunu hiçbir şarta bağlı kalmaksızın dilediği zaman seçimleri yenileyebilmektedir. Bu durumda TBMM Cumhurbaşkanının denetimi altına gireceği ihtimal dâhilindedir. Cumhurbaşkanına karşı parlamentonun durumu bu şekildeyken, yargı erki de Cumhurbaşkanının denetimine girecektir. Çünkü HSK'nın 6 üyesi hiçbir onaya tabi olmadan doğrudan Cumhurbaşkanı tarafından atanacak, geri kalan 6 üyesi ise Cumhurbaşkanının denetimindeki TBMM vasıtasıyla seçilecektir (Gözler, 2016, s. 1-3). 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte HSK'nın 7 üyesi TBMM tarafından, 4 üyesi Cumhurbaşkanı tarafından seçilmekte, Adalet Bakanı ile Bakan yardımcısı ise doğal üyedir.

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik 2007 yılında Ak Partinin Sivil Anayasa adını verdiği anayasa taslağını hazırlayan akademisyen heyetine başkanlık eden Prof. Dr. Ergun Özbudun olumsuz değerlendirmede bulunarak şunları ifade etmiştir. Ak Partinin önerisindeki başkanlık sisteminin ABD'deki demokratik başkanlık sistemiyle herhangi bir benzerliği bulunmamaktadır. Ak Partinin sözcüleri bu durumu Anayasa değişikliği teklifinin başlangıcından beri Türk usulü ya da kendimize özgü başkanlık sistemi olarak sunmuşlardır. Türk Tipi Başkanlık sisteminin klasik başkanlık sisteminden ayrıldığı en temel noktası Cumhurbaşkanının ve TBMM'nin karşılıklı birbirlerinin görevlerine son verebilmeleridir. Bu durum prensip olarak Ak Partinin klasik başkanlık sisteminden çok esaslı bir sapma olduğunu bizlere göstermektedir. Çünkü Cumhurbaşkanı ile TBMM arasındaki kilitlenmeleri çözmeye gayesiyle getirilen bu öneri olduğu düşünöldüğünde yenilenen seçimlerin sonucunda Meclisteki çoğunluğa sahip parti ile aynı Cumhurbaşkanının seçilme ihtimali her zaman mevcuttur. Ayrıca böyle bir öneri, klasik başkanlık sisteminin en hususi avantajlarından olan yürütmedeki istikrarı da riske sokmaktadır. Ak Partinin Anayasa değişikliği önerisinde ABD başkanlık sisteminden ayrıldığı başka önemli hususta, Cumhurbaşkanına kararnameler ile ülkeyi yönetme imkânının verilmesidir. CBK'ler kimi şartlara bağlanmış görölse de, bir konuda kanunlarda açık ve uygulanabilir hükümlerin bulunup bulunmadığı büyük ölçüde yoruma ve tartışmaya açık bir husustur. Cumhurbaşkanına böyle bir yetkinin verilmesi klasik başkanlık sisteminin özünü teşkil eden kuvvetler ayrılığı ilkesine aykırıdır. Genel olarak değerlendirildiğinde Ak Partinin Anayasa değişikliği önerisi, demokratik bir başkanlık sisteminde var olması zorunlu denge ve denetim mekanizmalarından bütünüyle yoksun olduğu görölmektedir. Cumhurbaşkanı ile TBMM'nin çoğunluğunun aynı siyasi partiden olması durumunda parlamentonun etkili bir denetim gerçekleştiremeyeceği açıktır. Yasama ve yürütme organının ayrı partilerden olması durumunda ise kilitlenmeler ve krizler kaçınılmaz olacaktır (Özbudun, 2015, s. 12-14).

Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik Gelecek Partisinin 1. Olağan Kongresi'nde partiye katılıp aktif siyasete başlayan, "*Tam Demokrasi İçin Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem*" çalışmasının başında bulunan, İYİ Parti Lideri Meral Akşener'in de övgüyle bahsettiği Prof. Dr. Serap Yazıcı olumsuz değerlendirmede bulunarak şunları ifade etmiştir. Cumhurbaşkanları Turgut Özal ve

Recep Tayyip Erdoğan'ın başkanlık sistemine geçiş ile ilgili tezlerindeki ortak nokta, aralarındaki farka rağmen her iki lider de başkanlık sistemini Türkiye'yi tek başlarına yönetmek istemelerinden kaynaklanmaktadır. Bu sebeple, tezlerindeki esasta parlamenter sistemin herhangi bir kusuru yer almıyordu. Bu tezlerinin esas nedeni, iki liderin de kişisel hırsları olduğu söylenebilir. 2018 yılından bu yana yürürlükte olan Türk Tipi Başkanlık sistemi esasında Türkiye'nin herhangi bir problemini çözüme kavuşturmak için kabul edilmiş bir model değildir. Bu yeni sistemin kabul edilmesindeki en hususi faktör, Türkiye'yi yönetenlerin hiçbir frenleyici ve dengeleyici mekanizmaya tabi kılınmadan ülkeyi keyiflerine göre yönetebilme arzularından kaynaklanmaktadır. Türk Tipi Başkanlık Sisteminin en tipik hususiyeti, devlet yetkilerinin tek bir kişinin bünyesinde toplanması, tek bir kişiye denetime tabi kılınmadan olağanüstü yetkiler sunulması, yargının bağımsızlığını bütünüyle ortadan kaldırarak vatandaşların anayasal hürriyetlerini güvencesiz bırakmasıdır. Türk Tipi Başkanlık sistemi Türkiye'nin herhangi bir problemini çözüme kavuşturmadığı gibi, Türkiye'yi çözümsüz sorunlara mahkûm eden bir yapı kurmuştur. Daha açık bir ifadeyle bu yeni sistemde, hukukun yerini hukuksuzluk almıştır. Artık kural olan hukuka uymak değil uymamaktır. 84 milyon vatandaşın bugünü ve yarınları tek bir kişinin vereceği kararlara mahkûm edilmiştir. Bu ülkenin karşı karşıya kaldığı problemlerin çözüme kavuşmadığı, bilakis bu sorunların birbiri üzerine eklenerek derinleştiği bir yapı yaratmıştır. Bugün büyük bir ekonomik kriz yaşıyorsa, nüfusun büyük kesimi işsizlikle karşı karşıyaysa bunun en önemli sebebi Türk Tipi Başkanlık sistemidir. Bu sistem terk edilmedikçe Türkiye problemlerini çözüme kavuşturamaz. Tüm bu sebeplerden ötürü derhal Türk Tipi Başkanlık sisteminin terk edilerek, parlamenter hükümet sistemine geçmek gerekmektedir (Arpacık, 2021). Başkanlık hükümet sistemi; toplumun farklı kesimlerince tek adam rejimi oluşturduğu, yargı bağımsızlığı kalmadığı gerekçesiyle eleştirilmiştir. Bu sebeplerden ötürü Türk Tipi Başkanlık sistemi toplumun farklı kesimlerince hem olumsuz görülmüş hem de desteklenmemiştir.

3.4. TÜRK TİPİ BAŞKANLIK SİSTEMİNE YÖNELİK SİVİL ANAYASA YAPIMI ÇALIŞMALARI KAPSAMINDA ÖNERİLERİMİZ

Türkiye'de yürürlükte bulunan hükümet sistemi Türk Tipi Başkanlık sistemidir. Çalışmanın birinci bölümde demokrasi, seçim türleri ve hükümet sistemleri anlatılmaya çalışılmış, ardından ikinci bölümde Türk anayasalarında seçim ve hükümet sistemleri tarihselliğini koruyarak derinlemesine incelenmiştir. Üçüncü bölümde de bir bütün olarak Türk Tipi Başkanlık sisteminin getirilmesine yönelik hususi olarak da 2007 ve 2017 Anayasa değişiklikleri ışığı altında değerlendirilmeler yapılarak takdirinize sunulmuştur. Son olarak Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönleri ele alınarak buna yönelik çözüm önerilerimiz ortaya konulacaktır. Bu bağlamda 1982 Anayasası, askeri darbe ürünü olup birçok kez değişikliğe uğramasına rağmen hala geçerliliğini korumuştur.

1982 Anayasasında 2011 yılına kadar 21 defa değişiklik yapılmış fakat sadece 2 tane değişiklik halkoylamasına sunulabilmiştir. 2011 yılında başlayan sivil anayasa teşebbüsü ve TBMM'de

buna yönelik oluşturulan komisyon çalışmalarına başlamış, siyasi partiler, STK'lar, dernekler, vakıflar, üniversiteler ve toplumun tüm kesimiyle hummalı bir şekilde çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak 2013 yılı sonlarına doğru TBMM'de sivil anayasa teşebbüsüne yönelik komisyonun dağılmasıyla bu çalışma maalesef nihayete erdirilememiştir. Türkiye'de sivil anayasa çalışması her dönem gündeme gelmektedir. Siyasi partiler tarafından anayasa çalışmaları da yapılmaktadır. Yapılacak veya yapılması muhtemel sivil anayasa teşebbüslerinde çalışmamızı ilgilendiren Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik sistemin sakıncalarını gidermeyi amaçlayan ülkemiz açısından daha da iyileştirilmiş bir başkanlık sistemi üzerine önerilerimizi maddeler halinde sıralamak arzusundayız.

3.4.1. Bütçeye Yönelik Önerimiz

Bütçe ile demokrasi arasında anlamlı bir bağ bulunmaktadır. Tarihsel süreçte bütçe hakkı, demokratik mücadeleler sonucunda halk adına parlamentolar tarafından üstlenilmiş ve bu hak kuvvetler ayrılığı ekseninde parlamentoların görevi ve yetkisi haline dönüşmüştür.² Bütçenin; hazırlanma, onaylanma, uygulanma ve denetlenme olmak üzere dört aşaması bulunmaktadır. Çoğu demokratik ülkelerin meclislerinde hazırlık aşamasında, yani hükümetin sunduğu bütçe teklifinde meclislerin ciddi oranlarda değişikliğe gitme hakkı vardır. Diğer taraftan meclislerdeki bütçe görüşmeleri aleni olması sebebiyle, bu durum meclis açısından kuvvetli bir denetim sürecini ortaya koyar. Bütçenin uygulama aşamasında ise meclisler geneliyle sınırlı bir bütçe denetimi yapmaktadır. Bunun sebebi ise meclisin bütçe hakkının bulunduğu kadar, hükümetin de bütçeyle ilgili politika üretme hakkının bulunmasından kaynaklanmaktadır. Meclislerin elinde krallara karşı uzun mücadeleler sonucunda elde edilen bir başarının sonucu olan bütçe hakkının bulunması gayet doğal bir durum olarak görülüyorsa da, seçimle iş başına gelmiş hükümetlerin de maliye politikası oluşturma, uygulama hak ve yetkisine sahip olması gerekmektedir. Aksi halde, temsili demokrasi kriziyle karşı karşıya kalınır ve hükümetler aktif maliye politika üretmekten yoksun bırakılmış olur. Bu itibarla, hükümetlere bütçe

---

² Bütçe etimolojik kökeni incelendiğinde ilk dayanağı olan Latince *Bulga* sözcüğünden, daha sonrasında eski bir Fransız kelimesi olan *Bouge*, *Bouette* ve *Budget* kelimelerinden türemiştir. Bütçe hakkı ise halkın kendi isteği ile kılıç kullanma yetkisini bıraktığı devletin, yeniden halkla kurduğu egemenlik ilişkisi "*kılıç*" iledir. Halka karşı bu el koyma ilişki türünün düzenli hale gelmesi ise "*vergi*" olarak adlandırılmaktadır. Kısacası devletin halkla ilişkisinde kullandığı ilk araç kılıç ikincisiyse vergidir. İlki siyasi egemenlik iken ikincisi mali egemenlik kapsamına girmektedir. Bu sebeple devlet tarafından yapılan vergilendirmenin çerçevesi ve lüzumunda zor kullanılarak vergi tahsili döngüsü bütçe hakkı olarak ifade edilmektedir (Akbey, 2020, s. 3-7). Bütçe hakkının tarihsel süreci ise incelendiğinde ilk olarak İngiltere de halk ile kral'ın kavgaları neticesinde 1215 yılında Magna Carta sözleşmesi imzalanmıştır. Bu akit ile İngiltere hükümdarının vergiler üzerindeki sınırsız olan egemenliği kısıtlanmıştır. Bu kısıtlama parlamentonun lehine yapılmıştır. Her ne kadar o devirde parlamentonun hüviyeti halkın imtiyaz sahibi olan kişilerden oluşsa da, Kral'ın sınırsız yetkisinin kısmi de olsa kısıtlanması bütçe hakkı açısından önemli olarak görülmektedir. İngiltere de kral ile halk arasında egemenlik mücadelesi yüzyıllarca sürmüş olup 1688 İhtilali ve müteakip yaşanan olayların ardından bütçenin her yıl yapılması ve harcama yetkisi nihayetinde parlamentoya geçmiştir. Tarihsel süreçte İngiltere'yi Fransa, ABD ve Almanya takip etmiştir. Bu gelişmeler ışığında kamunun gelir ve giderleri üzerinde yapılan mücadeleye bakıldığında, bu mücadele demokrasinin özü olarak kendini göstermektedir. Bütçe hakkı, batılı ülkelerde demokratik meşruluğu bulunmayan krallara karşı halkın iradesinin tecellisi olan parlamentolar tarafından kazanılan önemli bir hak olarak görülmektedir. Parlamentolar da yaşanan süreçte halk adına bütçe hakkını sahiplenmiş, bu hak kuvvetler ayrılığı ekseninde parlamentoların görevi ve yetkisi haline dönüşmüştür (Durdu, 2020, s. 52-53).

uygulamalarında belirli bir esneklik sağlanmalıdır. Ancak bu esneklik yasalarda açık bir şekilde belirtilmeli, meclisin bütçe hakkı zayıflatılmamalıdır. Nihayetinde meclisin bütçe hakkıyla hükümetin maliye politikası arasında optimum bir dengenin bulunması zorunludur (Akbey, 2020, s. 5-6).

Demokrasiyi benimsemiş günümüz dünya devletlerinde bütçe hakkının 3 farklı şekilde ortaya çıktığı görülmektedir. Klasik parlamenter sistemlerde, erkler arasındaki ayrılığın yumuşak olması nedeniyle hükümet ile meclis genellikle uyum içerisinde çalışmaktadır. Ancak birbirlerine ters düşerek bütçenin kabul edilmemesi durumlarında hükümetin istifa etmesi gerekir. Başkanlık sistemlerinde ise, başkanın hazırladığı bütçe parlamentoyu bağlamadığı gibi parlamentonun kabul ettiği bütçe de başkanı bağlamamaktadır. Fakat bu sistemde kamunun sunduğu hizmetlerin devam edebilmesi için iki organın da birbiri ile uzlaşa sağlaması gerekmektedir. Yarı-başkanlık sistemlerinde parlamento çok zayıf olarak ifade edilmektedir. Çünkü başkan hem hükümete hem de parlamentoya hâkimdir. Bütçe üzerinde hükümet sistemlerinin umumi hususiyetleri böyle olmakla beraber, dünya genelinde artık hükümetlerin güç kazanmaları nedeniyle, bütçe hakkı liberal demokrasi açısından ikincil olarak görülmüştür. Türkiye’de bütçe hakkıyla ilgili olarak yaşanan gelişmelerin batılı ülkelerdeki yaşanan süreçleri izlemediği görülmektedir. Osmanlı zamanında halk, kamu harcama ve vergilerinde söz sahibi olamamakta, sadece batıdaki gelişmeleri takip eden bürokratların gayretleriyle bütçe hakkı üzerinde demokratik süreçlerin baş gösterdiği görülmektedir. Bu yönde en önemli demokratik gelişme ise 1876 yılında ilan edilen Kanun-u Esasi olduğu söylenebilir. Kanun-u Esasiyle birlikte bütçenin görüşülüp kabul edilmesi halkın temsilcilerinin de içerisinde yer aldığı Meclis-i Umumi’ye verilmiştir. Fakat padişahın da parlamentoyu feshetme yetkisi mahfuz bırakılmıştır. Bununla beraber 1908 yılı II. Meşrutiyetin ilanına kadar da parlamento padişah tarafından feshedilmiştir. Tüm bu yaşanan süreçten anlaşılan Türkiye’de Cumhuriyet dönemine kadar geçen süreçte bütçe hakkından tam manasıyla bahsetmek mümkün görülmemektedir. 1924 Anayasasıyla birlikte bütçenin kabul edilmesi veya reddedilmesi parlamentonun iradesine verilmiştir. Ancak 1950 yılı çok partili zamana kadar da fiili olarak bütçe hakkının mevcudiyetinden söz edilememektedir. 1961 Anayasası ardından 1982 Anayasasında da bütçenin kabul edilmesi veya reddedilmesi parlamentonun iradesine bırakılmıştır. Bununla birlikte hukuki bir mecburiyet bulunmamasına rağmen iki defa bütçesi kabul edilmeyen hükümetler istifa etmişlerdir. Bu durum Türkiye’de güçlü bir parlamentonun varlığına delil niteliği taşımaktadır (Durdu, 2020, s. 54-55). Türk siyasi tarihinde bütçe ve hakkının kazanılması gerçek anlamıyla cumhuriyet dönemiyle başlamıştır. Türk Tipi Başkanlık sistemine geçiş sürecine kadar da parlamenter hükümet sisteminde bütçenin kabul veya reddedilmesi TBMM’nin iradesinde olmuş, bütçesi kabul edilmeyen hükümetler güvensizlik oyuyla düşürülmüşlerdir.

Bütçe ve hakkı üzerine Türk Tipi Başkanlık sisteminden öncesi ve sonrasına yönelik değişikliklere değinilmesi gerekmektedir.

Tüm kamu gelir ve giderlerinin tek bir bütçede gösterilerek kısa ve öz olması bütçenin birliği ilkesi gereğidir. Fakat devletin faaliyet yürüttüğü alanların çok olması ve çeşitlilik göstermesi demokratik uygulamalar esas alındığında bütün kamu gelir ve giderlerinin tek bir bütçe olan genel bütçede gösterilmesi imkânsızdır. Bu itibarla genel bütçenin yanında özel bütçeler ve düzenleyici denetleyici kurum bütçelerinden meydana gelen Merkezi Yönetim Bütçesi (MYB) de bulunmaktadır. TBMM tarafından ise bütçe konusunda kanun haline getirilen MYB, genel ve özel bütçelerdir. Türk Tipi Başkanlık sistemi öncesinde parlamenter sistemde, cari ve transfer ödenek tekliflerini harcamacı kurumlar Maliye Bakanlığıyla, yatırım ödenek tekliflerini ise Kalkınma Bakanlığıyla görüşürlerdi. Gelir Politikalar Genel Müdürlüğü ise gelir bütçesini kendisi hazırlar ve Merkezi Yönetim Bütçesi (MYB) Kanununa ilave edilmek üzere Bütçe ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğüne (BÜMKO) gönderirdi. BÜMKO gelir ve harcama bütçelerini birleştirerek MYB Kanun Tasarısını oluşturarak Maliye Bakanının son kontrolünün ardından Başbakanlığı gönderir, Başbakanlık tarafından MYB Kanun tasarısı tüm Bakanlar Kurulunun imzalamasıyla TBMM Başkanlığına gönderilirdi. Bakanlar Kurulu tarafından MYB kanun tasarısı olarak mali yılbaşından 75 gün önce TBMM'ye sunulur, Maliye Bakanı tarafından bütçe komisyonunda ve genel kurulda sunumu yapılır, bütçe komisyonunda en çok 55 gün, genel kuruldaysa en çok 20 gün görüşüldükten sonra Cumhurbaşkanının onayına gönderilir, Cumhurbaşkanı tarafından da zorunlu olarak onaylaması yapılarak resmî gazete de yayımlanır ve mali yılbaşından evvelde yürürlüğe girerdi. Bütçe komisyonu 40 üyeden oluşmakta, 25 üyesi iktidarda olan partiye verilir, diğerleri de oyları oranında üye dağıtımı yapılırdı. Bütçe Kanun Tasarısı üzerinde komisyon gelir-giderleri artırıcı veya azaltıcı her tür değişikliğe gidebilir. Genel kurul sırasında milletvekilleri gelir-giderler üzerinde öneride bulunamadığı gibi, madde değişiklik önergelerinin görüşülmeden direkt oya sunulması gibi hükümetin maliye politikası hakkını koruyan sınırlamalar bulunmaktaydı. Türk Tipi Başkanlık Sisteminde ise, Anayasanın 161 ila 164'üncü maddeler içerisinde bulunan bütçe ve kesin hesapla ilgili hükümlerden bir kısmı kaldırılarak, değişikliğe uğrayanlar ile kalanlar tek bir maddede 161 inci maddede birleştirildi. BÜMKO ve Kalkınma Bakanlığı kaldırıldı. Yerine Cumhurbaşkanlığı içerisinde yer alan Strateji ve Bütçe Başkanlığı (SBB) Kalkınma Bakanlığının yerine getirildi. BÜMKO'nun kontrol yetkileri ise Muhasebat Genel Müdürlüğü bünyesine taşınmış olup, yeni adı da Muhasebat ve Mali Kontrol Genel Müdürlüğü şeklini almıştır. Gelir Politikaları Genel Müdürlüğü'nün ismi ise Gelir Düzenlemeleri Genel Müdürlüğü olarak değiştirilmiştir. Hazine Müsteşarlığı, Maliye Bakanlığı ile birleştirilerek Hazine ve Maliye Bakanlığı (HMB) ismini almıştır. Yeni duruma göre, MYB Kanununa ilave edilmesi gerekli olan Milli Bütçe Tahmin Raporu belgesi kanundan çıkartılmıştır. Bütçede bölümler arasında aktarma yetkisini yani değişiklik yapmayı düzenleyen Anayasal hüküm ortadan kaldırıldığı gibi bu yönlü ayrı bir kanunda yapılamayacaktır. Bütçe ile ilgili olarak en dikkat çekici değişiklik ise geçici bütçe uygulaması Anayasa da ilk kez yerini almıştır. Geçici bütçe Anayasada 161/4. *"Bütçe kanununun süresinde yürürlüğe konulamaması halinde, geçici bütçe kanunu çıkarılır. Geçici bütçe kanununun da çıkarılmaması durumunda, yeni bütçe kanunu kabul edilinceye kadar bir önceki yılın bütçesi yeniden değerlendirilerek uygulanır"* hükmü getirilmiştir.

Ayrıca yeni sistemde Bakanlar Kurulu kaldırıldığından MYB Kanunu “Cumhurbaşkanlığı Teklifi” şeklinde TBMM’ye sunulmaktadır. Cumhurbaşkanlığı tarafından teklifi yapılabilen iki kanun bulunmaktadır. Kesin Hesap Kanunu ve MYB Kanunudur. Cumhurbaşkanlığının bu iki kanun teklifleri HMB ve SBB tarafından birlikte hazırlanmakta, MYB Kanunu ve bir önceki yıl bütçesine ait Kesin Hesap Kanun teklifi Cumhurbaşkanı tarafından son kez kontrol edildikten sonra, mali yılbaşından 75 gün evvel TBMM Başkanlığına gönderilmektedir. Bundan sonraki süreç parlamenter hükümet sisteminde olduğu gibi izlenimi verse de kimi idari değişiklikler de söz konusudur. Örneğin bütçe komisyonunda iktidar partisinden bahsedilemeyeceğinden dolayı her parti temsil oranına göre yer almakta, Cumhurbaşkanı bütçe takdim konuşmasını kendisi veya yardımcısı yahut Hazine ve Maliye Bakanına yaptırabilmektedir (Akbeý, 2020, s. 13-14).

Anayasaya 161/4. Maddesiyle getirilen bu hüküm Türkiye’de uygulanan bütçe sistemini tümüyle değiştirmiştir. Yürütme vazifesini icra eden Cumhurbaşkanı en hususi politika uygulama aracı olan bütçenin belirlenmesinde ve onayında TBMM’ye ihtiyacı kalmamıştır. Çünkü parlamenter sistemde bütçenin reddi hükümetlerin istifasını getirir teamülü, Cumhurbaşkanının hazırladığı bütçenin kabul edilmemesi halinde, Cumhurbaşkanının istifasını doğurmamaktadır. Ayrıca reddedilen bütçe Cumhurbaşkanı tarafından tespit edilen yeniden değerlendirme oranı kadar artırılarak bütçenin uygulanmasını da esas kılmıştır. Geçici bütçe uygulaması anayasal zırha bürünmeden önce de ciddi şekilde tenkit edilmekteydi. Günümüzde geçici bütçe uygulaması TBMM’nin bütçeyle ilgili söz hakkını sorgulanır hale getirerek, bütçe hakkının esasını ihlal etmiş, bu durum TBMM’nin yapılan bütçe görüşmelerinde etkisinin de zayıfladığını göstermektedir. Parlamenter sistemde tüm eksikliklere karşın TBMM’nin bütçeyi etkileme gücü bulunmaktaydı. Ancak Türk Tipi Başkanlık sisteminde TBMM’nin bütçe üzerindeki gücü ciddi oranda azalmıştır. Bütçe hakkı üzerinde anlaşmanın iki yolu olduğu ifade edilmektedir. Bunlardan ilki ülkelerin kamu faaliyetlerinin devam edebilmesi için parlamento ile yürütmenin uzlaşmaya mecbur kılınması, ikincisi ise devlet faaliyetlerinin devam edebilmesi için bütçe hususunda uzlaşma sağlanamaması halinde geçici çözümlerin sunulmasıdır. Türk Tipi Başkanlık sisteminde ikinci yolun tercih edildiği görülmektedir. Ayrıca yeni sistemde TBMM’nin tamamen devre dışı olmadığı belirtilmektedir. Cumhurbaşkanının TBMM’ye sunduğu bütçeyi TBMM bütünüyle değiştirebilme ve kendi istediği şekilde kabul etme olanağı vardır. Çünkü Cumhurbaşkanının bütçe kanununu veto yetkisi mevcut değildir. Bununla beraber yeni sisteme yönelik birçok sorunda akla gelebilmektedir. Örneğin bütçesi reddedilen Cumhurbaşkanı geçen yılki bütçenin yeniden değerlendirme oranında artırılarak uygulanmaya başlaması halinde, TBMM uygulanan bu bütçe kanunu değiştirmek istemesi durumunda ne olacaktır? TBMM üyeleri tarafından uygulanan bütçeye karşı ek bir kanun ile ödenekler kısılsa ne olacaktır? Bütçesi reddedilen Cumhurbaşkanının kesin hesap kanunu da reddedilirse görevine devam edebilecek midir? Cumhurbaşkanı TBMM’den bütçe onayı almadan görev süresini tamamına erdirebilecek midir? bütün bu sorular Türk Tipi Başkanlık sisteminin çıkmazları arasında ifade edilmektedir. Çünkü

başkanlık sisteminin en iyi uygulandığı ülke şüphesiz ki ABD'dir. ABD'de bütçe hususunda başkan ile kongre uzlaşmaya mecbur kılınmıştır. Başkan, bütçe konusunda kongrenin onayını almak mecburiyetindedir. Kongre bütçeyi vaktinde onaylamazsa devlet işleri tamamıyla durmaktadır. Bu sebeplerden ötürü halk nezdinde hem başkan hem de kongre kendilerini siyasi olarak sorumlu hissederek uzlaşma yapmak zorundadırlar. ABD'de bütçe görüşmeleri, başkan ile kongre arasındaki denge-denetleme mekanizmasının en mühim unsurlarındandır. Türkiye'de ise yukarıda bahsi geçen sorunlar ve neticesinde çıkabilecek çatışmalar tamamıyla Cumhurbaşkanı lehine çözümlenmiştir. Çünkü Cumhurbaşkanı hazırladığı bütçeyi TBMM'ye sunacak, TBMM tarafından bütçesi onaylanmazsa geçen yılın bütçesini yeniden değerlendirilmesinde artırarak uygulamayı sürdürecektir, bununla beraber ödenek aktarma ve tamamlayıcı ödenek araçlarını da kullanarak bütçe üzerinde dönemin şartları gereği istediği değişiklikleri yapabilecektir. TBMM bütünüyle farklı bir bütçe kabul etse dahi, ödenek aktarmaları ve tamamlayıcı ödenek yoluyla istediği bütçeyi uygulayabilecektir. Bu durum TBMM'nin bütçe hakkından ziyade Cumhurbaşkanının bütçe özgürlüğüne sahip olduğunu göstermektedir. Bu durum bizlere Cumhurbaşkanının sunduğu bütçenin TBMM tarafından kabul edilmemesinin herhangi bir müeyyidesi kalmamıştır. Parlamento, yürütme üzerindeki "son silahını" yitirmiştir. Bütçe silahını kaybetmiş bir parlamento "sözde parlamento" olarak kalacaktır (Durdu, 2020, s. 58-74).

Öncelikle bu aşamaya kadar bütçe ve hakkının tanımı, tarihsel süreci ve Osmanlıdan günümüze Türkiye'de bütçe ile ilgili yapılan değişikliklere kısaca değinilmiş ve okuyucular bu hususlarda bilgilendirilmiştir.

Türkiye'de uygulanan Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik sivil anayasa yapımı çalışmaları kapsamında sistemde yaşanabilecek tıkanıklıkların, krizlerin ve çatışmaların önüne geçilebilmesi için yürütme ve yasama organı arasında denge ve denetim mekanizmasının sağlanabilmesi için Durdu ve Akbey'inde görüşlerine katılarak bütçe üzerine önerilerimiz şunlardır

1. Cumhurbaşkanının hazırladığı bütçenin TBMM tarafından reddedilmesi halinde anayasada bir defaya mahsus olarak 1 seneliğine geçici bütçe uygulaması verilmesi gerekir. Eğer cumhurbaşkanı 1. senenin sonunda bütçesini TBMM'ye tekrardan onaylatamazsa seçimlerin yenilenmesi gerekir. Ayrıca önceki sistemde de bütçe hakkı sorunu olan tamamlayıcı ödenekler ile kesin hesapların daha etkin denetlenmesi gerekmektedir (Durdu, 2020, s. 58-74).

2. Sayıştay Başsavcısının Cumhurbaşkanı tarafından atanması ve görev süresinin Cumhurbaşkanı ile birlikte sona ermesi uygulamasına son verilerek, TBMM adına denetim yapan Sayıştay'ın Başsavcısı, TBMM tarafından atanmalıdır. Bununla birlikte Sayıştay Başsavcısının anayasal teminat olan hâkimlik ve savcılık teminatı kapsamına alınarak görev süresinin ve özlük haklarının buna göre düzenlenmesi gerekmektedir (Akbey, 2020, s. 23).

3. Cumhurbaşkanı siyasi bir partinin üyesi veya genel başkanı olması durumu göz önünde bulundurularak, TBMM'den geçen kanunların hususi olarak bütçe ile ilgili MYB ve Kesin Hesap Kanununun Cumhurbaşkanının onayına gitme uygulamasına son verilmesi gerekmektedir. Ayrıca kanunları yapmakla görevli olan TBMM'ye Resmî Gazetenin de bağlanması gerekmektedir. Her türlü mevzuat TBMM tarafından tetkik edilerek yayımlanması gerekmektedir (Akbeý, 2020, s. 23).

4. Cumhurbaşkanının yürütme erki olarak maliye politikası hakkının muhafazası için, MYB Kanunu TBMM'de görüşülürken, genel kurulda olduğu gibi komisyon aşamasında da gelir-gider artırıcı veya azaltıcı teklifte bulunma yasağı getirilmesi veya Cumhurbaşkanına gelir-gider artırıcı veya azaltıcı tekliflere karşı veto yetkisi verilmesi, Ayrıca Cumhurbaşkanının maliye politikasına zarar verebilecek aşırı parlamento müdahalelerine karşı da veto yetkisi verilmesi gerekmektedir (Akbeý, 2020, s. 23).

5. Vergi, harç ve benzeri yükümlülükleri düzenleyen kanunlarda Cumhurbaşkanının iradesine bırakılan yukarı veya aşağı sınırlara bir kısıtlama getirilmelidir. Örneğin Cumhurbaşkanı KDV oranlarını, kanuni oranın dört katına kadar artırabilmekte ve yüzde bire kadar çekebilmektedir. Bu fazlasıyla geniş bir yetkidir. Yukarı sınırının "iki kat" ile kısıtlanması gibi bir sınır konulması gerekmektedir (Akbeý, 2020, s. 24).

6. Türkiye'nin maliye açısından sorumluluğu HMB ile SBB arasında bölüştürülmüştür. İki kurum arasında çıkabilecek koordinasyon eksiklikleri ve diğer sorunlarda ekonomik sorumluluk hangi kurumda olduğu belli değildir. Bu nedenle bu iki kurumu ve diğer ekonomiyle ilgili Ticaret Bakanlığı gibi kurumları kapsayıcı ve bütünleştirici olan ekonominin tek sorumlusu olabilecek bir bakanlığın kurulması gerekmektedir (Akbeý, 2020, s. 24).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde yaşanabilecek tıkanıklıkların, krizlerin ve çatışmaların önüne geçilebilmesi için yürütme ve yasama organı arasında denge ve denetim mekanizmasının yukarıdaki bütçeye yönelik önerilerimizle birlikte değerlendirildiğinde TBMM'nin bütçe hakkı ile Cumhurbaşkanının maliye politika hakkı arasında sağlanacak optimum denge sayesinde sağlanacağı görülecektir.

3.4.2. Seçim Sistemine Yönelik Önerimiz

Seçim sistemi denildiğinde seçimin hangi kurallara göre yapıldığı, hangi tekniklerin kullanıldığı, hangi yöntemlerin uygulandığını belirten seçimin geleneklerini de içerisinde barındıran bir bütünü ifade etmektedir. Bu bağlamda seçim sistemleri direkt olarak devlet yönetiminde ve mahalli birimlerde halk tarafından yetkili kılınmak için demokratik yapılan yarış da belirtmektedir. Dar anlamıyla seçim sistemi, seçim çevreleri, seçme-seçilme hakkı, seçimin başlangıcından bitimine kadar geçen süreci, adaylıkların başvurularından seçmen olanların oy vermelerine, oyların tasnifinden sonuçların açıklanmasına kadar geçen tüm aşamaları, bu işlemlerde iştiraki bulunan siyasi partileri, seçimi yöneten seçim kurullarını belirtmektedir. Geniş anlamda seçim sistemi ise, ülkenin siyasal sistemini ve rejimin bir

parçasını teşkil etmektedir. Seçim sistemleri temsilde adalet ve yönetimde istikrarı esas alan kıstaslara göre üç sisteme ayrılmaktadır. Yönetimde istikrarı çoğunluk sistemi, temsilde adaleti nispi temsil sistemi, her ikisini de sağlamaya çalışan karma sistemi bulunmaktadır³ (Yılmaz, 2020, s. 421-422).

Seçim sistemlerinin Türkiye'deki tarihsel süreci ise incelendiğinde ilk genel seçimler 1877 yılında yapılmış olup, ülkemizdeki genel seçimlerin yaklaşık 150 yıllık bir serüveni bulunmaktadır. 1946 yılı çok partili hayatın ilk genel seçimlerine kadar geneli itibarıyla tek partili, iki dereceli ve basit çoğunluk seçim sistemi uygulanmıştır. 1950, 1954 ve 1957 yılı genel seçimlerinde liste usulüne dayanan basit çoğunluk yöntemi uygulanarak bu seçimlerden tek başına DP iktidar olmuştur. Ancak tek başına iktidar olmak ile ülkede istikrarın olması aynı şey değildir. Bir ülkede siyasal sistemin istikrarlı olabilmesi ve meşruiyet taşıyabilmesi toplumun rızasına ve sistemin güven vermesine dayanmaktadır. 1961 yılından 1980 yılına kadar da nispi temsil seçim sisteminin farklı türleri uygulanmıştır. 1983 yılından itibaren ise seçim sistemimiz nispi temsil sistemine eklenen yöntemler ile devam etmiştir (Özgül, 2002, s. 267-268). Günümüzde halen yüzde %10 barajlı nispi temsil sisteminin bir türü olan d'Hont sistemi uygulanmaktadır.

Denge ve denetim mekanizmasının sağlanabilmesi açısından erkler arasındaki ayrımın işlevselliği ve temel belirleyiciliği siyasal partilerin yapısı ve seçim sistemleridir. Türkiye'de Türk Tipi Başkanlık sistemine geçilmesiyle birlikte siyasal partiler kanununda ve seçim sisteminde yapılan değişiklik ile seçim öncesinde siyasal partilerin ittifak yapabilme olanağı sağlanmış, Cumhurbaşkanının siyasal partiyle ilişkisi korunarak partisinin genel başkanı olarak görev yapabilme imkânı tanınmıştır. Dünyada gelişmiş ülkelerin demokratik başkanlık sistemlerinde bağımsız veya siyasal partilerin adayları devlet başkanlığına aday olabilmektedir. Başkanlık sisteminin iyi uygulandığı ülkelerde başkan adayları siyasal partinin içerisinden hür ve adil bir rekabet sonrası seçilebilmekte ve devlet başkanı olduktan sonra da siyasal partisinin lideri olamamaktadır. Türkiye'de yeni sistemle, Cumhurbaşkanı partisiyle ilişkisinin devam etmesiyle demokratik başkanlık sistemlerinden bu yönüyle ayrılmaktadır. Türkiye'de siyasal partilerin yapısı göz önüne alındığında örgütsel güçlü bir parti yapılaşmasına sahiptir. Fakat parti içerisinde demokrasi açısından ise yoksun ve sadece parti liderinin belirleyici olduğu görülmekte, demokrasinin parti içerisinde yerleşemediği de anlaşılmaktadır. Parti içerisinde güçlü örgüt yapısı korunsun da kurumsallaşma zayıf kalmakta, parti liderinin güçlü olduğu görülmektedir. Bunun ana nedeni siyasal partiler kanununda partilere adayları belirleme ve parti politikalarını yürütmede olağanüstü yetkilerle donatılmasından kaynaklanmaktadır. Hal böyle olunca siyasal partilerin aday belirleme süreçlerinde parti içerisinde demokrasinin zayıf olması ve parti liderinin güçlü olması ve aday belirlemede yetkili olmasıyla demokratik mekanizmaların işletilemeyerek adayların belirlendiği görülmektedir. Bu bağlamda, Türk Tipi Başkanlık sistemiyle birlikte siyasal partiler kanununda partilerin merkezci, disiplinli ve liderci

---

¹Ayrıntılı bilgi için seçim sistemleri kısmına bakınız.

yapısını değiştirmeye yönelik bir düzenleme yapılmamıştır. Böyle bir düzenlemenin yapılmaması, özellikle yürütmenin başında olan Cumhurbaşkanının partisiyle ilişinin devam etmesi, Türkiye’de partilerin disiplinli olmasına neden olmuş, Cumhurbaşkanından da bağımsız bir parti işleyişinin olmadığı görüldüğünden, meclisin çoğunluğunu da elinde bulunduran bir Cumhurbaşkanının da varlığı düşünüldüğünde, yürütmenin parlamento üzerinde tahakkümü de kaçınılmaz olacaktır (Denge ve Denetleme Ağı, 2020, s. 7-9). Türk Tipi Başkanlık sisteminde seçim sistemine ve siyasi partiler kanununa yönelik değişikliğe gidilmemesi sistemin tıkanıklıklara sebebiyet vereceğini göstermektedir. Türkiye’de %10 barajının devam etmesi, Cumhurbaşkanının parti ile ilişkili olması, disiplinli liderci siyasi partilerin varlığı sisteme yönelik ihtiyaçları da beraberinde getirmiştir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, sistemin tıkanmasını önlemeye ve daha da işlerlik kazandırmasına yönelik önerimizi teşkil edecek olan çoğunluk sisteminin türü olan dar bölge basit seçim sisteminin izahı gereklidir.

Dar bölge seçim sistemi esas itibariyle çoğunluk sistemidir. Bu bağlamda her seçim bölgesinden en fazla oyu alan adayların seçilmesi kuralına dayanmaktadır. Bu sistem bir seçim bölgesinden sadece bir temsilcinin basit çoğunlukla seçiliyorsa İngiliz sistemi olarak da adlandırılan dar bölge basit çoğunluk sistemi denilmektedir (Yılmaz, 2020, s. 423). Dar bölge seçim sisteminde her seçim çevresinden bir temsilci seçilmektedir. Parlamento kaç vekilden oluşmaktaysa ülke o sayı kadar seçim çevresine bölünmektedir. Seçmenler yalnızca bir adaya oy vermektedir. Örnek vermek gerekirse, İngiltere’de Avam Kamarası 650 temsilciden oluşuyor ise bu sisteme göre 650 seçim çevresi vardır. Dar bölge seçim sisteminde oylardan en fazla oyu alan aday seçimi kazanmaktadır. Bu sistemde seçimler tek turda nihayete erdirilir, seçmen olanlar sadece bir defa sandık başına gitmektedir (Terzi, 2013, s. 14).

Dar bölge basit çoğunluk sistemi, büyük partilere daha fazla vekil kazandırması nedeniyle genellikle bir parti parlamentoda çoğunluğu elde edebilmektedir. Çoğunluk sistemlerinde yönetimde istikrar kuralının nispi temsil sistemindeki temsilde adalet kuralından daha öncelikli olduğu görülmektedir. Yönetimde istikrar kuralını parlamenter sistem yönüyle de belirtmek gerekirse, İngiltere’de dar bölge seçim sistemi sayesinde istikrarlı hükümetler kurulmaktadır. İngiliz Milletler Topluluğu ülkelerinde istikrarlı hükümetlerin kurulması durumu yalnızca seçim sisteminin matematik hesaplamasıyla değerlendirilmemesi gerekir. Çünkü sosyal kültürel etkilerin seçim sonuçlarıyla ve ideolojik farklılıklarla da açıklanabilmektedir. Seçim sistemlerinin meclis ve hükümet kurulması tesirine bakıldığında parlamentonun belirli bir yeknesaklığa sahip olması başkanlık sistemi yönüyle de gereklidir. Parlamentonun yürütme erkini denetleyebilmesi erklerin birbirlerine yönelik üstünlüğünden ziyade birbirleri arasında iş bölümü olduğunun bir göstergesi ve devlette erklerin birbiriyle uyumlu çalışmasını ifade etmektedir. Bu bağlamda, Türkiye’de Türk Tipi Başkanlık sistemine geçilmesiyle birlikte, dar bölge basit çoğunluk sistemi de tartışılmaya başlanmıştır (Yıldız, 2018, s. 139-140).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde seçim sistemine yönelik eleştiriler ve övgüler beraber düşünüldüğünde çok farklı görüşler dile getirilmektedir. Öncelikle neden Türk Tipi Başkanlık sisteminde dar bölge basit seçim sistemi tercih edilmelidir sorusuna cevap verebilmek için dar bölge seçim sisteminin üstün taraflarından bahsedelim.

- Dar bölge seçim sistemi, seçim sistemleri yönüyle uygulanması ve anlaşılması en basit seçim sistemidir. En fazla oyu alan adayın seçimi kazanması hasebiyle sistem çok berraktır.

- Seçmenler tarafından oyların heba edilmemesi için kazanabilecek adaylara oy verdiklerinden dolayı dar bölge basit seçim sistemi iki partili bir parlamento sistemini öngörür.

- Bu sistemin ülkede koalisyonlara gebe hükümetleri engelleyici tarafı olduğu gibi, siyasal istikrarın da teminatı olmaktadır.

- Parlamentoda güçlü bir muhalefet partinin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Siyasi partilerin geniş tabanlı olmalarına ve ülke geneline dağılmalarına sevk etmektedir.

- Seçmen ile adaylar arasında çok daha kuvvetli ilişkilerin kurulmasına imkân sağlamaktadır.

- Seçim çevreleri çok küçük olması ve yalnızca bir milletvekili seçilmesi nedeniyle seçmenler oy verdikleri adayı daha yakından tanımalarına imkân verecek ve adayın ehil bir kimse olup olmadığını deneme imkânı da bulacaktır.

- Siyasi partiler bu sistemde kendilerini yeniden şekillendirerek, seçim çevrelerinde aday gösterirken tercihlerinde genel merkezin değil de yerel etkileri daha iyi ölçme fırsatı yakalayarak o çevrede itibar gören liyakat sahibi kişileri tercih etmesini sağlayacaktır.

- Milletvekili ile seçmen arasında bu sistem sayesinde her iki tarafından yararına olan bir durum meydana gelmektedir. Zira seçmenler seçtiği milletvekili üzerinde baskı kurabilmektedir.

- Dar bölgeden seçilen milletvekili o bölgenin güvenini ve itibarını kazanmasıyla birlikte kendisini parti genel başkanına karşı daha bağımsız ve güçlü hissederek, bölgesi için parlamentoda baskı oluşturabilecektir.

- Ülke genelinde seçmenler arasında hemen hemen oy eşitliği sağlanabilecektir. Liste usulünde örneğin Samsun ilinde seçmen 12 milletvekili için oy verirken, Çorum ilinde seçmen 4 milletvekili için oy vermektedir. Dar bölge seçim çevresinde 1 milletvekili için oy kullanacağından seçmenler arasında önemli oranda eşitlik sağlanmış olacaktır. Ancak burada en önemli kıstas seçim çevrelerinin nüfus esasına göre belirlenmesi gerekmektedir (Terzi, 2013, s. 16-17).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde önerimizi teşkil eden dar bölge basit çoğunluk sisteminin Türkiye’de uygulanabilmesi için, öncelikle milletvekili sayısı kadar seçim bölgelerinin oluşturulması gerekmektedir. TBMM 600 milletvekilinden teşkil kılındığına göre, Türkiye’nin genelinde 600 seçim bölgesinin tespitinin sağlanması gerekir. Bunun en kolay yolu bütün

illerin milletvekili âdetince seçim bölgesi oluşturulmasıdır. Örnek vermek gerekirse Çorum ili 4 milletvekili çıkardığından dolayı bu ilde 4 seçim bölgesine bölünerek her bölgeden en fazla oyu alan siyasi parti veya bağımsız aday seçilecektir. Aynı şekilde Samsun ili 9 milletvekili çıkardığından il bünyesinde 9 bölge oluşturulmalı ve bölgelerin her birinde en fazla oyu alan 9 aday milletvekili olarak TBMM’de temsil edilmelidir. Türkiye’de iller arasında dar bölge seçim sistemine en güzel örnek mevcut koşullarda Bayburt’tur. Çünkü Türk Tipi Başkanlık sistemi ile birlikte Bayburt sadece 1 milletvekili çıkarmaktadır. Bayburt ilinde fiilen de olsa dar bölge basit seçim sistemi uygulanmaktadır. Bununla birlikte yine Türkiye’de belediye başkanlığı seçimlerde de en fazla oyu alan aday o ilin belediye başkanı olabilmektedir. Yani dar bölge basit seçim sistemi usulü uygulanmaktadır. Türkiye’de yeni sistem ile birlikte dar bölge seçim sisteminde basit çoğunluk yerine mutlak çoğunluğun aranması önerisi de düşünülebilir. Ancak tek adlı iki turlu çoğunluk sistemi Türkiye’de isabetli sonuçlar vermeyeceği görülecektir. Çünkü dar bölge basit seçim sisteminde seçimler daha çabuk nihayete ereceği gibi istikrar da kolay sağlanır. Geçerli oyların yarısından bir fazlası gibi nitelikli çoğunluk aranması durumunda bloklaşmalar oluşacak, ilk turda seçimin nihayete erdirilmesi zor olduğundan hiçbir milletvekili seçilemediği gibi ikinci tur gerekli olup, seçim süreci de uzayacaktır. Bununla birlikte ilk oylamada en az oyu alan adayın farklı pazarlıklar sonucunda ikinci turda seçilme şansı da bulunacaktır. Bu gibi olumsuz sonuçlarından dolayı Türkiye koşullarında dar bölge basit çoğunluk sisteminin daha avantajlı olduğu iddia edilebilir (Yıldız, 2018, s. 141-142).

Dar bölge basit seçim sistemine yönelik eleştiriler yapılmaktadır. Önerimiz açısından cevap mahiyetinde açıklamalarımızı şu şekilde sıralayabiliriz.

Dar bölge seçim sisteminde, seçimi kazanan siyasi parti aldığı oy oranına göre daha fazla milletvekilliği elde edebilir. Yani ülkenin tümünde aldığı oy oranına bakıldığında 300 milletvekili çıkarabilecekken 340 milletvekilini elde etmesi gibi. Zira tersi de mümkün görülebilir çünkü siyasi partinin aldığı oy oranına göre daha az milletvekili de çıkarabilir. Yani ülkenin tümünde aldığı oy oranına bakıldığında 300 milletvekili çıkarabilecekken 260 milletvekilini elde etmesi gibi. Dar bölge basit seçim sistemine yapılan bu eleştiri diğer bütün seçim sistemlerinde belirli oranda bulunmaktadır. Çünkü seçim sistemlerinde amaç kullanılan geçerli oyların parlamentoda milletvekilliğine dönüştürülmesi olduğundan doğrudan bir yansıma doğal olarak imkân dâhilinde değildir. Zira seçim sistemlerini etkileyen birçok etken bulunmaktadır. Bu etkenlere örnek seçim barajı, artık oy, seçimleri yönlendiren medya kuruluşları, ülkede yaşanabilecek olağanüstü durumlar, kamuoyu baskısı gibi birçok etken vardır. Mutlak objektif bir değerlendirme hiçbir seçim sisteminde mümkün görülmemektedir. Tabi ki, dar bölge seçim sistemine yönelik en fazla eleştiri temsilde adaleti zedelediği yönlüdür. Burada belirtilmesi gereken en önemli husus, bütün seçim sistemleri ya yönetimde istikrarı yahut temsilde adalet ilkesini öne çıkarmaktadır. Seçim sistemleri açısından bu bir tercih meselesi olduğundan dolayı dar bölge seçim sistemi de tercihini yönetimde istikrar tarafında kullanmıştır (Yıldız, 2018, s. 145-146). Türkiye Cumhuriyeti Anayasasınının 67. Maddesinde seçim kanunlarının temsilde adalet yönetimde istikrar ilkelerini bağdaştıracak biçimde

düzenleneceği belirtilmiştir. Ancak bu iki ilkeyi bir arada bulundurması ve uygulanması neredeyse imkânsızdır. Sadece yönetimde istikrar ilkesi uygulanırken bir nebze olsun temsilde adaleti içerisinde barındırabileceği gibi tersi de yapılabilir. Bu ülkelerin sosyal kültürel, ekonomik ve ideolojik gibi unsurlardan dolayı değişebilmektedir.

Dar bölge basit seçim sisteminin tarafımızca da en kaygı verici tarafı seçim bölgelerinin oluşturulmasında kimi seçim hilelerine başvurularak hareket edilmesidir. Türkiye’de bu seçim sisteminin yerleşmesinde kamunun menfaatinden ziyade siyasi çıkar elde etmek için partilerin kendi menfaatleri çerçevesinde hareket etmesine seçim hukukunda “*gerrymandering*”⁴ olarak adlandırılmaktadır. Türkiye’de de buna benzer örnekler bulunmaktadır. 1950’li yıllarda kimi il ve ilçeler bu tür saiklerle cezalandırılmıştır. Buna sebep olarak da o il ve ilçelerin muhalif olan partilere oy vermesidir. Malatya’nın bölünerek içerisinde Adıyaman’ın il yapılması, Kırşehir’in ilçeye dönüştürülmesi, Nevşehir’in il yapılması, Pazaryeri ve Bozkurt’un Abana ilçesiyle birleştirilmesi ve Sakarya’nın il yapılması gibi uygulamalardır. Bu sebeple dar bölge basit seçim sistemine geçilirken seçim çevrelerinin itina ile tespit edilmesi gerekmektedir. Seçim çevrelerinin bölüştürülmesinde orantısızlıklar önlenerek tek seçmenin tek adaya oy verme prensibi özenle uygulanmalıdır. Bu bağlamda Türkiye’de az nüfusa sahip kırsal illerin milletvekili çıkarabilmesine son verilerek Türk siyasetinde kırsal ağırlığı normal ölçülere indirilmesi gerekmektedir (Yılmaz, 2020, s. 424-425). Türk Tipi Başkanlık sisteminde, dar bölge basit seçim sisteminin uygulanmasıyla birlikte %10 barajı kendiliğinden ortadan kalkacaktır. Türkiye böylelikle daha demokratik bir statüye kavuşmuş olacaktır.

Terzi, Yıldız ve Yılmaz’ın da görüşlerine katılarak önerimizle birlikte, Türkiye’de siyasi partilerin disiplinli, merkezi ve liderci hüviyeti ortadan kalkarak, seçmenle sıkı bir ilişki içerisine giren daha demokratik bir siyasi kültür anlayışı ortaya çıkacaktır. Seçmen, dar bölge basit seçim sistemi sayesinde siyasi hesaplara girmeden gerçekten istediği partinin milletvekili adayına oy verebilecektir. Siyasi partiler seçmenlerle çok sıkı bir ilişkiye girerek seçmen-parti arasındaki problemlerin çözümüne de katkısı büyük olacaktır. Küçük ama çok fazla siyasi parti kalabalığı ortadan kalkacaktır. Türk Tipi Başkanlık sisteminde güçlü iktidar ve muhalefetin TBMM’de bulunacağı görülecektir.

3.4.3. Cumhurbaşkanı Adaylığına ve Statüsüne Yönelik Önerimiz

6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanununda; 2017 Anayasa değişikliğinin kabulünden sonra Türk Tipi Başkanlık sistemine geçişle birlikte Cumhurbaşkanının halk tarafından seçileceği, TBMM ve Cumhurbaşkanı seçiminin 5 yılda bir aynı gün yapılacağı düzenlenmiştir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanı seçiminin genel oyla yapılacağı, geçerli oyların yarısından bir fazlasını elde eden adayın Cumhurbaşkanı olarak seçileceği ifade edilmiştir. İlk turda geçerli oyların salt çoğunluğu elde edilemezse, ikinci tur oylamanın bir sonraki pazar günü yapılacağı, ikinci tura

---

⁴Bu kavram ABD’de 1812 yılında ortaya çıkmıştır. Amerikan hilesi de denilmektedir. Elbridge Thomas Gerry, vali olarak görev yaparken 1812 yılında Massachusetts Eyaletinin seçim çevresini kendi partisi Demokratik Cumhuriyetçi Parti lehine düzenleme yapmıştır.

en fazla oyu alan iki adayın seçime iştirak edebileceği ve iki aday arasından geçerli oyların çoğunluğunu elde eden adayın da Cumhurbaşkanı seçileceği hükme bağlanmıştır. Değişiklik öncesi anayasalarda Cumhurbaşkanının seçilme şartları olan kırk yaşını doldurması, yüksek öğrenim yapması, TBMM üyesi olması yahut bu niteliklere ve milletvekili seçilme yeterliliğine haiz olması şartları değişiklik sonrasında da aynı şekilde muhafaza edilmiştir. Ancak 2017 Anayasa değişikliği sonrasında aday gösterilme koşullarında değişiklik yapılmıştır. Cumhurbaşkanı adaylığına; siyasi parti grupları, en son yapılan milletvekili genel seçiminde toplam geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ve en az 100 bin seçmen aday gösterebilir. Aday gösterebilmede kişinin yazılı muvafakati aranmıştır. Siyasi partiler tarafından ise Cumhurbaşkanı adayı gösterilme hususu, TBMM'de grubu bulunan siyasi partiler grup kararıyla, diğer siyasi partiler ise tüzüklerinde gösterilen yetkili organlarının kararıyla Cumhurbaşkanı adayı gösterebileceği hüküm altına alınmıştır (Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu, 6271/2-8).

2017 Anayasa değişikliği sonrası 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçiminde, MHP ve Ak Parti gruplarının kararıyla ortak aday Recep Tayyip Erdoğan, HDP grubunun adayı Selahattin Demirtaş ve CHP grubunun adayı Muharrem İnce Cumhurbaşkanı adayı olarak YSK tarafından ilan edilmiştir (YSK, 2018, K 391) Seçmenler tarafından Cumhurbaşkanlığına aday gösterilmenin şartı olarak en az 100 bin seçmenin yazılı teklifinin olması gerekmektedir. Seçmenlerce aday gösterilmek isteyen kişi; kimlik ve açık adres bilgilerini ihtiva eden başvuru dilekçesi ve seçilme yeterliliğine ilişkin belgelerle ve en yüksek derecedeki devlet memuruna mali haklar kapsamında yapılmakta olan her türlü ödemelerin bir aylık brüt tutarının on katının ilgili maliye veznesine emaneten yatırıldığına dair makbuzla YSK'ya bizzat başvurur (Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu, 6271/8/A).

24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı ve Milletvekili Genel Seçiminde, 100 bin imza sürecinde Cumhurbaşkanlığı adayı için başvuran Bülent Gürkut, Selami Karagöz ve Necdet Can'ın belge eksikliğinden dolayı YSK tarafından adaylık başvuruları reddedilmiştir. Bununla beraber başvuru yapan Temel Karamollaoğlu, Vecdet Öz, Meral Akşener ve Doğu Perinçek'in adaylıkları ise kabul edilmiştir (YSK, 2018, K 366). Cumhurbaşkanlığına adaylıkta; 100 bin imzayı geçen adaylar Temel Karamollaoğlu, Doğu Perinçek ve Meral Akşener, siyasi partiler tarafından aday gösterilen Muharrem İnce, Recep Tayyip Erdoğan ve Selahattin Demirtaş'ın geçici adaylıkları YSK tarafından ilana çıkartılmıştır (YSK, 2018, K 426). Belirtilenlerin adaylıkları kesinleşerek seçimlere gidilmiştir. Böylelikle Türk Tipi Başkanlık sistemine geçiş sağlanmış ve ilk seçim milletin takdirine sunulmuştur.

Türk Tipi Başkanlık sistemine geçişle birlikte Cumhurbaşkanı aday gösterilme koşullarında değişikliğe gidildiği böylece Cumhurbaşkanlığına; siyasi parti grupları, en son milletvekili genel seçiminde geçerli oyların tek başına veya birlikte en az yüzde beşini almış olan siyasi partiler ve en az 100 bin seçmen aday gösterebileceğinin izahı 2018 yılı seçimi örneklemesi ile izahı yapılmıştır. 1961 ve 1982 Anayasasının 2007 yılı değişikliği dâhil, Cumhurbaşkanı partisi

ile ilişiği kesilir ve milletvekilliği sona erer hükmü korunmuştur. Türk Tipi Başkanlık sistemi ile birlikte Cumhurbaşkanı'nın partisi ile ilişiği kesilir hükmü kaldırılmıştır. Böylece yeni sistemde Cumhurbaşkanı hem partili olabilecek hem de partisinin genel başkanı sıfatıyla konumlandırılabilir (Güvenç, 2021b, s. 159).

Cumhurbaşkanı'nın adaylığı ve statüsüne yönelik önerimiz şu şekildedir Cumhurbaşkanı adaylığında parti ayrımı gözetmeksizin tüm adaylar için 100 bin imza zorunluluğunun getirilmesi ve daha önceki anayasalarda mevcut olan siyasi parti ile ilişinin kesilmesi ibaresinin yeniden getirilmesi yönlü bir öneridir. Siyasi parti ile ilişiği kesilmiş, direkt olarak halk tarafından seçilerek tarafsız bir şekilde göreve gelmiş bir Cumhurbaşkanı'nın Türk Tipi Başkanlık sistemine daha da işlerlik kazandıracak yönlü nerimiz, CBK ve kanunlar üzerinden erklerin görev ve yetkileri hususunda gerekleriyle açıklanacaktır.

2017 Anayasa değişikliği öncesinde CBK'nin tek örneğini Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreterliğinin kuruluşu teşkil etmektedir. 2017 Anayasa değişikliği sonrasında ise alanları ve kapsamı genişletilerek Türk Tipi Başkanlık sisteminin en önemli esasını CBK'ler oluşturmaktadır. Yeni sistemde, Cumhurbaşkanı yürütme alanına ilişkin hususlarda CBK ıkarabilmektedir. CBK, gücünü kanundan almayıp, direkt olarak anayasadan almasıyla Cumhurbaşkanı'nın konumunu son derece gcl hale getirmiştir. CBK, Cumhurbaşkanı'nın asli yetkisidir ancak yeterli çoğunluğa ulaşılması halinde TBMM'nin de aynı konuda kanun çıkarma yetkisi vardır. CBK'lerin yargısal denetimini de AYM yapmaktadır. Yeni sistemde, Türkiye'deki siyasi partilerin disiplinli olduğu göz önüne alındığında partili bir Cumhurbaşkanı'nın TBMM üzerinde olağanüstü yetkileri olduğu görülecektir. rnek verilmesi gerekirse, partisinin genel başkanı olan bir Cumhurbaşkanı partisi vasıtasıyla dilediği kanunu parlamentoya teklifte bulabilir. Türk Tipi Başkanlık sisteminde, Cumhurbaşkanı haftada bir parlamentoya gelerek, parti grup toplantısı yaparak milletvekillerine yasama faaliyetlerinde açıklama yapabilmekte ve emirler verebilmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı, yargı organında ve bürokratların belirlenmesinde, milletvekilleri ve belediye başkanlarının saptanmasında siyasi parti genel başkanlarının tam yetkili oldukları göz önüne alındığında Türkiye'deki disiplinli parti rejimi ile beraber düşünüldüğünde yürütme, yasama ve yargı organları arasındaki yetki bağlamında devlet yönetiminde denge ve denetim mekanizmasının sağlanamayacak anlaşılmaktadır. Türk Tipi Başkanlık sisteminde CBK'ler ile yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı anayasal gcle donatılmıştır. TBMM'nin CBK'ler ile düzenlenen alanda yasa çıkarma yetkisi vardır. Bu bağlamda AYM'de CBK'ler üzerinde yargı denetimi yapabilmektedir. Yeni sistemde, devlet idaresinde organlar arasındaki denge denetim mekanizmasının kurulabilmesi için Cumhurbaşkanı'nın partili olmaması gerekir. Çünkü önerimizde iddia edilen 100 bin seçmenin imzası ile adaylığı kabul edilip, seçimi kazanan ve partisi ile ilişiği kesilen bir Cumhurbaşkanı'nın CBK'ler ile gcl olduğu görülecektir. Ancak bu gücü hem yargısal hem de meclisin denetimine de tabi kılınacaktır. Cumhurbaşkanı da parti üzerinde tahakkümü olamadığından dolayı parlamento ile uyumlu çalışmak için çaba sarf etmesi gerekecektir (Güvenç, 2021b, s. 160).

CBK'ler kanun ve KHK'nın alt konumunda yer almakta olup, yalnızca Olağanüstü CBK'ler kanunla eşdeğerdir. CBK'ler ile KHK ve kanun değiştirilemez veya ortadan kaldırılamaz. Ayrıca Anayasa'da yer alan siyasi haklar, temel haklar, kişi hakları ve ödevleriyle ilgili CBK'ler ile düzenleme yapılamamaktadır. Fakat idari yönden bir düzenleme yapılabilmektedir. Temel hakların kullanılmasına yönelik düzenleme kanunla yapılır. Anayasanın kanun alanı olarak belirtilen 1982/104-17'deki sınırlamalarda ve bununla beraber Anayasanın 60 kadar yerinde geçen hususlar üzerinden CBK çıkarılamamaktadır. Bununla beraber Anayasanın 13. Maddesi ile 42/2, 44, 46, 47, 49, 126/son, 127, 128/son, 129/son, 130, 133, 134, 136, 166/son, 135. Maddelerinde geçen alanlarda yani Anayasanın kanunla düzenlenir denilen alanlarında CBK ile düzenleme yapılamamaktadır. Bu bağlamda, CBK çıkarma yetkisi her ne kadar Cumhurbaşkanına verilmiş olsa da yürütme alanı her yönüyle Cumhurbaşkanına bırakılmamıştır. TBMM'nin de yürütme alanında genel düzenleme yapma yetkisi vardır. CBK'ler yasa karşısında özerklik taşıdığı ifade edilebilir ancak bu özerklik kanun karşısında ancak yeni bir düzenleme yapabilme gücüdür ve bu durum Cumhurbaşkanının TBMM'den kopuk olmadığını bizlere göstermektedir. Kısaca CBK'ler yasalardan tamamıyla bağımsız değildir. Bundan sebep partili bir Cumhurbaşkanının TBMM'de partisiyle beraber güçlü bir konumda olması varsayımıyla düzenlenmemesi gereken bir alanda Cumhurbaşkanının CBK'ler ile bu yola tevessül etmesi halinde, Cumhurbaşkanının yüksek yargı mensuplarını da atadığı düşünüldüğünde, CBK'lerin AYM'ye iptal edilme yoluna gidilemeyeceğini de göstermektedir. Ancak partili olmayan bir Cumhurbaşkanının kanunla düzenlenmesi gereken bir alanda CBK'ler ile bu yola tevessül etmesi durumunda ilk önce karşısında TBMM'yi bulacağından dolayı kanundan bağımsız bir düzenleme yoluna gidemeyecektir. Direkt halk tarafından seçilen ve partili olmayan CBK'ler ile gücünü anayasadan alan bir Cumhurbaşkanının, kanunla düzenlenmesi gereken bir alanda CBK çıkarması halini TBMM siyasi denetimi ile engelleyecektir. Böylelikle temsilciler vasıtasıyla gücünü halktan alan TBMM'nin de Cumhurbaşkanına karşı devlet idaresinde denge denetim vazifesi yaptığı görülecektir (Güvenç, 2021b, s. 161). Böylece yasama ve yürütme arasında denge ve denetim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde çalışacağı ifade edilebilmektedir.

Cumhurbaşkanının partiyle ilişkisi kesilmesi yönündeki önerimizi güçlendirmek için anayasadaki göreve başlarken yemin etmesi hususuna değinelim.

Cumhurbaşkanının göreve başlarken yemin edeceği hususu Anayasanın 103. maddesinde düzenlenmiştir. Ülkenin korunması ve kollanması, yemin metninde belirtilen değerlere bağlılık Cumhurbaşkanının nitelikleri açısından ayrı bir önem arz etmektedir. Cumhurbaşkanı seçilmesinin ardından görevine başlayabilmesi için yemin etmesi gerekmektedir. Göreve başlama tarihi yemin ettiği tarih olarak da belirlenmiştir. Cumhurbaşkanının tarafsızlığının sağlanması açısından da yemin etmesi gerekli kılınmıştır. Cumhurbaşkanı yemin etmesiyle birlikte görevi süresince anayasal düzene, devletin ve milletin birliğine bağlı kalacağına dair söz vermesidir. Cumhurbaşkanının yemin ederek görevine başlaması ilk olarak 1924 Anayasasında yerini almış, 1961 ve 1982 Anayasalarında da bu düzenleme devam etmiştir.

1961 ve 1982 Anayasalarında yemin metni yönünden benzerlik taşımakla birlikte, 1982 Anayasası yemin metnin içeriği biraz daha genişletilmiştir. Bu iki anayasanın yemin metninde tarafsızlık ibaresi bulunmaktadır. 1961 Anayasasında *“tarafsızlıktan ayrılmayacağıma”* 1982 Anayasasında ise *“tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma”* ifadesi olarak düzenlenmiştir. 1961 ve 1982 Anayasalarında ve 2007 Anayasa değişikliğinde Cumhurbaşkanının siyasi parti ile ilişkisi kesilir hükmü muhafaza edilmiştir. 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte 101. Maddedeki bu hüküm kaldırılmıştır. Ancak bu hükmün kaldırılması Cumhurbaşkanının tarafsız olmayacağı sorununun çözülemediğini Anayasanın 103. Maddesindeki Cumhurbaşkanının yeminin de kendisini göstermektedir. Zira yemin metninde *“aldığım görevi tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma”* denilmektedir. Mevcut anayasamızda bu hüküm geçerliliğini korumaktadır. Cumhurbaşkanının yemin metninde de geçen görevini tarafsızlıkla yürütmesi önerimizi güçlendirmekte partili olmayan bir Cumhurbaşkanının görevini tarafsızlıkla yürütmesi Türk Tipi Başkanlık sisteminin daha demokratik olmasına ve sistemin daha da işlerlik kazandıracağını bizlere gösterecektir (Güvenç, 2021b, s. 164).

3.4.4. Üst Düzey Kamu Yöneticilerinin Atanmalarına Yönelik Önerimiz

Türkiye’de parlamenter hükümet sistemi zamanında, üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasında tecrübe ve liyakat ilkelerinden ziyade ketum olmak, güvenilir olmak, iktidar partisinin menfaatlerini korumak gibi ölçütler önem taşımaktaydı. Bu bağlamda Tanzimat döneminden beridir üst düzey kamu yöneticilerinin atanmaları aşırı koşullara bağlanmamıştır. 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu’nda (DMK) belirlenen esas ana koşullarla birlikte iki genel belirleyici kanun bulunmaktaydı. Bu kanunlar 1981 yılında yürürlüğe konulan 2451 sayılı Bakanlıklar ve Bağlı Kuruluşlarda Atama Usulüne İlişkin Kanun ile 2451 sayılı kanunun kapsamı dışında kalan Kamu Kurum ve Kuruluşlarında Atama Usulüne İlişkin 2477 Sayılı Kanundur. 657 sayılı DMK ile üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasında yalnızca genel koşullar, 2451 sayılı kanun ile de iki atama usulü belirlenmiştir. Birincisi Bakanlar Kurulu Kararı (BKK) ile ikincisi Müşterek Kararname (MK) ile atamadır. BKK ile atamalarda tüm bakanlar ile Başbakanın imzası ve Cumhurbaşkanının onayı ile bir atama şeklidir. MK ile atamalarda bağlı bulunan bakanın inhası yani resmi atama yazısı/teklifi ile Başbakanın imzası ve Cumhurbaşkanının onayı ile yapılan atama şeklidir. BKK ile atamaya örnek olarak Valiler, Büyükelçiler, Diyanet İşleri Başkanı vb. MK ile atamalara ise Müsteşar yardımcıları, Genel Müdür ve yardımcılar gibi üst düzey kamu yöneticileri atamaları örnek verilebilir. BKK ile atama usulü fazlasıyla zaman alan ve uygulamada zorlukları da içerisinde barındıran bir yöntem olması nedeniyle bu kadrolar önem derecesi yüksek görevler olarak atfedilmektedir. Önemli görevlere zorlu yöntem seçilmesi ile beraber görevden alınma yöntemi de aynı olduğundan atama ve görevden almada bir nevi iş güvencesi olarak da görülebilir. MK ile atama usulü ise işlemler süratle tamamlandığından birçok sayıda atama bu yöntem ile yapılmaktadır. Atama ve görevden alma yöntemi daha da basittir. Türkiye’de parlamenter hükümet sistemi zamanında ister BKK ister MK ile atama yapılsın iki atama türünde de birden çok siyasi

temsilcinin görüşleri veya rızaları alınmaları gerekiyordu. Hükümet parlamento içerisinde oluştuğundan ve bütün bakanlar da milletvekili olduğundan üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında neredeyse halkın bütün kesimlerinin rızası gözetildiği iddia edilebilir. Hususi olarak koalisyon hükümetlerinde üst düzey kamu yöneticilerinin atamaları çeşitli siyasi partilerin süzgecinden geçtiğinden daha hassas dengeler de gözetilmekteydi (Albayrak, 2020, s. 106-116).

Türkiye'deki parlamenter hükümet zamanında üst düzey kamu yöneticilerinin atanma süreci üzerine genel bir değerlendirme yapılması gerekirse,

- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında liyakat ilkesi gereği, atanma öncesinde eleme yapılabilecek herhangi bir komite, kurul veya mekanizma oluşturulmamıştır.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında 657 sayılı DMK'da sadece memuriyet süresi ve eğitim durumunu içerir genel şartlar belirlenmiştir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında unvanları ve kadroları teşkil edecek hususi koşullar tespit edilmemiştir. Sadece ilgili kurumların hususi teşkilat kanunlarında belirli unvanlar için örneğin Dışişleri Bakanlığı üst düzey kamu yöneticilikleri gibi hususi koşulların tespitine gidilmiştir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında yöntem ayırımına gidilmiştir. Valilik, Büyükelçilik gibi hususi nitelik taşıyan kadrolar BKK ile diğer üst düzey atamalar ise MK ile yapılmakta, görevden almalarda da aynı usul uygulanmaktadır.
- Hükümet parlamentonun içerisinde çıktığından üst düzey kamu yöneticileri atamalarında siyasi dengeler ve toplumsal rıza gözetilmektedir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin görevden azledilmeleri sonrasında yönelik hususi veya genel bir düzenlemeye gidilmemiştir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında görev süresi belirlenmemiştir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında devlet memuru olarak görev yapmak veya en az altı yıl kamuda hizmet etmek koşulu getirilmiştir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atama şartları kanunla düzenlenmektedir.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında üst düzey kamu görevlisi tanımlaması yapılmamış olup, kadrolara atamalardan hangi kadronun üst düzey olduğu anlaşılmaktadır.
- Üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında bakanın veya Başbakanın teklifi şarttır (Albayrak, 2020, s. 116-117). Türkiye'de parlamenter hükümet sisteminde üst düzey kamu yöneticilerinin atanma usulleri hükümet ve muhalefetiyle siyasi partilerin süzgecinden geçerek toplumun rızasını alma yolunda demokratik bir usul taşıdığı söylenebilir. Ancak

ehliyet ve liyakat sisteminin her şeyiyle görüldüğünü söylemek de bir o kadar zordur. Çünkü bu ilkelere yönelik herhangi bir kurum teşekkül ettirilmemiştir.

Türk Tipi Başkanlık sistemine geçişle birlikte Anayasanın 104/9, 104/17, 106/11, 108/4, 118/6, 119/6 ve 123/3 (ihtiyari) maddelerinde geçen alanlar Cumhurbaşkanına bırakılmıştır. Anayasanın 104/9. Maddesi üst kademe kamu yönetici atamalarının usul ve esaslarını belirtmektedir. Yürütme organının başı olan Cumhurbaşkanına çok geniş bir takdir yetkisi verildiği de anayasanın mezkûr maddesiyle anlaşılmaktadır. Yeni sistemde bu yetkinin Cumhurbaşkanına verilmesi, bürokrasinin engellerine takılmadan gecikme yaşanmadan süratle icraatlarını yapabilme, performansa dayalı liyakat ve ehliyetin kamu görevlilerinde olması gayesi güdülmüştür. Anayasanın 104/9. Maddesi üst düzey kamu yöneticilerinin ataması ile Anayasanın 128. Maddesi ise yetiştirilmesi ile alakalıdır. Her ne kadar Anayasada yetiştirilmesi ile ilgili ibare bulunsa da bu konuda herhangi bir Kanuni düzenleme yapılmadığı için Cumhurbaşkanı bu hususta CBK çıkararak, TBMM'yi yasa çıkarmaya mecbur kılabilir ancak eğitim konusu kanunla düzenlenmesi gerektiğinden bu hususta CBK ile de yapılamamaktadır. Kısaca üst düzey kamu yöneticilerinin ataması CBK ile yetiştirilmesi kanunla olmaktadır. Anayasanın 104/17. Maddesi ise parlamentonun da bu alanı bir kanunla düzenleyebileceğini belirtmektedir. Üst düzey kamu yöneticilerini atanmasını yürütme ile meclisin paylaştığı ülkelere Brezilya, ABD, Kenya gibi ülkeler örnek verilebilir. Türkiye'de ise bu yetki sadece Cumhurbaşkanına verilmiş olup, üst düzey kamu yöneticilerini hiçbir şarta bağlı olmadan atayabileceği gibi görevden de alabilmektedir. Yeni sistemdeki bu yetki parlamento ile Cumhurbaşkanı arasında denge ve denetim açısından sorunlu olarak görülmektedir (Fendoğlu, 2019, s. 286-287).

Yeni sistemle birlikte Anayasanın 106/11. Maddesiyle beraber diğer bir konuda bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatlarının CBK ile düzenlenmesidir. Bakanlıkların bu şekilde düzenlenmesinin nedeni, yapısal dönüşümü sağlamak, aynı işleri yapan bakanlıkları birleştirmek, yenilikçi ve küreselleşen dünyaya uyum sağlamak olduğu belirtilebilir. Yeni sistemle Cumhurbaşkanı devletin merkezi yönetimini CBK ile düzenleme yetkisine haizdir. Bu yetki Cumhurbaşkanının asli ve mahfuz yetkisidir fakat bu yetki yasamanın genelliği ilkesi ile çelişmektedir. Türk Tipi Başkanlık sisteminin ilk problemleri konularından birisi de bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatlarının hangi şekilde belirleneceği konusuydu. Zira bakanlıklar ve Başbakanlık kanun veya KHK ile kurulmuştu ve CBK ile de Cumhurbaşkanına bu alanda düzenleme yetkisi de verilmemişti. Türkiye'de Bakanlıkların merkez ve taşra teşkilatları 1 no'lu CBK ile düzenlenmeden 1 gün önce yani 09 Temmuz 2018 tarihinde 233 maddeden meydana gelen 703 sayılı KHK çıkarılmış daha sonrasında ise 1 no'lu CBK ile bu kurumların teşkilat yapıları ortadan kaldırılmıştır. Diğer bir ifadeyle kanun ve KHK ile kurulan devletin Başbakanlık, bakanlıkların merkez ve taşra teşkilat yapısı CBK ile ortadan kaldırılamayacağından 09 Temmuz 2018 tarihinde çıkarılan KHK ile ortadan kaldırılmış, 10 Temmuz 2018 tarihinde ise devletin yeni teşkilat yapısı CBK ile yürürlüğe girmiştir. Bu durum kanun veya KHK ile teşkili sağlanmış bulunan Başbakanlık ve bakanlar kurulunu CBK ile

kaldırmak mümkün değildi. TBMM’de bulunan kanun çıkarma yetkisi partili bir Cumhurbaşkanının parlamentoda güçlü olduğu göz önünde bulundurularak bu konuda KHK çıkartılmış ve 1 gün sonra da devletin yeni şekli CBK ile ortaya koyulmuştur. Ancak önerimizde belirtilen partili olmayan bir Cumhurbaşkanı olması durumunda devletin yeni şekli hem direkt halk tarafından tarafsız bir Cumhurbaşkanı hem de temsilciler aracılığıyla yine gücünü halktan alan TBMM’nin devletin yönetim şeklinin belirlenmesinde de denge denetim görevi yapacağı görülecektir. Üst düzey kamu yöneticilerinin yetiştirilmesini kanunla TBMM sağlayacak bu kıstaslarla yetişen bir kamu görevlisi Cumhurbaşkanının inisiyatifiyle de ataması parlamento onayından sonra yapılacak bu durum devlet yönetiminde demokrasinin gelişmesine katkıda bulunacaktır (Güvenç, 2021b, s. 162). Türk Tipi Başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanı üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasında tek yetkilidir. Bu durum, erkler arasında denge ve denetim açısından sorunlu görülmektedir. Cumhurbaşkanının üst düzey kamu yöneticilerini atamalarında TBMM’nin denetim vazifesi için yetkilendirilmesi gerekmektedir.

Yeni sistemle birlikte Anayasanın 108/4. Maddesinde Devlet Denetleme Kurulu (DDK)’nın işleyişi, görev süreleriyle diğer özlük işlemleri, yine Anayasanın 118/6. Maddesiyle MGK Genel sekreterliğinin teşkilatı ve görevleri CBK ile düzenleneceği ortaya koyulmuş ancak bu hususta da TBMM istediği vakit düzenleme yapabilme yetkisine sahiptir. Önceki parlamenter sistemde kamu tüzel kişiliği alanı kanunla veya kanunun aleni verdiği yetkiye dayandırılarak kurulacağı düzenlenmişken, Türk Tipi Başkanlık sisteminde kamu tüzel kişiliğinin kanunla veya CBK ile düzenleneceği belirtilmiştir. Bu hal üzerine yeni sistemde de TBMM’nin kamu tüzel kişiliği alanında genelliği, asliliği ve ilk el olduğu ortaya konulmuştur. DDK ve MGK’nin yapısında kamu tüzel kişiliği alanında CBK ile düzenlenmesi Cumhurbaşkanına yetki verilmiş olsa da TBMM’nin bu alanlarda da kanun düzenlemesi yapabilme yetkisi verilmiştir. TBMM istediği vakit CBK’lere karışma yetkisi bulunmakla birlikte aynı konuda kanun çıkararak CBK’leri yürürlükten kaldırabilir. Cumhurbaşkanı da kendisinin veya daha önceki Cumhurbaşkanlarının çıkarmış olduğu CBK’leri değiştirme yetkisi bulunmaktadır. CBK’lerin özel ve genel gerekçeleri mevcut değildir. CBK’ler kanunlara göre daha hızlı yapılabilir, değiştirilebilir ve daha kısa ömürlü olabilmektedirler. Bu durum CBK ile kanun arasındaki farkı ortaya koyarak CBK’lerin kanunlardan daha alt düzeyde olduğunu bizlere göstermektedir. Buna karşın Cumhurbaşkanının da kanunlar üzerinde veto yetkisi bulunmakta, bir kanunun veto edilmesi halinde teklifin yeniden kabulü için aynı yönde TBMM’nin salt çoğunluğunun yani 301 reyin kabulü gerekmektedir. Cumhurbaşkanı veto yetkisini CBK’nin iptali halinde de TBMM’ye karşı kullanabilir. Ayrıca Cumhurbaşkanının çıkarılan bir kanuna karşı AYM’ye iptal dava açma yetkisi de bulunmaktadır. Cumhurbaşkanı olağanüstü durumlarda TBMM’yi de toplantıya çağırabilmektedir. Hem TBMM’nin hem de Cumhurbaşkanının bu yetkileri Türk Tipi Başkanlık sisteminde denge denetim sisteminin yapılmaya çalışıldığını gösterse de Türkiye’de partilerin disiplinli olması, partili bir Cumhurbaşkanı tarafından da bu yetkilerin kullanılmasından kaynaklı sorunlar öngörülemezdir. Partili olmayan bir Cumhurbaşkanının bulunması halinde CBK’ler her daim halkın temsilcisi olan TBMM tarafından kanunla işlevsiz duruma

getirilebileceğinden dolayı, Cumhurbaşkanı da kendisini buna göre konumlandıracaktır. Partili olmayan bir Cumhurbaşkanının karşısında TBMM devlet mekanizması içerisinde bir sigorta vazifesi görmekte olacak Türkiye'ye demokrasi yönüyle daha uygun olacağı da anlaşılacaktır (Güvenç, 2021b, s. 163-164).

Fendoğlu, Coşkun ve Çakmaz'ın görüşlerine katılarak üst düzey kamu yöneticilerinin atanmaları üzerine yönelik önerimiz şu şekildedir. Öncelikle Türkiye'de parlamenter hükümet sisteminde atamaların nasıl ve ne şekilde yapıldığı ortaya koyulmuş, daha sonrasında Türk Tipi Başkanlık sisteminde atamaların nasıl yapıldığı, partili olmayan bir Cumhurbaşkanının da bulunması halinde nasıl sonuçlar doğuracağı okuyucuların bilgilerine sunulmuştur. Önerimiz yeni sistemde üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarının TBMM'nin onayından geçirilerek yapılması ayrıca bu atamalarda başta liyakat sistemini de getiren bağımsız bir kuruluşun oluşturulması bununla birlikte birçok bağımsız kuruluşun teşkilinin sağlanması gerekmektedir. Bu durum hem halk tarafından temsilciler vasıtasıyla seçilen TBMM'nin hem de doğrudan halk tarafından seçilen partili olmayan Cumhurbaşkanının karşılıklı olarak denge denetim vazifesi görmesi sağlanacaktır.

Şöyle ki, yeni sistemde Cumhurbaşkanına üst düzey kamu yöneticilerinin atama yetkisinde herhangi bir filtrenin öngörülmemiş olmasıdır. Başkanlık sistemlerinde, başkana kendi kadrosu ile çalışma yapabilmesi için gerekli atama yetkisi verilmesi gayet doğaldır. Fakat söz konusu yetki her türlü denetimden uzak değildir. Örnek vermek gerekirse, ABD'de başkanın üst düzey kamu yöneticilerine ilişkin bakanlar, büyükelçiler, yüksek yargıçlar gibi atamaları Senato'nun onayına tabidir. Başkan üst düzey kamu yöneticilerini atamak isterken doğal olarak Senato'nun iradesini de dikkate almak mecburiyetinde olmasından ötürü Senatodan onay alabilecek bir adayı göstermeye çalışacaktır (Coşkun, 2017, s. 17).

ABD'de yasama, yürütme ve eyaletler arasındaki işleyişi ve tarafsızlığı sağlayan kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlar yürütme ve yasama organları içerisinde yer almakta ancak bağımsız olarak faaliyet sürdürmektedir. Örnek vermek gerekirse, Adalet Bakanlığı bünyesinde, yolsuzluk ve rüşvetle mücadele, yasadışı hediye gibi etik kurullar Başsavcının inisiyatifıyla Adalet Departmanı olan Department Of Justice *DOJ* tarafından faaliyet sürdürmektedir. Başka bir örnekte Devlet Hesap Verilebilirlik Ofisi *GAO* vardır. *GAO* bağımsız bir kongre kolu olup, bir nevi iç denetçi gibi faaliyette bulunmaktadır. Hükümeti ve mali hizmetleri denetlemekle yükümlülüğü bulunan, kamu fonlarının kötüye kullanılmasını araştıran ve denetleyen bir kurum olarak görev yapmaktadır. Buna benzer birçok kurum ABD'de faaliyet sürdürmektedir (Çakmaz, 2018, s. 74).

Başkanlık sisteminin en demokratik şekilde uygulandığı ülke ABD'dir. ABD'de üst düzey kamu yöneticilerinin atamaları yüksek yargıçlar dâhil başkan tarafından teklif edilmekte ve Senato tarafından onaylanmaktadır. Türkiye'de ise Cumhurbaşkanı hiçbir onaya gerek duymadan doğrudan atama yapabilmektedir. Cumhurbaşkanının istediği zaman üst düzey kamu yöneticilerini atayabilmesi ve istediği zaman görevden alabilmesi Türkiye'nin demokratik

niteliğinden uzaklaşıldığını, yasama ile yürütme erkleri arasında denge denetim mekanizmasının sağlanamadığını göstermektedir. Hal böyle olunca Türk Tipi Başkanlık sisteminde bütçe hususunda olduğu gibi üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında da TBMM'ye yetki verilmeyerek etkisiz hale getirilmiştir. Tüm bu sebeplerden ötürü Cumhurbaşkanının üst düzey kamu yöneticilerini atamalarında TBMM'ye kendi çalışacağı bürokratları sunması, TBMM'nin salt çoğunluğunun yani 301 reyin kabulü ile bu atamaların gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır. Çünkü Cumhurbaşkanının bir kanunu veto etmesi halinde TBMM tarafından sağlanması gereken yeterli çoğunlukla üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasındaki istenen çoğunluğun eş değer olması yürütme erkinin de atamalarda çok hassas davranması ve özen göstermesine sebebiyet verecektir. Böylece erkler arasında denge ve denetim mekanizmasının sağlanmasına katkı sunulacağı görülecektir.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı ve TBMM bünyesinde bağımsız şekilde faaliyette bulunacak olan kamu kuruluşlarının oluşturulması gerekmektedir. Başta kamu kurumlarında görev yapan memurların, üst kademe yöneticiliğine terfilerde ve atamalarında liyakati esas alan bağımsız bir "Kamu Liyakat Kurumu" nun kurulması gerekmektedir. Kamu Liyakat Kurumu'nun terfi ve atamalarda başta bürokrat ve milletvekillerinin referansları olmak üzere torpil, adam kayırma, rüşvet, yolsuzluk gibi uygulamaları kaldıran, her türlü iş ve işlemleri denetleyen, ehliyet ve liyakatin tamamıyla sınav usulüyle belirlenmesine yönelik ilkeler oluşturan ve buna göre memurların üst kadrolara yerleştirilmesini sağlayan bağımsız bir kurum özelliği taşıması gerekmektedir. Buna benzer bir kurum ise devlet memurluğuna girişlerde "Memur Alımı Liyakat Kurumu" nun oluşturulması gösterilebilir. Bu kuruluşların ABD'de olduğu gibi hem Meclis adına hem de Cumhurbaşkanı adına bağımsız bir şekilde faaliyette bulunmaları gerekmektedir. Bu kuruluşlara başka bir örnek Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı dâhil tüm bakanlar ve milletvekillerinin mal varlıklarını denetleyen, kamu kaynaklarının kullanımında usulsüzlükleri, ihalelerde yolsuzlukları araştıran ve denetleyen bir kurumun oluşturulması gerekir. Bu gibi bağımsız kuruluşlar oluşturulabilirse Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönleri ortadan kaldırılarak sisteme daha da işlerlik kazandırılacaktır.

3.4.5. Yüksek Yargı Mensuplarının Atanmalarına Yönelik Önerimiz

Türkiye'de 2017 Anayasa değişikliği öncesi parlamenter hükümet sisteminde, AYM'nin üye sayısı 17, HSK'nın üye sayısı ise 22 Asıl ve 12 yedek üyeden oluşmaktaydı. Türk Tipi Başkanlık sistemiyle birlikte AYM'nin üye sayısı 15'e, HSK'nın üye sayısı 13'e düşürülmüştür. Yeni sistemde, AYM'nin 3 üyesi TBMM tarafından seçilmekte,

YÖK tarafından öneride bulunulan 3 üye,

Yargıtay ve Danıştay'ın aday gösterdiği 5 üye,

Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan 4 üye olmak üzere toplam da Cumhurbaşkanı tarafından 12 üye AYM'ye seçilmektedir.

HSK'nın 7 üyesi TBMM tarafından seçilmekte,

Adalet Bakanı ve Bakan yardımcısı doğal 2 üye,

Cumhurbaşkanı tarafından doğrudan 4 üye olmak üzere toplamda Cumhurbaşkanı tarafından 6 üye seçilmektedir.

HSK üyelerinin 7 üyesi TBMM tarafından belirlenirken ilk oylamada 2/3 (400), ikinci oylamada 3/5 (360) çoğunluk aranarak, bu mümkün olmazsa üçüncü oylamada kur'a usulü benimsenmiştir (Ataay, 2017, s. 85-86).⁵ Görüldüğü üzere yeni sistemde yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanı'na yüksek yargı organı üyelerinin atanması hususunda geniş yetkiler verilmiştir.

2017 Anayasa değişikliğiyle beraber Cumhurbaşkanının yüksek yargı mensuplarının atanmasında yürütme erki olarak çok güçlü olduğu anlaşılmakta, erkler arasında denetim ve denge mekanizmalarının çalıştırılmayacağı da belirtilmektedir. Yargının tarafsız ve bağımsız olması gerektiği sadece bu analiz açısından değerlendirilmemelidir. Çünkü yargı mensuplarının atanmasından başkaca problemler de olduğu bilinmektedir. Türkiye'nin hukuk devleti olduğu esas alındığında hukuk öğrenimi, hâkim ve savcı yetiştirilmesi hususunda geçmişten bugüne değin büyük problemler olduğu da göz önünde tutulmalıdır. Bu problemlerle birlikte Cumhurbaşkanının atamalarda güçlendirilmesi endişeleri daha da artırmaktadır. Türkiye açısından yargı mensuplarının atamalarında Venedik Komisyonunun yol gösterebileceği ifade edilebilir. Raporda Türkiye ile ilgili ayrıntılı hükümlere yer verilmekte, yargı mensuplarının atamalarında siyaseten sorumlu kişilerin sınırlı atama yapmasını öngörmektedir. Bununla birlikte karşılaştırmalı hukuk örnekleri incelendiğinde yürütme ile yasama arasında atama yetkilerinin paylaşılması esas kılınmıştır. Fransa, İsveç, İtalya ve Portekiz gibi ülkelerde yüksek yargı mensuplarının atamaları yasama, yürütme ve yargı arasında paylaştırılmıştır. Yeni sisteme yönelik bu yönde yapılacak en önemli eleştiri Cumhurbaşkanı tarafından yapılacak yüksek yargı üyelerinin atamalarının TBMM tarafından değerlendirilemeyecek olmasıdır. Bu bağlamda yüksek yargı mensuplarının atama usulüne AYM açısından bakılması gerekirse, yargının bağımsızlığı ilkesi gereği, Cumhurbaşkanının AYM'nin 15 üyesinden 12'sini ataması problemleri de beraberinde getirecektir. Başkanlık sistemleriyle yönetilen birçok ülkede yüksek yargıların ataması başkan tarafından yapılmaktadır. Çünkü başkan doğrudan halk tarafından seçildiğinden hükümet görevini üstlenmesi sebebiyle yargı bağımsızlığı yönünden çoğulcu demokrasiyle uyumlu olmadığı belirtilemez. Fakat başkanlık sistemiyle yönetilen ABD, Brezilya, Arjantin ve Meksika gibi ülkelerde başkan yüksek yargı organı üyelerini atayabilmesi için parlamentodan onay alması gerekmektedir. Böylece başkan ile parlamento arasında yüksek yargı üyelerinin atamalarında denge ve denetim mekanizması oluşturabilmektedir (Yazıcı, 2019, s. 25-29).

---

⁵Ayrıntılı bilgi için Çalışma'nın 2017 Halkoylamasının Ardından Türk Tipi Başkanlık Sistemine Geçişte Getirilen Anayasal Değişiklikler bölümünün Yargı Organında Yapılan Değişiklikler ve Değerlendirmeler kısmına bakınız.

Yüksek yargı mensuplarının atama usulüne HSK açısından bakılması gerekirse, atamalar Cumhurbaşkanı ve TBMM arasında pay edilmiştir. 13 HSK üyesinden 7'sinin TBMM aracılığıyla seçilmesi Venedik Komisyonu raporlarında da belirtildiği gibi demokratik meşruluğu güçlendireceği yönlüdür. Avrupa ülkelerinde yüksek yargı mensuplarının seçimlerinde parlamentolara önemli yetkiler verilmiştir. Örneğin Fransa'da 30 üyeden oluşan yargı kurulunun 8 üyesi, İspanya'da 20 üyeden oluşan yargı kurulunun tamamı, Portekiz'de 17 üyeden oluşan yargı kurulunun 7 üyesi, İtalya'da yargı kurul üyelerinin 1/3'ü parlamento tarafından seçilmektedir. Yeni sistemle birlikte, HSK üyelerinin seçiminde TBMM'ye 7 üye verilmesi Avrupa ülkeleriyle uyumlu olduğunu göstermektedir. TBMM'de HSK üyelerini seçebilmek için öncelikle ilk oylamada 2/3 (400), ikinci oylamada 3/5 (360) çoğunluğun aranması anayasayı değiştirmek için istenilen çoğunluk kadardır. Buradaki amaç, TBMM'de temsili yüksek siyasi partinin üyelerin seçiminde tek başına seçebilmesinin de önüne geçmektir. Yasa koyucu tarafından yüksek oranda oy çoğunluğunun aranması birden fazla siyasi partinin HSK üyelerinin seçiminde yer almasını ve partiler arasında uzlaşa sağlanarak tarafsız adayların seçilmesini öngörmektedir. Ancak HSK'nın 13 üyesinden geriye kalan altı üyesi Adalet Bakanı ve yardımcısının da doğal üye olduğu göz önünde bulundurulduğunda Cumhurbaşkanının 6 üyeyi seçmesi yeni sistemle ilgili eleştirileri de beraberinde getirmektedir. Çünkü yeni sistemde Cumhurbaşkanı tarafsız değil, bilakis partili bir Cumhurbaşkanı konumundadır. Hal böyle olunca, yüksek yargı mensuplarının atanmasında yürütme erkine HSK üyelerinin bölüştürülmesinde önemli bir pay verilmiştir. Türk Tipi Başkanlık sisteminde Cumhurbaşkanının böyle bir atama yetkisi olağan karşılanır gibi görünse de yüksek yargı mensuplarının atanmasında, Cumhurbaşkanına tanınan üyelik hakkının TBMM'nin onayına sunulmaması yürütme ve yasama organı arasında denge ve denetim mekanizmasının kurulmasında sakıncaları da beraberinde getirerek sisteme yönelik demokratik işlerlik de kazandırmayacağını göstermektedir. Yüksek yargı mensuplarının atama usulüne Yargıtay ve Danıştay'dan HSK'ya üye hakkının tanınmaması da Türk Tipi Başkanlık sisteminin önemli bir eksikliğini göstermektedir (Uzun, 2018, s. 423-425).

Yazıcı ve Uzun'un da görüşlerine katılarak, yüksek yargı mensuplarının atanmasına yönelik önerimiz şu şekildedir. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında denge ve denetim mekanizmasının istenilen ölçüde kurulabilmesi için yüksek yargı mensuplarının atanmasında bölüşümün orantılı olarak yapılması, Cumhurbaşkanının atama konusunda yetkilerinin azaltılması ve TBMM'nin yetkilerinin genişletilmesi zorunluluk teşkil etmektedir. Türk Tipi Başkanlık sistemine daha da işlerlik kazandıracığı yönlü önerimiz gerekçeleriyle birlikte açıklanacaktır.

Yüksek yargı mensuplarının atanmasına yönelik AYM ve HSK üyelerinin belirlenmesinde önerilerimiz şu şekildedir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde AYM üyeliklerine yönelik önerimiz itibarıyla, 15 üyeden teşkili sağlanan AYM'nin üye atanmasında Cumhurbaşkanına 5 üyeyi atama yetkisi verilmesi ve bu

atamaların TBMM’de salt çoğunluğun kabulüyle yapılması yerinde görülecektir. Çünkü yeni sistemle birlikte Cumhurbaşkanının partili olması ve partisinin TBMM’de temsil oranı yüksek olması ihtimali de bulunmaktadır. Bu bağlamda, TBMM’ye de AYM üyeliğinde 6 üye seçilmesini öngören bir yetkinin verilmesiyle birlikte, üye seçimlerinin de belli koşullara bağlanması uygun olacaktır. Yani TBMM, AYM’ye 6 üyeyi seçerken öncelikle ilk oylamada 2/3 (400), ikinci oylamada 3/5 (360) çoğunluk, bu mümkün olmazsa üçüncü oylamada kur’a usulü olması siyasi partiler arasında uzlaşma kültürünü oluşturarak demokrasiye katkı sağlayacağı görülecektir. AYM’nin geriye kalan 4 üyeliğini ise 2 üyeliği Yargıtay, 2 üyeliği ise Danıştay tarafından kendi aralarında gizli oyla belirlemesi erkler arasında yerinde bir bölüşümü göstermektedir. Çünkü Türk Tipi Başkanlık sistemine demokratik işleyiş kazandıracak ve eksikliklerini giderecek olan yöntem AYM’ye üye tespitinde erkler arasında bölüşümün daha adil bir yolla belirlenmesinden geçmektedir.

Bu sebeple, yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının AYM’ye üye atamada, atama yetkisini 12 üyeden 5 üyeye düşürülerek TBMM’nin salt çoğunluğun onayıyla yapabilmesi önerisinin nedeni yeni sistemde partili bir Cumhurbaşkanı olması ve çok geniş yetkileri kendisinde toplamasından kaynaklanmaktadır. TBMM’nin AYM’ye üye seçiminde 3 üyeden 6 üyeye çıkartılması önerisi Avrupa ve Venedik Komisyonu raporları kriterleri doğrultusunda daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Çünkü yeni sistemde TBMM’nin erkler arasındaki yetkisi etkisizleştirilmiş ve denetim açısından zayıflatılmıştır. TBMM’nin tekrardan erkler arasında etkin bir konuma yükselmesi ve denetim açısından bir sigorta vazifesi görmesi önem arz etmektedir. Böylelikle halkın iradesi hem doğrudan doğruya seçtiği Cumhurbaşkanı aracılığıyla hem de temsilciler vasıtasıyla oluşturduğu TBMM tarafından denge ve denetim mekanizması bünyesinde sağlanacaktır. Ayrıca yüksek yargı mensuplarının atanmasında Yargıtay ve Danıştay’ın da AYM’ye 4 üye seçebilme önerisi yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi doğrultusunda yerinde olduğu kanısını artırmaktadır. Zira yargı mensupları da AYM’ye üye seçebilmesi AYM’nin siyasi erklerle donatılmış bir kurum olmadığını da böylelikle gösterecektir. Son olarak yasama, yürütme ve yargı arasında tam bir denge denetim mekanizması kurulabilmesi ve Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönlerinin düzeltilmesini sağlayacak demokratik bir öneri olarak sunulmaktadır.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde HSK üyeliklerine yönelik önerimiz itibariyle, 13 üyeden teşkili sağlanan HSK’nın üye sayısının artırılarak 15 üyeye çıkartılması önemlidir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanına bu yeni öneriyle birlikte 5 üyeyi atama yetkisi verilmesi ve bu atamaların TBMM’de salt çoğunluğun kabulüyle yapılması, ayrıca Adalet Bakanı ve Bakan yardımcısının doğal üyelikten çıkarılması yerinde görülecektir. Çünkü yürütmenin başı olan partili bir Cumhurbaşkanı bulunması, Adalet bakanını ve yardımcısını da kendi belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, TBMM’ye de HSK üyeliğinde 5 üye seçilmesini öngören bir yetkinin verilmesiyle birlikte, üye seçimlerinin de mevcut yasadaki koşullara bağlanması uygun olacaktır. Yani TBMM, HSK’ya 5 üyeyi seçerken öncelikle ilk oylamada 2/3 (400), ikinci oylamada 3/5 (360) çoğunluk, bu mümkün olmazsa üçüncü oylamada kur’a usulü olması siyasi

partiler arasında uzlaşa kültürünü oluşturarak demokrasiye katkı sağlayacağı görülecektir. HSK'nın geriye kalan 5 üyeliğini ise 3 üyeliği Yargıtay, 2 üyeliği ise Danıştay tarafından kendi aralarında gizli oyla belirlemesi erkler arasında yerinde bir bölüşümü göstermektedir. Çünkü Türk Tipi Başkanlık sistemine demokratik işleyiş kazandıracak ve eksikliklerini giderecek olan yöntem HSK'ya üye tespitinde erkler arasında bölüşümün daha adil bir yolla belirlenmesinden geçmektedir.

Tüm bu nedenlerden ötürü öncelikle HSK üyeliğinin 13 üyeden 15 üyeliğe çıkartılması, hâkim ve savcıların idari kurumu olması açısından önemlidir. Ayrıca üç erk arasında bölüşümün eşit oranda yapılmasını sağlamaya yönelik bir öneridir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının HSK'ya üye atamada, doğal üyelerle atama yetkisini 6 üyeden 5 üyeye düşürülerek TBMM'nin salt çoğunluğunun onayıyla yapabildiği önerisinin sebebi Cumhurbaşkanının partili olması ve yargı üzerinde olağanüstü yetkilerle donatılmasından kaynaklanmaktadır. Burada TBMM'nin salt çoğunluğunun onayından geçirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü TBMM yeni sistemde denge denetim mekanizması çarklarından bir tanesini oluşturmadığı görüldüğünden dolayı önerideki parlamento onayı işin esasını teşkil etmektedir. TBMM'nin HSK'ya üye seçiminde 7 üyeden 5 üyeye düşürülmesi önerisi yargı organı mensuplarının da idari bir kurum olan HSK'da diğer bir ifadeyle kendi kurumlarında söz sahibi olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanı ve TBMM üye sayısının düşürülerek yargıya yönelik tasarruf, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlayacağı yönlü bir düşüncedir. HSK'ya Yargıtay'dan 3 üye Danıştay'dan 2 üyenin seçilmesi önerisi, yargının yasama ve yürütme karşısında konumuna verilen önemi de göstermektedir. Ayrıca öneride Adalet Bakanı ve Bakan yardımcısının doğal üyelikten çıkartıldığından dolayı HSK Başkan ve vekilinin de kendi üyeleri arasında gizle oyla seçilmesi gerekir. Hâkim ve savcılar bu öneri sayesinde mesleki görevlerinde kendilerini denetleyen kurumda hiçbir siyasi referansa ihtiyaç duymadan söz sahibi olabilmesinin önünü de açacaktır. Son olarak, yasama, yürütme ve yargı arasında tam bir denge denetim mekanizması kurulabilmesi ve Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönlerinin düzeltilmesini sağlayacak demokratik bir öneri olarak sunulmaktadır.

Yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı hususu Türkiye'de her anayasa değişikliği dönemlerinde sürekli olarak tartışılmış ve günümüzde de yeni sistemle birlikte tartışılmaya devam etmektedir. Bu tartışmaların güncel koşullarda nihayete ermesi pek de mümkün görünmemektedir. Türkiye'de şartların bu şekilde olması yargı mensuplarının atanmasında en azından uzlaşmaya dayalı yöntemlerin tercih edilmesi, yargıyla ilgili problemlerin en asgari seviyeye düşürülmesi açısından katkı sağlayacaktır. Türk Tipi Başkanlık sisteminde yürütme ve yasamadan bağımsız bir yargının mevcudiyetini oluşturmak, problemlerin aşılmasında tek başına yeterli görülmemeyecektir. Çünkü Türkiye'de yargı sorunu geçmişe dayalı çok köklü problemleri olan bir meseledir. Bundan sebep, hukuk eğitim ve öğreniminin kaliteli olması, hâkim ve savcının mesleğe alınmasında ehliyet ve liyakatin esas alınması gibi çok geniş bir yelpaze de bu meselenin ele alınması gerekmektedir (Yazıcı, 2019, s. 31).

3.4.6. Yürütme ve Yasama Organlarının Birbirlerini Feshetmesine Yönelik Önerimiz

Türk Tipi Başkanlık sistemiyle birlikte, Anayasa'nın 77. Maddesinde Cumhurbaşkanı ile TBMM seçimlerinin 5 yılda bir aynı gün birlikte yapılacağı düzenlenmiştir. Bu düzenlemeyle Parlamento ve Cumhurbaşkanının aynı siyasi eğilimde olması amacı güdülmektedir. Seçimlerin aynı gün birlikte yapılması siyasi çoğunluğu kazanan partinin hem yasama hem de yürütmeyi elde edeceği anlamını taşımaktadır. Bu hal, Cumhurbaşkanı ve TBMM'nin birbirlerini denetleme ve dengelemesi mekanizmasını örselemektedir. Çünkü yapılan düzenlemeyle birlikte TBMM, Cumhurbaşkanının kontrolünde dizayn edilecektir (Doğan ve Geyik, 2020, s. 31).

7140 sayılı kanun ile 6271 sayılı Cumhurbaşkanı Seçimi Kanununda bazı değişikliklere gidilmiştir. Bu değişiklikle birlikte TBMM ve Cumhurbaşkanının seçimleri aynı gün yapılmasından kaynaklı bazı mecburi şartlar gün yüzüne çıkmıştır. Yapılan düzenlemeyle TBMM ve Cumhurbaşkanı seçimleri yenileyebilmektir. Fakat seçimleri yenileme yetkisi bazı koşullara bağlanmıştır. Seçimleri yenileyebilme yetkisi kim tarafından karar verilirse verilsin her iki organın seçimi birlikte yapılmaktadır. Ayrıca TBMM'nin seçimleri yenileyebilmesi için 3/5 çoğunluğuyla karar alabilmesine bağlanmıştır. Şayet TBMM Cumhurbaşkanının ikinci döneminde seçimlerin yenilenmesi kararı alırsa, Cumhurbaşkanı bir kez daha aday olabilmektedir (Turan, 2018, s. 51).

Türk Tipi Başkanlık sisteminde bir kimse yürütme ve yasama erklerinde birlikte görev yapamamaktadır. Cumhurbaşkanının kanun çalışmalarına iştirak etmesi mümkün olmadığı gibi kanun tasarısı da hazırlayamamaktadır. Fakat Cumhurbaşkanının yasama çalışmalarına herhangi bir tesirinin olmayacağını belirtmek doğru değildir. Çünkü yeni sistemde Cumhurbaşkanı partili olup, milletvekili vasıtasıyla çıkarılmasını arzu ettiği kanunları parlamentonun gündemine taşıyabilmektedir. Anayasanın 104. Maddesinde Cumhurbaşkanı iç ve dış siyasete yönelik TBMM'ye mesaj vereceği düzenlenmiştir. Doktrinde, Cumhurbaşkanının TBMM'ye mesaj verme yetkisi, onun kanun teklif etme inisiyatifine haiz olduğunu gösterir şeklinde yorumlanmıştır. Bu düzenleme Venedik Komisyonu raporunda da yer almıştır. Rapora göre Cumhurbaşkanının parlamento üyesi olmaması yanılıcı olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca Bakanların parlamento içerisinden veya dışarisından Cumhurbaşkanınca atanması yahut görevden alınması bu konuda parlamentonun onay ve veto yetkisinin bulunmaması Cumhurbaşkanının parlamento gündemini elinde tutabilme olanağına haiz olduğu biçiminde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda, Cumhurbaşkanı üzerinde parlamentonun denetimi zayıf olduğu gözlemlenmiştir. Yeni sistemle birlikte, partinin genel başkanı konumundaki Cumhurbaşkanı TBMM'de çoğunluğuna sahip olduğundan milletvekilleri vasıtasıyla parlamentoyu yönlendirebilmektedir. Fakat TBMM'deki çoğunluk Cumhurbaşkanının partisinden değilse, Cumhurbaşkanı TBMM'yi feshedebilme yetkisine sahiptir. Organların birbirlerini feshetme yetkisinde Cumhurbaşkanı istediği zaman, TBMM ise en az 3/5 (360) milletvekili çoğunluğuyla bu yetkiye haiz olabilmektedir. Seçimlerin

yenilenmesi konusunda yeni sistemdeki koşullar parlamenter sistemdeki koşullarla benzerlik taşımaktadır. Şöyle ki, Cumhurbaşkanı ve TBMM seçimlerinin yenilenmesine iki organda sahiptir. Cumhurbaşkanı meclisi feshetme yetkisini kullanarak TBMM'nin görevine son verebilmekte, TBMM'de Cumhurbaşkanı seçimini yenileme yetkisini kullanarak Cumhurbaşkanının görevine son verebilmektedir. Anayasanın 116. Maddesine göre, Cumhurbaşkanı veya TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesine karar verilmesi halinde, hem TBMM seçimleri hem de Cumhurbaşkanı seçimleri yenilenecektir. Oysaki başkanlık sisteminde başkan ile parlamento seçimleri farklı zamanlarda yapılır ve birbiri arasında seçimler yönünden herhangi bir ilişki söz konusu değildir. Ancak Türk Tipi Başkanlık sisteminde, Cumhurbaşkanı parlamento içerisinden çıkmadığı, direkt halk tarafından seçildiği için parlamentoya karşı da hiçbir sorumluluğu olmadığı gibi parlamentonun güvenini kazanma gibi bir ihtiyacı da yoktur. Türkiye'de disiplinli bir partili anlayışı olduğundan partili bir Cumhurbaşkanı, milletvekilini belirleme gibi olağanüstü yetkilerle donatıldığından TBMM'nin kanun çalışmalarında doğrudan etkilidir. Bu sebeple, TBMM'de kanun çıkartabilecek veya çıkarttığı CBK'nin üzerine kanun çıkarılmasını engelleyebilecektir. TBMM'nin çoğunluğunu elinde bulundurduğundan parlamentoda milletvekilleri vasıtasıyla dilediği her çeşit kanunu teklif ettirebilecek ve yasalaşmasını sağlayacaktır (Doğan ve Geyik, 2020, s. 31-33).

Doğan ve Geyik'in görüşlerine katılarak, yürütme ve yasama organlarının birbirlerini feshetmesine yönelik önerimiz şu şekildedir. Yasama, yürütme ve yargı organları arasında denge ve denetim mekanizmasının istenilen ölçüde kurulabilmesi için Cumhurbaşkanı seçimleri ile TBMM seçimlerinin farklı zamanlarda yapılması sistemin aksayan yönüne bir çözüm önerisi olarak sunulmaktadır. Çünkü seçimlerin birlikte yapılması parlamentoyu yürütmenin tahakkümü altına sokmaktadır. Bu durumda erkler arasında denge ve denetim mekanizması kurulamamaktadır. İkinci öneri olarak Cumhurbaşkanının seçimleri yenileyebilmesi için bu kararını halkoyuna sunulması şartı getirilmelidir. Çünkü TBMM seçimleri yenileyebilmek için 3/5 (360) gibi bir çoğunluğun aranmasına karşılık Cumhurbaşkanının da seçimleri yenileyebilmek için halkoyuna sunulma kararı iki organ arasında denge denetim mekanizmasının eşit bir şekilde kurulabileceğini gösterecektir. Bu iki öneri ile birlikte Türk Tipi Başkanlık sisteminde yasama organı yürütme organının tahakkümü altına girmeden yasama faaliyetlerini sürdürebilecek ve sistemin demokratik yönlü işlerlik kazandıracağı yönlü önerimiz gerekçeleriyle birlikte açıklanacaktır.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, TBMM ve Cumhurbaşkanının farklı zamanlarda yapılan seçimlerle halk tarafından iki organın seçilmesi erkler arasında ayrılığı kuvvetlendiren başkanlık sistemine uygun bir durum olarak ortaya konulabilir. Fakat partili bir Cumhurbaşkanıyla birlikte TBMM seçimlerinin aynı gün yapılması Cumhurbaşkanlığını elde eden kişinin parlamentonun da çoğunluğuna sahip olması manasına gelmektedir. TBMM veya Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesi kararı alınması, iki organın görevlerinin feshi ve yine aynı gün yasama-yürütme seçimlerinin birlikte yapılması siyasi çoğunluğu elde eden partinin hem yürütmeyi hem de yasamayı elde etmesi sorununu da beraberinde

getirmektedir. Cumhurbaşkanı, seçimlerin yenilenmesi yetkisini hiçbir şarta bağlı olmadan kullanabildiğinden dolayı, siyasi güce sahip olduğu da düşünüldüğünde TBMM'yi isteğine uygun olarak şekillendirebilecektir. Bu durum yeni sistemi çoğunlukçu demokrasiye yansıtmaktadır. Türk Tipi Başkanlık sistemine getirilen bu düzenlemeler yürütme ve yasama organlarının uyumlu çalışması açısından önemli olarak görülebilir fakat bu iki organın birbirlerine zıt olması durumunda devlet yönetimi zorlaşacaktır. İki organın uyumlu çalışmasına yönelik atılan bu adım kuvvetler ayrılığı ilkesinden taviz verilerek yapılmıştır. Hâlbuki TBMM seçimleriyle Cumhurbaşkanı seçimleri farklı zamanlarda yapılırsa kuvvetler ayrılığı ilkesi güçlenecektir. Bu durum Türk Tipi Başkanlık sistemine uygun olanıdır. Bununla birlikte TBMM'nin seçimleri yenileyebilmesinde aranan 3/5 (360) oy çoğunluğu şartına karşılık Cumhurbaşkanının da seçimleri yenileyebilmesinde kararını halkoyuna sunabilmesi gerekir. Böylelikle TBMM ile Cumhurbaşkanı arasında denge denetim mekanizması istenilen seviyede kurulduğu görülecek, halk tarafından da denetlenmiş olacaktır (Doğan ve Geyik, 2020, s. 31-33).

Görüldüğü üzere, 2017 Anayasa değişikliği sonrasında getirilen Türk Tipi Başkanlık sisteminde, Cumhurbaşkanı ve TBMM üyeliği seçiminin birlikte yapılması yeni sisteme yönelik sakıncaları da beraberinde getirmektedir. Başkanlık sistemi, kuvvetler ayrılığının katı uygulandığı kıstası unutulmayarak yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının da Türkiye'de çok güçlü bir konumda olması nedeniyle kuvvetler ayrılığı prensibinin yeni sistemde de oluşabilmesi için önerimizin ilkinin teşkil eden organ seçimlerinin farklı zamanlarda yapılması, yeni sistemin sakıncalarını ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir adım olarak görülebilir. Bununla birlikte TBMM seçimlerinin yenilenebilmesi için parlamentodan istenilen 3/5 (360) oy çoğunluğuna karşılık Cumhurbaşkanının da seçimleri yenileyebilmesi için kararını halkın onayına sunabilmesi önerisi de yeni sistemin sakıncalarını ortadan kaldırmaya yönelik yerinde bir öneri olarak görülmektedir. Çünkü Cumhurbaşkanı da yasama organı karşısında istediği şekilde seçim kararı alamayacak, halkın iradesine başvurması gerekecektir. Bir taraftan seçimlerin farklı zamanlarda yapılması iki organın da şartlarını buna göre hazırlaması açısından önemlidir. Türkiye'de siyasi dengelerin kurulmasında hem seçilecek Cumhurbaşkanı hem de seçilecek milletvekilleri açısından ayrı bir anlam taşımaktadır. Çünkü Türkiye'de bu öneriler ile disiplinli parti anlayışı zihniyetinin ve uygulamasının zayıfladığı görülecektir. Parti genel başkanının yasama ve yürütme erkleri üzerindeki çifte tahakkümü gittikçe azalacaktır. Milletvekilleri de parti genel başkanı ve disiplinli parti anlayışından uzaklaşarak daha özgür bir şekilde yasama faaliyetlerinde yerini alacaktır. Böylelikle TBMM ve Cumhurbaşkanı arasında iki önerinin ışığında tam bir denge denetim mekanizması kurulabilmesi ve Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönlerinin düzeltilmesini sağlayacak demokratik bir öneri olarak sunulmaktadır.

SONUÇ

Halkın halk tarafından yönetimi olarak kabul edilen demokrasinin, tarihsel gelişim süreci içerisinde ortaya çıkış biçimleri ve koşulları sürekli değişmiştir. Demokrasi özü itibariyle seçimleri zorunlu kılarken yönetimin de meşruluğunu seçimlere dayandırmaktadır. Demokrasinin birden fazla tanımı bulunsa da genel ve en temel tanımı azınlığın haklarıyla sınırlı çoğunluk yönetimi olmalıdır. Bu yönüyle demokrasi, azınlık haklarıyla sınırları çizilmiş çoğunluğun egemenliğine, serbest, adil seçim sistemlerinin ve iktidarın seçim marifetiyle değiştirilmesine dayanmaktadır. Bir ülkede demokrasinin gelişip olgunlaşabilmesi için düzenli aralıklarla âdilâne bir şekilde seçimlerin yapılması gereklidir. Dünyada ülkelerin uyguladıkları hükümet sistemlerinin hiçbiri kusursuz değildir. Her sistemin kendine has özellikleri ve aksayan yönleri bulunmaktadır. Ancak demokrasi ideale ne kadar yaklaşırsa hükümet sistemlerinde de demokrasi başarılı bir şekilde vücut bulabilir.

Seçim sistemleri esas itibariyle “*temsilde adalet*” ve “*yönetimde istikrar*” prensiplerinden hangisine ağırlık verildiğine göre şekillenmektedir. Bu yönüyle ülkeler, kendi yönetimlerinde istikrar aramaları halinde çoğunluk sistemini, şayet temsilde adalet aramaları halinde nispi temsil sistemini kullanmaları gerekmektedir. Yönetimde istikrar ile temsilde adalet ilkesi birbirinin tamamıyla zıddıdır. Bu ilkeler aksi yönlü hareket etmektedirler. Bu ikisini uygulamaya koymaya çalışan ülkelerde ise karma seçim sistemi uygulanmaktadır. Nispi Temsil Sisteminin prensibi temsilde adalet ilkesidir. Parlamentoda siyasi partiler aldığı oylar nispetinde temsil edilmektedir. Bu sistemde, devlet yönetiminde koalisyon hükümetlerinin fazlasıyla bulunma ihtimali yüksektir. Çoğunluk Sisteminin prensibi yönetimde istikrar ilkesini benimseyen ülkelerde ise siyasi partiler en fazla oyu almaya çalışarak küçük partilerin parlamentoda yer alamadığı, mümkün olduğu kadar güçlü partiler temsil edilebilmesi amaç edinmektedir. Bu sistemde küçük partilerin temsil edilemeyerek tek başına iktidar olan hükümetlerin bulunma ihtimali yüksektir.

Dünyada günümüze kadar yüzlerce seçim sistemi ortaya konmuş ve uygulanmıştır. Çalışmamız kapsamında seçim sistemlerinin yaygın ve kabul görmüş uygulamaları ayrıntılarıyla incelenmiştir. Fakat “Seçim sistemlerinden en iyisi veya en demokratik olanı hangisi olabilir?” sorusunun cevabı her zaman ülkelerin siyasi tercihleriyle alakalıdır. Seçim sistemleri tarafsız değildir. Çünkü siyasi iktidar bir sonraki seçimde kendi lehine olacak seçim sistemini çıkarmaya çalışacaktır. Muhalefet partileri ise azınlık haklarını koruyan bir yöntemi savunacaktır. Küçük partiler ise mecliste milletvekili bulundurmaya amaçlayan seçim sisteminin uygulanmasını isteyecektir.

Bir ülkenin seçim sisteminin tercihinde siyasal ve kültürel yapıları başta olmak üzere birçok farklı etken bulunmaktadır. Bu itibarla ülkelerin kendisine has siyasal ve kültürel yapıları dikkate alınmadan tercih edilen seçim sistemleri genellikle amaçlarına ulaşamamaktadır. Ülkelerin siyasi, tarihi, askeri, ekonomik, sosyo-kültürel yapıları seçim sistemlerinin tercihinde önemli bir yer tutmaktadır.

Hükümet sistemlerinde devletin yasama, yürütme ve yargı organlarının birbiriyle ilişkileri açısından kuvvetler birliği ve kuvvetler ayrılığı olarak sınıflandırılmaktadır. Kuvvetler birliğinde, yürütme organında birleşmeyle mutlak monarşi ve diktatörlük oluşmakta, yasama organında birleşmeyle de meclis hükümeti sistemi ortaya çıkmaktadır. Demokratik olan kuvvetler ayrılığında ise Başkanlık, Yarı-başkanlık ve Parlamenter hükümet sistemleri bulunmaktadır. Parlamenter hükümet sistemi, Başkanlık hükümet sistemi ve Yarı-başkanlık hükümet sisteminin her birinin kendine özgü hususiyetleri bulunması sebebiyle güçlü ve zayıf tarafları bulunmaktadır. Bu bağlamda, belirli bir hükümet sistemini kabul eden bir ülkede sistemin işlerliğine yönelik uygulamada farklılıkların olması bu konuda ortaya konulan görüşlerin de yorumlamalarını zorlaştırmaktadır. Örneğin demokratik yönetim şekillerini benimsemiş, sistemin beşiği olarak kabul edilen ABD’de uygulanan başkanlık sistemi, aynen uygulamaya çalışan Brezilya üzerinden analiz edilmeye çalışılırsa hem teoride hem de uygulamada çok da iyi sonuçlar elde edilemediği görülecektir. Demokrasiyi benimsemiş ülkeler, yönetim şekillerinde temel kurallar üzerinde hem fikirdirler. Bunlar insan hak ve hürriyetlerine dayalı idare biçimi, hukuka dayalı devlet, temel hak ve hürriyetlerin muhafazası, sivil toplumun ve piyasa ekonomisi gibi demokrasiye dayalı yönetimlerin ön şartı olarak görülmektedir. Bu bağlamda, demokratik yönetimin en önemli gayesi siyasi iktidarın elden geldiğince kısıtlanarak, yönetimdeki keyfiliğin önlenmesidir. Ayrıca hükümet sistemleri, seçmenin davranışlarına, yürütmenin faaliyetlerine, kurumların birbiriyle münasebetlerine, parlamentonun nasıl yapılandığına, bürokratik çarkın işleyişine, sivil toplum bünyesinde faaliyet gösteren çıkar gruplarına ve devletin refah düzeyine de etki etmektedir. Tüm bu ifade edilen kavramlar ve sistemlerden ötürü “En iyi yönetim şekli hangisidir?” sorusu gerçek anlamıyla halen cevabı bulunamamış bir soru olarak karşımıza çıkmaktadır.

Türk siyasal tarihinde, 1877 yılından 1942 yılına kadar 60 yılı aşkın bir süre ilk seçim kanunu olan İntihab-ı Mebusan Kanunu yürürlükte kalmış, bu seçim kanununda defalarca değişiklik yapılmasına rağmen, iki dereceli ve çoğunluk esasına dayalı bir seçim yöntemi uygulanmıştır. 1876 Kanun-u Esasiden 1946 yılı çok partili döneme kadar uygulanan iki dereceli seçim yöntemi vatandaşın seçimlerde pasifleşmesine neden olmuş, bu yöntemin demokratik bir nitelik taşımadığı da görülmüştür. 1946 yılından 1960 yılına kadar geçen süreçte Türkiye’de tek dereceli seçim ve liste usulüyle çoğunluk sistemi uygulanmıştır. Türkiye’de liste usulü çoğunluk yöntemiyle beraber temsilde adaletten ziyade yönetimde istikrarın sağlandığı görülmüştür. Türkiye’de 1950 yılında 5545 sayılı seçim kanunuyla birlikte demokratik olma yönünde önemli adımlar atılmıştır. YSK’nın kuruluşuyla seçimler yargı teminatına alınması, açık oy gizli tasnif işleminin kaldırılıp, gizli oy açık tasnif işleminin getirilmesi, sandık başlarında müşahit bulundurma hakkı verilmesi, siyasi partilere radyolardan propaganda yapma hakkı verilmesi, seçim sonuçlarının hemen açıklanması gibi demokratik hamleler Türkiye açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

1959 ile 1960 tarihleri arasında DP ile muhalefet partileri arasında yaşanan gerginlikler en üst seviyelere çıkmıştır. Bu dönemde 1924 Anayasası gereği de TBMM’nin gücünü dengeleyebilecek AYM veya ikinci bir Meclis gibi herhangi bir organın bulunmaması ülkeyi zor

duruma sokmuştur. Hal böyleyken, DP'nin yasakçı siyasi faaliyetleri gerekçe gösterilerek 27 Mayıs 1960 tarihinde TSK yönetime el koymuştur. Ardından 1961 Anayasası yürürlüğe girmiştir. 1961 Anayasasının eşitlikçi ve özgürlükçü hükümleriyle her siyasi fikrin parlamentoda temsil edilebilmesi için seçim sistemi ve yöntemleri amaçlanmıştır. Bu bağlamda 306 sayılı kanun ile milletvekili üyeliği, 304 sayılı kanun ile senato üyeliği ve 298 sayılı kanun ile de seçimlerin genel esasları belirleyen üç adet seçim yasası yürürlüğe girmiştir. Ayrıca çift yapılı bir parlamento oluşturulmuştur.

1961 yılı seçimlerinde barajlı nispi temsilin d'Hondt yöntemiyle birlikte yarı tercihe dayalı liste usulü, 1965'teki seçimlerde nispi temsilin milli bakiye yöntemi, 1969, 1973 ve 1977 yılları seçimlerinde ise nispi temsilin d'Hondt yöntemi uygulanmıştır. Bu dönemlerin en önemli özelliği; 1965 ve 1969 seçimlerinde nispi temsilin en katı yöntemleri uygulanmasına rağmen AP'nin iki seçimde de tek başına iktidar olmasıdır. 1973 ve 1977 seçimleri ise koalisyonlara neden olmuştur. Buradan çıkarılacak sonuç sosyal ve siyasal hayatta istikrarı sağlayacak olan unsurun sadece seçim sistemleri olmadığıdır. 1965 yılında nispi temsilin en katısı olan milli bakiye yönteminde AP tek başına iktidarı elde edebilmiştir. Dönemin koalisyon hükümetlerine bakıldığında da bunun nedeninin yine seçim sisteminden ziyade ülkenin ekonomik ve sosyal şartlarından kaynaklandığını söylemek anlamlı olacaktır.

1977 seçimlerinin ardından hükümet iktidarsızlığıyla birlikte toplumsal kargaşalar başlamıştır. 1 Mayıs 1977 olayları kargaşayı körüklemiştir. Sağ-sol çatışmaları silahlı mücadeleye dönüşmüş, Çorum, Kahramanmaraş olayları, mezhepsel ve etnik ayrılıkları iyice alevlendirmiştir. Yaşanan tüm bu olayların ardından Türkiye, 12 Eylül 1980 tarihinde üçüncü defa askeri müdahaleye maruz kalmış ve ordu yönetime el koymuştur. Ardından 1982 Anayasası yürürlüğe girmiştir. 1970 ile 1980 tarihleri arasında cereyan eden siyasi krizler ile bu durumun sebebi olarak gösterilen koalisyonlar dönemine bir tepki olarak, 1980 yılından sonra uygulana gelen seçim sistemleri bu nedenlere dayanılarak hazırlandığı görülmektedir. Yürütme organı güçlendirilmiştir. 298 sayılı seçimlerin temel hükümlerine, 2839 sayılı milletvekillerine ve 2820 sayılı siyasi partilere yönelik seçim kanunlarında sürekli değişiklik yapılmıştır. Türkiye'de 1980 yılından günümüze kadar geçen süreçte ülke ve seçim çevresi barajlarıyla seçim sisteminde temsile yönelik adaletten ziyade yönetimin istikrarının amaçlandığı söylenebilir. 1980 ile günümüze kadar yapılan tüm seçimlerde %10 barajı uygulanmıştır. 1983 yılı seçimleri ülke ve seçim çevresi barajıyla birlikte nispi temsilin d'Hondt yöntemi, 1987 yılı seçimleri ülke ve seçim çevresi barajıyla birlikte kontenjanlı nispi temsilin d'Hondt yöntemi, 1991 yılı seçimleri ülke ve seçim çevresi barajıyla birlikte kontenjanlı tercihe dayanan listeli nispi temsilin d'Hondt yöntemi, 1995, 1999 ve 2002 yılı ve günümüze kadar geçen seçimlerde ülke barajıyla birlikte sadece nispi temsilin d'Hondt yöntemi uygulamalı olarak yapılmıştır. 1995 ve 1999 yıllarında yapılan seçimlerde seçim çevresi barajı kaldırıldığından halkın iradesinin parlamentoya daha çok yansıdığı görülmektedir. 2002 yılında yapılan seçimde ülke barajı ve nispi temsilin d'Hondt yöntemi uygulanmış halkın iradesinin %45'i parlamento dışında kaldığı görüldüğünden temsilde adaletin sağlanamadığı,

tek partinin güçlü bir şekilde iktidara geldiği görülerek yönetimde istikrarın sağlandığı bir sonuç ortaya çıkmıştır.

Türk siyasal tarihinde hükümet sistemleri, 1876 Kanun-ı Esasinin I. Meşrutiyet Dönemi monarşi sistemiyle, 1909 değişikliğiyle II. Meşrutiyet dönemi meşruti monarşi sistemi ile devam etmiştir. 1921 Anayasasıyla başlayan Cumhuriyet döneminde hükümet sisteminin kuvvetler birliği sisteminin içerisinde yer alan meclis hükümeti sistemi olduğu belirtilebilir. 1924 Anayasası ile birlikte karma hükümet sisteminin benimsendiği, 1924 anayasasıyla meclis hükümet sisteminin özelliklerinin önemli ölçüde esnetildiği hükümler getirilmiştir. 1950'li yılların sonlarında hükümet sistemi ılımlı hale getirilmiş ve parlamenter sisteme doğru yönelim göstermiştir. 1960 askerî darbe sonrasında yürürlüğe konulan 1961 Anayasası toplumun çoğu kesimi tarafından kabul gören oldukça geniş katımlı kuvvetler birliğinden kuvvetler ayrılığına geçişi sağlayan klasik parlamenter sistemi getirmiştir. 1970'li yıllarla birlikte dünyadaki krizlerin de etkisiyle 1975 yılı sonrasında Türkiye'de artan terör olayları, ekonomik darboğaz, açlık sefalet gibi problemler hükümetlerin ülkeyi yönetmesini zora sokmuştur. Terör ve anarşi olaylarının sürekli artarak devam etmesi gerekçesiyle TSK yönetime 12 Eylül 1980 tarihinde el koymuştur. Darbeciler bütün suçu ve gerekçelerini başarısız siyasetçilere ve 1961 Anayasasının sağladığı hak ve özgürlüklerin istismar edilmesine bağlamıştır. Bu bağlamda %92 oyla kabul edilen 1982 Anayasası bir nevi tepki anayasası şeklinde ortaya çıkmış ve yürütmenin güçlü hale getirildiği parlamenter hükümet sistemini benimsemiştir. Yürütmenin güçlü olması parlamenter hükümet sisteminin geleneğine aykırılık teşkil ettiğinden, kuvvetler dengesini de bozmuştur. Bunun neticesinde istenilen siyasi istikrar da bir türlü kurulamamıştır. 1999, 2002 ve 2004 yıllarında yapılan Anayasal değişiklikler önemli olmakla beraber, hükümet sisteminin değişmesine yönelik asıl Anayasal değişiklikler 2007 ve 2017 yıllarında yapılan değişikliklerdir.

Türkiye'de Özal ile başlayan başkanlık sistemi tartışmaları, ilerleyen zamanlarda da sık sık gündeme gelmiştir. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Başbakanlık döneminde Başkanlık sistemine yönelik Anayasal değişikliği içeren ciddi adımlar atılmıştır. 2007 Anayasa değişikliğinden sonra 10 Ağustos 2014 tarihinde Cumhurbaşkanı ilk defa halk tarafından doğrudan doğruya seçilmiştir. 28 Ağustos 2014 tarihinde ise Cumhurbaşkanı, görevine fiili olarak başlamıştır. Böylece parlamenter hükümet sistemi Yarı-başkanlığa doğru geçiş sağlanmıştır. Hal böyle olunca Türkiye'de 2017 Anayasa değişikliğine kadar hükümet sistemine yönelik tartışmalar kamuoyunu sürekli meşgul etmiştir. 2017 Anayasa değişikliğinin yürürlüğe girmesinin ardından, Türkiye'de II. Meşrutiyetten günümüze aksamalar yaşansa da parlamenter sistem Türk Tipi Başkanlık sistemine dönüşmüştür. 24 Haziran 2018 tarihinde yapılan Cumhurbaşkanı ve Milletvekili genel seçimlerinin ardından 9 Temmuz 2018 tarihinden itibaren de Türk Tipi Başkanlık sistemine uygulamalı olarak geçiş sağlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde demokrasi, seçim türleri ve hükümet sistemleri ortaya konulmuş, ardından ikinci bölümde Türk anayasalarında seçim ve hükümet sistemleri tarihselliğini koruyarak derinlemesine incelemesi yapılmıştır. Üçüncü bölümde de bir bütün olarak Türk Tipi Başkanlık sisteminin getirilmesine yönelik hususi olarak da 2007 ve 2017 Anayasa değişiklikleri ışığı

altında değerlendirmeler yapılmıştır. Bu bağlamda 1982 Anayasası, askeri darbe ürünü olup birçok kez değişikliğe uğramasına rağmen hala geçerliliğini de korumaktadır. 1982 Anayasasında 2011 yılına kadar 21 defa değişiklik yapılmış fakat sadece 2 tane değişiklik halkoylamasına sunulabilmiştir. 2011 yılında başlayan sivil anayasa teşebbüsü ve TBMM’de buna yönelik oluşturulan komisyon çalışmalarına başlamış, siyasi partiler, STK’lar, dernekler, vakıflar, üniversiteler ve toplumun tüm kesimiyle hummalı bir şekilde çalışmalarını sürdürmüştür. Ancak 2013 yılı sonlarına doğru TBMM’de sivil anayasa teşebbüsüne yönelik komisyonun dağılmasıyla bu çalışma maalesef nihayete erdirilememiştir. Türkiye’de toplumun tüm kesimini kapsayan sivil anayasa çalışmaları arzusu her vakit gündemindeki sıcaklığını korumakta, iktidar ve siyasi partiler tarafından da anayasa çalışmaları yapılmaktadır.

Çalışmada, Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik sivil anayasa yapımı çalışmaları kapsamında sistemde yaşanabilecek tıkanıklıkların, krizlerin ve çatışmaların önüne geçilebilmesi, yürütme ve yasama organı arasında denge denetim mekanizmasının sağlanabilmesi için bütçe, seçim sistemi, Cumhurbaşkanının adaylığı ve statüsü, üst düzey kamu yöneticilerinin ve yüksek yargı mensuplarının atamaları, yürütme ve yasama organlarının birbirlerini feshetmelerine yönelik önerilerimiz bulunmaktadır. Bu öneriler demokratik nitelik taşımakta, yeni sistemin sakıncalarını ortadan kaldırmayı amaçlamakta, yasama, yürütme ve yargı organları arasında denge denetim mekanizmasının kurulmasını amaçlamaktadır.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, bütçe üzerine önerilerimizin gerekçeleri şunlardır.

Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanan bütçenin TBMM tarafından reddedilmesi halinde anayasada bir defaya mahsus olarak 1 seneliğine geçici bütçe uygulaması hakkı verilmelidir. Eğer Cumhurbaşkanı 1. senenin sonunda bütçesini TBMM’ye onaylatamazsa seçimlerin yenilenmesi gerekir. Ayrıca parlamenter sistemde de bütçe hakkı sorunu olan tamamlayıcı ödenekler ile kesin hesapların daha etkin denetlenmesi gerekmektedir.

Sayıştay başsavcısının Cumhurbaşkanı tarafından atanması usulüne son verilmelidir. Sayıştay başsavcısı TBMM adına denetim yapmaktadır. Bu nedenle Sayıştay başsavcısını TBMM atamalıdır. Bununla birlikte Sayıştay Başsavcısı da anayasal teminat olan hâkimlik ve savcılık teminatına alınarak görev süresinin ve özlük haklarının buna göre düzenlenmesi gerekmektedir.

Cumhurbaşkanı yeni sistemde bir siyasi partinin üyesi veya genel başkanı olma durumu göz önünde bulundurularak, TBMM’den geçen kanunların hususi olarak bütçe ile ilgili Merkezi Yönetim Bütçe ve Kesin Hesap Kanununun Cumhurbaşkanının onayına gitme uygulamasına son verilmesi, ayrıca kanunları yapmakla görevli olan TBMM’ye Resmi Gazetenin de bağlanması ve her türlü mevzuatın TBMM tarafından tetkik edilerek yayımlanması gerekmektedir.

Cumhurbaşkanının yürütmenin başı olarak maliye politikası hakkının korunması için Merkezi Yönetim Bütçe Kanunu TBMM’de görüşülürken, genel kurulda olduğu gibi komisyon aşamasında da gelir-gider artırıcı veya azaltıcı teklifte bulunma yasağı getirilmesi veya Cumhurbaşkanıya gelir-gider artırıcı veya azaltıcı tekliflere karşı veto yetkisi verilmesi, ayrıca Cumhurbaşkanının maliye politikasına zarar verebilecek aşırı parlamento müdahalelerine karşı da veto yetkisi verilmesi gerekmektedir.

Vergi, harç ve benzeri yükümlülükleri düzenleyen kanunlarda Cumhurbaşkanının iradesine bırakılan yukarı veya aşağı sınırlara bir kısıtlama getirilmelidir. Örneğin Cumhurbaşkanı KDV oranlarını, kanuni oranın dört katına kadar artırabilmekte ve yüzde bire kadar çekebilmektedir. Bu fazlasıyla geniş bir yetkidir. Yukarı sınırının "iki kat" ile kısıtlanması gibi bir sınır konulması gerekmektedir.

Türkiye'nin maliye açısından sorumluluğu Hazine ve Maliye Bakanlığı ile Strateji ve Bütçe Başkanlığı arasında pay edilmiştir. İki kurum arasında çıkması muhtemel koordinasyon eksiklikleri ve diğer sorunlarda ekonomik sorumluluğun hangi kurumda olduğu belli değildir. Bu nedenle bu iki kurumu ve diğer ekonomiyle ilgili Ticaret Bakanlığı gibi kurumları kapsayıcı ve bütүнleştirici olan ekonominin tek sorumlusu olabilecek bir bakanlığın kurulması gerekmektedir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde yaşanabilecek tıkanıklıkların, krizlerin ve çatışmaların önüne geçilebilmesi için yürütme ve yasama organı arasında denge ve denetim mekanizmasının yukarıdaki bütçeye yönelik önerilerimizle birlikte değerlendirildiğinde TBMM'nin bütçe hakkı ile Cumhurbaşkanının maliye politika hakkı arasında sağlanacak optimum denge sayesinde sağlanacağı görülecektir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, dar bölge basit seçim sistemi tercih edilmelidir. Önerimizin gerekçeleri şunlardır.

Dar bölge basit seçim sistemi, seçim sistemleri yönüyle uygulanması ve anlaşılması en kolay seçim sistemidir. En fazla oyu alan adayın seçimi kazanması sebebiyle sistem çok berraktır. Seçmenler tarafından oyların heba edilmemesi için kazanabilecek adaylara oy verdiklerinden dolayı dar bölge basit seçim sistemi iki partili bir parlamento sistemini öngörür. Bu sistemin ülkede koalisyonlara gebe hükümetleri engelleyici tarafı olduğu gibi, siyasal istikrarın da teminatı olmaktadır. Parlamentoda güçlü bir muhalefet partisinin oluşmasına olanak sağlamaktadır. Siyasi partilerin geniş tabanlı olmalarına ve ülke geneline dağılmalarına sevk etmektedir.

Dar bölge basit seçim sistemi, seçmen ile adaylar arasında çok daha kuvvetli ilişkilerin kurulmasına imkân vermektedir. Bu sistemde seçim bölgesi çok küçüktür ve bir milletvekili seçilmektedir. Seçmen bu durumda adayı hem daha yakından tanıyacak hem de adayı daha iyi denetleme imkânı bulacaktır. Siyasi partiler bu sistemde kendilerini yeniden şekillendirerek, seçim çevrelerinde aday gösterirken tercihlerinde genel merkezin değil de yerel etkileri daha iyi ölçme fırsatı yakalayarak o çevrede itibar gören liyakat sahibi kişileri tercih etmesini sağlayacaktır. Bu sistem hem seçmen hem de milletvekilinin faydasına olmaktadır. Zira seçmenler seçtiği milletvekili üzerinde baskı kurabilmektedir. Dar bölgeden seçilen milletvekili o bölgenin güvenini ve itibarını kazanmasıyla birlikte kendisini parti genel başkanına karşı daha bağımsız ve güçlü hissederek, bölgesi için parlamentoda baskı oluşturabilecektir. Ülke genelinde seçmenler arasında hemen hemen oy eşitliği sağlanabilecektir.

Dar bölge basit seçim sisteminin Türkiye’de uygulanabilmesi için, öncelikle milletvekili sayısı kadar seçim bölgelerinin oluşturulması gerekmektedir. TBMM 600 milletvekilinden teşkil kılındığına göre, Türkiye’nin genelinde 600 seçim bölgesinin sağlanması gerekir. Bunun en kolay yolu bütün illerin milletvekili âdetince seçim bölgesi oluşturulmasıdır. Örnek vermek gerekirse Çorum ili 4 milletvekili çıkardığından dolayı bu ilde 4 seçim bölgesine bölünerek her bölgeden en fazla oyu alan siyasi parti veya bağımsız aday seçilecektir. Aynı şekilde Samsun ili 9 milletvekili çıkardığından il bünyesinde 9 bölge oluşturulmalı ve bölgelerin her birinde en fazla oyu alan 9 aday milletvekili olarak TBMM’de temsil edilmelidir. Türkiye’de iller arasında dar bölge basit seçim sistemine en güzel örnek mevcut koşullarda Bayburt’tur. Çünkü Türk Tipi Başkanlık sistemi ile birlikte Bayburt sadece 1 milletvekili çıkarmaktadır. Bununla birlikte yine Türkiye’de belediye başkanlığı seçimlerinde de en fazla oyu alan aday o ilin belediye başkanı olabilmektedir. Yani dar bölge basit seçim sistemi uygulanmaktadır.

Türkiye’de bununla birlikte yeni sisteme yönelik dar bölge seçim sisteminde basit çoğunluk yerine mutlak çoğunluğun aranması önerisi de düşünülebilir. Ancak tek adlı iki turlu çoğunluk sistemi Türkiye’de isabetli sonuçlar vermeyeceği görülecektir. Çünkü dar bölge basit seçim sisteminde seçimler daha çabuk nihayete ereceği gibi istikrar da kolay sağlanır. Salt çoğunluk gibi nitelikli çoğunluk aranması durumunda partiler arasında bloklaşmalar oluşarak, ilk turda seçimin sona erdirilmesi zor olduğundan hiçbir milletvekili seçilemediği gibi ikinci tur gerekli olup, seçim süreci de uzayacaktır. Bununla birlikte ilk oylamada en az oyu alan adayın farklı pazarlıklar sonucunda ikinci turda seçilme şansı da bulunacaktır. Bu gibi olumsuz sonuçlardan dolayı Türkiye koşullarında dar bölge basit seçim sisteminin daha avantajlı olduğu görülmektedir.

Yeni sistemde, dar bölge basit seçim sistemi uygulanması halinde, Türkiye’deki yıllardır tartışılan ve üzerinde kaldırılması yönlü sözde uzlaşısı sağlandığı halde uygulamada halen devam eden %10 baraj uygulaması kendiliğinden ortadan kalkarak Türkiye daha demokratik bir statüye kavuşmuş olacaktır. Türkiye’de siyasi partilerin disiplinli, merkezi ve liderci hüviyeti ortadan kalkarak, seçmenle sıkı bir ilişki içerisine giren daha demokratik bir siyasi kültür anlayışı ortaya çıkacaktır. Seçmen dar bölge basit seçim sistemi sayesinde siyasi hesaplara girmeden gerçekten istediği partinin milletvekili adayına oy verebilecektir. Siyasi partiler seçmenlerle çok sıkı bir ilişkiye girerek seçmen-parti arasındaki problemlerin çözümüne de katkısı büyük olacaktır. Küçük ama çok siyasi parti kalabalığından ziyade Türk Tipi Başkanlık sisteminde istikrarı hedefleyen siyasi partilerin mevcudiyet kazanacağı iktidara ulaşamazsa dahi TBMM’de güçlü bir muhalefet partisi olarak bulunabilecektir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, Cumhurbaşkanı adaylığında parti ayrımı gözetmeksizin tüm adaylar için 100 bin imza zorunluluğunun getirilmesi ve daha önceki anayasalarda mevcut olan siyasi parti ile ilişisinin kesilmesi ibaresinin yeniden getirilmesi yani Cumhurbaşkanının partili olmamasıdır. Önerimizin gerekçeleri şunlardır.

Türk Tipi Başkanlık sisteminin en önemli esasını CBK'ler oluşturmaktadır. Yeni sistemde, Cumhurbaşkanı yürütme alanına ilişkin hususlarda CBK çıkarabilmektedir. CBK, gücünü kanundan almayı, doğrudan doğruya anayasadan almasıyla Cumhurbaşkanının konumu son derece güçlü hale getirilmiştir. CBK, Cumhurbaşkanının asli yetkisidir ancak yeterli çoğunluğa ulaşılması halinde TBMM'nin de aynı konuda kanun çıkarma yetkisi vardır. CBK'lerin yargısal denetimini de AYM yapmaktadır. Yeni sistemde, Türkiye'deki siyasi partilerin disiplinli olduğu göz önüne alındığında partili bir Cumhurbaşkanının TBMM üzerinde olağanüstü yetkileri olduğu görülecektir. Örnek verilmesi gerekirse, partisinin genel başkanı olan bir Cumhurbaşkanı parti vasıtasıyla dilediği kanunu parlamentoya teklifte bulunabilir. Yeni sistemde Cumhurbaşkanı haftada bir parlamentoya gelerek, parti grup toplantısı yaparak milletvekillerine yasama faaliyetlerinde açıklama yapabilmekte ve emirler verebilmektedir. Bu bağlamda Cumhurbaşkanı yargı organında ve bürokratların belirlenmesinde, milletvekilleri ve belediye başkanlarının saptanmasında siyasi parti genel başkanlarının tam yetkili oldukları göz önüne alındığında Türkiye'deki disiplinli parti rejimi ile beraber düşünüldüğünde yürütme, yasama ve yargı organları arasında yetki bağlamında devlet yönetiminde denge ve denetim mekanizmasının sağlanamayacağı anlaşılmaktadır.

Devlet yönetiminde organlar arasındaki denge denetim mekanizmasının kurulabilmesi için Cumhurbaşkanının partili olmaması gerekir. Çünkü önerimizde iddia edilen 100 bin seçmenin imzası ile adaylığı kabul edilip, seçimi kazanan ve parti ile ilişkisi kesilen bir Cumhurbaşkanının CBK'ler ile güçlü olduğu görülecektir. Ancak bu güç hem yargısal hem de meclisin denetimine tabi kılınacaktır. Cumhurbaşkanı da partisi, milletvekilleri, belediye başkanları, bürokratlar, yüksek yargı mensupları üzerinde tahakkümü olmadığından dolayı parlamento ile uyumlu çalışmak için çaba sarf etmesi gerekmektedir.

CBK çıkarma yetkisi her ne kadar Cumhurbaşkanına verilmiş olsa da yürütme alanı her yönüyle Cumhurbaşkanına bırakılmamıştır. TBMM'nin de yürütme alanında genel düzenleme yapma yetkisi vardır. CBK'ler yasa karşısında özerklik taşıdığı ifade edilebilir ancak bu özerklik kanun karşısında ancak yeni bir düzenleme yapabilme gücüdür ve bu durum Cumhurbaşkanının TBMM'den kopuk olmadığını da göstermektedir. Özetle CBK'ler yasalardan tamamıyla bağımsız değildir. Cumhurbaşkanı partili olması, partisile TBMM'de güçlü olması, yüksek yargı mensuplarını da atadığı düşünüldüğünde, CBK'lerin AYM'ye iptal edilme yoluna gidilemeyeceğini göstermektedir. Ancak partili olmayan bir Cumhurbaşkanının kanunla düzenlenmesi gereken bir alanda CBK'ler ile bu yola tevessül etmesi halinde ilk önce karşısında TBMM'yi bulacağından dolayı kanundan bağımsız bir düzenleme yoluna gidemeyecektir. Çünkü Cumhurbaşkanının düzenlenmemesi gereken alanda CBK çıkarması halini TBMM siyasi denetimi ile engelleyecektir. Temsilciler vasıtasıyla gücünü halktan alan TBMM'nin de Cumhurbaşkanına karşı devlet yönetiminde denge denetim vazifesi yapacağı görülecektir. Partili olmayan Cumhurbaşkanı da buna karşı AYM'ye iptal davası açabilecektir. Bağımsız olarak görev yapan yargıda davaları tarafsız bir şekilde değerlendirip, kararlarını hukuka göre

verebilecektir. Böylece yasama, yürütme ve yargı arasında denge ve denetim mekanizmasının sağlıklı bir şekilde çalışacağı ifade edilebilecektir.

Cumhurbaşkanının görevini yaparken tarafsız olması gerektiği mevcut anayasamızda yemin metninde bulunmaktadır. Cumhurbaşkanının göreve başlayabilmesi için yemin etmesi gerekmektedir. İlk olarak bu düzenleme 1924 Anayasasında yerini almıştır. 1961 ve 1982 Anayasalarında yemin metni yönünden benzerlik taşımakla birlikte, 1982 Anayasası yemin metninin içeriğini biraz daha genişletmiştir. 1961 ve 1982 Anayasalarının yemin metninde *“tarafsızlık”* ibaresi bulunmaktadır. 1961 Anayasasında *“tarafsızlıktan ayrılmayacağıma”* 1982 Anayasasında *“tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma”* ifadesi olarak düzenlenmiştir. 1961 ve 1982 Anayasalarında ve 2007 Anayasa değişikliğinde Cumhurbaşkanının siyasi parti ile ilişkisi kesilir hükmü korunmuştur. 2017 Anayasa değişikliğiyle birlikte 101. Maddedeki bu hüküm kaldırılmıştır. Ancak bu hükmün kaldırılması Cumhurbaşkanının tarafsız olmayacağı sorununun çözülemediğini, Anayasanın 103 maddesindeki Cumhurbaşkanının yeminin de kendisini göstermektedir. Zira yemin metninde *“tarafsızlıkla yerine getirmek için bütün gücümle çalışacağıma”* denilmektedir. Mevcut anayasamızda bu hüküm geçerliliğini korumaktadır. Cumhurbaşkanının yemin metninde de geçen görevini tarafsızlıkla yürütmesi önerimizi güçlendirmekte partili olmayan bir Cumhurbaşkanının görevini tarafsızlıkla yürütmesi Türk Tipi Başkanlık sisteminin daha demokratik olmasına, denge ve denetim mekanizmasının yasama ve yürütme arasında kurulmasına, sistemin daha da işlerlik kazandıracağını gösterecektir.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarının TBMM'nin onayından geçirilmesi ve bu atamalarda başta liyakat sistemini de getiren birçok bağımsız kuruluşun teşkilinin sağlanması gerekmektedir. Önerimizin gerekçeleri şunlardır.

Yeni sistemde, Cumhurbaşkanına üst düzey kamu yöneticilerinin atama yetkisinde herhangi bir filtrenin öngörülmemiş olmasıdır. Başkanlık sistemlerinde, başkana kendi kadrosu ile çalışma yapabilmesi için gerekli atama yetkisi verilmesi gayet doğaldır. Fakat söz konusu yetki her türlü denetimden uzak değildir. Örnek vermek gerekirse, ABD'de başkanın üst düzey kamu yöneticilerine ilişkin bakanlar, büyükelçiler, yüksek yargıçlar gibi atamaları Senato'nun onayına tabidir. Başkan üst düzey kamu yöneticilerini atamak isterken doğal olarak Senato'nun iradesini de dikkate almak mecburiyetinde olmasından ötürü Senatodan onay alabilecek bir aday göstermeye çalışacaktır. ABD'de yasama ve yürütme arasındaki işleyişi ve tarafsızlığı sağlayan kurumlar bulunmaktadır. Bu kurumlar yürütme ve yasama organları içerisinde yer almakta ancak bağımsız olarak faaliyet sürdürmektedir. Kısaca, başkanlık sisteminin en demokratik şekilde uygulandığı ülke ABD'dir. ABD'de üst düzey kamu yöneticilerinin atamaları yüksek yargıçlar dâhil başkan tarafından teklif edilmekte ve Senato tarafından onaylanmaktadır. Türkiye'de ise Cumhurbaşkanı hiçbir onaya gerek duymadan doğrudan doğruya atama yapabilmektedir. Cumhurbaşkanının iradesine verilen bu yetki; Türkiye'nin demokratik nitelikten uzaklaştığını, yasama ile yürütme arasında denge-denetim

mekanizmasının sağlanamadığını göstermektedir. Hal böyle olunca, Türk Tipi Başkanlık sisteminde bütçe hususunda olduğu gibi üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında da TBMM'ye yetki verilmeyerek etkisiz hale getirilmiştir.

Tüm bu sebeplerden ötürü Cumhurbaşkanının üst düzey kamu yöneticilerini atamalarında TBMM'ye kendi çalıştığı bürokratları sunması, TBMM'nin de salt çoğunluğunun yani 301 oyun kabulüyle bu atamaların gerçekleştirilmesi yerinde olacaktır. Çünkü Cumhurbaşkanının bir kanunu veto etmesi halinde TBMM tarafından sağlanması gereken yeterli çoğunlukla üst düzey kamu yöneticilerinin atanmasındaki istenen çoğunluğun eş değer olması yürütme erkinin de atamalarda çok hassas davranması ve özen göstermesine sebebiyet verecektir. Böylece erkler arasında denge ve denetim mekanizmasının sağlanmasına katkı sunulacağı görülecektir.

Ayrıca Cumhurbaşkanlığı ve TBMM bünyesinde bağımsız şekilde faaliyette bulunacak olan kamu kuruluşlarının oluşturulması gerekmektedir. Başta kamu kurumlarında görev yapan memurların, üst kademe yöneticiliğine terfilerinde ve atamalarında liyakati esas alan bağımsız bir "Kamu Liyakat Kurumu"nun kurulması gerekmektedir. Kamu Liyakat Kurumu'nun terfi ve atamalarda başta bürokrat ve milletvekillerinin referansları olmak üzere torpil, adam kayırma, rüşvet, yolsuzluk gibi uygulamaları kaldıran ve her türlü iş ve işlemi denetleyen, ehliyet ve liyakatin tamamıyla sınav usulüyle belirlenmesine yönelik ilkeler oluşturan ve buna göre memurların üst kadrolara yerleştirilmesini sağlayan bağımsız bir kurum özelliği taşıması gerekmektedir. Bağımsız kuruluşlara başka bir örnek ise, devlet kurumlarına girişte ve memur alımlarında liyakati esas alan vatandaşlar arasında rüşvet, torpil, adam kayırmaya dayalı uygulamaları ortadan kaldıran, bilgi-beceri ve tecrübelerin tamamıyla sınav usulüyle belirlenmesine yönelik ilkeler oluşturan ve uygulayan "Memur Alımı Liyakat Kurumu"nun oluşturulması gerekir. Bu bağımsız kuruluşlar ABD'de olduğu gibi hem meclis adına hem de Cumhurbaşkanı adına bağımsız bir şekilde faaliyette bulunmaları gerekmektedir. Bu kuruluşlara başka bir örnekte Cumhurbaşkanı, TBMM Başkanı dâhil tüm bakanlar ve milletvekillerinin mal varlıklarını denetleyen, kamu kaynaklarının kullanımında usulsüzlükleri, ihalelerde yolsuzlukları araştıran ve denetleyen bir kurumun oluşturulması gerekir. Buna benzer bağımsız kuruluşlar oluşturulabilirse Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönleri ortadan kaldırılarak sisteme daha da demokratik işlerlik kazandıracaktır.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, yüksek yargı mensuplarının atamalarında yürütme, yasama ve yargı arasında bölüşümün orantılı olarak yapılması, Cumhurbaşkanının atama konusunda yetkilerinin azaltılması, TBMM'nin yetkilerinin genişletilmesi ve yargı organına da bu hususta yetki verilmesi zorunluluk teşkil etmektedir. Önerimizin gerekçeleri şunlardır.

Yüksek yargı mensuplarının atamasında AYM ve HSK üyelerinin belirlenmesinde önerilerimiz şu şekildedir. Türk Tipi Başkanlık sisteminde, 15 üyeden teşkili sağlanan AYM'nin üye atamasında Cumhurbaşkanına 5 üyeyi atama yetkisi verilmesi ve bu atamaların TBMM'de salt çoğunluğun kabulüyle yapılması yerinde görülecektir. Çünkü yeni sistemle birlikte Cumhurbaşkanının partili olması ve partisinin TBMM'de temsil oranı yüksek olması ihtimali

de bulunmaktadır. Bu bağlamda, TBMM'ye de AYM üyeliğinde 6 üye seçilmesini öngören bir yetkinin verilmesiyle birlikte üye seçimlerinin de belli koşullara bağlanması uygun olacaktır. Yani TBMM, AYM'ye 6 üyeyi seçerken öncelikle ilk oylamada 2/3 (400), ikinci oylamada 3/5 (360) çoğunluk, bu mümkün olmazsa üçüncü oylamada kur'a usulü olması siyasi partiler arasında uzlaşılı kültürünü oluşturarak demokrasiye katkı sağlayacağı görülecektir. AYM'nin geriye kalan 4 üyeliğine ise 2 üyeliği Yargıtay, 2 üyeliği ise Danıştay tarafından kendi arasında gizli oyla belirlemesi yasama, yürütme ve yargı arasında atamalarda yerinde bir bölüşümü göstermektedir. Çünkü Türk Tipi Başkanlık sistemine demokratik işleyiş kazandıracak ve eksikliklerini giderecek olan yöntem AYM'ye üye tespitinde erkler arasında bölüşümün daha adil bir yolla belirlenmesinden geçmektedir.

Bu sebeple, yürütmenin başı olan Cumhurbaşkanının AYM'ye üye atamada, atama yetkisini 12 üyeden 5 üyeye düşürülerek TBMM'nin salt çoğunluğun onayıyla yapabilmesi önerisinin nedeni yeni sistemde partili bir Cumhurbaşkanı olması ve çok geniş yetkileri kendisinde toplamasından kaynaklanmaktadır. TBMM'nin AYM'ye üye seçiminde 3 üyeden 6 üyeye çıkartılması önerisi Venedik Komisyonu raporları kriterleri doğrultusunda daha yerinde olacağı düşünülmektedir. Çünkü yeni sistemde TBMM'nin erkler arasındaki yetkisi etkisizleştirilmiş ve denetim açısından zayıflatılmıştır. TBMM'nin tekrardan erkler arasında etkin bir konuma yükselmesi ve denetim açısından bir sigorta vazifesi görmesi önem arz etmektedir. Böylelikle Cumhurbaşkanı ile TBMM arasında denge denetim mekanizması sağlanacaktır. Ayrıca yüksek yargı mensuplarının atanmasında Yargıtay ve Danıştay'ın da AYM'ye 4 üye seçebilme önerisi yargının bağımsızlığı ve tarafsızlığı ilkesi doğrultusunda yerinde olduğu kanısını artırmaktadır. Zira yargı mensupları da AYM'ye üye seçebilmesi AYM'nin siyasi erklerle donatılmış bir kurum olmadığını da böylelikle gösterecektir.

Önerimiz itibariyle 13 üyeden oluşan HSK'nın üye sayısının artırılarak 15 üyeye çıkartılması önemlidir. Cumhurbaşkanına 5 üyeyi atama yetkisi verilmesi ve bu atamaların TBMM'de salt çoğunluğun kabulüyle yapılması, ayrıca Adalet Bakanı ve Bakan yardımcısının doğal üyelikten çıkarılması yerinde görülecektir. Çünkü yürütmenin başı olan partili bir Cumhurbaşkanının bulunması, Adalet bakan ve yardımcısını kendisinin belirlemesinden kaynaklanmaktadır. Bu bağlamda, TBMM'ye de HSK üyeliğinde 5 üye seçilmesini öngören bir yetkinin verilmesiyle birlikte, üye seçimlerin de mevcut yasadaki koşullara bağlanması uygun olacaktır. Yani, TBMM, HSK'ya 5 üyeyi seçerken, öncelikle ilk oylamada 2/3 (400), ikinci oylamada 3/5 (360) çoğunluk, bu mümkün olmazsa üçüncü oylamada kur'a usulü olması siyasi partiler arasında uzlaşılı kültürünü oluşturarak demokrasiye katkı sağlayacağı görülecektir. HSK'nın geriye kalan 5 üyeliğini ise 3 üyeliği Yargıtay, 2 üyeliği ise Danıştay tarafından kendi aralarında gizli oyla belirlemesi erkler arasında yerinde bir bölüşümü göstermektedir. Çünkü Türk Tipi Başkanlık sistemine demokratik işleyiş kazandıracak ve eksikliklerini giderecek olan yöntem HSK'ya üye tespitinde erkler arasında bölüşümün daha adil bir yolla belirlenmesinden geçmektedir.

HSK üyeliğinin 13 üyeden 15 üyeliğe çıkartılması, hâkim ve savcılarının idari kurumu olması açısından önemlidir. Ayrıca yürütme, yasama ve yargı arasında bölüşümün eşit oranda yapılmasını sağlamaya yönelik bir öneridir. Bununla birlikte Cumhurbaşkanının HSK'ya üye atamada doğal üyelerle atama yetkisi 6 üyeden 5 üyeye düşürülerek TBMM'nin salt çoğunluğunun onayıyla yapabilmesi önerisinin sebebi Cumhurbaşkanının partili olması ve yargı üzerinde olağanüstü yetkilerle donatılmasından kaynaklanmaktadır. Burada TBMM'nin salt çoğunluğunun onayından geçirilmesi ayrı bir önem taşımaktadır. Çünkü TBMM yeni sistemde denge denetim mekanizması çarklarından bir tanesini oluşturmadığı görüldüğünden dolayı önerideki parlamento onayı işin esasını teşkil etmektedir. TBMM'nin HSK'ya 7 üyeden 5 üyeye düşürülmesi önerisi yargı organı mensuplarının da idari bir kurum olan HSK'da diğer bir ifadeyle kendi kurumlarında söz sahibi olabilmesinden kaynaklanmaktadır. Çünkü Cumhurbaşkanı ve TBMM üye sayısının düşürülerek yargıya yönelik tasarruf, yargının bağımsızlığını ve tarafsızlığını sağlayacağı yönlü bir düşüncedir. HSK'ya Yargıtay'dan 3 üye Danıştay'dan 2 üyenin seçilmesi önerisi, yargının yasama ve yürütme karşısında konumuna verilen önemi de göstermektedir. Ayrıca öneride Adalet Bakan ve yardımcısının doğal üyelikten çıkartıldığından dolayı HSK Başkan ve vekilinin de kendi üyeleri arasında gizli oyla seçilmesi gerekir. Hâkim ve savcılar bu öneri sayesinde mesleki görevlerinde kendilerini denetleyen kurumda hiçbir siyasi referansa ihtiyaç duymadan söz sahibi olabilmesinin önünü de açacaktır. Yüksek yargı mensuplarının atama usullerine yönelik öneriyle birlikte yasama, yürütme ve yargı organları arasında tam bir denge denetim mekanizması kurulabilmesi ve Türk Tipi Başkanlık sisteminin aksayan yönlerinin düzeltilmesini sağlayacak demokratik bir öneri olarak sunulmaktadır.

Türk Tipi Başkanlık sisteminde, Cumhurbaşkanı seçimleri ile TBMM seçimlerinin farklı zamanlarda yapılması ayrıca Cumhurbaşkanının seçimleri yenileyebilmesi için bu kararını halkoyuna sunulması şartı getirilmesi gerekmektedir. Önerimizin gerekçeleri şunlardır.

Yeni sistemde, Cumhurbaşkanı ile TBMM seçimlerinin aynı gün birlikte yapılması parlamentoyu yürütmenin tahakkümü altına sokmakta, erkler arasında denge denetim mekanizması kurulamamaktadır. Bu itibarla, Cumhurbaşkanı ile TBMM seçimlerinin farklı zamanlarda yapılması yerinde olacaktır. İkinci öneri olarak Cumhurbaşkanının seçimleri yenileyebilmesi için bu kararını halkoyuna sunulması şartı getirilmelidir. Çünkü TBMM seçimleri yenileyebilmek için 3/5 (360) gibi bir çoğunluğun aranmasına karşılık Cumhurbaşkanının da seçimleri yenileyebilmek için halkoyuna sunulma kararı iki organ arasında denge denetim mekanizmasının eşit bir şekilde kurulabileceğini gösterecektir. Cumhurbaşkanı ve TBMM seçimlerinin farklı zamanlarda yapılması halk tarafından iki organın seçilmesi erkler arasında ayrılığı kuvvetlendiren başkanlık sistemine daha uygun bir durum olarak ortaya konulabilir. Fakat partili bir Cumhurbaşkanıyla birlikte TBMM seçimlerinin aynı gün yapılması Cumhurbaşkanlığını elde eden kişinin parlamentonun da çoğunluğuna sahip olması anlamına gelmektedir. TBMM veya Cumhurbaşkanı tarafından seçimlerin yenilenmesi kararı alınması, iki organın görevlerinin feshi ve yine aynı gün yasama-yürütme seçimlerinin

birlikte yapılması siyasi çoğunluğu elde eden partinin hem yürütmeyi hem de yasamayı elde etmesi sorununu da beraberinde getirmektedir.

Cumhurbaşkanı, seçimlerin yenilenmesi yetkisini hiçbir şarta bağlı olmadan kullanabildiğinden dolayı, siyasi güce sahip olduğu da düşünüldüğünde TBMM'yi de isteğine uygun olarak şekillendirebilmektedir. Bu durum yeni sistemi çoğunlukçu demokrasiye yaşıtırmaktadır. Türk Tipi Başkanlık sistemine getirilen bu düzenlemeler yürütme ve yasama organlarının uyumlu çalışması açısından önemli görülebilir fakat bu iki organın birbirlerine zıt olması durumunda devlet yönetimi zorlaşacaktır. İki organın uyumlu çalışmasına yönelik atılan bu adım kuvvetler ayrılığı ilkesinden taviz verilerek yapılmıştır. Hâlbuki TBMM seçimleriyle cumhurbaşkanı seçimleri farklı zamanlarda yapılırsa kuvvetler ayrılığı ilkesi güçlenecektir. Bu durum Türk Tipi Başkanlık sistemine uygun olanıdır. Bununla birlikte TBMM'nin seçimleri yenileyebilmesinde aranan 3/5 (360) oy çoğunluğu şartına karşılık Cumhurbaşkanının da seçimleri yenileyebilmesinde kararını halkoyuna sunabilmesi gerekir. Böylelikle TBMM ile Cumhurbaşkanı arasında denge denetim mekanizması istenilen seviyede kurulduğu görülecek, halk tarafından da denetlenmiş olacaktır. Bu durum sistemin sakıncalarını ortadan kaldırmaya yönelik önemli bir adım olarak görülmektedir.

TBMM tarafından seçimlerin yenilenmesinde istenilen 3/5 (360) oy çoğunluğuna karşılık Cumhurbaşkanının da seçimleri yenileyebilmesi için kararını halkoyuna sunabilmesi önerisiyle birlikte, Cumhurbaşkanı da yasama organı karşısında istediği şekilde seçim kararı alamayacak, halkın iradesine başvurması gerekecektir. Bir taraftan seçimlerin farklı zamanlarda yapılması iki organın da şartlarını buna göre hazırlaması açısından önemlidir. Türkiye'de siyasi dengelerin kurulması hem seçilecek Cumhurbaşkanı hem de seçilecek milletvekilleri açısından ayrı bir anlam taşımaktadır. Çünkü Türkiye'de bu öneriler ile disiplinli parti anlayışı zihniyetinin ve uygulamasının zayıfladığı görülecektir. Parti genel başkanının yasama, yürütme ve yargı üzerindeki tahakkümü gittikçe azalacaktır. Milletvekilleri de parti genel başkanı ve disiplinli parti anlayışından uzaklaşarak daha özgür bir şekilde yasama faaliyetlerinde yerini alabilecektir.

Son olarak Türk Tipi Başkanlık sistemine yönelik sivil anayasa yapımı çalışmaları kapsamında sistemde yaşanabilecek tikanlıkların, krizlerin ve çatışmaların önüne geçilebilmesi yasama, yürütme ve yargı organları arasında denge denetim mekanizmasının istenilen ölçüde kurulabilmesi için; Cumhurbaşkanı tarafından hazırlanan bütçenin TBMM tarafından reddedilmesi halinde anayasada bir defaya mahsus olarak 1 seneliğine geçici bütçe uygulaması hakkı verilmesi, eğer Cumhurbaşkanı 1. senenin sonunda bütçesini TBMM'ye onaylatamazsa seçimlerin yenilenmesi, dar bölge basit seçim sisteminin tercih edilmesi, Cumhurbaşkanlığı adaylığında parti ayrımı gözetilmeksizin tüm adaylar için 100 bin imza zorunluluğunun getirilmesi ve Cumhurbaşkanınının seçimi kazandıktan sonra siyasi parti ile ilişkisinin kesilmesi, Cumhurbaşkanı tarafından yapılan üst düzey kamu yöneticilerinin atamalarında TBMM'nin onayından geçirilmesi ve atamalarda liyakat sistemini getiren birçok bağımsız kuruluşun

teşkilinin sağlanması, yüksek yargı mensuplarının atamalarında, yasama, yürütme ve yargı organları arasında bölüşümün orantılı olarak yapılması, Cumhurbaşkanının atama konusunda yetkilerinin azaltılması, TBMM'nin yetkilerinin genişletilmesi ve yargı organlarına da atama hususunda yetki verilmesi, Cumhurbaşkanı seçimleri ile TBMM seçimlerinin farklı zamanlarda yapılması ayrıca Cumhurbaşkanının seçimleri yenileyebilmesi için bu kararının halkoyuna sunulması şartı getirilmesi gerekmektedir.

Bu çalışma Türk tipi başkanlık sistemini, demokrasi, hükümet ve seçim sistemleri boyutunda ele almıştır. Yapılacak yeni çalışmalarda seçim sistemleri açısından başkanlık sistemini benimseyen ülkelerin karşılaştırılmasının yapılması literatüre katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Açıl, M. (2018). 2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri, *İstanbul Hukuk Mecmuası*, 76(2), 725-756.
- Akbey, F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Bütçe Hakkı ve Kanunu, *International Journal Of Public Finance*, 5(1), 1-26.
- Akçakaya, M. ve Özdemir, A. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Siyasal İstikrar1, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 53(3), 922-944.
- Akıncı, B. (2017). Hükümet Sistemleri ve Ülkemizde Olası Hükümet Sistemi Değişikliğinin Etkileri, *International Journal of Social Humanities Sciences Research*, 4(8), 1-21.
- Akıncı, B. (2019). *Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Sisteme Yönelik Tartışmalar ve Çözüm Önerileri*, Ankara: Atalay Matbaacılık.
- Albayrak, S. O. (2020). Türkiye’de Üst Kademe Kamu Yöneticiliğine Atanma, *Memleket Siyaset Yönetim*, 15(33), 101-140.
- Aliefendioğlu, Y. (2005). Temsili Demokrasinin ‘Seçim’ Ayağı, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 0(60), 71-96.
- Alkan, M. Ö. (1998). Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Seçimlerin Kısa Tarihi, *Görüş Dergisi*, 48-61.
- Alkan, M. Ö. (2006). “Milli Şef’li Tek-Parti Döneminde Seçimler (1939 ve 1943 Seçimleri)”, *Prof. Dr. Bülent Tanör Armağanı*, İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Altan, C. (2005). Genel Seçimler-Yerel Seçimler İlişkisi (1983-2004). *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(12), 174-190.
- Altan, C. (2009). Türkiye’de Erken Genel Seçimleri Etkileyen Faktörlerin İncelenmesi, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 8(16), 142-158.
- Aras, B. (2017). *15 Temmuz Sonrası Türkiye’de Devlet, Kurumlar ve Reform*, İstanbul, İstanbul Politikalar Merkezi.
- Aristoteles, (2017). *Politika*, Çev. Furkan Akderin, İstanbul Say Yayınları.
- Arı, M. (2018). Yeni Anayasa Tartışmaları ve Hükümet Sistemi Arayışları, *Politik Ekonomik Kuram*, 2(1), 87-102.
- Armağan, S. (1967). Türkiye’de Parlamento Seçimleri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 33(3-4), 45-100.
- Armağan, S. (1974). Memleketimizde Son Parlamento Seçimleri 1968-1973, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 40(1-4), 155-179.
- Arpacık, C. (2021). *Güçlendirilmiş Parlamenter Sistem Önerisi Hazırlayan Prof. Yazıcı Cumhurbaşkanlığı Sistemi ile Devlet Kurumları Enkaza Döndü, Anayasaya Göre Cumhurbaşkanı Erdoğan Bir Daha Aday Olamaz*, Erişim Tarihi: 06.06.2021. <https://www.arsiv.gov.tr/>

<http://www.indytrk.com/node/355906/r%C3%B6portaj/g%C3%BC%C3%A7lendirilmi%C5%9F-parlamenter-sistem-%C3%B6nerisi-haz%C4%B1rlayan-prof-yaz%C4%B1c%C4%B1>

Arslan, A. (2007). 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrası Türkiye'nin Siyasi Yapısı, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi*, 0(11), 1-29.

Arslan A. ve Çağlayandereli, M. (2006). 12 Eylül 1980 Askeri Müdahalesi Sonrasında Günümüze Türkiye'nin Siyasi Yapısı, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 3(2), 1-33.

Ataay, F. (2017). Türkiye'de Hükümet Sistemi Değişikliği Parlamenter Sistemden Başkanlık Sistemine Geçiş, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(2), 77-98.

Atar, Y. (2018). *Prof. Dr. Atar Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemini Anlattı* Erişim Tarihi: 06.06.2021, <https://law.ihu.edu.tr/398-2/>

Atar, Y. (2019). Cumhurbaşkanlığı Kararnamelerinin Hukuki Rejimi ve Anayasallık Denetimi, *Anayasa Mahkemesi 56. Kuruluş Sempozyumu*, (0), 1-15.

Ay, Ş. (2004). Türkiye'de Parlamenter Sistem ve Hükümet Sistemi Tartışmaları, *Mevzuat Dergisi*, 7(77), 1-16.

Aydoğan, E. ve Mahmutoglu, T. B. (2013). Mustafa Kemal Atatürk Döneminde Yapılan Seçimler ve Karakteristik Özellikleri, *Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 0(10), 113-142.

Aydoğdu, Y. (2015). *Seçim Sistemleri ve Türkiye*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Aygen, M. ve Atmaca, Y. (2019). Kuruluşunun İlk Yıllarında Türkiye Cumhuriyeti'nde Uygulanan Hükümet Sistemleri, *Uluslararası Yönetim Akademi Dergisi*, 2(2), 386-401.

Bahçeci, B. (2005). 1982 Anayasası Döneminde Çoğulcu Demokrasi Açısından Milletvekili Seçimi Hukukunda Karşılaşılan Sorunlar, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 54(3), 365-396.

Balcı, M. (2018). Demokrat Parti'yi İktidara Taşıyan Seçim Sistemi, *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 691-700.

Barın, T. (2020). Temel Hak ve Hürriyetlerin Kullanılmasının Durdurulması ve Sınırlanması Arasında Kanunlaşan OHAL KHK'lerinin Yargısal Denetimi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 75(2), 557-587.

Beceran, E. ve Kalağan, G. (2007). Başkanlık ve Yarı-Başkanlık Sistemi; Türkiye'de Uygulanabilirliği Tartışmaları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(11), 163-181.

Bekiroğlu, O. (2016). "Türkiye'nin Sosyo-Politik Atmosferi Öncesi ve Sonrasıyla 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri", *7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de Siyasal İletişim Uygulamaları*, Konya Sebati Ofset Matbaacılık.

Beriş, H.E. (2015). Demokratik Ülkelerde Hükümet Sistemleri, *Üçüncü Sektör Sosyal Ekonomi Dergisi*, 50(1), 92-109.

- Beriş, H.E. (2020). "VI. Yasama Dönemi (1939-1943) İkinci Dünya Savaşı'nın Gölgesinde Yeni Bir Dönemin Başlaması", *Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri I.Cilt*, Ankara TBMM Basımevi.
- Bilgin, M. (2015). Parlamenter Sistem Teori, Pratik ve Tartışmalar. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)*, 183-229.
- Bilir, F. (2017). Türkiye'ye Özgü Yeni Bir Hükümet Modeli Cumhurbaşkanlığı Sistemi, *Yeni Türkiye Dergisi*, 0(95), 525-531.
- Bozatay, A. Ş. (2011). Eylül 2010 Referandumu ve Referandum Sürecinin Üniversite Öğrencileri Tarafından Algılanmasına İlişkin Bir Araştırma Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 9(2), 115-140.
- Bölükbaşı, M. ve Macar, E. (2019). Seçim Kampanyalarının Profesyonelleşmesi AK Parti ve CHP'nin 2011 Genel Seçim Kampanyalarının Analizi, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 8(2), 939-964.
- Can, C. (2016). *Seçim Hukuku Açısından Türkiye'de Cumhurbaşkanının Seçimi*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Caner, Z. (2013). Parlamenter Sistem ile Başkanlık Sisteminin Analizi ve Başkanlık Sisteminin Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 21(1), 183-206.
- Cemaloğlu, N. (2005). Osmanlı Devleti'nde Yapılan Tanzimat Reformlarının Eğitim Sistemine Etkileri, Uygulamaları ve Sonuçları (1839-1876), *Sosyal Bilimler Dergisi*, 0(14), 153-165.
- Cnnturk, (2015). *7 Haziran'dan 7 Haziran'a 1 Yılda Neler Oldu?*, Erişim Tarihi: 12.03.2021. <https://www.cnnturk.com/turkiye/7-hazirandan-7-hazirana-1-yilda-neler-oldu?page=1>
- Coşkun, V. (2017). 16 Nisan 2017 Tarihinde Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Değerlendirilmesi, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 22(36), 3-30.
- Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu, (6271). Birinci Bölüm, Genel Hükümler, Erişim Tarihi: 26.09.2021., <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6271.pdf>
- Çağlar, N. (2017). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Parlamenter Hükümet Sistemi, *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 111-118.
- Çiçek, A. (1999). *Demokrasi ve Türkiye'nin 1950 Sonrası Demokratikleşme Meselesinin Sosyolojik Tahlili*, (Yayınlanmamış Bilim Uzmanlığı Tezi), Malatya, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demir, F. (2000). Cumhuriyet Dönemi Türk Anayasaları ve Hükümet Sistemleri, *Prof. Dr. Seyfullah Edis'e Armağan*. İzmir, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları.
- Demir, F. (2013). Yarı Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye, *Yeni Türkiye*, 9 (51), 81-876.
- Demirbaş, O. (2005). Türkiye'de Cumhuriyet Fikrinin Oluşumu, *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, 0(8), 31-60.
- Demirel, A. (2015). *Tek Partinin İktidarı Türkiye'de Seçimler ve Siyaset (1923-1946)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Demirhan, Y., Aslan, S. ve Alkış M. (2016). Türkiye’de Hükümet Sistemi Tartışmaları ve Ak Partinin Başkanlık Sistemi Önerisi Üzerine, *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*,6(11), 161-186.

Denge ve Denetleme Ağı, (2020). 2021’E Girerken Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi Yasama ve Yürütme, Erişim Tarihi: 22.09.2021, <https://dengedenetleme.org/wp-content/uploads/2020/12/CHSde-Yasama-ve-Yurutme-Raporu-2021.pdf>

Denzin, N. K. Ve Lincoln, Y. S. (1998). *The landscape of qualitative research Theories and issues*. California SAGE Publishing.

Doğan, B. ve Geyik, A. F. (2020). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Kuvvetler Ayrılığı İlkesi, *Süleyman Demirel Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 10(2), 19-46.

Doğanoğlu, A.E. (2011). Cumhurbaşkanının Görev Süresinin Belirlenmesi Sorunu, *Ankara Barosu Dergisi*, 0(3), 195-2010.

Dönmez, G. (2020). 2017 Anayasa Değişiklikleri Çerçevesinde Türkiye’de Meclis Soruşturması, *Dicle Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 25(42), 39-66.

Durdu, M. (2020). Bütçe Hakkının Cumhurbaşkanlığı Sistemindeki Görünümü ve Latin Amerika Ülkeleri ile Mukayesesi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 25(99), 49-78.

Durdu, M. B. (2003). Osmanlı Devleti’nde Jön Türk Hareketinin Başlaması ve Etkileri, *Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, 0(14), 291-318.

Duman, F. ve Turan, H. (2017). Devletin Sınırlanması Sözleşmecî Kuram Versus Organik Kuram, *1. Uluslararası Sosyal Bilimler ve Eğitim Araştırmaları Sempozyumu*, (0), 1-252.

Duman, F. ve Turan, H. (2017). Demokrasi ve Meritokrasi İlişkisi Üzerine Bir Analiz, *International Academic Research Congress*, (0), 1-888.

Duman, N. A. (2020). “Cumhuriyet’in Tek Partili Son Genel Seçimleri 1943 Seçimleri”, *Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri I.Cilt*, Ankara TBMM Basımevi.

Dursun, H. (2006). Süper Başkanlık Ya Da Başkancı Parlamenter Sistem Weimar Almanya’sı İle Rusya Federasyonu Örnekleri ve Çıkarılacak Dersler, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 0(67), 230-284.

Efe, H., Kemahlı F. ve Kotan M.L. (2015). Türkiye’nin Parlamenter Sistem Deneyiminin Önemi, *Kafkas Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(11), 149-176.

Erat, V. (2015). Türkiye’de Cumhurbaşkanının Halk Tarafından Seçilmesinin Hükümet Sistemi Üzerine Etkileri, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 13(25), 325-355.

Erdem, K. (2017). *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Yarı-Başkanlık Sistemi (Fransa, Polonya ve Rusya Örnekleri)*, Ankara TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın no 6, TBMM Basımevi.

Erkmen, A. (2018). Türkiye’de 1950 ile 2002 Yılları Arasında Uygulanan Genel Seçim Sistemlerinin Halk İradesine Etkisi, *Gaziantepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(3), 1225-1247.

- Ersöz, O. (2015). Hükümet Sistemlerinin Genel Teorisi ve Türkiye Analizi, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilimler ve Kamu Yönetimi Dergisi*, 27-28.
- Esen, B. N. (1970). *Anayasa Hukuku Genel Esaslar*, Ankara: Ayyıldız Matbaası.
- Esmer, A. (2015). *Cemil Çiçek'ten Başkanlık Sistemi Tercihi*, Erişim Tarihi: 06.06.2021, <https://www.amerikaninsesi.com/a/cemil-cicek-ten-baskanlik-sistemi-tercihi/2693552.html>
- Fendoğlu, H. T. (2010). *Başkanlık Sistemi Tartışmaları, Stratejik Düşünce Enstitüsü*, Ankara Başak Matbaacılık.
- Fendoğlu, H. T. (2012). Başkanlık Sistemi, *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, , 3(1), 39-60.
- Fendoğlu, H. T. (2019). Cumhurbaşkanlığı Kararnameleri Mahfuz Düzenleme Alanı Mıdır?,*Ankara Barosu Dergisi*, 0(3), 277-310.
- Gidersoy, B. (2017). Başkanlık Hükümet Sistemi ve Türkiye İçin Geçerliliği, *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 500-519.
- Gökçe, A. F. (2018). Dünyadan Örnek Hükümet Sistemleri, *Adaleti Savunanlar Stratejik Araştırmalar Merkezi*, 1-37.
- Gönenç, L. (2011). Türkiye'de Hükümet Sistemi Tartışmalarına Kısa Bir Bakış ve Mevcut Hükümet Sisteminin Niteliği, Erişim Tarihi: 11.03.2021, [https://www.tepav.org.tr/upload/files/1303138962-5.Turkiyede Hukumet Sistemi Tartismalarina Kısa Bir Bakis ve Mevcut Hukumet Sisteminin Niteliği.pdf](https://www.tepav.org.tr/upload/files/1303138962-5.Turkiyede%20Hukumet%20Sistemi%20Tartismalarina%20Kisa%20Bir%20Bakis%20ve%20Mevcut%20Hukumet%20Sisteminin%20Niteliği.pdf)
- Gökçe, O., Akgün, B. ve Karaçor, S. (2002). 3 Kasım Seçimlerinin Anatomisi Türk Siyasetinde Süreklilik ve Değişim, *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2(4),1-44.
- Gözler, K. (2000). *Türk Anayasa Hukuku*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
- Gözler, K. (2009). Üniter Devlet ve Demokratik Açılım, *Türkiye Günlüğü*, 0(99), 81-89. (www.anayasa.gen.tr/acilim.htm, Konuluş Tarihi 09.12.2009).
- Gözler, K. (2010).*Anayasa Hukukunun Genel Teorisi, Cilt I*, Bursa Ekin Kitabevi.
- Gözler, K. (2012). Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Görev Süresi Ne Kadardır ve Bu Görev Süresi Kanunla Belirlenebilir mi ?,*Terazi Aylık Hukuk Dergisi*, 7(66), 36-50.
- Gözler, K. (2016). Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa, <https://www.anayasa.gen.tr/elveda-anayasa-v1.pdf> (Konuluş Tarihi 22 Aralık 2016).
- Gözler, K. (2017). Cumhurbaşkanlığı Sistemi mi, Başkanlık Sistemi mi, Yoksa Neverland Sistemi mi? 16 Nisan'da Neyi Oylayacağız?,<http://www.anayasa.gen.tr/neverland.htm> (Konuluş Tarihi 24 Şubat 2017).
- Güler, T. (2018). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi ve Kamu Yönetimine Etkileri, *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(39), 299-322.
- Güvenç, C. (2020a). Fransız Burjuva Devrimi Bir Aydınlanma Hareketi Olarak Mutlak Monarşiden Cumhuriyete Geçiş, *Kayseri Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 64-73.

- Güvenç, C. (2020b). Sosyal Bilimlerde Yöntem Olarak Pozitivizm Bakış Açısı ve Değerlendirmesi. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 3(2) 109-120.
- Güvenç, C. (2020c). Radicals in the Globalization Debate, *Global Journal Of Management and Business* 20(4), 19-25.
- Güvenç, C. (2020d). Rousseau'cu Genel İrade Bağlamında Modern Devlet (Halk)'e Yönelik Bir Değerlendirme, *Journal of Social Sciences and Humanities*, 4(2), 88-107.
- Güvenç, C. (2021a). Arap Baharı Öncesi ve Sonrasına Yönelik Türk Dış Politikası Tunus, Mısır, Bahreyn ve Yemen Örneği, *Uluslararası Sosyal Bilimler ve Akademi Dergisi*, 0(5), 354-381.
- Güvenç, C. (2021b). Temsili Demokrasiden, Doğrudan Demokrasiye Yönelim Türkiye'de Cumhurbaşkanı Adaylarının Belirlenmesinde 100 Bin İmza Örneği ve Tarafsızlığına Yönelik Bir Değerlendirme, *Kamu Yönetimi ve Politikaları Dergisi*, 2(2), 143-169.
- Güvenç, C. (2021c). Deaş Terör Örgütü Üzerine Bir Değerlendirme, *Hitit Ekonomi ve Politika Dergisi*, 1(2), 75-90.
- Güvenir, M. (1982). Seçim Sistemleri ve Ülkemizdeki Uygulama, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 37(1-2), 216-250.
- Güz, N., Yanık H. ve Yeğen, C. (2015). Türk Yazılı Basınında "Başkanlık Sistemi" Tartışmaları, *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1554-1569.
- Heywood, A. (1997). Demokrasi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 0(8), 108-121.
- İpek, A. (2013). 11.Cumhurbaşkanının Görev Süresinin Belirlenmesinde Kural Koyucu İradenin Rolü, *Erzincan Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 17(3-4), 73-100.
- İridere, M.A. (2013). *12 Eylül 2010 Tarihli Referandum ve 5982 Sayılı Yasa İle Kabul Edilen Anayasa Değişikliklerinin Türk Anayasa Yargısı Sistemine Getirdiği Yenilikler, Türk Anayasa Mahkemesinin Yaşadığı Temel Sorunlar ve Çözüm Önerileri*, (Yüksek Lisans Tezi), İzmir Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kahraman, M. (2012). Hükümet Sistemi Tartışmaları Bağlamında Başkanlık Ya Da Yarı-Başkanlık Sistemlerinin Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(18), 431-457.
- Kama, S. (2016). Parlamenter Hükümet Sistemi Olarak "Westminster Modeli" Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme, *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(2), 161-201.
- Kantar, G. (2020). Demokrasi ve Türk Demokratikleşmesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(1), 123-135.
- Kalaycıoğlu, E. (2005). Başkanlık Rejimi Türkiye'nin Diktatörlük Tehdidıyla Snavı, *Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, 13-29.
- Karlı, İ. (2009). 1946-2007 Türk Basınında Milletvekili Genel Seçimleri, (Doktora Tezi), İstanbul Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Kaya, Y. (2018). Türk Siyasal Yaşamında 1954 Genel Seçimleri, *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 7(3), 2276-2291.
- Kaymal, C. (2017). Başkanlık Sistemi ve İstikrar Arasındaki İlişki, *Strategic Public Management Journal*, 3(6), 150-167.
- Keser, A. ve Kılıç, B. (2019). Seçim Sistemleri ve Kültür Boyutları OECD ve AB Ülkeleri Örneği, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 11(21), 487-506.
- Keskin, F. ve Şanlı, H. K. (2012). Demokrasinin Yeniden Yapılandırılması Tartışmaları Bağlamında 2011 Milletvekili Genel Seçimleri ve Medya, *Ankara Üniversitesi Bilimsel Araştırma Altyapı Projesi Kesin Raporu*, 1-73.
- Kesler, M. (2021). *TBMM Başkanı Mustafa Şentop Darbeler Parlamenter Sistemle Bağlantılı*, Erişim Tarihi 06.06.2021: <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/tbmm-baskani-mustafa-sentop-darbeler-parlamenter-sistemle-baglantili-41825520>
- Kılınç, D. (2016). Türkiye’de Bitmeyen Tartışma Hükümet Sistemi Üzerine Değerlendirmeler, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(1), 447-510.
- Koçak, E. N. (2019). *Türkiye’de Genel Seçimlerde Uygulanan Seçim Sistemleri ve Uygulamadaki Sorunlar*, (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Korkmaz, A. (2020). *Hükümet Sistemleri ve Türkiye Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Mersin, Çağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Korkmaz, T. (2016). Hükümet Sistemleri ve Türkiye Üzerine Bir Analiz, *Akademik Hassasiyetler*, 3(6), 43-57.
- Köse, A. (2016). Değer ve Siyaset İlişkisi 22 Temmuz 2007 Seçimi Üzerine Bir Değer Analizi, *Karadeniz Teknik Üniversitesi İletişim Fakültesi Elektronik Dergisi*, 3(12), 2-19.
- Kuzu, B. (1996). Türkiye İçin Başkanlık Sistemi –I-, *Liberal Düşünce Dergisi*, Bahar, 13-43.
- Küçük, A. (2017). Yeni Anayasa Değişikliği ile Getirilmek İstenen Türkiye’ye Özgü Başkanlık Sistemi Korkular, Algılar, Beklentiler, *Liberal Düşünce Dergisi*, 0(85), 157-190.
- Mayo, H.B. (1964). *Demokratik Teoriye Geçiş*, Çev. Emre Kongar, Ankara : Ayyıldız Matbaası.
- Musıl, P. A. (2013). “Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi ve Parlamenter Sistem” *Karşılaştırmalı Siyaset Temel Konular ve Yaklaşımlar*, Ed. S.Sayarı ve H. Dikici Bilgin, İstanbul İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları. ss. 189-208.
- Nişancı, Ş. ve Özdemir, A. (2017). Dünyada Uygulanan Seçim Sistemleri Işığında Türkiye İçin Alternatif Seçim Sistemi Önerileri, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21(2), 723-745.
- Oğuzhan, M. (2019). *Demokrasi Teorisi ve Türkiye’de Demokrasiye Geçiş Süresi*, (Yüksek Lisans Tezi), Kırıkkale, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Okşar, M. (2011). Yarı-başkanlık Hükümet Sistemi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme Fransa ve Litvanya Modelleri, *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, 0(7), 317-384.

- Olgun, K. (2011). Türkiye’de Cumhuriyetin İlanından 1950’ye Genel Seçim Uygulamaları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 0(79), 1-35.
- Onar, E. (2005). Türkiye’nin Başkanlık veya Yarı-Başkanlık Sistemine Geçmesi Düşünülmesi Midir?, *Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, 71-104.
- Önder, T. (2019). Türkiye’de Parti Sistemi Tarihsel Bir Analiz, *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(3), 511-534.
- Özalp, N.H. (2017). 2017 Anayasa Değişikliklerinin Yasama Yürütme İlişkilerine ve Yargı Bağımsızlığına Etkileri, *Anayasa Hukuku Dergisi*, 6(11), 117-136.
- Özbudun, E. (1985). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti’nin Hukuki Niteliği, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 1(2), 475-504.
- Özbudun, E. (1995). Seçim Sistemleri ve Türkiye, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 44(1-4), 521-539.
- Özbudun, E. (2005). Başkanlık Sistemi Tartışmaları, *Başkanlık Sistemi, Türkiye Barolar Birliği Yayınları*, 105-111.
- Özbudun, E. (2015). Başkanlık Sistemi ve Türkiye, *Liberal Perspektif Analiz Raporu*, 0(1), 1-14.
- Özdemir, H. (2020). Türkiye’nin Parlamenter Hükümet Sistemi Tecrübesine Kısa Bir Bakış, *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 10(20), 373-400.
- Özenç, B. (2019). Türkiye’nin Demokratikleşme Sürecinde Bir Dönüm Noktası Olarak 1946 Seçimleri, *Türk-Alman Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(1), 71-92.
- Özgül, B. (2002). *Seçim ve Seçim Sistemleri, Türkiye’deki Seçim Sistemi Uygulamaları ve Bir Model Önerisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Isparta, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özkan, M. ve Çiftçi, S. (2020). “V.Yasama Dönemi (1935-1939). Dünya Savaşı’nın Eşiğinde Tek Parti İktidarının Kurumsallaşması Parti-Devlet Özdeşliği”, *Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri I.Cilt*, Ankara TBMM Basımevi.
- Özkaya, Y. (2003). Cumhuriyetin İlanı ve Rejim Olarak Eğitime Katkıları, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, 11(31), 197-207.
- Parlak, A. (2019). *1961 ve 1982 Anayasalarının 2017 Anayasa Değişikliği ile Mukayese Edilmesi*, (Yüksek Lisans Tezi), Antalya, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Polater, Y.Z. (2014). Modern Hükümet Sistemlerinden Yarı-Başkanlık Sistemi ve Türkiye’de Uygulanabilirliği, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0(4), 133-175.
- Selvi, A. (2019). *Kılıçdaroğlu En Güzel Başkanlık Sistemi ABD’de var, Oturalım Konuşalım*, Erişim Tarihi: 06.06.2021, <https://tr.sputniknews.com/turkiye/201907121039645103-kilicdaroglu-en-guzel-baskanlik-sistemi-abdde-var-oturalim-konusalim/>

- Sözcü, (2021). *Meral Akşener Partisinin Parlamenter Sistem Önerisini Açıkladı*, Erişim Tarihi: 06.06.2021, <https://www.sozcu.com.tr/2021/gundem/meral-aksener-partisinin-parlamenter-sistem-onerisini-acikladi-6451283/>
- Sputniknews, (2017). *Karamollaoğlu Tek Adamlığa Giden Başkanlık Sistemini Hiçbir Zaman İstemedik*, Erişim Tarihi: 06.06.2021, <https://tr.sputniknews.com/politika/201701221026882280-saadet-partisi-temel-karamollaoglu-baskanlik-sistemi/>
- Şahin L., ve Nişancı, Ş. (2018). Hükümet Sistemlerinin Yönetimin Boyutları Bağlamında Değerlendirmesi, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 32(3), 859-879.
- Şavklı, C. (2020). "1957 Seçimleri ve XI. Dönem TBMM ve Faaliyetleri", *Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri I.Cilt*, Ankara TBMM Basımevi.
- Şenel, A. (1995). *Siyasal Düşünceler Tarihi*. Ankara Bilim ve Sanat Yayınları.
- Şimşek, M. (2020). Çoğulculuk ve Vesayet İkliminde 1961 Anayasası, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı), 221-240.
- Tamer, A. ve Bozbeyoğlu, A. Ç. (2004). 1927 Nüfus Sayımının Türkiye'de Ulus Devleti İnşasındaki Yeri Basında Yansımalar, *Nüfus Bilim Dergisi*, 0(26), 73-88.
- Tepav, (2013). *Anayasa Uzlaşma Komisyonu Kısa Bir Değerlendirme Notu*, Erişim Tarihi 09.03.2021, <https://www.tepav.org.tr/tr/blog/s/3717>
- Terzi, A. (2013). *Dar Bölge Seçim Sistemi*, Erişim Tarihi: 22.09.2021, https://scholar.google.com/scholar?hl=tr&as_sdt=0%2C5&q=abdurrahman+terzi+&btnG=
- TBMM, (1982). *Seçim, Seçim Sistemleri ve Türkiye'deki Uygulamalar*. Ankara, TBMM Basımevi.
- Toprak, S. V. (2013). İlk Osmanlı Seçimleri ve Parlamentosu, *Sosyoloji Dergisi*, 3(26), 171-192.
- Tuna, S. (2016). Son Osmanlı Mebusân Meclisi Seçimleri Sürecinde Siyasi Bir Anket Türk Kadınına Seçim Hakkı Verilmeli Mi? *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 12(23), 25-52.
- Tunaya, T. Z. (1958). Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümetinin Kuruluşu ve Siyasi Karakteri, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 23(3-4), 227-247.
- Tunç, B. (2020). Türk Anayasa Tarihinde 1961 Anayasa'sının Yeri ve Önemi, *Karadeniz Araştırmaları*, 17(67), 657-692.
- Tunç, H. (2008). Demokrasi Türleri ve Müzakereci Demokrasi Kavramı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1113-1132.
- Tunç, H. ve Yavuz, B. (2009). Avantaj ve Dezavantajlarıyla Başkanlık Sistemi, *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 0 (81), 1-39.
- Tunçkaşık, H. (2017). Parlamenter Sistem Teori, Pratik ve Tartışmalar. *Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem (Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İngiltere, İtalya ve Japonya Örnekleri)*, Ankara TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın no 8, TBMM Basımevi.

- Tunçkaşık, H. (2017). Başkanlık Sistemi Teori, Pratik ve Tartışmalar. *Karşılaştırmaları Hükümet Sistemleri Başkanlık Sistemi (ABD, Arjantin, Azerbaycan, Brezilya ve Nijerya Örnekleri)*, Ankara TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Yayın no 7, TBMM Basımevi.
- Turan, A.M. (2018). Türkiye'nin Yeni Yönetim Düzeni Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sistemi, *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, 7(3), 42-91.
- Turan, H. (2021). Cumhurbaşkanlığı Hükümet Sisteminde Yasama-Yürütme İlişkisi Bağlamında Milletvekilleri, *Ege 2. Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*, İzmir 27-28 Mart.
- Tusev, (2012). *Yeni Anayasa Yapımı Çalışmalarına STK'ların Katılımı Vaka Analizi*. Erişim Tarihi: 09.03.2021, <https://www.tusev.org.tr/usrfiles/images/YeniAnayasaVakaAnaliziTR.31.10.13.pdf>
- Türk, H. S. (2006). Seçim, Seçim Sistemleri ve Anayasal Tercih. *Anayasa Yargısı*, 22(1), 75-113.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1961). *Birinci Kısım, Genel Esaslar, Üçüncü Kısım, Cumhuriyetin Temel Kuruluşu*, Erişim Tarihi : 01.02.2021, <https://www.anayasa.gen.tr/1961ay.htm>.
- Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (1982). *Üçüncü Kısım, Cumhuriyetin Temel Organları, Birinci Bölüm, Yasama*, Erişim Tarihi 06.02.2021. <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2709-19821018.pdf>.
- Tüysüz, M. K. (2016). Türk Usulü Başkanlık ve Federalizm Tartışmaları, *Uluslararası Turgut Özal Sempozyumu Bildirileri*, 172-180.
- Unat, K. (2015). Tek Parti Döneminin Son Genel Seçimi 1943 Seçimleri ve Cumhuriyet Halk Partisi'nin Seçim Propagandaları, *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 0(56), 209-248.
- Ustabulut, B. (2016). "Türkiye'nin Hükümet Sistemi Parlamenter Sistem ve Başkanlık Sistemi Tartışmaları", *V.Türkiye Lisansüstü Çalışmalar Kongresi Bildiriler Kitabı – II*, İstanbul İlmi Etüdler Derneği.
- Uzun, C.D. (2018). 6771 Sayılı Kanun'la Anayasada Yargıyla İlgili Yapılan Düzenlemeler, *Uyumsuzluk Mahkemesi Dergisi*, 0(11), 409-433.
- Yamaç, M. (2020). Türkiye Devleti'nin İlk Anayasası 1921 Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, *Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(TBMM'nin 100. Yılı ve Milli İrade Özel Sayısı), 204-220.
- Yaman, A. (2013). Başkanlık Sistemi, Uygulamaları ve Türkiye'de Uygulanabilirliği, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(1), 83-98.
- Yavuz, B. (2008). 2007 Anayasa Değişikliğinin Doğurduğu Tereddütler ve Çözüm Yolları, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 12(1-2), 1173-1214.
- Yavuz, B. ve Bayındır, M. Ş. (2014). Cumhurbaşkanının Bakanlar Kuruluna Başkanlık Etmesi Tartışmaları ve Sistem Arayışı, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 18(3-4), 435-457.
- Yazıcı, H. (2019). Yargının Bağımsızlığı ve Tarafsızlığı İlkesi Bağlamında Cumhurbaşkanlığı Sistemi, *Liberal Düşünce Dergisi*, 24(93), 17-33.

- Yazıcı, S. (2013). "1982 Anayasası ve Cumhurbaşkanlığı", *Prof. Dr. Erdal Onar'a Armağan Cilt-I*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Yiğit, H.H. (2018). 1980-2000 Yılları Arasında Türkiye'de Gerçekleşen Genel Seçim Sonuçları Üzerine Mekânsal Bir Analiz, *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 9(22), 117-137.
- Yıldız, A. (2018). Seçim Sistemleri ve Türkiye'de Milletvekili Seçim Sistemine İlişkin Bir Öneri, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 26(3), 113-153.
- Yıldız, A. (2019). Cumhurbaşkanlığı Sisteminde Cumhurbaşkanının Sorumluluğu Meselesi, *Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(1), 1-20.
- Yıldız, M. (2018). Başkanlık, Yarı Başkanlık ve Parlamenter Sistem Üzerine Bir Değerlendirme, *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi*, 0(1-2), 89-108.
- Yılmaz, B. (2020). Türkiye'de Güncel Dar ve Daraltılmış Bölge Bağlamında Seçim Sistemi Tartışmaları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21(2), 421-429.
- Yılmaz, M. (2020). "1931 Seçimleri ve TBMM'nin IV.Dönemi (1931-1935)", *Yüzüncü Yılında TBMM Oluşumu, Çalışma Şartları ve İşlevleri I. Cilt*, Ankara TBMM Basımevi.
- Yücel, B. (2008). *Parlamenter Hükümet Sisteminin Rasyonelleştirilmesi ve Türkiye Örneği*, (Doktora Tezi), Eskişehir Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yücel, M. S. (2012). *Türk Siyasal Hayatında Cumhurbaşkanı Seçimleri*, (Yüksek Lisans Tezi), Bilecik , Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- YSK, (1983-2007). *1983-2007 Yılları Arası Milletvekili Genel Seçimleri*, Erişim Adresi: 05.02.2021. <https://ysk.gov.tr/tr/1983-2007-yillari-arasi-milletvekili-genel-secimleri/3008>
- YSK, (2015). *25.Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, Erişim Tarihi: 12.03.2021. <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/7Haziran2015/KesinSecimSonuclari/ResmiGazete/E.pdf>
- YSK, (2015). *26.Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, Erişim Adresi <https://www.ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/Milletvekili/1Kasim2015/KesinSecimSonuclari/96-E.pdf> Erişim Tarihi 12.03.2021.
- YSK, (2018). *Cumhurbaşkanı ve 27.Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, Erişim Adresi <https://ysk.gov.tr/doc/dosyalar/docs/24Haziran2018/KesinSecimSonuclari/2018MV-96D.pdf> Erişim Tarihi 16.03.2021.
- YSK, (2018). *Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, Erişim Tarihi: 26.09.2021. <https://ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/77619/2018-391.pdf>.
- YSK, (2018). *Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, Erişim Tarihi: 27.09.2021. <https://ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/77610/2018-366.pdf>
- YSK, (2018). *Cumhurbaşkanı ve 27. Dönem Milletvekili Genel Seçimi*, Erişim Tarihi: 27.09.2021. <https://ysk.gov.tr/doc/karar/dosya/77641/2018-426.pdf>.

Yüzbaşıoğlu, N. (1996). Türkiye’de Uygulanan Seçim Sistemleri ve Bunlara İlişkin Anayasa Mahkemesi Kararlarına Göre Nasıl Bir Seçim Sistemi, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*, 55(1-2), 103-150.

Zabun, A.H. (2020). 7 Haziran ve 1 Kasım 2015 Genel Seçimleri Bağlamında Cumhuriyet Halk Partisine Yönelik Bir Karşılaştırma, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(1), 519-530.

